

► EDITORIAL

Bogdan Dima

► CRIZE INSTITUȚIONALE
PUTEREA
JUDECĂTOREASCĂ

Alexandru Radu

Vladimir-Florin Niculescu

Lyana Francot

Alexei Trochev

Mădălina Virginia Antonescu

► 20 DE ANI DE LA
CĂDEREA
COMUNISMULUI

Anca Alexandru

Călin Sinescu

Iavor Stoyanov

Emanuel Copilaș

Ștefan Popescu

► ESEU

Stelian Tănase

► SEMN DE ÎNTREBARE

Interviu cu
Sir James Mancham

► ARHIVA

Lavinia Betea

► RECENZIE

Cosmin Dima

► SEMNALE

NUMĂRUL 141
ANUL XVII
2009

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE ȘI DE TEORIE POLITICĂ
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

**Crize instituționale.
Puterea judecătorească**

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu
Daniel Chirot
Dennis Deletant
Anneli Ute Gabanyi
Gail Kligman
Steven Sampson
Lavinia Stan
Vladimir Tismăneanu
G. M. Tamas
Katherine Verdery

DIRECTOR

Stelian Tănase

REDACTOR ȘEF

Dan Pavel

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Cecilia Tohăneanu
Alexandru Radu
Aurora Martin
Nicolae Drăgușin
Ioana Paverman
Camelia Runceanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
<http://www.sferapoliticii.ro>

Sfera Politicii

NUMĂRUL 141, ANUL XVII, noiembrie 2009

Editorial

- Conflictele juridice de natură constituțională dintre legislativ, executiv
și puterea judecătorească.....3
Bogdan Dima

Crize instituționale – puterea judecătorească

- Despre rolul Curții Constituționale..... 23
Alexandru Radu
Statul de drept, Constituția și infrastructura justiției.....29
Vladimir-Florin Niculescu
Dealing with a double crisis: about the Dutch Supreme Court 42
Lyana Francot
Electoral Uncertainty and Judicial Dependence: Evidence from Ukraine48
Alexei Trochev
Câteva comentarii juridice asupra tratatului de la Lisabona 57
Mădălina Virginia Antonescu

20 de ani de la căderea comunismului

- «1989». Documentarul politic românesc și «construcția socială a fericirii».
Apogeul imaginii partidului unic..... 68
Anca Alexandru
Spațiul public al comunicării politice..... 73
Călin Sinescu
Rusofilism și stângism în Europa de Est. Studiu de caz – Romania și Bulgaria 80
Iavor Stoyanov
Implozia leninismului. O reevaluare a conflictului sino-sovietic din perspectivă
ideologică..... 89
Emanuel Copilaș
Albania – 17 ani de la comunism..... 112
Ștefan Popescu

Eseu

- Emil Cioran supravegheat de Securitatea română 117
Stelian Tănase

Semn de întrebare: Sir James Mancham.....122

Aurora Martin

Arhiva

- Arhivele Sfera Politicii - Socialismul îmbogățește cele mai bune realizări
ale dezvoltării omenirii. Ultima Sinteză Agerpres citită de Ceaușescu125
Lavinia Betea

Recenzie

- Influențele situaționale în transformarea comportamentală a individului.
Psihologia răului..... 139
Cosmin Dima
Philip Zimbardo, Efectul Lucifer. De la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib

Semnale..... 142

Index de autori..... 143

Conflictele juridice de natură constituțională dintre legislativ, executiv și puterea judecătorească

■ BOGDAN DIMA

Motto:

„We live under a constitution. But the constitution is what the judges say it is.”

Charles Evan Hughes

The present article analyzes a new and highly controversial constitutional provision introduced by the 2003 constitutional revision process: the competence of the Constitutional Court (CC) to judge judicial conflicts of constitutional nature (JCCN) between Romanian public authorities (article 146, letter e Romanian Constitution, republished). Since 2005, when the first judgement was draft until present time, nine decisions of the CC concerning JCCN were published in the Official Journal. These relevant decisions have built a series of new constitutional powers for Romanian public authorities and have generated the possibility for a new practice of indirect control over the final and irrevocable decisions of the Romanian courts by the CC.

Keywords:

Constitutional Court, judicial conflict of constitutional nature, judicial power, executive power, legislative power, public authorities

I. Rolul constituțional al Curții Constituționale din România

Constituția din 1991 a prevăzut înființarea unei Curți Constituționale al cărei rol fundamental era acela de „garant al supremației Constituției” (art. 142, alin. (1)), spre deosebire de Președintele României care „veghează la respectarea Constituției și la buna funcționare a autorităților publice” (art. 80, alin. (2)). În perioada interbelică, controlul constituționalității legilor era asigurat de Curtea de casație și justiție (art. 103, alin. (1) și (2) Constituția din 1923¹). În perioada totalitarismului comunist, verificarea constituționalității legilor se făcea direct, de către organul suprem al puterii de stat, Marea Adunare Națională (art. 24, lit. j² Constituția din 1952; art. 42, pnct. 15 Constituția din

1 „(1) Numai Curtea de casație în secțiuni unite are dreptul de a judeca constituționalitatea legilor și a declara inaplicabile pe acelea care sunt contrarii Constituției. Judecata asupra inconstituționalității legilor se mărginește numai la cazul judecat. (2) Curtea de casație se va rosti ca și în trecut asupra conflictelor de atribuțiuni.”

2 În art. 24, lit. j Constituția din 1952, se stipula că Marea Adunare Națională are în competența directă „controlul general asupra aplicării Constituției”.

1962'). După 1989, Adunarea Constituantă din 1990 a adoptat soluția unui control de constituționalitate de tip european, kelsenian, și a instituit prin Titlul V o nouă autoritate în sistemul instituțional românesc, Curtea Constituțională. Revizuirea Constituției din 2003 a sporit puterile Curții Constituționale, transformând-o într-una dintre cele mai influente instituții din România. Înainte de a discuta despre noua competență a Curții Constituționale de a soluționa conflictele juridice de natură constituțională (vezi punctul II), este nevoie să clarificăm conceptele cheie utilizate în teoria și practica constituțională (vezi I.1.), pentru ca ulterior să clarificăm competența Curții Constituționale și tipul de justiție constituțională pentru care a optat România după 1989 (vezi I.2.).

I. 1. Precizări cu privire la conceptele de constituție, justiție constituțională și control de constituționalitate

O constituție fixează structura formală a unui stat, specificând puterile și autoritățile guvernării centrale, precum și raporturile dintre aceasta și celelalte niveluri ale guvernării². În plus, constituțiile prevăd care sunt drepturile cetățenilor, fixând prin modul de reglementare limitele impuse guvernării.

Rolul principal al constituției este să specifice „o hartă a puterii”³. Constituțiile definesc structura guvernării, articulând modurile de manifestare a puterii și procedurile de legiferare. Astfel, constituția este o formă de inginerie politică, care trebuie judecată, ca și oricare altă construcție, în funcție de cât de bine supraviețuiește testului timpului⁴.

Constituția este așezământul *politic și juridic* fundamental al unui stat⁵. Ea se situează inevitabil la joncțiunea dreptului cu politica și nu poate înlătura ambiguitatea raporturilor întreținute de aceste două universuri de discurs. Discrepanțele care apar între viața politică de zi cu zi și domeniul principiilor teoretice enunțate în constituție justifică pe deplin afirmațiile lui Pierre Pactet, conform cărora „regulile constituționale sunt un lucru, iar practica politică un altul, care poate fi foarte diferit de primul”⁶.

Din acest motiv, ordinea normativă născută din constituție trebuie protejată de practicile abuzive ale actorilor politici, sociali, instituționali sau individuali, în timp ce supremația regulilor constituționale trebuie garantată în cadrul unei democrații constituționale. Nu putem avea o democrație veritabilă dacă normele constituționale sunt încălcate.

Așa cum democrația se prezintă sub diferite dimensiuni, și constituțiile cunosc la rândul lor o varietate de stiluri și forme⁷, influențând puternic elementele de bază ale unei democrații consolidate⁸.

1 Art. 42, pncț. 15. „Exercită controlul general al aplicării Constituției. Numai Marea Adunare Națională hotărăște asupra constituționalității legilor”.

2 Rod Hague, Martin Harrop (coord.), *Comparative Government and Politics. An Introduction*, 7th edition revised and updated, (Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2007), 260.

3 Se arată că este de esența unei constituții să cuprindă reglementări care definesc sistemul de guvernare. O constituție care nu cuprinde o declarație a drepturilor cetățenilor rămâne totuși o constituție, dar un document care nu prevede o astfel de „hartă a puterii” nu este o constituție. Giovanni Sartori, *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes* (Basingstoke: Macmillan, 1994), 198.

4 Giovanni Sartori, *Comparative*, 198.

5 Ion Deleanu, *Instituții și proceduri constituționale - în dreptul român și în dreptul comparat* (București: C.H. Beck, , 2006), 210. Astfel, în opinia lui Ion Deleanu, putem distinge două concepții cu privire la constituție, relativ independente: concepția politică și concepția juridică.

6 Pierre Pactet, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, 9e édition (Paris: Masson, 1989), 66, citat în Ion Deleanu, *Instituții*, 210.

7 Robert A. Dahl, *Despre democrație* (Iași: Institutul European, 2003), 115.

8 Dahl prezintă modul în care o constituție influențează democrația unei țări sub mai multe aspecte: *stabilitatea* (constituția poate contribui la asigurarea stabilității instituțiilor democratice fundamen-

Lijphart¹ prezintă cele două elemente esențiale ale constituțiilor, elemente care determină prezența sau absența restrângerii explicite a puterii legislative a majorității parlamentare. Primul element este legat de ușurința sau dificultatea amendării constituției (distincția clasică se realizează între constituții flexibile, care pot fi modificate cu majorități normale, și constituții rigide, care necesită supermajorități pentru a fi amendate²). Al doilea element are în vedere prezența sau absența controlului constituțional (când constituția și o lege ordinară se află în conflict, cine interpretează constituția: parlamentul însuși sau un alt corp, cum ar fi un consiliu special sau o curte constituțională independentă de parlament?).³

Astfel, pe tărâmul protejării ordinii constituționale și al garantării supremației legii fundamentale intervine **justiția constituțională**. Termenul a fost supus criticii⁴, însă o serie de atribuții ale justiției constituționale pot fi enumerate⁵:

1. asigură autenticitatea manifestărilor de voință ale poporului suveran;
2. asigură respectarea pe verticală și pe orizontală a competențelor conferite prin constituții diferitelor autorități publice;
3. asigură protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor;
4. asigură soluționarea unora dintre problemele contencioase date prin constituție în competența justiției constituționale.

Principala dimensiune a justiției constituționale este dată de controlul constituționalității legilor, acesta fiind doar una dintre tehnicile puse la dispoziția justiției constituționale.⁶

În viziunea altui autor, în state în care - ca și în România - există o autoritate centrală specializată de control al constituționalității legii, justiția constituțională se

tale: oficialii aleși prin vot; alegeri libere, corecte și frecvente; libertatea de expresie; surse alternative de informare; autonomie asociațională; cetățenie cuprinzătoare), *drepturile fundamentale* (protejarea drepturilor minorității și majorității populare), *neutralitatea* (prevederile constituționale pot să garanteze faptul că procesul de creare a legilor este menit să nu favorizeze, dar nici să nu penalizeze opiniile sau interesele îndreptățite ale unui cetățean sau grup de cetățeni), *răspunderea liderilor politici* (pentru deciziile, faptele sau conduitele lor, într-un interval de timp acceptabil), *reprezentarea echitabilă, consensul avizat* (prin crearea de oportunități și stimulente pentru ca liderii politici să se implice în activitățile de negociere, acomodare și formări de coaliții care ar înlesni concilierea unor interese diferite), *guvernarea eficientă* (prin eficiență se înțelege că un guvern acționează în vederea rezolvării problemelor considerate de importanță majoră de către cetățenii care se confruntă cu ele și pentru care găsesc că ar fi mai oportună acțiunea guvernamentală), *deciziile competente, transparența și accesibilitatea* (guvernarea trebuie să fie suficient de accesibilă opiniei publice și destul de simplă în punctele esențiale pentru ca cetățenii să înțeleagă ușor cum funcționează și cu ce se ocupă), *flexibilitatea* (un sistem constituțional nu trebuie să aibă o constituție atât de rigidă sau să fie atât de ferm ancorat în literă și tradiție, încât să nu permită adaptarea la noi situații) și *legitimitatea* (o constituție trebuie să aibă suficientă legitimitate și credibilitate în rândul cetățenilor și al elitelor politice, astfel încât să îi fie asigurată supraviețuirea). A se vedea Dahl, *Despre*, 121 - 124.

1 Arendt Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări* (Iași: Polirom, 2000), 201 - 214.

2 În literatura de specialitate au fost identificate mai multe criterii pentru a distinge între constituțiile rigide și constituțiile flexibile, dar, pentru acest studiu, vom reține tipologia lui Lijphart: „Astfel, se pot distinge trei categorii de rigiditate: 1. aprobarea de către majorități de două treimi - o regulă universală, bazată pe ideea că susținătorii unei modificări constituționale trebuie să își depășească numeric opoziția, într-o proporție de cel puțin 2 la 1; 2. aprobarea de către o majoritate mai mică de două treimi (dar mai mare decât o majoritate ordinară) - de exemplu o majoritate de trei cincimi sau o majoritate ordinară plus referendum; și 3. aprobarea de către o majoritate mai mare de două treimi, cum ar fi o majoritate de trei pătrimi sau o majoritate de două treimi plus aprobarea de către legislativele statelor (federate, n.n.)”.

3 Lijphart, *Modele*, 201.

4 Deleanu, *Instituții*, 228.

5 *Dictionnaire constitutionnel*, sous la direction de O. Duhamel et Y. Mény, P.U.F., 1992, 556 în Ion Deleanu, *Instituții*, 229.

6 Deleanu, *Instituții*, 229.

referă la jurisdicția acestei autorități. Putem distinge un sens larg și un sens restrâns al noțiunii. În sens larg, justiția constituțională se referă la toate modalitățile de control jurisdicțional al supremației Constituției. În sens restrâns, ea privește jurisdicția prin intermediul unei autorități centrale specializate în controlul constituționalității.¹

Astfel, același autor afirmă că „justiția constituțională” este nemijlocit inclusă în controlul constituționalității, fără ca aceasta să însemne că autoritatea centrală nu poate avea și alte atribuții².

Indiferent de opiniile cu privire la conținutul noțiunii de justiție constituțională și control de constituționalitate, important este faptul că existența unui sistem de verificare a constituționalității legilor și acțiunii autorităților publice este un fenomen larg răspândit în ordinea constituțională a statelor lumii³. Astfel, exclusiv din punct de vedere statistic, fără a analiza în detaliu dispozițiile materiale cu privire la controlul de constituționalitate a legilor, la nivelul anului 2003, aproximativ 85% dintre cele 193 de state existente în lume au experimentat o formă de control a legislației parlamentare din partea unui organism independent. În 46% dintre aceste cazuri a fost instituită o curte constituțională⁴, în timp ce în restul statelor controlul de constituționalitate a revenit exclusiv instanțelor ordinare⁵.

Instaurarea practicii unui control de constituționalitate marchează o schimbare profundă în logica constituțională a puterii statale, făcând trecerea de la supremația forțelor politice - și a regulii majorității care decide -, de la începutul secolului XX, la principiul guvernării limitate (*limited rule*), începând cu perioada post-1945⁶ și, ulterior, după căderea comunismului, cu perioada post-1989.

1 Ioan Muraru, „Comentariu articolul 142” în Ioan Muraru, Simina Tănăsescu (coord.), *Constituția României - comentariu pe articole*, ed. C.H. Beck, București, 2008, pag. 1376.

2 Cum ar fi: 146, lit. f - veghează la respectarea procedurii pentru alegerea Președintelui României și confirmă rezultatele sufragiului; 146, lit. i - veghează la respectarea procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului și confirmă rezultatele acestuia; 146, lit. k - hotărăște asupra contestațiilor care au ca obiect constituționalitatea unui partid politic.

3 Francisco Ramos Romeu, „The Establishment of Constitutional Courts: A Study of 128 Democratic Constitutions”, *Review of Law & Economics*, Vol. 2, article 6 - material disponibil pe site-ul <http://www.bepress.com/rle/vol2/iss1/art6>, accesat 26.11.2009.

4 În lucrarea *Comparative Government and Politics. An Introduction*, Hague, Rod & Harrop, Martin coord., pag. 266, autorii consideră că 30 de state beneficiază de un control constituțional concentrat sau kelsenian (după numele inventatorului acestui sistem, marele jurist austriac, Hans Kelsen).

5 În studiul său, Romeu arată că, pe parcursul a 200 de ani, au fost identificate patru valuri în care controlul constituționalității legilor a evoluat și s-a impus în practica constituțională a atâtor state, în forme și grade diferite. Astfel, **primul val** cuprinde perioada secolului XIX până la primul război mondial și privește perioada de articulare (de concepere) a ideii de control al constituționalității legislației. **Cel de-al doilea val** are loc în perioada interbelică și este caracterizat prin apariția curților constituționale după modelul impus de marele jurist austriac Hans Kelsen (organe speciale încredințate cu puterea unui legislator negativ). **Cel de-al treilea val** rezultă din organizarea statelor vechi și formarea unor noi state, după 1945, precum și din procesul de decolonizare desfășurat în deceniile 6 și 7 ale secolului trecut. **Cel de-al patrulea val** a început odată cu căderea comunismului, în 1989, proces urmat de schimbări profunde în structura instituțională a fostelor state din sfera de putere sovietică.

6 Donald P. Kommers, „Review Articles: Comparative Judicial Review and Constitutional Politics”, *World Politics*, Vol. 27, Nr. 2, ianuarie 1975, 282. Autorul realizează o dare de seamă cu privire la o serie de opere importante în domeniul constituționalismului comparat: Richard D. Backer, *Judicial Review in Mexico: A Study of the Amparo Suit* (Austin and London: University of Texas Press, 1971); B. L. Strayer, *Judicial Review of Legislation in Canada* (Toronto: University of Toronto Press, 1968); Heinz Laufer, *Verfassungsgerichtsbarkeit und politischer Prozess* (Tubingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1968); Mauro Cappelletti, *Judicial Review in the Contemporary World* (Indianapolis: The Bobbs - Merrill Company Inc., 1971); McWhinney, *Judicial Review* (4th edition) (Toronto: University of Toronto Press, 1969); Richard E. Johnston, *The Effect of Judicial review on Federal-State Relations in Australia, Canada and the United States* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1969); Thomas M. Franck, *Comparative Constitutional Process: Cases*

În ceea ce privește controlul de constituționalitate, acesta este acceptat sau negat în literatura de specialitate (dar și în practică), în funcție de aplicarea sau nu a două logici complet diferite. În primul rând, se poate afirma că o constituție scrisă și rigidă nu constituie o constrângere suficientă pentru majoritățile parlamentare, dacă nu există un corp independent care să decidă dacă legile sunt în conformitate cu constituția. Această logică a necesității unui control de constituționalitate din partea unui organ independent de parlament rezultă din **percepția conform căreia, dacă parlamentul însuși este judecătorul propriei legislații, poate fi ușor tentat să rezolve în favoarea sa orice dubiu**. Soluția este, invariabil, fie că vorbim de sistemul anglo-saxon (difuz), fie că vorbim de sistemul european de control al constituționalității (centralizat), de a da instanțelor judecătorești sau unei curți independente sarcina de a testa constituționalitatea legilor trecute prin parlament.

Cea de-a doua logică, contrapusă în mod absolut primei, se bazează pe principiul conform căruia parlamentele sunt garanții fundamentali ai constituției. **Decizii atât de vitale, cum este conformitatea legii cu constituția, ar trebui luate de către reprezentanții aleși ai poporului, și nu de către un corp judecătoresc numit și frecvent nereprezentativ**¹.

Astfel, între aceste două logici contrapuse, în practica constituțională a statelor democratice s-au dezvoltat mai multe **tipuri de control de constituționalitate** (control constituțional difuz sau centralizat, control abstract și control concret², controlul la inițiativa autorităților publice și controlul la inițiativa particularilor³), precum și **grade de intensitate a controlului diferite**: de la lipsa controlului (vezi Olanda, Marea Britanie), la control constituțional slab (vezi Danemarca, Suedia, Norvegia), la controlul constituțional mediu (vezi Austria, Spania, Belgia după 1984) și controlul constituțional puternic (vezi Germania, Austria, Ungaria).⁴

Tot Lijphart arată că **impactul controlului constituțional depinde mai puțin de existența lui formală, și mai mult de vigoarea și frecvența utilizării sale de către curți, în special de către curțile supreme și constituționale. Mai mult decât atât, pe baza analizei celor treizeci și șase de democrații s-a putut observa că se manifestă o tendință către un control constituțional mai frecvent și mai intens. În plus, democrațiile noi**

and Materials (New York: Frederick A. Praeger, 1968); John M. Maki, *Court and Constitution in Japan: Selected Supreme Court Decisions* (Seattle: University of Washington Press, 1964); Glendon Schubert, David Danelski, *Comparative Judicial Behavior* (New York and London: Oxford University Press, 1969); Theodore L. Becker, *Comparative Judicial Politics: The Political Functioning of Courts* (Chicago: Rand McNally & Company, 1970). Amintim aici și o carte de referință pentru studiul Curților Constituționale: Louis Favoreau, *Les Cours Constitutionnelles* (Paris: P.U.F., 1992).

¹ Lijphart, *Modele*, 207, 208.

² **Controlul abstract** este practicat numai de curțile constituționale și presupune o decizie obligatorie cu privire la o lege propusă - Rod Hague, Martin Harrop (coord.), *Comparative*, 266. Controlul abstract se realizează pe cale de acțiune, nu de excepție, și poate funcționa *a posteriori*, când se realizează asupra unei norme care deja a intrat în vigoare, sau *a priori*, când privește o normă care nu a intrat în vigoare - Deleanu, *Instituții*, 248. **Controlul concret** este practicat de ambele tipuri de curți (instanțe comune sau curte constituțională) și apare în contextul unui caz specific - Rod Hague, Martin Harrop (coord.), *Comparative*, 266.

³ **Controlul la inițiativa autorităților publice** este, esențialmente, un control concentrat, abstract și, în principiu, *a priori*. Autoritățile care declanșează acest control sunt, în principiu, cele politice: șeful statului, camerele parlamentului sau președinții acestora, minoritățile parlamentare, guvernul sau prim-ministrul. **Controlul la inițiativa particularilor** este cel declanșat direct de către chiar cei interesați și cu privire la o lege; el poate fi, însă, și indirect, mediat, exercitat de o autoritate investită cu prerogativele de apărare a drepturile particularilor și îndreptat împotriva actelor de aplicare a legii, administrative și jurisdicționale (cum ar fi procedura numită *amparo* din dreptul constituțional spaniol). Modelele cele mai cunoscute de control constituțional la inițiativa particularilor sunt cele prevăzute de constituțiile Germaniei și Austriei - Ion Deleanu, *Instituții*, 246 - 247.

⁴ Lijphart, *Modele*, 211.

(în special cele rezultate ca urmare a căderii regimului comunist), fără excepție, beneficiază de un control constituțional. Nu în ultimul rând, țările cu control constituțional centralizat tind să aibă un control mai puternic decât țările cu sisteme descentralizate.

Rolul curților constituționale, în special în fostele state comuniste, dar nu numai, a crescut în timp. Cu o capacitate de a infirma deciziile, acțiunile și legile produse de o guvernare democratică, judecători care nu sunt aleși prin vot (*unelected judges*) ocupă o poziție unică atât în interiorul, cât și deasupra politicii. **Altfel spus, controlul de constituționalitate stabilizează și limitează, în același timp, democrația**¹. Interpretarea legii fundamentale de către judecători, indiferent despre ce sistem de control de constituționalitate vorbim, conduce la ceea ce se numește activism juridic (*judicial activism*), la implicațiile politice ale controlului de constituționalitate și la rolul curților constituționale de a construi politici (*the policy - making roles of constitutional courts*).²

Putem încheia acest prim capitol introductiv, necesar pentru a fixa cadrul conceptual al argumentărilor din capitolul următor prin afirmația lui Charles Evans Hughes, o afirmație care, în contextul constituțional românesc actual, are o semnificație profundă: „*We live under a constitution. But the constitution is what the judges say it is.*”³

I. 2. Competența Curții Constituționale din România conform Constituției revizuite

Înainte de a prezenta care sunt atribuțiile Curții Constituționale din România, trebuie să clarificăm natura juridică a acestei autorități. Principala problemă se pune atunci când analizăm Curtea Constituțională din perspectiva teoriei separației puterilor în stat. Se consideră că, spre deosebire de o curte supremă care funcționează în cadrul puterii judecătorești și care se află în vârful piramidei constituționale⁴, desfășurându-și activitatea în baza unor proceduri de apelare și garanții judiciare clare, o curte constituțională este mai degrabă asemănătoare unei camere adiționale a parlamentului.

În viziunea inventatorului acestui sistem de control constituțional, aceste curți ar trebui să funcționeze ca un legislator negativ, invalidând legile neconstituționale și ordonanțele puterii executive, dar lăsând legislația pozitivă în sarcina parlamentului⁵. În mod cert, modul de abordare a problematicii controlului de constituționalitate în sistemul european de control constituțional, spre deosebire de sistemul american, **este mai degrabă politic decât legal**⁶, **cu atât mai mult cu cât natura con-**

1 Rod Hague, Martin Harrop (coord.), *Comparative*, 263.

2 Donald P. Kommers, „Review Articles”, 283. Autorul ridică câteva întrebări cheie cu privire la controlul de constituționalitate, întrebări care ar trebui să își găsească răspunsul în studii comparative aprofundate, în care sistemele metodologice ale constituționalismului comparat și ale științelor politice să fie utilizate în același timp: Cum se poate măsura influența controlului de constituționalitate asupra politicului?; Cu se poate defini dimensiunea politică a controlului de constituționalitate?; Care este impactul legal al deciziilor constituționale?.

3 „Trăim sub o constituție. Dar constituția este ce spun judecătorii că este.” (t.n.)

4 Louis Favoreau, *Les Cours*, 23 în Deleanu, *Instituții*, 232.

5 Hans Kelsen, „Judicial Review of Legislation: A Comparative Study of the Austrian and the American Constitution”, *Journal of Politics*, Vol. 4, nr. 2 (ianuarie 1942), 187. „*The decision of the Constitutional Court by which a statute was annulled had the same character as a statute which abrogated another statute. It was a negative act of legislation. Since the Constitution conferred upon the Constitutional Court a legislative function, i.e. a function which, in principle, was reserved to the Parliament, the Austrian Constitution of 1920, provided that the members of the Constitutional Court had to be elected by the Parliament and not like the other judges, to be appointed by the administration... This independence was necessary because the Court had the control over different acts of the administration, especially the judicial review of the ordinances issued by the Chief of the State, the Prime Minister, and the other Ministers, and the power of issuing these ordinances was of the greatest political importance. By a misuse of this power the administration could easily suppress the parliament and thus eliminate the democratic basis of the State.*”

6 Hague, Harrop (coord.), *Comparative*, 267.

tenciosului în cadrul sistemului european este obiectivă sau abstractă, iar deciziile instanței constituționale produc, de regulă, efecte *erga omnes*¹.

Revenind la problema naturii juridice a Curții Constituționale s-a apreciat² că este o **autoritate publică politico-jurisdicțională**³, putând fi identificate o serie de trăsături și funcții specifice ale acestei autorități:

1. Nu este o altă putere în stat și nici nu preia vreuna din funcțiile celor trei puteri clasice.
2. Este o autoritate publică politico-jurisdicțională care, prin unele dintre atribuțiile sale, are și un rol politic. Acționează ca un adevărat judecător.
3. Ca autoritate publică, este **garantul supremației Constituției**.
4. Este autoritatea publică care sprijină buna funcționare a puterilor publice în cadrul raporturilor constituționale de separație, echilibru, colaborare și control reciproc. Este independentă față de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției și legii sale organice.
5. Este protectorul libertăților publice, activitatea sa fiind pusă în slujba cetățenilor și a drepturilor lor.

Un aspect important, care necesită un studiu aprofundat, este legat de intensitatea controlului de constituționalitate exercitat de Curtea Constituțională. Raportându-ne exclusiv la spațiul Europei Centrale și de Est, putem spune că, indiferent de faptul că puterea judecătorească a fost cea mai puțin respectată instituție politică în perioada regimului comunist, imediat după schimbarea regimului și trecerea către democrația constituțională de tip vestic, în aceste state s-au impus curți constituționale puternice⁴. România s-a numărat și ea printre fostele state comuniste care au pus în practică un sistem de control de constituționalitate după model european și a prevăzut în Constituție regulile de organizare și funcționare, precum și atribuțiile Curții Constituționale.

Puterea Curții Constituționale din România este foarte mare. În acest capitol ne vom referi doar la puterile formale acordate prin Constituție, pentru ca în capitolul II să discutăm pe larg conceptul de „conflicte juridice de natură constituțională”, precum și jurisprudența Curții în această materie. Totuși, trebuie reținut de la bun început faptul că impactul controlului constituțional depinde mai puțin de existența sa formală și mai mult de vigoarea și frecvența utilizării sale de către curți, în special de către curțile supreme (unde există un model american de control constituțional) și constituționale (unde există un model european de control constituțional)⁵.

Astfel, în dreptul constituțional românesc, Curtea Constituțională are o poziție privilegiată, puterea sa sporind în timp, atât direct, prin acordarea unor noi atribuții prin revizuirea Constituției din 2003, cât mai ales indirect, din cauza neînțelegerilor politice, generate de multe ori de ambiguitatea textului constituțional, în special cu privire la raporturile dintre cele trei puteri, precum și cu privire la repartizarea competențelor în cadrul puterii executive.

În ceea ce privește atribuțiile prevăzute în Constituție, acestea sunt prevăzute de articolul 146, putând fi împărțite în două tipuri mari⁶:

1 Deleanu, *Instituții*, 240 - 241. Spre deosebire de modelul european, în modelul american de control al constituționalității, decizia instanței judecătorești asupra incidentului de neconstituționalitate are efecte relative, *inter partes*, fiind bazată pe caracterul subiectiv sau personal al litigiului ordinar în urma căruia a apărut problema de constituționalitate care trebuie rezolvată de instanța de judecată. Totuși, efectele deciziilor de constituționalitate în cadrul sistemului american de control constituțional sunt extinse pe calea precedentului judiciar.

2 Ioan Muraru, „Comentariu articolul 142” în Muraru, Tănăsescu (coord.), *Constituția*, 1377 - 1378.

3 Caracterul jurisdicțional al Curții Constituționale este afirmat direct de legea de organizare a Curții nr. 47/1992 în art. 1, al. 2, unde se prevede că aceasta este „**unica autoritate de jurisdicție constituțională în România**”. Genoveva Vrabie, Marius Bălan, *Organizarea politico-etatică a României* (Iași: Institutul European, 2004), 251.

4 Erik S. Herron, Kirk A. Randazzo, „The Relationship between Independence and Judicial Review in Post-Communist Courts”, *The Journal of Politics*, Vol. 65, nr. 2 (mai 2003), 435.

5 Lijphart, *Modele*, 209.

6 Deleanu, *Instituții*, 831 - 896.

Atribuțiile de control - acestea pot fi subclasificate în:

- a. controlul de constituționalitate (146, lit. a, b, c, d, e, k);
- b. controlul sufragiului pentru alegerea Președintelui și pentru exprimarea voinței corpului electoral prin referendum (146, lit. f, i);
- c. controlul îndeplinirii condițiilor pentru exercitarea inițiativei legislative de către cetățeni (146, lit. j).

Atribuții consultative - pot fi subclasificate în:

- a. constatarea existenței împrejurărilor care justifică interimatul în exercitarea funcției de Președinte al României (146, lit. g);
- b. avizarea propunerii de suspendare din funcție a Președintelui României (146, lit. h).

Revizuirea Constituției din 2003 a adus modificări de substanță atribuțiilor Curții:

- a. a lărgit sfera subiectelor care pot să sesizeze Curtea Constituțională în cadrul controlului constituțional *a priori* (după 2003, Avocatul Poporului poate sesiza Curtea).
- b. a eliminat posibilitatea Parlamentului de a răsturna printr-o majoritate specială (de două treimi din numărul membrilor fiecărei Camere) decizia de neconstituționalitate a Curții, decizie luată în baza controlului *a priori* asupra legilor și regulamentelor Parlamentului.¹
- c. a acordat Curții atribuția de a se pronunța asupra constituționalității tratatelor sau a altor acorduri internaționale.
- d. extins posibilitatea de a ridica o excepție de neconstituționalitate și în fața instanțelor de arbitraj comercial și a oferit posibilitatea Avocatului Poporului de a ridica excepția de neconstituționalitate direct Curții, fără să mai fie necesară existența unui litigiu preexistent în fața unei instanțe.
- e. a acordat Curții atribuția de a soluționa conflictele juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice.
- f. a oferit posibilitatea ca, prin legea organică de organizare și funcționare, Curtea să primească atribuții noi.

Prin modificările operate, în special cele enumerate mai sus, la punctele b și e, Curtea Constituțională și-a sporit rolul în viața politică a statului. Acum, deciziile sale în controlul *a priori*² sunt obligatorii pentru Parlament. Practic, Curtea Constituțională are ultimul cuvânt în verificarea constituționalității legii. **Astfel, se poate afirma că factorul politic democratic al majorității parlamentare încetează a mai fi „unic” și „suprem” în ceea ce privește adoptarea legilor, atât timp cât „unicitatea” și „supremația” acesteia este limitată de o posibilă decizie de neconstituționalitate a unei alte autorități, anume Curtea Constituțională,** care poate infirma astfel voința legiuitorului prin intermediul controlului de constituționalitate *a priori*, control esențialmente de natură politică, atât timp cât se desfășoară în procesul de adoptare a unei legi.

Mai mult decât atât, prin introducerea unei noi atribuții - soluționarea conflictelor juridice de natură constituțională -, se deschide calea către o manifestare excesivă a Curții Constituționale în raporturile cu celelalte autorități ale statului, Curtea dobândind o poziție foarte importantă în „crearea regulilor” la nivelul activității executivului, legislativului și executivului. **Fără a nega utilitatea sau necesitatea unei asemenea atribuții a Curții Constituționale în anumite contexte politice sau economice tensionate (când poate să rezolve un conflict ireconciliabil), trebuie realizată o analiză serioasă asupra implicațiilor pe care asemenea decizii le pot avea în cadrul ordinii constituționale și asupra atribuțiilor constituționale ale autorităților publice reprezentative pentru toate cele trei puteri ale statului.**

Nu în ultimul rând, trebuie să precizăm faptul că, așa cum am mai arătat (vezi *supra*) există sisteme de control constituțional, tipuri și grade ale intensității

1 Ne referim aici la fostul articol 145, alin. (1) Constituția României 1991, modificat și devenit 147, al. 1.

2 Control politic de vreme ce se realizează în procesul elaborării legii – Ioan Muraru, „Comentariu articol 142” în Muraru, Tănăsescu, *Constituția*, 1377.

acestui control. **Așa cum există o varietate de tipuri și grade de control constituțional, tot așa există și rațiuni diferite în funcție de care se conturează puterea unei Curți Constituționale și rolul ei în raport cu celelalte autorități.** Nu vom intra în amănunte cu privire la aceste rațiuni, întrucât nu fac obiectul studiului, însă câteva precizări cu privire la teoriile care justifică apariția curților constituționale sunt necesare pentru a putea clarifica mai bine rolul pe care Curtea Constituțională l-a dobândit în sistemul constituțional românesc.

Așadar, au fost identificate cinci mari ipoteze cu privire la înființarea curților constituționale¹:

1. *Ipoteza trecutului autoritar*:² curțile constituționale sunt înființate mai degrabă în țări care au avut un trecut autoritar recent și stabil.
2. *Ipoteza incertitudinii politice*: curțile constituționale sunt înființate mai degrabă în state în care viitoarea compoziție a instituțiilor (în special legislativul și executivul) este incertă.
3. *Ipoteza tradiției de common law*: țările cu alte sisteme de drept decât *common law* sunt mult mai înclinate să înființeze curți constituționale.
4. *Ipoteza statelor federale*: curțile constituționale sunt mai degrabă înființate în state federale decât în state unitare.
5. *Ipoteza imitării regionale*: apariția unor curți constituționale depinde de existența în anumite regiuni a unor tradiții și modele privind controlul de constituționalitate.

Rolul Curții Constituționale și impactul pe care deciziile sale îl au în cadrul vieții politice sunt determinate de o serie de factori deosebit de importanți și de care trebuie să ținem seama în orice analiză cu privire la deciziile Curții, factori diverși, unii dintre aceștia excedând sfera dreptului constituțional sau administrativ. Totuși, acești factori au o influență extrem de puternică asupra vieții politice din care face parte, prin prisma atribuțiilor sale, și Curtea Constituțională: 1. claritatea prevederilor constituționale cu privire la raporturile dintre cele trei puteri ale statului, precum și între autoritățile care formează puterea executivă; 2. tipul de constituție: scrisă sau nescrisă; rigidă sau flexibilă; 3. independența judiciară; 4. nivelul de dezvoltare economică; 5. structura executivului; 6. nivelul libertăților civile; 7. fragmentarea politică în cadrul legislativului.³

Nu vom intra în detalii cu privire la acești factori. I-am prezentat aici pentru a lansa mai degrabă o invitație la cercetare pentru studenți, doctoranzi sau cercetători interesați de acest subiect extrem de vast și puțin cercetat în România.

II. Conflictele juridice de natură constituțională

Înainte de a analiza câteva dintre cele mai importante și reprezentative decizii ale Curții Constituționale cu privire la conflictele juridice de natură constituțională (II.2.), trebuie să clarificăm conținutul noțiunii de conflict juridic de natură consti-

1 Francisco Ramos Romeu, „The Establishment” - material disponibil pe site-ul <http://www.bepress.com/rle/vol2/iss1/art6>, accesat 26.11.2009.

2 În cuvintele lui Luis Lopez Guerra, fost vice-președinte al Curții Constituționale spaniole: „Curțile Constituționale apar din punct de vedere istoric în timpul construirii noilor democrații și, în multe cazuri, după experiența unui regim autoritar în timpul căruia normele constituționale și garanțiile constituționale au fost nerespectate sau încălcate, de cele mai multe ori în colaborare cu organul legislativ. De aceea, stabilirea unei jurisdicții constituționale este strâns legată de dorința de a garanta stabilitatea constituțională democratică prin raportare la toate pericolele trecutului și viitorului, precum și de a preveni ca prevederile constituționale să fie suprimate de o majoritate parlamentară care nu se află în acord cu Constituția”. Herman Schwartz, *The Struggle for Constitutional Justice in Post-Communist Europe* (Chicago: University of Chicago Press, 2000), 19.

3 Pentru un studiu interesant cu privire la gradul în care controlul constituțional este influențat de anumiți factori a se vedea Erik S. Herron, Kirk A. Randazzo, „The Relationship”, 422 - 438.

tuțională, așa cum a fost el definit pe cale jurisprudențială, prin deciziile Curții Constituționale (II.1.). În final, vom prezenta o serie de critici cu privire la modul în care s-a manifestat această competență și vom încerca să stabilim dacă noile puteri ale Curții sunt necesare și suficient de clare pentru a rezolva blocajele instituționale sau sunt ele însele creatoare de crize legislative, executive sau judecătorești (II.3.).

II. 1. O nouă atribuție pentru Curtea Constituțională. Câteva elemente de drept comparat

Prin Legea nr. 429/2003 de revizuire a Constituției¹, Curtea Constituțională a dobândit o nouă atribuție: este competentă să soluționeze conflictele juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice. Sesizarea Curții se poate face numai de Președintele României, unul dintre președinții celor două Camere, prim-ministrul sau președintele Consiliului Superior al Magistraturii. Curtea nu se poate sesiza din oficiu și nici nu poate să constate existența unor conflicte juridice de natură constituțională în cadrul realizării unei alte atribuții (controlul constituționalității legilor, excepția de neconstituționalitate ș.a.).

Conform unei autoare², noua atribuție a Curții este inspirată din prevederile altor constituții europene, acolo unde curtea constituțională are - alături de alte sarcini - și pe cea de soluționare a unor conflicte dintre autoritățile (unele autorități) publice. Cel mai frecvent se face referire la soluționarea conflictelor dintre autoritățile federale și cele federate - Germania³, Austria⁴ și Elveția⁵ - sau la soluționarea conflictelor dintre stat și autoritățile colectivităților (regiunilor) autonome - Spania⁶ sau Italia.⁷

Așadar, această competență de a soluționa conflicte apărute între autorități publice aparține curților constituționale care își desfășoară activitatea într-un stat federal sau unitar regional, în care forma de guvernare este republica parlamentară sau monarhia constituțională. Existența unei competențe asemănătoare pentru o Curte Constituțională care își desfășoară activitatea într-un stat unitar cu sistem de guvernare semiprezidențial schimbă și influențează profund impactul hotărârilor respectivei Curți Constituționale asupra raporturilor constituționale dintre autoritățile publice ale statului.

În plus, toate aceste state sunt democrații consolidate cu tradiție, în care raporturile dintre puterile statului sunt clar definite prin constituție, iar sistemul de *checks and balances* nu este supus unor presiuni politice constante.

¹ Publicată în M. Of. nr. 669 din 22 septembrie 2003.

² Vrabie, Bălan, *Organizarea*, 293.

³ Articolul 93, paragraful 3 și 4: „Curtea Constituțională Federală decide: ... 3. în cazul unor diferențe de opinie cu privire la drepturile și obligațiile Federației și a Landurilor, în mod special în cadrul executării legii federale de către Landuri și în exercitarea supravegherii din partea Federației; 4. cu privire la conflictele de drept public dintre Federație și Landuri, dintre Landuri sau în cadrul unui Land, atunci când nu există posibilitatea unui recurs la o altă curte.” (t.n.)

⁴ Articolul 138: „(1) Curtea Constituțională se pronunță de asemenea asupra conflictelor de competență:c) dintre state, precum și dintre state și Federație.

(2) Curtea Constituțională se pronunță cu privire la aplicarea de către Guvernul federal sau de către guvernul statului federat a unui act legislativ, atunci când acesta este de competența Federației sau a statului.” (t.n.)

⁵ Articolul 189: „Jurisdicția Curții Federale

(2) Curtea judecă disputele dintre Federație și Cantoane sau dintre Cantoane.” (t.n.)

⁶ Articolul 161 [Competențele]: „(1) Curtea Constituțională are jurisdicție asupra întregului teritoriului spaniol și este competentă să judece: ...c) conflictele de competență dintre stat și comunitățile autonome sau dintre comunitățile autonome însele.” (t.n.)

⁷ Articolul 134 [Jurisdicția]: „Curtea Constituțională decide: ...- conflictele născute din alocarea puterilor în ramurile guvernării din cadrul statului, dintre stat și regiuni, precum și dintre regiuni.” (t.n.)

Nu în ultimul rând, rațiunea fundamentală a existenței unei asemenea atribuții în sarcina curților constituționale ale statelor europene enunțate mai sus vizează asigurarea echilibrului funcțional între guvernarea centrală și guvernarea locală, nu între autoritățile care își desfășoară activitatea la nivel central.

Totuși, exercitarea acestei atribuții de către curțile constituționale ale altor state a dus la conflicte deschise între chiar tribunale constituționale și alte autorități, întrucât „această atribuție presupune implicarea în zone deseori delicate, de conflicte greu de arbitrat, de orgolii greu de satisfăcut”.¹

În România, deciziile Curții Constituționale de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională dintre autoritățile statului au provocat dezbateri puternice, uneori extrem de vocale. Era de așteptat o asemenea reacție, întrucât aceste decizii au intervenit pentru a rezolva blocaje constituționale născute într-un context politic sau economic caracterizat prin conflictul generalizat între Președinte, prim-ministru, partidele parlamentare și organe ale puterii judecătorești (CSM, DNA, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție). Astfel, de cele mai multe ori conflictele sau interesele politice și economice au determinat conflictele juridice, iar Curtea, autoritate publică politico-jurisdicțională, a fost sesizată pentru a le soluționa conform competenței atribuite de Constituție.

Este știut că politica învăluiește fiecare aspect al existenței unei curți constituționale: modul în care judecătorii sunt aleși, persoanele și instituțiile care au acces la curte, cazurile pe care le poate judeca, reacțiile la anumite decizii. Aceasta nu înseamnă că deciziile curții sunt decizii politice. Deciziile politice sunt diferite de deciziile juridice prin faptul că primele nu au nevoie de nicio justificare sau explicație. Deciziile politice nu sunt corecte sau incorecte într-un sens obiectiv. Mai degrabă ele sunt rele sau bune din punct de vedere politic, moral, social sau economic, în funcție de anumite sisteme de valori.² În schimb, deciziile juridice beneficiază de o anumită procedură care le garantează imparțialitatea, o conformitate cu legea (în cazul controlului de constituționalitate, o conformitate cu legea fundamentală) și o autoritate de lucru judecat.

Cu toate acestea, chiar dacă putem achiesa la o distincție teoretică între decizii politice și juridice, aceasta nu înseamnă că în practică efectele celor din urmă nu au consecințe politice, morale, sociale și economice. Curțile au transformat disputele publice de natură politică în probleme de interpretare constituțională care pot fi decise prin texte, proceduri, principii și reguli care sunt general acceptate ca fiind legale și nu politice³, fără ca aceasta să însemne că aceste dispute își pierd caracterul politic original.

Pentru a putea analiza deciziile Curții Constituționale privitoare la conflictele juridice de natură constituțională este nevoie să clarificăm două aspecte: **ce se înțelege** prin conflict juridic de natură constituțională și **care sunt autoritățile** între care se poate naște un asemenea conflict.

În legătură cu primul aspect, s-a arătat în doctrină⁴ că noua atribuție conferită Curții Constituționale trebuie interpretată strict în termenii legii fundamentale, pentru a evita categoric implicarea Curții în eventuale conflicte politice dintre autoritățile publice. Același autor consideră că prin conflict juridic de natură constituțională se înțeleg **conflicte pozitive sau negative de competență, din perspectiva pozițiilor constituționale și în limitele acestora**. În acest sens, nu poate exista conflict juridic de natură constituțională între instanțele judecătorești, inclusiv Înalta Curte de Casație și Justiție, și alte autorități publice, întrucât instanțele trebuie să-și verifice și să rezolve, din oficiu, inclusiv competența generală. Acest argument al doctri-

1 Ioan Muraru, „Comentariu articolul 146” în Muraru, Tănăsescu (coord.), *Constituția*, 1404.

2 Schwartz, *The Struggle*, 5.

3 Schwartz, *The Struggle*, 6.

4 Deleanu, *Instituții*, 865.

nei a fost infirmat de Curtea Constituțională prin **DCC nr. 1.222 din 12 noiembrie 2008** asupra cererii de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională între Președintele României, pe de o parte, și puterea judecătorească, reprezentată de Înalta Curte de Casație și Justiție, pe de altă parte¹, precum și prin **DCC nr. 838 din 27 mai 2009** referitoare la sesizarea formulată de Președintele României privind existența unui conflict juridic de natură constituțională între autoritatea judecătorească, reprezentată de Înalta Curte de Casație și Justiție, pe de o parte, și Parlamentul României și Guvernul României, pe de altă parte.²

Totuși, a revenit Curții Constituționale să definească conținutul și sfera acestui concept prin jurisprudența în această materie. Astfel, în trei decizii foarte importante (**Decizia nr. 53 din 28 ianuarie 2005** asupra cererilor de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre Președintele României și Parlament, formulate de președintele Camerei Deputaților și de președintele Senatului; **Decizia nr. 435 din 26 mai 2006** asupra cererii formulate de președintele Consiliului Superior al Magistraturii de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională între autoritatea judecătorească, pe de o parte, și Președintele României și prim-ministrul, pe de altă parte; **Decizia nr. 97 din 7 februarie 2008** asupra cererii formulate de Președintele României privind existența unui conflict juridic de natură constituțională între Guvernul României și Consiliul Suprem de Apărare a Țării), Curtea a definit de manieră pozitivă și negativă conceptul de conflict juridic de natură constituțională.

1. Definiția pozitivă: „Conflictul juridic de natură constituțională între autorități publice presupune **acte sau acțiuni** concrete prin care o autoritate sau mai multe își **arogă** puteri, atribuții sau competențe care, potrivit Constituției, aparțin altor autorități publice ori **omisiunea** unor autorități publice, constând în **declinarea competenței** sau în **refuzul** de a îndeplini anumite acte care intră în obligațiile lor” (Decizia 53/28.01.2005 și Decizia 453/26.05.2006). Conflictul juridic de natură constituțională „există între două sau mai multe autorități și poate privi **conținutul ori întinderea atribuțiilor lor decurgând din Constituție**, ceea ce înseamnă că acestea sunt **conflicte de competență, pozitive sau negative**, și care pot crea **blocaje instituționale**” (Decizia 97/7.02.2008).

2. Definiția negativă: „Curtea constată că **opiniile, judecățile de valoare sau afirmațiile titularului unui mandat de demnitate publică** - așa cum este Președintele României, autoritate publică unipersonală, ori cum este conducătorul unei autorități publice - referitoare la alte autorități publice **nu constituie prin ele însele conflicte juridice între autorități publice**. **Părerile sau propunerile privind modul cum acționează ori ar trebui să acționeze o anumită autoritate publică sau structurile acesteia, chiar critice fiind, nu declanșează blocaje instituționale** dacă nu sunt urmate de acțiuni sau inacțiuni de natură să împiedice îndeplinirea atribuțiilor constituționale ale acelor autorități publice. Asemenea părerii ori propuneri rămân în cadrul limitelor libertății de exprimare a opiniilor politice, cu îngrădirile prevăzute de art. 30 alin. (6) și (7) din Constituție” (Decizia nr. 53/28.01.2008).

1 În acest caz, Curtea Constituțională a stabilit că există un conflict de natură juridică între Președinte și Înalta Curte, constatând că o decizie a Înaltei Curți de Casație și Justiție nu este opozabilă șefului statului, întrucât Înalta Curte nu a ținut cont în actul de judecată de o decizie de neconstituționalitate pronunțată de Curtea Constituțională cu privire la textele legale aplicabile în speța dedusă judecării.

2 În acest caz, Curtea Constituțională a stabilit că există un conflict juridic de natură constituțională între autoritatea judecătorească, pe de o parte, și Parlamentul României și Guvernul României, pe de altă parte. „În exercitarea atribuției prevăzute de art.126 alin.(3) din Constituție, Înalta Curte de Casație și Justiție are obligația de a asigura interpretarea și aplicarea unitară a legii de către toate instanțele judecătorești, cu respectarea principiului fundamental al separației și echilibrului puterilor, consacrat de art.1 alin.(4) din Constituția României. **Înalta Curte de Casație și Justiție nu are competența constituțională să instituie, să modifice sau să abroge norme juridice cu putere de lege ori să efectueze controlul de constituționalitate al acestora** (subl. n.)”.

Nu intră în această categorie nici conflictele dintre un partid politic sau un grup parlamentar și o autoritate publică (Decizia 453/26.05.2006), precum și **„neîndeplinirea de către Guvernul României a unei obligații legale în cadrul unei proceduri de legiferare, și anume neîndeplinirea obligației de a solicita avizul Consiliului Suprem de Apărare a Țării în legătură cu hotărârile menționate, care însă nu a afectat procesul legislativ prin crearea unui blocaj instituțional”** (Decizia 97/7.02.2008).

În plus, în Decizia nr. 988/1.10.2008, Curtea a statuat **„Curtea Constituțională nu este competentă să cenzureze legalitatea unor hotărâri judecătorești sau să constate că acestea „sunt lipsite de efecte juridice”**. Ulterior, în alte două decizii, Curtea Constituțională a statuat în sensul că poate exista conflict juridic de natură constituțională generat de anumite decizii ale Înaltei Curți de Casație și Justiție, fie de o decizie definitivă și irevocabilă (vezi *infra* Decizia 1.222/12.11.2008), fie de o decizie în baza art. 329 C. proc. civ. – decizie intervenită în materia recursului în interesul legii (vezi *infra* Decizia 838/27.05.2009).

Așadar, articolul 146, lit. e din Constituție nu privește orice conflict probabil și posibil între autoritățile publice, ci numai conflictul juridic, deci nu și pe cel politic, și bineînțeles numai conflictul care să privească competențe constituționale.¹

În ceea ce privește al doilea aspect de clarificat, anume de a ști care sunt autoritățile publice între care pot interveni conflicte juridice de natură constituțională, a revenit tot Curții Constituționale să clarifice pe cale jurisprudențială care sunt aceste autoritățile publice: „Analizând natura autorităților publice care sunt susceptibile de a fi părți implicate în conflict, Curtea observă că acestea **sunt numai cele prevăzute în titlul III al Constituției**. În categoria acestor autorități **nu se încadrează partidele politice, persoane juridice de drept public** care, potrivit prevederilor art.8 alin. (2) din Constituție, „[...] contribuie la definirea și la exprimarea voinței politice a cetățenilor[...]” (Decizia nr. 53/28.01.2005).

Așadar, „partidele politice nu sunt autorități publice. De asemenea, **nici grupurile parlamentare nu sunt autorități publice**, ele sunt structuri ale Camerelor Parlamentului.” (Decizia nr. 53/28.01.2005).

Nu în ultimul rând, Curtea nu este competentă să soluționeze conflictele apărute între **„puterea legislativă și cea executivă, pe de o parte, și puterea judecătorească, pe de alta parte”**, atât timp cât nu se regăsește niciuna dintre autoritățile publice menționate: **Parlamentul, alcătuit din Camera Deputaților și Senat, Președintele României, ca autoritate publică unipersonală, Guvernul, organele administrației publice centrale și ale administrației publice locale, precum și organele autorității judecătorești - Înalta Curte de Casație și Justiție, Ministerul Public și Consiliul Superior al Magistraturii** (Decizia 988/1.10.2008).

Curtea a ales să interpreteze restrictiv sfera autorităților publice între care poate interveni un conflict juridic de natură constituțională.

II.2. Jurisprudența Curții Constituționale cu privire la conflictele juridice de natură constituțională

Întrucât spațiul nu ne permite o analiză în detaliu a celor nouă decizii ale Curții care au intervenit în baza prerogativei stabilite de art. 146, lit. e din Constituția României, republicată, vom prezenta pe scurt doar trei decizii prin care s-a constatat existența unui conflict juridic de natură constituțională².

a. Decizia 98/7.02.2008³

1 Muraru, „Comentariu articolul 146” în Muraru, Tănăsescu (coord.), *Constituția*, 1405.

2 Pentru o analiză mai cuprinzătoare a acestor decizii a se vedea Bogdan Dima, „Influența deciziilor Curții Constituționale de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională”, *Analele Universității București – Drept*, nr. 1 (2009).

3 În fapt, la data de 9 decembrie 2007, domnul Tudor-Alexandru Chiuriu și-a prezentat demisia din funcția de ministru al justiției în temeiul art. 106 din Constituție și al art. 5 din Legea nr.

Președintele României poate refuza o singură dată, motivat, propunerea prim-ministrului de numire a unei persoane în funcția vacantă de ministru. Prim-ministrul este obligat să propună o altă persoană.

Prin această decizie Curtea a modelat raporturile de putere dintre Președinte și Guvern, introducând un nou drept pentru Președintele României, un drept care nu corespunde sistemului instituțional prevăzut de Constituția în vigoare.

În fapt, acest nou drept prevăzut pentru Președintele României conduce la o subordonare a Guvernului față de Președinte (cel puțin în cazul prevăzut de art. 85, al 2 Constituția României republicată). Atât timp cât se poate opune propunerii venite din partea prim-ministrului este evident că Președintele poate exercita o influență reală în stabilirea componenței Guvernului în caz de vacanță a funcției sau remaniere guvernamentală.¹

b. Decizia nr. 270/10.03.2008²

Curtea Constituțională a construit reguli noi, cu rang constituțional, pornind de la un conflict de natură politică, conflict născut în urma unor tensiuni între șeful statului, DNA, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție și Parlament.

Miza conflictului a fost aceea de a stabili dacă articolul 109, al 2 din Constituție oferă Președintelui României posibilitatea de a cere necondiționat, la cererea

90/2001 privind organizarea și funcționarea Guvernului României. Prin Decretul Președintelui României nr. 1.128/2007, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 861 din 17 decembrie 2007, s-a luat act de demisie și funcția a fost declarată vacantă. Prin Scrisoarea nr. 5/6.764 din 17 decembrie 2007, prim-ministrul a propus Președintelui României numirea în funcția de ministru al justiției a doamnei Norica Nicolai. Prin Adresa nr. 144 din 8 ianuarie 2008, Președintele României a cerut prim-ministrului să renunțe la propunerea formulată, motivând respingerea propunerii și invocând Decizia Curții Constituționale nr. 356/2007. Prin Scrisoarea nr. 5/57 din 9 ianuarie 2008, prim-ministrul a răspuns Președintelui României că își menține propunerea anterioară întrucât refuzul de numire nu este motivat legal și conține doar aprecieri subiective. Ca urmare a acestei corespondențe, prin Adresa nr. 191 din 14 ianuarie 2008, Președintele României a precizat că își menține punctul de vedere privind respingerea propunerii de numire și a cerut prim-ministrului să propună o persoană care să fie numită ministru interimar al justiției. Această decizie trebuie corelată cu Decizia nr. 356 din 5 aprilie 2007 asupra cererii de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre Președintele României și Guvernul României, formulată de prim-ministru.

1 În opinia separată la decizia Curții, judecătorii Tudorel Toader și Pușkás Valentin Zoltán consideră că: „Dreptul consacrat în favoarea Președintelui României de a putea să refuze o singură dată, motivat, propunerea prim-ministrului de numire a unei persoane în funcția vacantă de ministru, urmat de obligația impusă acestuia de a propune o altă persoană, **reprezintă, în opinia noastră, un pas semnificativ de la arhitectura constituțională semiprezidențială spre o republică prezidențială.** (subl. n.)”

2 În fapt, la data de 16 ianuarie 2008, Președintele României a transmis Ministerului Justiției cererile de începere a urmăririi penale a patru membri și foști membri ai Guvernului care au și calitatea de parlamentari. În consecință, pentru a se pronunța cu privire la acestea, în temeiul art. 109 alin. (2) din Constituție, președinții celor două Camere au cerut ministrului interimar al justiției și procurorului general al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție solicitările de începere a urmăririi penale însoțite de dosarele cauzelor. Ministerul Justiției a înaintat cererile însoțite de referatele procurorilor de caz Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, „fiind de notorietate că acest lucru s-a petrecut la presiunea Președintelui Traian Băsescu”. În interviurile acordate presei scrise și audiovizuale, procurorul general și procurorul șef al Direcției Naționale Anticorupție au declarat că investirea miniștrilor se realizează exclusiv prin cererile formulate de Președintele României, indiferent dacă aceștia, membri sau foști membri ai Guvernului, sunt și parlamentari, iar cu Scrisoarea nr. 466/C/288, Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție a comunicat președintelui Camerei Deputaților că nu există temei legal pentru înaintarea dosarelor de urmărire penală. Autorii sesizării solicită, în concluzie, Curții Constituționale să constate existența conflictului juridic de natură constituțională, precum și că „pozițiile Președintelui României, a Ministerului Justiției și a Ministerului Public sunt neconstituționale” și să dispună „restabilirea ordinii constituționale și a legalității, obligând autoritățile publice vizate să sesizeze cele două Camere ale Parlamentului pentru a se pronunța cu privire la începerea urmăririi penale a deputaților și senatorilor învinuiți de săvârșirea unor fapte penale”.

organelor de cercetare penală special abilitate de Legea 115/1999 privind răspunderea ministerială (DNA sau Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție), începerea urmăririi penale pentru membrii guvernului, indiferent dacă aceștia sunt și membri ai Parlamentului sau nu.

Soluția a fost următoarea:

„2. În aplicarea dispozițiilor art.109 alin.(2) teza întâi din Constituție, Ministerul Public - Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție va sesiza Camera Deputaților sau Senatul, după caz, pentru a cere urmărirea penală a membrilor și a foștilor membri ai Guvernului pentru faptele săvârșite în exercițiul funcției lor și care, la data sesizării, au și calitatea de deputat sau de senator.

3. În aplicarea dispozițiilor art.109 alin.(2) teza întâi din Constituție, Ministerul Public - Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție va sesiza Președintele României pentru a cere urmărirea penală a membrilor Guvernului și a foștilor membri ai Guvernului, care, la data sesizării, nu au și calitatea de deputat sau de senator.”

Criteriul de sesizare introdus de Curtea Constituțională influențează raporturile dintre autoritățile publice, precum și sistemul de *checks and balances*. Art. 109, alin. (2) atribuie fiecăreia dintre autoritățile prevăzute (Președintele României, Camera Deputaților sau Senatul) un drept absolut și necondiționat de a cere urmărirea penală a membrilor Guvernului, un drept născut din competența partajată pe care Președintele și Parlamentul o au în numirea Guvernului.

În plus, Guvernul răspunde politic în fața Parlamentului, în acest sens fiind instituite anumite proceduri speciale (întrebări, interpelări, moțiuni simple sau moțiuni de cenzură).

În ceea ce privește răspunderea penală, Constituția a instituit o normă de procedură cu valoare de principiu constituțional care privește „numai” (adică pe nimeni altcineva) Camera Deputaților, Senatul și Președintele României. Orice îngrădire a acestui drept, cum este chiar criteriul de sesizare impus de Curtea Constituțională, contravine spiritului și, de această dată, literei Constituției.

c. Decizia 838/27.05.2009¹

Această decizie a Curții Constituționale trebuie coroborată cu o altă decizie de constatare a unui conflict juridic de natură constituțională în care era implicată Înalta Curte de Casație și Justiție (Decizia 1.222/12.11.2008²). Practic, prin aceste două decizii ale Curții Constituționale au fost lipsite de efecte juridice pentru viitor (*ex nunc*) decizii definitive și irevocabile ale Înaltei Curți de Casație și Justiție. Nu discutăm aici soluția pe fond, dacă a fost „justă sau nu” decizia Curții Constituționale.

1 În fapt, Înalta Curte de Casație și Justiție a pronunțat două decizii (Decizia XXXVI/2007 și Decizia XXI/2008) în baza art. 126, alin. (3) din Constituția României, republicată, și în baza art. 329 din C. proc. civ. (recursul în interesul legii). **Președintele României** a cerut Curții Constituționale, prin cererea formulată la 4 mai 2009, să se pronunțe asupra existenței unui conflict juridic de natură constituțională între autoritatea judecătorească, reprezentată de Înalta Curte de Casație și Justiție, pe de o parte, și Parlamentul României și Guvernul României, pe de altă parte. În motivarea cererii, Președintele României arată că în ultimii ani, instanțele judecătorești au pronunțat hotărâri judecătorești prin care au dat câștig de cauză magistraților, personalului de specialitate juridică asimilat acestora, asistenților judiciari și personalului auxiliar care au promovat acțiuni în pretenții, fundamentate pe legislația salarizării din sistemul judiciar. Cele două decizii ale Înaltei Curți au fost date cu depășirea competenței constituționale, în sensul că Înalta Curte a acționat ca un legiuitor, instituind o practică de recunoaștere a unor sporuri și beneficii bănești pentru magistrați și alte categorii asimilate magistraților care fie au fost abrogate prin lege (de ex. spor de 50% pentru risc și suprasolicitare neuropsihică, recunoscute prin Decizia XXI/2008 sau sporul de vechime care a fost inclus în indemnizația stabilită prin act normativ distinct, dar care a fost acordat separat prin Decizia XXXVI/2007).

2 Pentru detalii vezi Bogdan Dima, „Decizie comentată – 1.222/12.11.2009”, *Curierul Judiciar*, 3 (2009), 152 - 154.

Facem doar precizarea că deciziile Curții Constituționale prin care au fost lipsite de efecte deciziile Înaltei Curți de Casație și Justiție pot deschide calea unui control asupra hotărârilor instanțelor, hotărâri care beneficiază de autoritate de lucru judecat. Domeniile în care pot interveni aceste soluții sunt nelimitate.

Este un control indirect, prin intermediul noii atribuții a Curții Constituționale de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională. Curtea Constituțională a simțit acest pericol și l-a sesizat în chiar textul deciziei 838/27.05.2009:

„Conflictelor juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice, la analiza conduitei părților de către Curte, sub aspectul îndeplinirii competențelor conform prevederilor constituționale, precum și decizia prin care se stabilește existența unui conflict și modul de soluționare a acestuia nu pot constitui elementele exercitării unei căi de atac, ce ar avea ca scop lipsirea de efecte juridice a unor hotărâri judecătorești. Astfel, asimilarea atribuției prevăzute de art. 146, lit. e din Constituție cu efectuarea de către Curtea Constituțională a unui control de legalitate/constituționalitate asupra hotărârilor judecătorești, transformând Curtea într-o instanță de control judiciar, ar echivala cu o deturnare a dispozițiilor constituționale privind soluționarea conflictelor juridice și o încălcare flagrantă a competenței Curții Constituționale.

Așa fiind, apare ca evident că decizia pronunțată de Curtea Constituțională în soluționarea conflictului juridic de natură constituțională nu poate produce niciun efect cu privire la valabilitatea deciziilor deja pronunțate de Înalta Curte de Casație și Justiție în exercitarea atribuției consacrate de art.329 din Codul de procedură civilă.

De altfel, Curtea a statuat și cu alte ocazii că, potrivit competențelor sale, care sunt expres și limitativ prevăzute de art.146 din Constituție și de Legea nr.47/1992, aceasta asigură, pe calea controlului de constituționalitate, supremația Constituției în sistemul juridic normativ, nefiind competentă să cenzureze legalitatea unor hotărâri judecătorești sau să constate că acestea sunt lipsite de efecte juridice (Decizia nr.988 din 1 octombrie 2008, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.784 din 24 noiembrie 2008).”

Cu toate acestea, în aceeași decizie, Curtea s-a pronunțat cu privire la efectele juridice ale deciziei Curții cu privire la conflictul juridic de natură constituțională dintre puterea judecătorească, pe de o parte, și Parlamentul României și Guvernul României, pe de altă parte:

„Potrivit art.147 alin.(4) din Constituție, „Deciziile Curții Constituționale se publică în Monitorul Oficial al României. De la data publicării, deciziile sunt general obligatorii și au putere numai pentru viitor”. Efectul ex nunc al actelor Curții constituie o aplicare a principiului neretroactivității, garanție fundamentală a drepturilor constituționale de natură a asigura securitatea juridică și încrederea cetățenilor în sistemul de drept, o premisă a respectării separației puterilor în stat, contribuind în acest fel la consolidarea statului de drept. **Pe cale de consecință, efectele deciziei Curții nu pot viza decât actele, acțiunile, inacțiunile sau operațiunile ce urmează a se îndeplini în viitor de către autoritățile publice implicate în conflictul juridic de natură constituțională.** (subl. n.)”. Or, acest lucru înseamnă că efectele juridice și practice ale celor două decizii ale Înaltei Curți nu se vor mai produce de la data publicării deciziei Curții în Monitorul Oficial.

Subiectele care pot sesiza Curtea cu asemenea conflicte juridice de natură constituțională sunt Președintele României, președintele CSM sau unul dintre președinții celor două Camere. Cu alte cuvinte, reprezentanții puterii legislative și ai puterii executive pot, în anumite condiții, restrictive, să ceară Curții Constituționale, în funcție de anumite contexte politice și economice specifice, să constate că unele conflicte juridice de natură constituțională au fost generate de către anumite decizii definitive și irevocabile ale instanțelor de judecată.

Deși Curtea Constituțională a statuat într-o decizie anterioară (DCC 988/1.10.2008) că aceasta asigură, pe calea controlului de constituționalitate, supremația Constituției

în sistemul juridic normativ, **nefiind competentă să cenzureze legalitatea unor hotărâri judecătorești sau să constate că acestea sunt lipsite de efecte juridice**, în fapt, efectul DCC 1.222/12.11.2009 și DCC 838/27.05.2009 a fost unul de „cenzurare” a efectelor deciziilor Înaltei Curți de Casație și Justiție. În DCC 1.222/12.11.2009, Curtea a statuat că decizia Înaltei Curți este inopozabilă Președintelui României. În DCC 838/27.05.2009, Curtea a emis o serie de judecăți cu valoare obligatorie cu privire la competența Înaltei Curți:

1. Cu privire la problema dacă instanțele judecătorești se pot pronunța **asupra constituționalității dispozițiilor abrogate, în virtutea principiului plenitudinii de jurisdicție în cauzele cu a căror soluționare au fost investite**, Curtea a infirmat această posibilitate și a statuat următoarele: „Referitor la soluția pronunțată de Înalta Curte de Casație și Justiție, Curtea Constituțională constată că, potrivit Legii fundamentale, singura autoritate abilitată să exercite controlul constituționalității legilor sau ordonanțelor este instanța constituțională. Prin urmare, nici Înalta Curte de Casație și Justiție și nici instanțele judecătorești sau alte autorități publice ale statului nu au competența de a controla constituționalitatea legilor sau ordonanțelor, indiferent dacă acestea sunt sau nu în vigoare.”

2. Cu privire la problema dacă **Înalta Curte, prin deciziile sale, poate să instituie, să modifice sau să abroge norme juridice cu putere de lege ori să efectueze controlul de constituționalitate a acestora**: „Prin urmare, Înalta Curte de Casație și Justiție nu poate să instituie, să modifice sau să abroge norme juridice cu putere de lege ori să efectueze controlul de constituționalitate a acestora. Referitor la autoritatea legiuitoare, Parlament sau Guvern, după caz, în acord cu jurisprudența constantă a Curții Constituționale și a Curții Europene a Drepturilor Omului, aceasta are obligația de a edicta norme care să respecte anumite trăsături: claritate, precizie, previzibilitate și predictibilitate... Parlamentul și, prin delegare legislativă, în condițiile art.115 din Constituție, Guvernul au competența de a institui, modifica și abroga norme juridice de aplicare generală. Instanțele judecătorești nu au o asemenea competență, misiunea lor constituțională fiind aceea de a realiza justiția - art.126 alin.(1) din Legea fundamentală -, adică de a soluționa, aplicând legea, litigiile dintre subiectele de drept cu privire la existența, întinderea și exercitarea drepturilor lor subiective.”

Mai mult, așa cum vom vedea în ultima secțiune a acestei părți, această nouă competență a Curții Constituționale poate fi supusă criticii, fiind nevoie de o reconsiderare atât la nivelul doctrinei, cât și al jurisprudenței Curții Constituționale a acestei puteri de control neasumate explicit (chiar dacă limitată), dar existentă în fapt, asupra deciziilor definitive ale instanțelor de judecată, în ultimă instanță, asupra puterii judecătorești.

11.3. Critici cu privire la deciziile de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională

Noua atribuție a Curții Constituționale prevăzută la articolul 146, lit. e din Constituție a provocat **modificări substanțiale cu privire la raporturile dintre autoritățile statului**. De altfel, deciziile Curții Constituționale, conform articolul 147, al. 4 Constituția României, republicată, „...se publică în Monitorul Oficial al României. De la data publicării, deciziile sunt **general obligatorii și au putere numai pentru viitor**.”¹

¹ De asemenea, articolul 11, al. 3 din Legea 42/1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale prevede: „Deciziile, hotărârile și avizele Curții Constituționale se publică în Monitorul Oficial al României, Partea I. Deciziile și hotărârile Curții Constituționale sunt general obligatorii și au putere numai pentru viitor.” Textul acestui articol trebuie coroborat cu prevederile articolul 36 din aceeași lege mai sus menționată, care prevede că „Decizia prin care se soluționează conflictul juridic de natură constituțională este definitivă și se comunică autorului sesizării, precum și părților aflate în conflict, înainte de publicarea acesteia în Monitorul Oficial al României, Partea I.”

Deciziile Curții Constituționale cu privire la conflictele juridice de natură constituțională sunt departe de a fi *ne-criticabile* și intervin în zone extrem de sensibile ale puterii, în special în sfera jocurilor și intereselor politice și economice. Fără a discuta pe larg rolul unei Curți Constituționale în cadrul unei democrații consolidate, vom prezenta câteva argumente pentru care această nouă atribuție mărește sfera de influență a Curții Constituționale, dar mai ales creează premisele unor modificări masive în cadrul raporturilor dintre autoritățile publice românești.

1. Conflictele juridice de natură constituțională se nasc între un număr limitat de părți, sunt determinate de un anumit context politic sau economic specific și au miză politică conjuncturală. Sunt generate de lipsa acordului politic între autoritățile publice și devin probleme juridice numai în ultimă instanță. În plus, o distincție între conflict „politic” și conflict „juridic” atunci când în joc se află autorități care au o componentă politică nu poate fi decât artificială. În practică, un asemenea conflict se naște politic, se desfășoară politic, iar finalizarea lui, chiar dacă se poate accepta că se realizează prin mijloace jurisdicționale, are efecte politice.

Cuvintele celebrului filosof Alexis de Toqueville se potrivesc acestor situații: *„nu există o problemă politică...care să nu fie transformată mai devreme sau mai târziu într-o problemă juridică”*. De altfel, este incontestabil faptul că limita între o atitudine politică și o acțiune cu semnificație juridică din partea unei autorități publice, în special atunci când se vorbește de efectele juridice pe plan constituțional, este foarte greu identificabilă¹.

Interpretarea Curții Constituționale poate fi utilă, dar nu este întotdeauna de dorit, întrucât în asemenea situații tensionate, soluția democrației consolidate este compromisul și negocierea, nu poziția ireconciliabilă și judecata. Nimic nu împiedică Curtea Constituțională să judece neconstituționalitatea unei legi sau ordonanțe rezultate în urma conflictului politic, pe calea controlului de constituționalitate, direct, sau pe calea excepției de neconstituționalitate, indirect. Mai mult decât atât, existența acestei atribuții poate conduce la diminuarea efortului democratic al căutării consensului, transformând Curtea Constituțională în arbitru al scenei politice.

2. Deciziile luate în baza unui conflict *inter partes* produc efecte *erga omnes*, modificând chiar raporturile constituționale dintre autoritățile publice prin crearea de noi atribuții formale pentru acestea, inexistente până în acel moment în corpul textului constituțional.

Deciziile Curții Constituționale produc efecte *erga omnes* chiar dacă intervin pentru soluționarea unui conflict juridic de natură constituțională *concret*, în care sunt implicate autorități publice. Conflictele dintre autoritățile publice sunt conjuncturale, în sensul că depind de contextul politic și economic în care se nasc.

3. Constituția României impune un sistem de guvernare semiprezidențial imperfect, în care raporturile dintre Președinte, Prim-ministru, Parlament și autoritatea judecătorească sunt ambiguu reglementate, existând un potențial de conflict între autoritățile statului. În acest context, este posibil ca anumiți actori politici să forțeze Constituția chiar în punctele ambigue pentru a genera asemenea conflicte în scopul dobândirii de noi puteri. O asemenea situație trebuie evitată cu orice preț.

Nu este exclus ca anumiți actori politici să forțeze intrarea autorităților în conflict și ajungerea la blocaj instituțional, tocmai pentru că aceste situații tensionate pot fi avantajoase din punct de vedere politic într-o anumită perioadă de timp și într-o anumită conjunctură politică și economică.

Deși este o ipoteză greu de demonstrat, poate apărea în practică. Iar această posibilitate trebuie să evitată de la bun început de textul constituțional. De altfel, în

¹ Antonie Iorgovan, „Des considérations sur la compétence de la Cour Constitutionnelle Roumaine de solutionner les conflits juridiques de nature constitutionnelle entre les autorités publiques”, *RDP*, nr. 4 (2006), 15.

studiul¹ asupra relației dintre independența justiției și controlul de constituționalitate în șapte state fost comuniste, una dintre concluzii a fost aceea că puterea politică a executivului influențează direct exercițiul controlului de constituționalitate². Președinții puternici impun constrângeri substanțiale asupra comportamentului judiciar, iar curțile constituționale pot fi afectate în două moduri: 1. judecătorii sunt mai reticenți în a invalida legislația sau acțiunile puterii executive în statele cu președinți puternici și 2. dacă președintele apare în fața curților constituționale ca apelant, curțile constituționale sunt mai înclinate să accepte cererile autorității executive.

În ceea ce privește activitatea Curții Constituționale din România considerăm că, cel puțin cu privire la competența de soluționare a conflictelor juridice de natură constituțională, există o reticență a Curții de a sancționa Președintele, reticență care poate fi în strânsă legătură cu următoarele argumente pe care le vom prezenta la punctul 5.

4. România nu este stat federal și nici stat unitar regional. Rațiunea care a stat la baza acordării curților constituționale din alte state (vezi *supra*) a atribuției de a soluționa conflictele dintre autoritățile guvernării centrale și autoritățile guvernării locale nu se regăsește în realitatea administrativă și constituțională a României³.

5. Jurisprudența cu privire la conflictele juridice de natură constituțională a arătat că acestea au fost legate, direct sau indirect, de anumite acțiuni, inacțiuni sau declarații ale șefului statului, însă nicio decizie a Curții nu a reținut că șeful statului a generat un asemenea conflict. O întrebare subzistă: Ce se întâmplă dacă șeful statului este considerat de către Curte răspunzător de generarea unui conflict juridic de natură constituțională așa cum l-a definit Curtea în deciziile nr. 53/28.01.2008, nr. 453/26.05.2006 și nr. 97/7.02.2008?

În doctrină⁴ s-a ridicat o altă întrebare, anume dacă există o suprapunere între atribuția Curții Constituționale prevăzută de articolul 146, lit. e și atribuția de mediere a Președintelui României prevăzută de articolul 80, al. 2 Constituția României, republicată. Răspunsul a vizat doar conținutul distinct al celor două prevederi constituționale⁵, nu și situația „sensibilă” care ar rezulta în urma unei decizii a Curții Constituționale, în care Președintele este sancționat pentru că a generat un conflict

1 Erik S. Herron, Kirk A. Randazzo „The Relationship”, 422 - 438.

2 Autorii examinează sistemul legal din Cehia (1992-1996), Estonia (1993-2000), Georgia (1996-1997), Lituania (1993-2000), Moldova (1995-2000), Rusia (1995-1998) și Slovenia (1993-1995). Erik S. Herron, Kirk A. Randazzo „The Relationship”, 428.

3 Se arată că, în ceea ce privește această nouă atribuție a Curții, un argument serios pentru introducerea acesteia a constat în precedentele create în relația Președinte - prim-ministru din perioada 1996-2000 când Președintele în funcție a revocat doi prim-miniștrii prin decret prezidențial, în condițiile în care aceștia au fost investiți legitim de către Parlament (organul reprezentativ suprem al poporului) prin acordarea votului de încredere. Tocmai pentru a preveni repetarea unor asemenea situații „periculoase” pentru ordinea constituțională, două prevederi speciale au fost introduse în Constituția revizuită: articolul 107, al. 2 (Președintele României nu-l poate revoca pe primul-ministru) și art. 146, lit. e (soluționarea de către Curtea Constituțională a conflictelor juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice). Iorgovan, „Des considérations”, 6. Considerăm că era mai mult decât suficient articolul 107, al. 2 pentru a elimina posibilitatea ca Președintele să îl revoce pe prim-ministru.

4 Vrabie, Bălan, *Organizarea*, 294 și Tudor Drăganu, „Efectele juridice ale deciziilor Curții constituționale în lumina prevederilor Constituției revizuite”, RDP, nr. 1 (2004), 85 în Vrabie, Bălan, *Organizarea*, 294.

5 Tudor Drăganu reține trei deosebiri esențiale: a. *Dreptul de mediere al Președintelui are un câmp de aplicație mai larg, deoarece poate soluționa nu numai conflicte juridice de natură constituțională, ci și conflicte politice, economice, sociale etc.*; b. *Medierea poate fi înfăptuită de Președintele României la sesizare sau din oficiu, pe când Curtea Constituțională nu-și poate exercita competența prevăzută la articolul 146, lit. e decât la sesizare*; c. *Medierea se realizează de Președintele României prin recomandări sau propuneri, pe când soluționarea litigiilor juridice de natură constituțională se face prin decizii obligatorii*.

juridic de natură constituțională. În acest caz, Președintele ar încălca articolul 80, al. 2, teza a doua - *Președintele României veghează la respectarea Constituției și la buna funcționare a autorităților publice. În acest scop, Președintele exercită funcția de mediere între puterile statului, precum și între stat și societate.*

Dacă a generat un conflict juridic de natură constituțională și a fost sancționat prin decizia Curții este clar că Președintele nu și-a respectat una dintre cele mai importante atribuții constituționale, cea de mediere, cu toate consecințele care decurg de aici, inclusiv posibilitatea inițierii de către Parlament a suspendării din funcție a șefului statului. Într-o asemenea situație, Președintele ar deveni creator de conflicte în loc să fie mediator de conflicte între autoritățile publice.

Evident, o asemenea soluție depinde în primul rând de contextul politic și de calculele politice ale actorilor implicați în conflict.

6. Curtea poate, cel puțin teoretic, să stabilească orice soluție consideră necesară pentru autoritatea publică care a generat conflictul juridic de natură constituțională. „Sancțiunile” pentru generarea unui conflict juridic de natură constituțională sunt apreciate în exclusivitate de Curtea Constituțională. În acest fel, în lipsa oricărui recurs și ținând cont de puterea obligatorie a deciziilor Curții, aceasta este prima și ultima instanță care judecă conflictele juridice de natură constituțională.

În doctrină se consideră¹ că, întrucât legea nu precizează nimic, dar nici nu limitează puterea acordată Curții pentru a soluționa acest tip de conflicte, aceasta poate să oblige autoritățile să ia orice măsuri consideră necesare pentru stingerea conflictului. Curtea poate anula anumite acte, ca o instanță de judecată, și poate să dispună *orice* măsură necesară restabilirii ordinii constituționale între subiectele de drept, pentru a atinge scopul final - garantarea supremației Constituției. Soluția Curții trebuie să fie o soluție „efectivă”, care nu poate să cuprindă o simplă opinie, apreciere, aviz, recomandare sau solicitare.

Această putere a Curții **supraordonează excesiv Curtea Constituțională în cadrul sistemului instituțional prevăzut de Constituție.** Astfel, Curtea are capacitatea să „anuleze” *orice* act al *oricărei* autorități prevăzute în Titlul III, inclusiv o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă a instanței supreme și, așa cum am văzut, să creeze noi reguli de drept constituțional.

Ținând cont de toate aspectele critice prezentate, considerăm că această competență a Curții Constituționale ar trebui regândită, în sensul atenuării efectelor juridice care intervin în urma unei decizii de soluționare a unui conflict juridic de natură constituțională. Fără a considera că renunțarea completă la această competență ar fi cea mai bună opțiune, considerăm că, cel puțin ca o soluție a compromisului, efectele acestor decizii ar putea fi diminuate: în cazul în care este sesizată cu un conflict juridic de natură constituțională, Curtea ar trebui să emită un aviz consultativ sau, dacă se menține obligativitatea deciziilor, dispozițiile cuprinse în acestea să producă efecte *inter partes*.

¹ Iorgovan, „Des considérations”, 20.

Despre rolul Curții Constituționale

■ ALEXANDRU RADU

The Constitutional Court in Romania is a political and jurisdictional institution that has been organised in accordance with the european system of centralised constitutional control. Its role in the overall political and constitutional system, strengthened by the constrained intervention of the Court in political life, provides arguments towards a consensual organisation of Romanian democracy.

Keywords:

centralised constitutional control;
constitutional activism; political referee;
consensual democracy

Tratată deseori drept componentă a puterii (autorității) judecătorești, Curtea Constituțională ocupă o poziție specială în cadrul arhitecturii constituționale și politice a României postcomuniste, în mod deosebit după revizuirea constituțională din 2003, ale cărei surse și caracteristici vor fi evidențiate în cele ce urmează.

Să pornim de la câteva considerații teoretice. Cum bine se știe, regimurile politice moderne se bazează în funcționarea lor pe reguli codificate, de cele mai multe ori, în constituții scrise. Una dintre aceste reguli este cea care prevede existența unui mecanism de control asupra respectării normelor constituționale. Dar chiar și în lipsa unei asemenea reguli scrise explicite, exercitarea controlului constituțional este justificată implicit de principiul întâietății constituției. Astfel, în situația unei incompatibilități între constituție și o lege, prevalența primeia nu poate conduce decât la invalidarea celei din urmă, argument fundamental utilizat și în sentința celebrului caz *Marbury vs. Madison* din 1803, care a pus bazele controlului constituțional din SUA¹.

Asigurarea controlului constituțional ridică însă o problemă practică: cine să fie titularul acestei prerogative.

¹ Cf. Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*, trad. de Cătălin Constantinescu (Iași: Polirom, 2000), 207.

În principiu, două logici pot sta la baza rezolvării acestei probleme. Pe de-o parte, în baza principiului democratic, „decizii atât de vitale, cum este conformitatea legii cu constituția, ar trebui luate de către reprezentanții aleși ai poporului”¹, adică de instituția parlamentară, precum, bunăoară, în Olanda. Pe de altă parte, pentru că parlamentul, ca judecător al propriei legislații, ar tinde să tranșeze orice conflict constituțional în favoarea sa, soluția poate fi acordarea prerogativei de control constituțional unui tribunal sau unei curți din cadrul puterii judecătorești, așa cum se întâmplă, de exemplu, în cazul Japoniei. Totuși, poate exista și o soluție cu valoare intermediară – cea a controlului constituțional centralizat. Această soluție, teoretizată de juristul austriac Hans Kelsen încă la începutul secolului trecut, presupune că exercitarea controlului constituțional aparține nu reprezentanței naționale, dar nici sistemului judiciar regulat, ci unei instanțe speciale, constituționale; curțile regulate pot înainta cauze constituționale acestei curți speciale, dar nu pot decide în această materie. Controlul constituțional centralizat a fost practicat pentru prima oară în Austria, în 1920, fiind adoptat ulterior de alte țări europene precum Franța, Italia, Germania sau Spania. Aceasta este și soluția adoptată de România postcomunistă, vizibilă chiar din organizarea corpului Constituției care tratează problematica controlului constituțional într-un titlu separat de cel consacrat autorităților publice².

Deloc surprinzător, dintre țările amintite, România s-a apropiat cel mai mult de Franța, „multă vreme considerată cel mai elocvent exemplu de țară în care principiul suveranității populare a prevenit orice încercare de exercitare a controlului constituțional”³. Totuși, asemănarea provine din argumente diferite. Pentru Franța celei de a V-a Republici este avut în vedere faptul că numai președintele republicii, premierul, președinții celor două camere sau, din 1974, șaizeci de deputați ori șaizeci de senatori pot cere Consiliul Constituțional verificarea constituționalității unei legi ordinare⁴. În România, dreptul de a cere Curții Constituționale să se pronunțe asupra constituționalității legilor, înainte de promulgarea lor, este extins în afara sferei parlamentare, printre titularii acestuia numărându-se Înalta Curte de Casație și Justiție și Avocatul Poporului. În același timp însă, controlul constituțional a fost reglementat multă vreme după principiul conform căruia reprezentanța națională este îndepătată a se pronunța în această materie, chiar dacă în varianta moderată a unei sentințe dată după decizia Curții Constituționale. Concret, până la revizuirea din 2003, legea fundamentală prevedea următoarele: „În cazurile de neconstituționalitate constatate potrivit articolului 144 literele a) și b) (prin decizie a Curții Constituționale – n.n.), legea sau regulamentul se trimite spre reexaminare. Dacă legea este adoptată în aceeași formă, cu o majoritate de cel puțin două treimi din numărul fiecărei Camere, obiecția de neconstituționalitate este înlăturată, iar promulgarea devine obligatorie”⁵. Cu alte cuvinte, parlamentul juca rolul unei instanțe constituționale superioare Curții Constituționale. Lucrurile s-au schimbat după revizuirea legii fundamentale, parlamentul pierzându-și dreptul de a cenzura deciziile Curții, după cum o arată noul text constituțional: „În cazurile de neconstituționalitate care privesc legile, înainte de promulgare, Parlamentul este obligat să reexamineze dispozițiile respective pentru a le pune de acord cu decizia Curții Constituționale”⁶. Schimbarea produsă în 2003 este importantă, în primul rând dintr-o perspectivă strict constituțională, căci întărește formula controlului constituțional centralizat de tip Kelsen și, totodată, sporește autoritatea Curții Constituționale (cu o consecință poli-

1 Lijphart, *Modele*, 208.

2 Vezi Titlul V, *Constituția României*, Monitorul Oficial nr. 233 (21.11.1991), respectiv Titlul V, *Constituția României 2003*, Monitorul Oficial nr. 767 (31.10.2003).

3 Lijphart, *Modele*, 208.

4 Cf. art.61, *Constituția Republicii Franceze* (București: All, 1998).

5 Art. 145, alin. (1), *Constituția României*, Monitorul Oficial nr. 233 (21.11.1991).

6 Art. 147, alin (2), *Constituția României 2003*, Monitorul Oficial nr. 767 (31.10.2003).

tică relativ surprinzătoare, după cum vom vedea mai jos). Totuși, privind lucrurile în diacronia lor, trebuie subliniat că timp de 11 din cei 17 ani scurși de la adoptarea legii fundamentale postcomuniste, România s-a aflat în situația Franței, în care controlul constituțional a fost moderat de reprezentanța națională.

În același timp, Curtea Constituțională din România are caracteristicile unei instituții politico-jurisdicționale¹, de factura curților similare din țările europene amintite mai sus. Natura ei politică este legată de modul în care sunt desemnați membrii Curții. Cei 9 judecători ai instanței constituționale românești sunt numiți, în părți egale, respectiv câte 3, de Camera Deputaților, Senat și Președintele României. Mandatul este de 9 ani, dar se utilizează procedura desemnării „în cascadă”, astfel că o treime din judecătorii Curții este înnoită la fiecare 3 ani. Formula românească pare copiată după cea franceză, cu principala deosebire că președintele curții nu este tras la sorți, ca în România, ci este numit de președintele republicii. Totodată, constituția Franței nu specifică dacă judecătorii constituționali trebuie să fie magistrați sau nu, dar prevede că în componența Consiliului Constituțional intră și foștii președinți ai statului, ca membri de drept pe viață. În Italia, elementul specific este dat de faptul că o treime dintre membrii curții, în număr total de 15, este numită „de către instanța judecătorească supremă, instanțele ordinare și administrative”.² Cât privește Tribunalul Constituțional Federal din Germania, acesta este compus din judecători federali și alți membri, o jumătate dintre aceștia fiind numită de Bundestag, iar cealaltă jumătate de Bundesrat³. În fine, în Spania, cei 12 membri ai Tribunalului Constituțional sunt numiți de monarh, la propunerea Camerei Deputaților (4 membri), Senatului (4 membri), Guvernului (2 membri) și Consiliului general al Puteții Judecătorești (2 membri), dintre juriști, pentru 9 ani, la fiecare trei ani fiind înnoită o treime a tribunalului⁴. Adăugăm că natura politică a instanței constituționale din România, deși subsumată formulei instituționale europene, a alimentat teza dependenței politice a judecătorilor Curții, favorizată și de suprapunerea majorității prezidențiale peste majoritatea parlamentară. Pentru a ne referi numai la legislatura parlamentară trecută, un exemplu semnificativ poate fi invocat în acest sens: decizia Curții Constituționale din ședința din 6 iulie 2005 prin care a admis o parte din excepțiile de neconstituționalitate ridicate de parlamentari ai opoziției cu privire la legile privind proprietatea și justiția, pentru care guvernul își angajase răspunderea. Reamintim importanța politică a momentului, fiind vorba despre primul act major de reformă instituțională al guvernului Tăriceanu instalat de numai șase luni. Pentru că majoritatea judecătorilor constituționali fusese numită în perioada legislației anterioare, dominată de PSD, guvernanții au pus decizia Curții pe seama partizanatului ei politic. Mai mult, unii dintre reprezentanții puterii de atunci s-au pronunțat, drept represalii, pentru schimbarea grabnică a modului de desemnare a judecătorilor constituționali.

Așadar, activitatea de control constituțional în sistemul politic românesc este încredințată unei curți specializate, după modelul controlului constituțional centralizat, cu particularitățile amintite. În sine, forma de control constituțional reprezintă unul dintre cei doi parametri principali avuți în vedere atunci când este analizat rolul jucat de o curte constituțională în cadrul unui regim democratic. Cel de al doilea parametru cu o semnificație analitică majoră îl constituie activismul curții. Importanța acestuia derivă din faptul că intensitatea controlului constituțional este corelată cu modelul funcțional al democrațiilor moderne, astfel că absența controlului constituțional devine o caracteristică majoritaristă a democrației, în timp ce contro-

1 Cristian Ionescu, *Regimul politic în România* (București: All Beck, 2002), 249.

2 Art. 135, *Constituția Republicii Italiene* (București: All, 1998).

3 Art. 94, *Legea Fundamentală pentru Republica Federală Germania* (București: All, 1998).

4 Art. 159, *Constituția Spaniei* (București: All, 1998).

lul constituțional activ definește o democrație consensualistă. Referindu-ne la țările europene exemplificate mai sus, toate sunt încadrate de Lijphart în categoriile statelor cu control constituțional puternic, spre deosebire de o țară precum Elveția, unde „absența controlului constituțional este singura caracteristică majoritaristă într-o democrație altfel consensualistă.”¹ În România, cu un sistem de control constituțional de tip Kelsen, ne așteptăm ca activismul curții să fie similar țărilor integrate modelului democrației consensualiste. Numai că rolul jucat de instanța constituțională românească provine dintr-o anume răsturnare de situație, fiind dat mai degrabă de intervenția fortuită a Curții în viața politică decât de exercitarea controlului constituțional propriu-zis.

Să ne explicăm, pornind de la rememorarea atribuțiilor sale. Conform Constituției, Curtea se pronunță asupra constituționalității legilor, înainte de promulgarea lor, asupra constituționalității tratatelor și a altor acorduri internaționale, asupra constituționalității regulamentelor parlamentare, ca și asupra excepțiilor de neconstituționalitate privind legile și ordonanțele, atribuții care pot fi încadrate în categoria controlului constituțional propriu-zis. Un bun exemplu care să probeze activismul Curții în acest sens îl reprezintă cazul *Voiculescu vs. CNSAS*. Concret, Curtea a decis, pe 31 ianuarie 2008, că legea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității este neconstituțională, admitând excepția de neconstituționalitate ridicată în cursul procesului prin care Dan Voiculescu contestase decizia de colaborare cu fosta securitate pe care i-a dat-o anterior Colegiul CNSAS. Urmarea - parlamentul avea la dispoziție, pentru corectarea legii CNSAS, 45 de zile de la publicarea respectivei decizii a Curții Constituționale, perioadă în care dispozițiile constatate ca neconstituționale fiind suspendate de drept.² Pe de altă parte, Curtea are o serie de atribuții ce sunt subsumate unui control pe care îl putem numi de factură electorală, precum confirmarea rezultatelor alegerilor prezidențiale, ale referendumurilor, ca și emiterea avizului consultativ pentru propunerea de suspendare din funcție a președintelui României. Știm, bunăoară, că instanța constituțională și-a exercitat această prerogativă în 2007, când a formulat un aviz negativ propunerii parlamentului privind suspendarea președintelui Băsescu. În fine, Curtea „soluționează conflictele juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice, la cererea Președintelui României, a unuia dintre președinții celor două Camere, a primului-ministru sau a președintelui Consiliului Superior al Magistraturii”³.

În cei 18 ani de funcționare, Curtea Constituțională s-a pronunțat într-un număr total de 9.632 de cazuri, ceea ce reprezintă o frecvență medie de 535 de cazuri pe an, respectiv 45 de cazuri pe lună⁴. Totuși, activismul Curții a crescut an de an, atingând un vârf relativ în 1997 și un maxim absolut în 2009. Marea majoritate a deciziilor pronunțate a vizat controlul constituțional *a posteriori*, în număr de 1.910, din care numai 3% au reprezentat decizii de admitere a neconstituționalității sesizate. O pondere relativ ridicată în activitatea Curții a avut-o „controlul electoral”, fiind pronunțate, spre exemplu, 230 de decizii cu privire la alegerea președintelui României. Una peste alta, cifrele amintite ne oferă argumente pentru a contura imaginea unui activism sporit al Curții Constituționale, din ce în ce mai pronunțat de la an la an, manifestat în mod deosebit în domeniul a ceea ce am numit controlul constituțional propriu-zis.

În același timp, trebuie remarcată schimbarea fundamentală intervenită în activitatea Curții începând cu anul 2005, instanța constituțională fiind chemată să se pronunțe, cel puțin o dată pe an, în legătură cu conflictele juridice de natură consti-

1 Lijphart, *Modele*, 213.

2 Soluția adoptată la acel moment a fost emiterea unei OUG ca suport legislativ al continuării activității CNSAS.

3 Art. 146, lit. e), *Constituția României 2003*, Monitorul Oficial nr. 767 (31.10.2003)

4 Cf http://www.ccr.ro/statistics/pdf/ro/sin10_2009.pdf, accesat 20.11.2009.

tuțională dintre autoritățile publice, în 45% dintre cazuri fiind emise decizii de admitere¹. Două exemple notorii pot fi amintite în acest sens, ambele având ca obiect refuzul Președintelui de a semna decretul de numire a unui membru al guvernului desemnat de Premier. Primul, se referea la numirea lui Adrian Cioroianu ca ministru al Externelor în guvernul Tăriceanu I, iar cel de al doilea la numirea Noricăi Niculai ca ministru al Justiției în guvernul Tăriceanu II.

O asemenea schimbarea survenită în activitatea Curții se baza, desigur, pe creșterea autorității instanței constituționale ca urmare a revizuirii din 2003 a legii fundamentale, dar, cel puțin în egală măsură, pe o reinterpretare politică a rolului acesteia. În fapt, în condițiile unei vieți politice profund conflictuale, apelul la judecata Curții viza, dincolo de litera Constituției, arbitrajul acesteia în disputa dintre actorii politici, substituindu-i-se logicii constituționale o logică partizană. Cu consecința firească a creșterii activismului Curții Constituționale, deși generată de tendința de a i se atribui cu precădere un rol de arbitru politic.

Dar sporul de activism al instanței constituționale astfel obținut a avut drept cost major afectarea capacității Curții de a lua decizii în baza competențelor conferite de legea fundamentală. Să revenim la cele două exemple invocate mai sus, reamintind acum modul lor de soluționare. În primul caz, Curtea a decis că Președintele nu are drept de veto în ceea ce privește numirea unui membru al guvernului. În cel de al doilea caz, decizia Curții a stipulat că Președintele poate refuza o singură dată, motivat, propunerea premierului. La prima vedere, Curtea putea fi acuzată de lipsă de consecvență și chiar de partizanat politic, cum, de altfel, s-a și întâmplat în epocă, fiind, din nou, amenințată cu modificarea legii de organizare și funcționare. Totuși, dacă le citim cu atenție, cele două decizii nu sunt foarte diferite și, oricum, nu contradictorii. Iată cum sunau ele:

Curtea Constituțională constată că refuzul Președintelui României de a numi un membru al Guvernului la propunerea primului-ministru a declanșat un conflict juridic de natură constituțională, care a încetat să mai subziste ca urmare a emiterii Decretelor Prezidențiale nr.193/12 martie 2007, 237/22 martie 2007 și 379/4 aprilie 2007.

În exercitarea atribuțiilor prevăzute de art.85 alin.(2) din Constituție, Președintele României nu are un drept de veto, dar poate cere primului-ministru să renunțe la propunerea făcută, atunci când constată că persoana propusă nu îndeplinește condițiile legale pentru exercitarea funcției de membru al Guvernului.²

1. Curtea Constituțională constată existența unui conflict juridic de natură constituțională între Guvern și Președintele României, în legătură cu numirea doamnei Norica Nicolai în funcția de ministru al justiției.

2. În exercitarea atribuțiilor prevăzute de art.85 alin.(2) din Constituție, Președintele României poate refuza, o singură dată, motivat, propunerea primului-ministru de numire a unei persoane în funcția vacantă de ministru. Primul-ministru este obligat să propună o altă persoană.³

Așadar, Curtea a constatat de fiecare dată declanșarea unui conflict de natură constituțională între guvern și președinție, fără însă ca deciziile sale să fie tranșant în favoarea premierului sau, dimpotrivă, a președintelui. Se poate, deci, afirma că, împinsă în arena politică cu rol de arbitru, Curtea a urmat, poate în mod programat,

¹ În această materie, Curtea a fost sesizată de 11 ori în perioada 2005-2009: câte o dată în anii 2005 și 2006, de câte două ori în 2007 și 2009, de cinci ori în 2008.

² *Decizia Curții Constituționale nr. 356* (5.04.2007), Monitorul Oficial, Partea I, nr. 322 (11.05.2007).

³ *Decizia Curții Constituționale nr. 98* (7.02.2008), Monitorul Oficial, Partea I, nr. 140 (18.02.2008).

poate în mod organic, calea unor judecăți de tip solomonic, pentru a se proteja pe sine ca instituție, chiar dacă cu costul amintit.

Încă și mai evident este refuzul Curții de a arbitra dispute politice în cazul avizului pentru suspendarea președintelui Băsescu. Din nou, să citim cu atenție conținutul deciziei cu pricina:

Propunerea de suspendare din funcție a domnului Traian Băsescu, Președintele României, inițiată de 182 deputați și senatori, prezentată în ședința comună a Camerei Deputaților și a Senatului la data de 28 februarie 2007 și înaintată Curții Constituționale la 21 martie 2007, se referă la acte și fapte de încălcare a Constituției, săvârșite în exercițiul mandatului, care, însă, prin conținutul și consecințele lor, nu pot fi calificate drept grave, de natură să determine suspendarea din funcție a Președintelui României, în sensul prevederilor art.95 alin.(1) din Constituție.

Rămâne ca Parlamentul să decidă, pe baza datelor și a informațiilor care îi vor fi prezentate cu ocazia dezbaterilor, asupra existenței și gravității faptelor pentru care s-a propus suspendarea din funcție a Președintelui României, în concordanță cu dispozițiile art. 95 din Constituție.¹

Profitând probabil și de faptul că inițiatorii demersului au cerut să constate că președintele a încălcat grav Constituția – când, de fapt, legea fundamentală vorbește despre fapte grave prin care se încalcă Constituția² –, judecătorii constituționali au apreciat că au existat încălcări ale Constituției, dar nu grave, care să justifice suspendarea Președintelui. Pe scurt, avizul Curții Constituționale era negativ, dar ultimul cuvânt îi aparținea Parlamentului, adică o nouă judecată solomonică.

Dar indiferent de modul în care putem apreciem prestația Curții în situațiile amintite, rămâne realitatea unei instituții de control constituțional al cărei rol a sporit în timp. Cu particularitatea că intervenția fortuită a Curții în viața politică a constituit o sursă principală a activismului său. Altfel, congruentă modelului european conturat de Hans Kelsen, Curtea Constituțională din România îmbină caracteristicile specifice unei instituții politico-jurisdicționale, independentă din perspectivă constituțională de cele trei puteri ale statului și supusă numai Constituției și legii sale organice, dar cu judecători numiți de puterea legislativă și de puterea executivă. Totodată, rolul său în ansamblul sistemului constituțional și politic, întărit după revizuirea constituțională din 2003, pledează în favoarea unei organizări consensuale a democrației românești.

¹ *Avizul consultativ nr. 1* (5.04.2007), Monitorul Oficial, Partea I, nr. 258 (7.04.2007).

² Vezi art. 95, *Constituția României 2003*, Monitorul Oficial nr. 767 (31.10.2003).

Statul de drept, Constituția și infrastructura justiției

■ VLADIMIR-FLORIN NICULESCU

As part of the series Cu ochii unui vest-european, this author published several articles in Revista 22 and Viața românească. This article is part of that group and refers to the situation of the judicial system in Romania, as compared to European norms, as well as to some aspects of the Romanian judicial infrastructure.

Keywords:

Judicial system in Romania, judicial structure, unconstitutionality, fundamental human rights, Revista 22, Viața Românească

I. Români la CEDO

Conform unor statistici CEDO, publicate de Florin Negruțiu în ziarul *Gândul*¹, s-a observat că, în anul 2007, România participă cu 11,9% la totalul celor 110.000 de cereri existente pe rol (Cpr). Numărul cererilor românești depășea de departe numărul cererilor din Anglia (2,6%), Germania (3,9%) și Franța (4,3%), luate împreună. Poziția de vârf aparținea Federației Ruse (22,6%) pe locul doi fiind România, în timp ce Turcia (9,7%) și Ucraina (8,3%) ocupă locurile 3 și 4. Celelalte țări est-europene participă cu 5,8% (Polonia), 3,5% (Cehia), 2,5% Slovenia și 2,3% (Bulgaria). Totalul cererilor din țările fostelor dictaturi comuniste sunt predominante la CEDO, cu 57%. Încă din anul 2005, România ocupa locul 3, după Turcia (13%)². În anul 2006, Constantin Radu referindu-se la raportul Consiliului Superior al Magistraturii (CSM), arăta, că cererile românilor raportate agentului guvernamental din România, crescuseră între 2003 și 2005, de la 53 (2003) la 137 (2005) și că la acea dată se găseau 9.425 cereri românești pe rol la CEDO, ceea ce reprezintă un procentaj record de 18%, dat fiind că România este doar una dintre 46 de țări, implica-

1 Florin Negruțiu, *Gândul* (2007), www.gandul.info/politica/romanii-vicecampioni-europeni.

2 CEDO sufocată, în *gAM news*, www.gam.ro/stiri-revista-presei/2006-01-04/.

te în statisticele CEDO. Constantin Radu¹ observa că *bila neagră* a justiției o reprezintă dreptul la proprietate, că justiția se aplică după ureche și că în 2006, în România încă se mai practică tortura, legile existente nefiind aplicate. În 2008, Lavinia Pițu² citând-o pe Renate Jäger³, judecătore la CEDO, spunea că CEDO este sufocată, datorită incompetenței tribunalelor naționale.

II. Infrastructura justiției și practica de zi cu zi

1. Statul de drept, practicat în UE (studiu de caz - Germania)

În rândurile ce urmează vom face o paranteză, pentru a arăta o serie de aspecte, privind practica și infrastructura justiției în statul de drept vest-european, luând drept caz Germania.

Instanța.

Oricare cetățean se poate adresa direct justiției, în măsură în care valoarea cauzei nu depășește sumă de 5.000 euro. Prima instanță este, în acest caz, judecătoria (Amtsgericht, AG) cu recurs la tribunal (Landesgericht, LG, Tribunalul Landului). Dacă valoarea materială a procesului depășește suma de mai sus, reprezentarea prin avocat este obligatorie. Procesul se deschide la LG, iar acțiunea de recurs, la instanța superioară OLG (Oberlandesgericht, Tribunalul superior al Landului). Instanțele juridice următoare, sunt, după caz, Curtea Supremă Federală și Tribunalul Constituțional.

Alegerea avocatului.

Există posibilitatea de a te informa pe internet și în cărțile de telefon locale, despre cabinete și asociații de avocatură specializate pe tematica în cauză. În birourile de avocatură mari și mijlocii activează mai mulți avocați, fiecare având un profil specializat pe o anumită direcție juridică. Remunerarea este stabilită prin dispoziții administrative generale, există un tablou de *taxe fixe*, pentru întreaga federație a celor 16 Landuri, în funcție de prima sau a doua instanță și de valoarea materială a cauzei.

Participarea procentuală a biroului de avocatură la sumă sau valorile castigate în proces, *este interzisă prin lege*. Cetățeanul are posibilitatea de a se asigura dinainte, pentru eventuale riscuri procesuale (taxele judiciare și onorariul avocatului), la o societate de asigurări particulare, care, dacă acceptă finanțarea procesului, preia riscul plângerii în justiție și plătește paguba asiguratului, în măsura în care acesta pierde procesul. Dacă persoană asigurată câștigă, partea adversă, care pierde, are de plătit toate cheltuielile de judecată și onorariile de avocat ale ambelor părți, așa încât societatea de asigurări își reprimește banii cu care a plătit taxele judiciare și onorariul de avocat al persoanei asigurate, la începutul procesului.

Deschiderea procesului.

Instanța căreia i-a fost înaintată plângerea se pronunță față de reclamant în scris asupra admisibilității cazului; în caz de respingere, înaintează plângerea către o altă instanță răspunzătoare. În situația în care plângerea este insuficient formulată, instanța cere reclamantului completarea, respectiv motivarea cererii în scris, într-o perioadă fixă de două săptămâni, informând că, dacă această completare nu va fi depusă la timp, procesul poate fi respins ca nefondat, reclamantul pierzând acțiunea.

Plângerea reclamantului, completată și motivată, e adresată de instanță, prin

1 Constantin Radu, Curtea Europeană a Drepturilor Omului sufocată de dosarele românilor, în *Realitatea românească*, din 29.03.2006, www.realitatearomaneasca.ro.

2 Lavinia Pițu, la *DW-world.de Deutsche Welle*, din 14.01.2008, CEDO sufocată datorită incompetenței tribunalelor naționale, www.dw-world.de/dw/article/0,2144,3057409,00.html.

3 Renate Jäger la data de 15.01.2008 în www.euroactiv.ro/uniunea-europeana/articles%7C.

poștă, pârâtului, căruia i se pune la dispoziție aceeași perioadă de timp, pentru a combate plângerea. Anti-plângerea pârâtului este apoi trimisă de instanță reclamantului, care, în decurs de alte două săptămâni, trebuie să se exprime în scris, atacând anti-plângerea. Jocul acesta se repetă de mai multe ori, până când instanța consideră *perioada de pregătire scrisă*, drept încheiată, și numește termenul de judecată. Fiecare dintre hotărârile de mai sus sunt date de instanță prin dispoziție formală.

Ședința publică.

O cauză se judecă în ședința publică, la termen și oră fixă, reținută în exclusivitate pentru cazul respectiv. Termenul fixat este obligatoriu și, de cele mai multe ori, unic și definitiv. Dacă una dintre părți lipsește, poate pierde procesul din oficiu, prin neprezentare. *Nu există amânări*, pe motiv de dosar incomplet, lipsă de apărător, expertize incomplete, etc. Toate acestea se rezolvă în prealabil, prin corespondența instanței cu părțile. În funcție de amploarea cazului, judecătorul acordă o ședință de 30 - 60 min pentru dezbatere. Programul este respectat de părți și de instanță. În procesele simple, la judecătoria există un singur judecător, doar cu dictafon și fără grefier. Judecătorul cunoaște în amănunțime cazul, de aceea lasă să se întrevadă, încă de la începutul ședinței, cum apreciază el cazul și cam în ce direcție va merge procesul. În funcție de aceasta, se pune în discuție posibilitatea unei înțelegeri amiabile, condiționată de retragerea prealabilă a plângerii, fapt ce ar micșora și taxele de judecată. Dacă părțile sunt de acord, înțelegerea amiabilă este dictată de către judecător, de comun acord cu părțile. Dacă părțile nu cad de acord, cazul se judecă în dauna uneia dintre părți. Reclamantul și pârâtul vor fi ascultați personal, chiar dacă au apărător.

Comunicarea sentințelor și deciziilor.

Instanța comunică părților orice fel de hotărâre, sentință sau decizie, în scris. Nu există obligativitatea unei informări personale la sediul instanței. De la data la care hotărârea a fost înmănată prin poștă, cu semnătura personală de primire, începe perioada în care părțile trebuie să se decidă dacă merg sau nu în instanța superioară.

2. România - studiu de caz

După descrierea de mai sus, ne putem da seama cât de arhaic este întregul sistem juridic românesc, ce amintește de divanurile de judecată din secolele trecute. Statul român a pierdut în ultimele două decenii șansa de a reforma radical justiția, bătând pasul pe loc nealinindu-se la normele de funcționalitate ale UE. Masa grefierului este plină de dosare, o sută sau peste, pentru o singură ședință. Dosarele invadează încet-încet masa complexului de judecată. Este puțin credibil că președintele sau judecătorii care asistă, să aibă ideee de conținutul fiecărui dosar și să fie cât de cât familiarizați cu sumedenia de cauze pe care și le asumă în ședința publică.

Multe dintre greșelile de formă și fond sunt urmările directe ale acestei justiții arhaice, la kilogram. La aceasta se adaugă și confuziile și o mare nesiguranță, datorată instabilității legislative și viabilității de scurtă durată a multor dispoziții juridice. Noile dispoziții sunt de multe ori la fel de confuze, anticonstituționale și contradictorii, ca și cele de până acum. Nu rare sunt cazurile în care cetățeanul se lovește în plus și de reaua-voință sau de lipsa de imparțialitate a magistraților, date fiind simpatiile politice, reminiscentele gândirii comuniste, nepotismul administrativ și dorința oportunistă de a nu te pune rău cu potențaii zilei.

Multe elementele de vârf au părăsit magistratura, migrând în avocatură, unde șansele de câștig sunt mai mari. Statul și magistratura au pierdut ocazia să reglementeze prin lege remunerarea avocaților, care, în caz de succes, pretind bonificații adiționale de până la 20 -30%, pe lângă onorariu. Există cazuri de revendicarea proprietății, în care reclamantul a trebuit să plătească bonificații de 50-60 ha. în natură, un evident șantaj, în conflict cu noțiunea de *political correctness* (corectitudine politică) și cu bunul

simț social. Pentru că nu există termene fixe la judecătorie sau tribunal, orice avocat trebuie să fie prezent, începând cu deschiderea ședinței, și să rămână acolo până la încheierea acesteia. Ședințele se prelungesc de multe ori până după amiaza târziu. Dosarele se strigă în ordinea listelor, dar nimeni nu poate spune, nici măcar cu aproximație, ora la care se va striga o anumită cauză. Trebuie să aștepti ore întregi, până îți vine rândul. Dacă ai, ca avocat, mai multe dosare de reprezentat, ești legat toată ziua de ședință, în una sau mai multe săli de judecată, situație extrem de nefavorabilă pentru un liber profesionist, cu multiple obligații profesionale. Prin faptul că avocatul pierde, în mod inutil, ore întregi la instanțe, nu își poate desfășura o activitate de birou corespunzătoare, trebuie să se limiteze la o clientelă redusă și un venit limitat, fapt ce-l instigă la abuzurile de onorariu în natură și la pretenția de bonificații.

Procurorii au fost și ei îngrădiți ani de-a rândul de lege și regulamente, până la imposibilitatea de exercitare a funcției. Nu au putut acționa față de infractori bine cunoscuți, ce se foloseau de o dublă contabilitate, neputând conta pe un sprijin efectiv nici din partea poliției, nici din partea altor procurori, cărora li s-a interzis orice ajutor la dosarul colegului.

III. Românii – europenii cei mai nemulțumiți cu justiția internă

Cererile pe rol la CEDO (cereri admise)

După această abordare comparativă, revenind la statistica prezentată în anul 2007 de Florin Negruțiu, se poate observa că rezultatele se schimbă radical, în defavoarea României (v. Tab.1), dacă raportăm numărul de cereri existente pe rol (Cpr) la populația fiecărei țări, respectiv la suta de mii de locuitori (Sml). În timp în ce țări ca Anglia și Germania, cu 4,31 și respective 4,67 cpr/ sml, populația pare a fi relativ mulțumită de justiție, vecinii noștri de la răsărit, ca de altfel și turcii, apreciază mult mai puțin deciziile justiției naționale, îndreptându-se mult mai des către CEDO. Coeficientul de nemulțumire variază între 13,58 Cpr/Sml, în cazul Turciei, și respectiv 15,22, pentru Rusia și 17,42, pentru Ucraina. Nimeni nu atinge însă performanța din România: 50,88 cereri pe rol, la suta de mii de locuitori (v.Tab.1 coloana 5).

Nemulțumirea față de justiția națională, exprimată în plângeri împotriva deciziilor, ce violează în mod flagrant drepturile omului, este de zece, până la douăsprezece ori mai mare în România decât în Germania sau Marea Britanie, și de trei ori mai mare decât în Rusia și Ucraina. România apare ca fiind țara europeană care respectă cel mai puțin drepturile omului.

Tab. 1. Frecvența cererilor pe rol (Cpr) și a cererilor înaintate (Ci)* la CEDO, 1998-2006 după națiuni și populație**

Națiuni	Cereri pe rol	Total Populație	P: 100.000	Cpr/Sml	Cereri înaintate	Ci : P
	(Cpr)	(P)	(Sml)		(Ci)*	
Marea Britanie	2500	58.000.000,00	580	4,31	83.333,33	1: 696,00
Franța	4200	62.662.842,00	627	6,69	140.000,00	1: 447,59
Germania	3850	82.400.996,00	824	4,67	128.333,33	1: 642,09
Italia	3650	58.751.711,00	588	6,20	121.666,67	1: 482,89
România	11.550	22.680.974,00	227	50,88	385.000,00	1: 58,91
Rusia	22.150	145.537.200,00	1455	15,22	738.333,33	1: 197,12
Turcia	9.450	69.660.559,00	696	13,58	315.000,00	1: 221,14
Ucraina	8.100	46.481.000,00	465	17,42	270.000,00	1: 172,15

cpr, nr. cereri pe rol; sml, suta de mii de locuitori; P, populație; ci, nr.cererilor înaintate (valoare dedusa *)

Totalul plângerilor adresate la CEDO

Pornind de la datele furnizate Florin Negruțiu și având în vedere faptul că unii autori¹ susțin că 97% dintre cererile înaintate la CEDO sunt respinse și doar 3% sunt admise, admitând că acest raport este valabil pentru toate țările implicate, se deduce că împotriva României s-ar fi depus, între 1998 și 2006, un număr de aproximativ 385.000 cereri ($11.550,3 \times 100 = 385.000$), care, raportat la întreaga populație a țării, de 22.680.974 de locuitori, indică o frecvență de 1:58,91 (v. Tab 1. coloana 6). Așadar, o cerere CEDO pentru fiecare cel de al 59-lea cetățean, în timp ce în Anglia și Germania s-ar înainta câte o cerere la CEDO la 696, respectiv 642 locuitori.

Cum de s-a ajuns aici? Ce i-a nemulțumit pe români atât de tare? Florin Negruțiu numește pe primul loc lipsa de *echitabilitate juridică* la nivelul instanțelor naționale de control judiciar (instanțe de recurs), reclamată de Înalta Curte CEDO în 69, 35% dintre cazurile judecate (186 sentințe date); urmează *încălcarea dreptului de proprietate*, în 51,61% dintre cazuri. După aprecierea lui Răzvan Horațiu Radu, citat de Mirela Corlățan, românii, nemulțumiți de justiția internă, consideră Înalta Curte de la CEDO ca pe o a patra cale de atac. Cetățenii români cred că Înalta Curte, CEDO ar putea să analizeze plângerile lor pe fond și, ca atare, să împiedice abuzurile justiției române, ceea ce, evident, Înalta Curte nu poate și nici nu vrea să facă. Plângerile sunt admise la CEDO, numai în măsura în care deciziile irevocabile date de Justiția din România violează drepturilor și libertățile omului, prevăzute de *Convenția de la Roma*, din 1950

Condamnările României la CEDO și sumele de plată

Radu Chiriță arată că România a suferit în anul 2007 un număr de 88 condamnări la CEDO, iar în 18 cazuri s-a ajuns la înțelegeri amiabile, cu o condamnare de plată de 8.360.970²; în 2008 acest volum a fost atins încă din prima jumătate a anului (ianuarie-iunie 2008)³, și anume 85⁴ condamnări și 30 înțelegeri amiabile⁵, cu o condamnare de plată în sumă de 8.133.490 euro, pentru pagube materiale, morale și cheltuieli de judecată⁶.

Într-un raport al Consiliului Europei⁷ se arată că pe întreg anul 2008, România a fost țara care a avut de plătit cele mai mari daune: 12,2 milioane euro. Pe deasupra, se mai arată că statul român are și faimă de rău platnic, neachitând decât 5% din sumele pe care trebuia să le plătească; cea mai mare înfrângere de până acum pare a fi obligația de plată a sumei de 2,4 milioane de Euro, ca despăgubiri pentru 25 de apartamente vândute de Primărie, pe nedrept, foștilor chiriași. Statul român a primit un termen de plată de șase luni, după care urmează, executarea silită⁸.

Justiția oarbă sau abordări partinice?

Directoarea Centrului de Resurse Juridice, Georgiana Iorgulescu, apreciază că România va mai pierde încă multe procese la CEDO. Dânsa se referă în particular la recursul în interesul legii, promovat în materie de proprietate de către procurorul

1 Mirela Corlățan, [www. Newz.ro](http://www.Newz.ro), v. *Cotidianul* din 20.05.2009, accesat 29.10.2009.

2 Radu Chiriță, Statistica hotărârilor pronunțate în 2007 de CEDO împotriva României, în [www. raduchirită.ro/noutăți/cedo/statistica-hotărârilor-pronunțate-în-2007-de-ce...](http://www.raduchirită.ro/noutăți/cedo/statistica-hotărârilor-pronunțate-în-2007-de-ce...)

3 Radu Chiriță, România în fața CEDO în luna iunie 2008, în [www. raduchirită.ro/noutăți/cedo/românia-în-fața-cedo-în-luna-iunie-2008.html](http://www.raduchirită.ro/noutăți/cedo/românia-în-fața-cedo-în-luna-iunie-2008.html).

4 Radu Chiriță, România în fața CEDO în luna mai 2008, în [www. raduchirită.ro/noutăți/cedo/românia-în-fața-cedo-în-luna-mai-2008.html](http://www.raduchirită.ro/noutăți/cedo/românia-în-fața-cedo-în-luna-mai-2008.html).

5 Radu Chiriță, Statistica României în fața CEDO în primele trei luni ale anului 2008, în [www. raduchirită.ro/noutăți/cedo/statistica-româniei-în-fața-cedo-în-primele-trei-](http://www.raduchirită.ro/noutăți/cedo/statistica-româniei-în-fața-cedo-în-primele-trei-)

6 Radu Chiriță, România în fața CEDO în luna aprilie 2008, în [www. raduchirită.ro/noutăți/cedo/românia-în-fața-cedo-în-luna-aprilie-2008.html](http://www.raduchirită.ro/noutăți/cedo/românia-în-fața-cedo-în-luna-aprilie-2008.html).

7 în [www. ziare.com](http://www.ziare.com) din 12.05.2009, *Eveniment*, afișat la data de 04.11.2009.

8 [www. ziare.com](http://www.ziare.com) din 23.10.2009, *Eveniment*, afișat la data de 04.11.2009.

general, și la confuzia ce domnește în rândurile magistraturii, în urma deciziei ICJC. Dna Iorgulescu consideră decizia Înaltei Curți de Justiție și Casație, privind admisibilitatea unei acțiuni în revendicare, promovată pe dreptul comun, acum când legea 10/2001 este depășită și perimată, dată fiind ambiguitatea motivării, ce stă în profund dezacord cu Constituția¹: *“Concursul dintre legea specială și legea generală se rezolvă în favoarea legii speciale, chiar dacă acesta (concursul) nu este prevăzut”*². Deși ICJC pare a sesiza în aceste rânduri o practică juridică neconstituțională, evită totuși să o numească. Însă confuziile din magistratură, care dezavuează România pe plan internațional, nu sunt de ieri de azi, ci durează de prin 1993, fiind acceptate tacit de legislativ, dacă nu chiar susținute de acesta. Legislația confuză a deschis drum corupției. Sunt cunoscute cazuri în care hotărârile judecătorești privind revendicarea proprietății au fost cumpărate de către o parte sau alta. Printre cei păgubiți nu sunt numai proprietari de apartamente, ci și proprietari de terenuri agricole, deposezați în favoarea unor persoane terțe, convenabile puterii locale și apropiate acesteia. Proprietăți ce au fost revendicate la legea 10/2001³, au fost vândute de anumiți primari unor persoane terțe, chiar în decursul desfășurării formalităților administrative de revendicare și punere în posesie, în ciuda notificărilor depuse în termen și admise de către administrație. Moștenitorii românilor, care și-au pierdut cetățenia română pe vremea regimului comunist și trăiesc astăzi în alte țări, în cadrul UE, au fost discriminați și lipsiți de dreptul de moștenire asupra proprietăților, ceea ce contravine profund Constituției⁴, cât și Convenției Drepturilor Omului⁵. Eforturile pentru identificarea și restituirea a mii de hectare de teren forestier par să nu-și găsească prea curând împlinirea. Statul român persistă într-o aventură juridică fără de sfârșit, care îi atrage sancțiunile CEDO pentru violările repetate ale Drepturilor și Libertăților Fundamentale ale Omului. Înalta Curte CEDO a constatat cazuri în care reclamantul nu a reușit să obțină executarea unei decizii CEDO, date în favoarea sa, și ramasă necontestată. Curtea pune în legătură acest fapt cu dificultățile de ordin organizatoric, urmare a schimbărilor dese și repetate ale legislației, în domeniul restituirilor, schimbări ce crează un climat de incertitudine juridică²². CEDO a pronunțat la 09.12.2008, în baza Art.46 din Convenție, o hotărâre pilot împotriva statului român, prin care obligă România la măsuri legislative și administrative corespunzătoare. Toate aceste abuzuri au devenit posibile ca urmare a faptului că abuzurile și infracțiunile din administrație și justiție nu au fost penalizate. Primăriile, Consiliile locale și Consiliile județene au fost în permanență sigure că nu vor fi trase la răspundere pentru abuzurile și infracțiunile comise. Și nici judecătorilor nu le-a fost teamă că, prin hotărâri abuzive și partinice, își periclitizează situația profesională. Situația de față se explică atât prin deficitele de interpretare, în interpretarea statului de drept, cât și într-o regretabilă lipsă de respect și apreciere față de elementele constituționale, ceea ce face ca supremația Constituției să fie în prezent un principiu pe hârtie, lipsit de traducere în viață. Elemente constituționale primordiale, cum ar fi *principiul echitabilității juridice*, rămân valori teoretice, pe care juriștii nu le iau în serios. Principiile statului de drept nu se bucură de primordialitatea cuvenită, atât în obiectul Constituției *per se*, cât și în viața politico-socială. Principiile generale ale

1 *Constituția României*, Art 126 alin 3, (2003):61.

2 www.ziare.com din 10.06.2008, *Social*, afișat la data de 04.11.2009.

3 legea 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6.martie 1945 -22.12.1989, publicată în M.Of 75/14.02.2001, republicată în M.Of 279/04.04.2005 și M.Of 798/02.09.2005

4 *Constituția*, Art 136, alin.5, (2003): 24, Art 136, alin.5, (2003):67, Art. 46, (2003):25

5 *Convenția Drepturilor și Libertăților Omului*, Art.1, Roma, (1950); *Primul Protocol additional la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale*, Paris 20.03.1952.

Constituției¹ sunt dezarmante, prin simplitatea cu care sunt prezentate, iar Drepturile și Libertățile Fundamentale ale Omului nu apar ca adevărate „porunci” ale Constituției, pe înțelesul tuturor².

În rândurile ce urmează ne propunem să să aprofundăm aceste probleme și deficite de interpretare.

IV. Constituția din anul 2003 și statul de drept

1. Principiile fundamentale ale statului de drept și Constituția. Statul dreptății.

Părinții Constituției din anul 2003 au pierdut din vedere raportul și interrelația profundă ce există între obiectul Constituție, statul modern de drept și Convenția privind drepturile Omului³, la care România este parte. Principiile fundamentale ce decurg din această complementaritate, ar fi trebuit expuse pe larg și pe înțelesul tuturor în Articolele de Constituție, de la Titlul I - *Principii generale* (Art. 1-14)⁴ și Titlul II - *Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale* (Art.15-60)⁵.

În *Principiile generale*, Constituția amintește doar în treacăt, faptul că România este un stat de drept⁶, care garantează dreptatea, demnitatea, drepturile și libertățile individului, fără să aprofundeze *principiile fundamentale ale statului de drept*, care sunt obligatorii și determinate, pentru societatea romană modernă. Statul de drept este garantul și *apărătorul* libertăților individuale. Acest principiu fundamental - primordial, care stă la baza Constituției, are caracter determinant. De aici derogă o serie de principii generale, cum sunt: (i)egalitatea individului în fața legii, (ii) apărarea individului față de abuzul de putere, (iii) garantarea siguranței juridice (certitudinea juridică), (iv) condiția *sine qua non* a încrederii individului în lege și (v) condiția *sine qua non* a previzibilității efectului legii.

Statul de drept devine, așadar, *statul dreptății*, care recunoaște și garantează *valorile fundamentale* ale revoluțiilor europene din sec. XIX, pornite de la revoluția franceză - dreptatea, egalitatea și libertatea. Lipsa acestor precizări explică multe dintre problemele și greutățile actuale ale justiției, în raportarea la valorile fundamentale ale UE, precum și raportul deficitar dintre cetățeanul român și puterea juridică națională.

Constituția este instrumentul prin care statul de drept își asumă obligația transunerii în viață, a principiilor fundamentale, prezentate mai sus. Ea definește baza valorică materială a acestor principii, și anume separarea și structurarea puterii în stat, în scopul respectării demnității umane, cât și în scopul apărării și neviolării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, cu precădere a drepturilor sociale. Drepturile și libertățile fundamentale ale omului sunt cele definite de Convenția de la Roma în anul 1950, la care România a devenit parte din 11.03.1993⁷. Drepturile și libertățile fundamentale ale omului au devenit, ca atare, determinante pentru

1 Radu Chiriță, CEDO exasperată de dese modificări legislative din România..., în www.raduchirita.ro/noutati/cedo/cedo-exasperata-de-desele-modificari-legislative...

2 Vladimir Florin Niculescu în www.viataromaneasca.ro/blogs/14/Statul-de-drept.html (2009) Despre statul de drept, un comentariu după S.F.Franke, profesor de politică economică și drept public la Universitatea din Stuttgart, Germania.

3 *Convenția*, Titlul I, Roma, 1950, 56-62, în "Principalele instrumente internaționale privind Drepturile Omului, la care România este parte", vol. II Instrumente regionale, Institutul român pentru Drepturile Omului, București 2004, ediția șasea, revizuită, ISBN 973-9316-36-0.

4 *Constituția*, Titlul I, 6-10.

5 *Constituția*, Titlul II, 11-29.

6 *Constituția*, Art.1,alin3, 6.

7 Legea nr. 13 din 11.03.1993 publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 62 din 25.03.1993.

Constituție, cu zece ani înainte de modificarea acesteia, în anul 2003. Constituția statului de drept este, așadar, o sintagmă de elemente fundamentale, ce structurează puterea statului. Constituției îi revine o supremație indiscutabilă la toate nivelele puterii în stat, legislativă, executivă și judecătorească. Totodată, constituția este unica lege supremă a statului, este însăși LEGEA, și atunci când se spune *în condițiile legii*, se subînțelege, în fond, *în condițiile Constituției*. Primordialitatea și supremația Constituției este, fără îndoială, insuficient apreciată în România, în măsură în care se vorbește, de mai multe ori¹, chiar în cadrul Constituției, de „*Constituție și de alte legi*”², fapt ce dăunează evident prestigiului Constituției. Parafrazând expresia rămasă celebră după Saddam Hussein, Constituția este „*mama tuturor legilor*”, este *biblia țării*. Jurământul ar trebui depus întodeauna pe Constituție. Statul de drept nu prevede legi speciale în afara Constituției, acestea sunt interzise. Nu ar trebui să existe legi speciale, nici în România. Din această voită greșală de interpretare decurg probleme majore ale justiției române, îndeosebi în ceea ce privește proprietatea individuală. Legi de tipul legilor funciare, al legilor 10/2001 și 247/2005³ rămân cu totul și cu totul discutabile, în ceea ce privește constituționalitatea lor, neconcordanța cu statul de drept și garanțiile constituționale de la Art. 16, alin 1⁴, care afirmă: *Cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări*, respectiv Art. 18, alin.1: *Cetățenii străini și apatrizi care locuiesc în România se bucură de protecția generală a persoanelor și a averilor*⁵.

2. Drepturile omului și libertățile fundamentale

Art 20, alin 1 din Constituție⁶, precizează, că dispozițiile constituționale privind drepturile omului și libertățile individuale *vor fi interpretate și aplicate* în concordanță cu Convenția de la Roma din 1950, la care România a aderat acum 15 ani, prin Legea 13/ 11.03.1993. Ceea ce arată că această garanție se referă la drepturile și libertățile individuale, recunoscute în Art. 22 -52, de către prezenta Constituție (Titlul I). Art. 20 alin 2, precizează, pe de altă parte, că în situații de *neconcordanță* între legile interne și tratatele la care România este parte, deci și Convenția drepturilor omului din 1950, au prioritate reglementările internaționale cu privire la drepturile și libertățile omului, dar numai în măsura în care Constituția nu prevede *dispoziții mai favorabile*. Dacă prevederile Constituției sunt mai „favorabile”, reglementările internaționale, acceptate de România prin semnarea Convenției de la Roma, și-ar putea deci pierde efectul.

Formulările de mai sus nu sunt deloc fericit alese. Constituția numește 31 de drepturi și libertăți fundamentale, pe când Convenția numai 16. Dat fiind că numărul drepturilor și libertăților prevăzute în Constituție este aproape dublu, în comparație cu drepturile și libertățile fundamentale enumerate de Convenției, se poate aprecia că dispozițiile Constituției sunt mai numeroase, și, ca atare, *mai favorabile*. Există, așadar, pericolul ca justiția romană să nu țină seamă de prevederile Convenției, dat fiind că prevederile acesteia sunt *mai puțin favorabile* decât prevederile Constituției, de unde legislația romană ar fi și ea mai favorabilă, având la dispoziție *legi speciale, ce completează* Constituția. Este greu de apreciat dacă la baza formulărilor de mai sus stau greșeli întâmplătoare sau un afront al puterii legislative din anul 2003 împotriva statului de drept. Oricum, analizând comparativ Convenția și

1 Constituția, Art.20, alin 2: 13.

2 Constituția, Art.18 alin 1: 12.

3 Legea nr. 247/2005 din 19.07.2005 privind reforma în domeniul proprietății și justiției, publicată în *Monitorul Oficial*, Partea I nr. 653 din 22.07.05.

4 Constituția, Art.16, alin.1:11.

5 Constituția, Art.18, alin 1:12. Pentru o mai bună înțelegere a celor expuse în acest capitol, vezi și comentariul autorului despre Statul de drept, după S.F. Franke, profesor de economie politică și drept public, din www.Viata-romaneasca.ro.

6 Constituția, Art.20, alin.1 și 2:13.

Constituția, ne izbește faptul că mai multe drepturi și libertăți fundamentale ale statului de drept susținute de Convenție nu sunt preluate 1:1 de Constituția română, iar altele lipsesc cu desăvârșire (v. Tab.2). Unele dintre acestea sunt drepturi elementare ce privesc justiția, și anume: dreptul la un recurs efectiv (Art. 13)¹ interzicerea discriminării (Art. 14)² și interzicerea abuzului de drept (Art. 17)³.

Tab. 2: Drepturile omului și libertățile fundamentale față în față în Convenția pentru Drepturile Omului și Constituția din 2003

Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale		Constituția României	
Roma, 4 noiembrie 1950		București 2003	
TITLUL I:	Art.	TITLUL I:	Art.
Drepturi și libertăți		Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale	
Dreptul la viață	2	Dreptul la viață, la integritate fizică și psihică	22
Înterzicerea torturii	3		
Înterzicerea sclaviei și a muncii forțate	4	Înterzicerea muncii forțate	42
Dreptul la libertate și siguranță	5	Libertatea individuală	23
Dreptul la un proces echitabil	6	v. la Accesul liber la justiție (21), Dreptul la apărare (24) și Înfăptuirea Justiției (126)	diverse
Nici o pedeapsă fără lege	7		
Dreptul la respectarea vieții private și familie	8	Viața intimă, familială și privată; Familia	26, 48
Libertatea de gândire, de conștiință și religie	9	Libertatea conștiinței	29
Libertatea de exprimare	10	Libertatea de exprimare	30
Libertatea de întrunire și asociere	11	Libertatea întrunirilor și dreptul de asociere	39,40
Dreptul la căsătorie	12		
Dreptul la un recurs efectiv	13		
Înterzicerea discriminării	14	v. la Egalitatea în drepturi	16/1
Derogare în caz de stare de urgență	15		
Restricții ale activității politice a străinilor	16		
Înterzicerea abuzului de drept	17		
Limitarea folosirii restrângerii drepturilor	18	Restrângerea exercițiului drepturilor (libertăți)	53
		Libera circulație	25
		Inviolabilitatea domiciliului	27
		Secretul corespondenței	28
		Dreptul la informație	31
		Dreptul la învățătură	32
		Accesul la cultură	33
		Dreptul la ocrotirea sănătății	34

1 *Convenția*, Titlul 13, Art. 13, Roma, 1950, 61, în „Principalele instrumente internaționale privind Drepturile Omului, la care România este parte”, vol. II Instrumente regionale, Institutul român pentru Drepturile Omului, București 2004.

2 *Convenția*, Titlul I, Art.14, Roma,1950, 61, în „Principalele instrumente internaționale privind Drepturile Omului, la care România este parte”, vol. II Instrumente regionale, Institutul român pentru Drepturile Omului, București 2004.

3 *Convenția*, Titlul I, Art. 17, 62.

		Dreptul la mediu sănătos	35
		Dreptul de vot	36
		Dreptul de a fi ales	37
		Dreptul de a fi ales, în Parlamentul European	38
		Munca și protecția socială a muncii	41
		Dreptul la grevă	43
		Dreptul de proprietate privată	44
		Libertatea economică	45
		Dreptul de moștenire	46
		Nivelul de trai	47
		Protecția copiilor și a tinerilor	49
		Protecția persoanelor cu handicap	50
		Dreptul de petiționare	51
PROTOCOALE ADITIONALE		Dreptul persoanei vătămate de autoritate	52
Dreptul la proprietate (Protocolul additional nr. 1)*	1*	Dreptul la proprietatea privată	44
Libertatea de circulație (Protocolul additional nr. 4)*	2*		
Abolirea pedepsei cu moartea (Protocolul additional nr.6)*	1*		
Abolirea pedepsei cu moartea (Protocolul additional nr.13)*	1*		
Înterzicerea generală a discriminării (Protocolul additional nr.12)*	1*		

Pe de altă parte, există evidente diferențe de interpretare privind principiul de echitabilitate juridică. Art. 6 alin. 1 din Convenție¹ spune: Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil; Aceste prevederi se corelează în bună măsură cu prevederile Art. 21², 24³ și 124⁴ din Constituție. Cu toate acestea, 70% dintre deciziile CEDO date împotriva României constată violarea principiului de echitabilitate juridică.

3. Controlul reciproc dintre puterea legislativă, executivă și judecătorească

Principiul separării puterii în statul de drept prevede împărțirea puterii de stat în nivele de organizare independentă, dotate cu obligații de control reciproc: puterea legislativă (parlament), puterea executivă (guvern) și puterea judecătorească (magistratură). Scopul final al acestui control reciproc este apărarea individului și evitarea abuzurilor, dat fiind pericolul permanent al escalării puterii în stat la nivelul unui singur organ. În timp ce în relația dintre legislativ și executiv nu se poate vorbi de o separare totală, dată fiind permanenta întrepătrundere dintre activitățile parlamentului și ale guvernului, cât și faptul, că unii parlamentari sunt în același timp și membrii în guvern, adevărata separare a puterii o găsim, după spusele specialiștilor în domeniul sociologiei statului, în relația dintre majoritatea guvernamentală și opoziția parlamentară; din punct de vedere formal ea se manifestă între legislativ / executiv, pe de o parte, și justiție, pe de altă parte, tablou tipic pentru societatea pluralistă, cu interese contrare. Constituția pierde ocazia de a formula

¹ Convenția, Titlul I, Art.6, 58.

² Constituția, Art. 21:13.

³ Constituția, Art. 24:15.

⁴ Constituția, Art. 124: 60.

controlul reciproc drept o obligație constituțională fundamentală în raporturile dintre legislativ, executiv și puterea juridică. Art.1 alin 4 amintește pe scurt de o putere echilibrată, fără a defini însă mecanismele ce duc la aceasta¹. Doar în Cap. IV, Titlul III se surprind *Raporturile Parlamentului cu Guvernul* Art 111², 112³ și 115⁴), obligația Guvernului de a prezenta Parlamentului informații și documente, la cererea acestuia, de a răspunde la întrebările sau la interpelările parlamentare, cât și faptul că ordonanțele de guvern, emise în urmă legii de abilitate, sunt supuse spre aprobare Parlamentului, în măsura în care legea de abilitate o cere.

Toate aceste prevederi abordează măsuri particulare și unilaterale. Controlul judecătoresc este limitat, neacoperind relațiile dintre autoritățile administrative și puterea legislativă (Art. 126, alin 6)⁵. Caracterul de profundă reciprocitate al acestui control trilateral nu e suficient de bine aprofundat. Pe de altă parte, garantul independenței justiției este însăși Constituția, și nu Consiliul superior al Magistraturii (v. Art 133 alin 1)⁶, care îndeplinește această garanție doar operativ.

4. Mecanisme de siguranță.

Separarea puterii în legislativ, executiv și juridic este gândită ca un prim mecanism de siguranță împotriva abuzului de putere. Acest mecanism, de natură să corecteze o serie de greșeli inerente ale puterii, rămâne parțial insuficient, dat fiind că statul ar trebui să hotărască el însuși dacă se poate deschide o acțiune împotriva sa. O garanție suplimentară trebuie să o aducă tocmai Constituția statului de drept, stipulând că cetățeanul, în măsura în care se consideră prejudiciat în drepturile sale de către puterea publică, poate acționa împotriva acesteia, pe calea justiției și a pretenției de regres. Dar nici măcar această garanție suplimentară nu este suficientă, spre a asigura un demers echitabil în justiție. De aceea se oferă, de regulă, o serie de garanții complementare, așa numitele *drepturi juridice primordiale*: independența magistraturii, interzicerea tribunalelor excepționale, dreptul la un complex de judecată legal, dreptul inculpatului de a fi ascultat de către tribunal, interzicerea pedepsei repetate, etc. După cele arătate mai sus, se pune întrebarea, în ce măsură Constituția din anul 2003 oferă cetățeanului posibilitatea de a deschide o acțiune împotriva statului, împotriva unei legi organice sau împotriva unei ordonanțe de guvern, dată fiind lipsa de constituționalitate a pretenției sale. Constituția prevede că orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, libertăților și intereselor sale legitime (Art.21, alin 1) 39, nu însă în ceea ce privește anticonstituționalitatea unei legi sau a unei măsuri administrative, care îl atinge. Lipsa de constituționalitate poate fi analizată numai de Curtea Constituțională, la cererea Președintelui României, a Președinților Senatului sau Camerei deputaților sau a Avocatului Poporului (Art. 146)⁷. Mecanismul de siguranță acordat de către statul de drept *direct cetățeanului* este trecut sub tăcere de Constituție.

5. Curtea Constituțională

Legislația fiind subordonată *legii și dreptului*, oricare magistrat care are îndoeli asupra constituționalității unei norme de drept și dubii în ceea ce privește oportunitatea acesteia trebuie să suspende cauza și să aștepte părerea Tribunalului Constituțional. Aceeași obligație există în statul de drept și în cazul în care sunt atinse norme de drept european, ce impun accesarea Curților Europene. În cadrul statului de drept,

1 *Constituția*, Art. 1, alin 4: 6.

2 *Constituția*, Art. 111: 53.

3 *Constituția*, Art. 112: 54.

4 *Constituția*, Art. 115: 55.

5 *Constituția*, Art. 126, alin 6: 61.

6 *Constituția*, Art. 133, alin 1: 64.

7 *Constituția*, Art. 146: 71.

Curtea constituțională nu are, de fapt, putere executivă. În situația în care o instanță sau alta nu ia în considerație hotărârile Tribunalului Constituțional, acesta nu are cum reacționa, *vulgo*, nu poate trimite executorul judecătoresc spre executare. Ordinea constituțională poate fi reactivată, în acest caz, numai prin sistemele de opoziție publică și acțiunile legislativului. Constituția din anul 2003 oferă Curții Constituționale, dispoziții *mai favorabile*. În virtutea Art. 147 din Constituție¹, Curtea Constituțională este investită cu o putere executiv-legislativă aparte. Dispozițiile executiv-legislative, considerate de către Curte a fi neconstituționale în legi, ordonanțe și regulamente, sunt suspendate de drept și își încetează automat efectul juridic. Norma juridică asupra căreia a fost ridicată excepția de neconstituționalitate nu va mai putea fi aplicată, textul de lege devenind mort. Ca atare, Curtea Constituțională ar fi avut posibilitatea, să curețe toate legile speciale de dispozițiile neconstituționale date de legislativ, invocând și admitând excepția de neconstituționalitate. Din păcate, Curtea nu a transpus această dispoziție constituțională în realitate. Decizii date de Curtea Constituțională, cum ar fi decizia nr. 1002 / 6.11.2007, excelează prin caracter anticonstituțional².

6. Principiul cazului de precedentă și deciziile instanței de recurs.

Nici măcar *precedentul juridic*, care ar trebui să decurgă din hotărârile instanțelor judecătorești superioare (Curțile de Apel, Înalta Curte de Justiție și Casație) nu are valoare imperativă pentru acțiuni ulterioare în justiție, fapt ce duce la incertitudine juridică, unele confuzii și un potențial conflictual, extrem de neproductiv. Cu totul alta este situația în justițiile naționale vest-europene și în practica de la CEDO, unde principiul cazului de precedentă garantează previzibilitate juridică, ducând, în final, la încrederea individului față de lege și justiție. Constituția nu se pronunță în această direcție, lăsând o lacună regretabilă.

7. Protecția averilor și proprietatea

În ciuda dispozițiilor Art. 15³, 44⁴, 46⁵ și 136⁶ privind proprietatea, interzicerea discriminării, și dreptul de moștenire, puterea legislativă nu s-a aliniat la prevederile Constituției, trecând la elaborarea unor legi speciale, cu puternice elemente de opoziție anticonstituționale, cum sunt legile proprietăților funciare 18/1991⁷, 169/1997⁸, 1/2000⁹, precum și legile 312/2005¹⁰ și 247/2005¹¹. La fel și legile 112/1995 59¹² și 10/2001¹³ cu

1 Constituția, Art. 147, pg 61.

2 Decizia 1002 din 06.11.2007 data de Curtea Constituțională, publicată în M.Of. nr. 801 din 23.11.2007.

3 Constituția, Art.15:64

4 Constituția, Art.44:71

5 Constituția, Art.15:64

6 Constituția, Art.44:71

7 Legea nr. 18/1991 din 19.02.1991, *Legea fondului funciar*, publicată în Mof nr. 37 din 20.02.1991 și republicată în MOF nr.1 din 05.01.1998

8 Legea nr. 169/1997 1 din 27.10.1997, pentru modificarea și completarea legii fondului funciar 18/1991, publicată în Mof nr. 299 din 04.11.1997

9 Legea nr. 1/2000 din 11.01.2000, pentru reconstituirea drepturilor de proprietate asupra terenurilor agricole și forestiere solicitate potrivit legii fondului funciar 18/1991 și ale legii 169/1997, publicată în MOF nr. 8 din 12.01.2000 și actualizată la data de 20.10.2005

10 Legea nr. 312/2005 privind dobândirea dreptului de proprietate privată asupra terenurilor, de către cetățenii străini și apatrizi precum și de persoane juridice străine, publicată în Mof Partea I, nr. 1008 din 14.11.2005

11 Legea nr. 247/2005 din 19.07.2005 privind reforma în domeniul proprietății și justiției, publicată în Mof Partea I nr. 653 din 22.07.05

12 Legea nr. 112/1995 pentru reglementarea situației juridice a unor imobile cu destinația de locuințe, trecute în proprietatea statului, publicată în Mof nr. 279 din 29.11.1995

13 Legea 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6.martie 1945 -22.12.1989, publicată în MOF 75/14.02.2001, republicată în MOF 279/04.04.2005 și

privire la proprietatea imobiliară, neamendate de Curtea Constituțională. Violările repetate ale drepturilor și libertăților omului, ca urmare a unei transpuneri deficitare în viața legislativă și judecătorească, au dus la neîncrederea cetățenilor în justiția română și blamajul de la CEDO.

În concluzie, există, aşadar, un tablou complex de motive care au dus la nemulțumirea cetățeanului față de *dreptatea* primită în țara, nemulțumire care se menține și i-a îndreptat deseori pașii spre CEDO, ca spre o autoritate tutelară protectoare. Analiza de față nu face decât să aducă argumente în plus în favoarea ideii că cetățeanul român nu se simte protejat de organele puterii de stat, care ar trebui să se întrebe ce au de făcut pentru a reforma Constituția, legislația și justiția, în interesul cetățeanului și al drepturilor și libertăților sale intangibile, garantate de Convenția de la Roma și să acționeze în consecință.

Dealing with a double crisis: about the Dutch Supreme Court

■ LYANA FRANCOT

The Dutch judiciary faces an organizational as well as a fundamental crisis. Solutions geared towards the organizational crisis might intensify the fundamental crisis. The proposal for a pre-trial chamber at the level of Supreme Court is illustrative.

Keywords:

double crisis, organizational solutions, Dutch Supreme Court, Committee Hammerstein; judiciary; administration of justice

Introduction

During the last decade the quality of the administration of justice of the Dutch judiciary has moved more and more to the center of attention.¹ The heightened attention seems to suggest that there are currently developments in the judicial state of affairs that cause structural problems, if not crises, in the Dutch judiciary. These more structural problems manifest themselves as a 'system overload' in terms of cases, leading to a slow administration of justice. This system overload appears as an unwanted side effect of the rationalization and juridification of society, in a complex interplay with the emancipated citizen who translates the exercise of rights more and more into legal claims. The suspicion of a crisis in the Dutch judiciary also forces itself upon us as the Dutch media excavates and exhibits failures of the judiciary with much gusto and a keen eye for drama. Other aspects that contribute to the experience of a judicial crisis are an increased atmosphere of intolerance in the Netherlands, rooted in the perception of rising criminality, the fear of immigration and terrorism, culminating in a general sense of insecurity.² At

1 See for Example the website of the Dutch Council for the Judiciary: <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Kwaliteit+van+de+Rechtspraak/>.

2 Hans Boutellier, *De veiligheidsutopie*,

the same time, the judiciary struggles to master the massive influx of cases, to administer justice within a reasonable period of time and in accordance with all the material and procedural safeguards a democratic *Rechtsstaat* requires.

The foregoing hints, to put it carefully, at a concern with the performances of the Dutch judiciary. In order to get to the core of the structural problems, it is helpful to distinguish between an organizational crisis and a fundamental crisis in the Dutch judiciary. As proposed solutions focus on the organizational crisis, a brief sketch of the organization of the Dutch judiciary is called for. Next, we turn to one of the proposed solutions. Particularly interesting is a proposal by the Committee Hammerstein concerning the highest level of the judicial organization, the Dutch Supreme Court. It is likely that actions and solutions at this level affect the entire judicial organization. It is suggested that, since both crises are indissolubly connected, measures exclusively aimed at solving the organizational problems might well have effects, for better or for worse, on the fundamental crisis.

A double crisis

The Dutch judiciary suffers from a double crisis: an organizational crisis and a fundamental crisis. The organizational crisis is the most prominent on the screen: it manifests itself as an increase of cases brought to trial, leading to a slow administration of justice and culminates in a general concern about quality of the administration of justice.¹ The discussion about the more fundamental crisis concerning, for example, the legitimacy of the justice so administered seems not yet to have been crystallized in a definite shape. It is often addressed in terms of an almost unbridgeable gap between the judiciary and its 'consumers', citizens seeking justice.² In the daily practice of the judiciary both crises are fully intertwined and are hardly discussed in this differentiated manner. This is even more so since the discussions seems to merge in the quest for judicial quality. The organizational crisis might loom large but it seems plausible to expect that measures initiated to tackle it, also have their impact on the fundamental crisis as well. The question then becomes if the solutions geared towards the organizational crisis exacerbate the issue of legitimacy or offer relief for that crisis as well.

The aspects that contribute to or even generated the organizational crisis are located in society as well as in law itself. There are societal developments that play a considerable role. Central in this is the process of individualization, legally framed in bills of rights. These highlight the importance of *individual self-determination* and the limited role of the state, safe-guarding the private sphere of the individual from state intervention or, if necessary, demanding action from the state to guarantee the exercise of self-determination. This latter aspect gained momentum with the introduction of socio-economic rights demanding a *positive obligation* on the part of the state to ensure the proper exercise of fundamental rights.³ This modern legal development of attributing rights to individuals to safe-

(Den Haag: Boom juridische uitgevers 2003).

1 Cfr. A.J.G.M. van Montfort, P.O. de Jong, M. Herweijer, A.T. Marseille, „The sooner the better management of time in district courts”, *International Journal of Sociology of Law*, 33 (2005): 35-51.

2 Gabriël van den Brink, „Geloofwaardige rechtspraak: de rechter als bruggenbouwer”, *Rechtstreeks* (2008): 11-44.

3 More on these developments in: Lyana M.A. Francot-Timmermans and Ubaldus R.M.T. de Vries, „Normativity in the second modernity”, *Rechtstheorie*, 39 (2008): 477-494.

guard and to shape their individual autonomy is first and foremost an achievement, enabling citizens in the Netherlands to live as we now do. These conditions also resulted in the birth of the „mondige burger“, the emancipated citizen, who knows his/her rights and expects an accommodating spirit of other citizens and the state towards the exercise of these rights. It has also, however, brought along a culture wherein rights increasingly have become the basis of legal claims. Hence these rights paved the way to the court, as the attribution of rights is completed by means of effective exercise only. It is not only the quantity that increases steadily, but also the complexity of the cases seems to spiral *ad infinitum*. This is amongst other things due to scientific, technological and economic developments such as nanotechnology, IVF, genetic modification, the internet and the coming into existence of global financial and trade systems. Such developments render societies ever more complex and the Dutch society responded with a notable increase in rules.¹ These developments and their regulatory responses gave rise to specialized areas of law such as intellectual property, banking and finance, professional liability or the ICT law, requiring the involvement of specialists in that specific field into the legal proceedings. The fact that judges are no longer the only specialists in a procedure but need to involve specialists from other domains, adds to the problem of time-management. Finally, the processes of internationalization and the rapid development of the European Union, concurring with a legal expansion in terms of treaties, guidelines and non-national judicial decisions also have to be taken into account by the judiciary, exacerbating the time-problem even further. Furthermore, Dutch law contains institutions and rules that, in themselves positive and indispensable, also contribute in an indirect way to the organizational crisis. For example, the Dutch Constitution guarantees general access to justice in article 17 and grants legal aid for people of limited means in article 18.² In addition, there is also the institution of the prohibition on the denial of justice or, formulated differently, the obligation to decide on all legal matters that are brought to court (article 13 of *Wet Algemene Bepalingen* – General Provisions Act). The interplay of legal institutions such as the foregoing and the above mentioned social developments generate a system overload of the judiciary. These institutions and rules are however aspects of our society that should not and cannot be subject to radical change as this would threaten and violate the democratic *Rechtsstaat per se*. A plausible course of action would be an enlargement of the judiciary: more judges and alternative ways of dispute resolution (ADR). The latter is a development well on its way in the Netherlands. The former – though high on the agenda - however meets budgetary and practical obstacles (such as selection and training) causing a temporal friction between problem and solution. Consequently, the Dutch judiciary has to fight its battle on more than one front.

Organization of the Dutch judiciary

The structure of the Dutch democratic *Rechtsstaat* is determined by the *trias politica*: in our era rather a division of labor, in a sophisticated system of checks and balances, than a separation of powers. The judiciary branch operates next to and, to some extent, with the legislative and executive bodies.³ Crucial for the perform-

1 Leny E. de Groot-Van Leeuwen and Wouter T. de Groot, „Dining out in the *trias politica*: involvement of the Dutch judiciary in the legislative process“, *International Journal of the Legal Profession*, vol.10, no.3 (2003): 272.

2 An English translation of these articles can be found at <http://confinder.richmond.edu>.

3 De Groot-Van Leeuwen and De Groot, Dining out in the *Trias politica*, 269-280.

ance of the judiciary is its independence, safeguarded by several institutions.¹ The judiciary itself, the organization of the courts, is organized in a strict hierarchy based on substantive and territorial jurisdiction. For the underlying analysis a general sketch of the court system in the Netherlands suffices. Primary law regarding the judiciary is formulated in the Judicial Organization Act.² The 'entrance' level is constituted by district courts (19 in total in the Netherlands). A district court is constituted by sectors. These sectors always include: civil law, criminal law, administrative law and a sub-district law sector. The next level, the level of appeal, is formed by 5 Courts of Appeal. Notably, administrative law has its own procedural route concerning appeals. The Supreme Court, located in The Hague, is the court of final appeal. It deals with appeals in cassation in civil, criminal and tax law cases. The function of the Supreme Court is geared towards maintaining legal uniformity and the development of law and in this way it provides guidance for and control on the administration of justice by the other lower Dutch courts. In individual cases, the Supreme Court is the court of last resort and guarantees legal protection of individual citizens, even if the interests at stake have no bearing on the overall legal uniformity or development of the law.

Proposal by the Committee Hammerstein

On all levels of the Dutch judicial organisation the case load exceeds the available capacity and the quest for solutions that do not infringe upon the quality is in full swing. The focus of this paper is on the highest level of the judiciary as it is plausible that solutions implemented at this level, reverberate upon the whole organisation of the judiciary. It will be clear that, since quality of the administration of justice is of the utmost importance, the solution is not to be found in attempts to increase the output *tout court*. The risk that the sheer quantity of production might prevail over the quality of the administration of justice is not acceptable. Earlier on it was mentioned that extending the organisation, in terms of more judges, is an option but also a limited one due to financial issues, selection and training problems. A last way out of the organizational crisis discussed here therefore exists in measures to reduce the input of cases.

This particular course of action is examined and suggested by the Committee Hammerstein in its report of February 2008.³ The Committee was installed on March 27th 2007, by a decree of the Directorate-General for the Administration of Justice and Law Enforcement of the Ministry of Justice.⁴ The aim was to investigate into the possibilities to strengthen the „norm-directing role“ of the Dutch Supreme Court. Hence the focus of the inquiry is on the function of the Supreme Court pertaining to the development of law, as mentioned above. The Committee Hammerstein brought several solutions to the fore such as the possibility for lower judges to address prejudicial questions to the Supreme Court. Another proposal concerns placement and internships of judges and trainee-judges in suitable position within the Supreme Court. The most striking proposal however concerns the introduction of a

1 Informative in this matter is the comparative study of Nuno Garoupa and Tom Ginsburg, „Guarding the the Guardians: Judicial Councils and Judicial Independence“, *The American Journal of Comparative Law*, Vol.57 (2009): 201-232.

2 English translation: http://www.rechtspraak.nl/NR/rdonlyres/AB427BCA-9E69-4192-A916-3D884E688A37/0/WetopdeRechterlijkeOrganisatie_EN_.pdf.

3 Committee Hammerstein, „Versterking van de cassatierechtspraak“, Den Haag (2008).

4 For the English translation of the terms and the organizational chart of the Ministry of Justice: <http://english.justitie.nl/organisation/organisational-chart/>.

pre-trial chamber. The introduction of such a pre-trial chamber would continue the course set out by article 81 of the Judicial Organization Act, which allows the court to decide whether a case has *prima facie* grounds for leave to appeal.¹ The setting up of a pre-trial chamber, though, would still require a change of the Act as it allows Supreme Court the discretion to *select* cases that ‘really matter’.²

In its essence, this part of the proposal appears deceptively simple: in order to reduce the influx of cases, a gatekeeper in the guise of the pre-trial chamber is installed. This pre-trial selection requires however justification because it is essentially a restriction of access to justice. Instead of a court system in which a case can pass three instances, in some procedures it is going to be restricted to two instances. The Committee justifies this selection of cases by reference to the core-functions of the Supreme Court. The Supreme Court should only deal with cases that are important in view of answering questions of law and hence contribute to the development of law. Cases regarding individual legal protection should only be dealt with if the parties involved are likely to suffer a ‘significant’ drawback.³ It follows that the pre-trial chamber, consequently: the Supreme Court itself, determines which cases are relevant but only in view of its ‘core business’ and not in the larger framework of legal protection of citizens. Furthermore, the Committee does not formulate a list of hard criteria for selection but instead suggests ‘open criteria for selection’. For its concrete application, the Committee refers to ‘experience’ in selecting cases, acquired in due time by the pre-trial chamber.⁴

The omission of such hard selection criteria makes it all the more difficult to justify the selections made by the pre-trial chamber towards the public in general and specifically to the parties involved in concrete cases. And here the organizational crisis and the fundamental one get intertwined once again. Because a pre-trial chamber might well reduce the input and thus solve the work overload of the Supreme Court, the risk of deepening the fundamental crisis is more than likely: the organizational reduction is on the one hand a restriction of access to justice, posing a possible threat for the legal protection of individual parties. This threat is even more likely as it remains unclear what the justification will be for selection in concrete cases.. It can be conjectured that both these aspects just add to widening the gap between the judiciary and the public. The public, and more specifically the parties involved, will most likely care a big deal more about legal protection in respect of their actual interests than about the development and uniformity of Dutch law.⁵

Conclusion

The Dutch judiciary is haunted by a double crisis: one concerns organizational problems in terms of an ever increasing influx of cases, the other pertains to more fundamental matters of legitimacy of the administration of justice. In the daily practice of the judiciary, the two crises are intermingled and are also dealt with as

1 Article 81 holds: If the Supreme Court considers a complaint that has been filed cannot result in cassation and does not warrant the answering of questions of law in the interest of the uniform application of the law or the development of law, it may confine itself to this consideration when stating the grounds for its decision.

2 Committee Hammerstein, „Versterking”: 40 and further.

3 Committee Hammerstein, „Versterking”: 3.

4 Committee Hammerstein, „Versterking”: 41.

5 Cfr. Ton Hartlief, „Den Haag, let op Uw saek!”, <http://njblog.nl/?tag=hartlief>.

such by the judiciary and the Ministry of Justice. However, proposed solutions appear primarily geared towards solving organizational problems. Apparently, it is thought that reducing the input of cases guarantees not only an improvement of the quality but also to, and in one stroke as it were, to the legitimacy of the administration of justice. Though it is not in advance excluded that increased efficiency might add to 'closing the gap' between the judiciary and the public, it is also not without risk. Analyzing the proposal of the Committee Hammerstein, in particular the idea of a pre-trial court, shows that the reduction of case load for the Supreme Court puts a strain on the legitimacy. Both the problems of justification of selected cases and the issue of restricted access to justice can only exacerbate the fundamental crisis.

Electoral Uncertainty and Judicial Dependence: Evidence from Ukraine

■ ALEXEI TROCHEV

Ukraine's judiciary is in crisis today because the ruling elites capture the courts and abuse judicial authority in order to win elections and/or remain in power. High stakes of winning elections and low probability of being punished for perpetrating illegal pressure on courts allows Ukrainian public officials to interfere in judicial decision-making and result in judicial disempowerment.

Keywords:

judicial independence, Ukraine, political fragmentation, courts

Ukraine's judiciary is in crisis today.¹ During Ukraine's Orange Revolution of 2004, many applauded independence of the Ukraine's Supreme Court that canceled results of fraudulent presidential elections and ordered a repeat vote, which the opposition candidate Viktor Yushchenko won. But by the middle of 2009, both foreign and domestic observers decry judicial dependence in Ukraine: President Yushchenko repeatedly blames the judicial system for serving as a „brake” on the country's democratic development;² judges openly complain that the judicial system is in crisis due to unprecedented

1 Ukraine's judicial system employs some 7,500 judges and consists of the Constitutional Court, 693 courts of general jurisdiction in charge of civil and criminal cases headed by the Supreme Court, 38 economic courts in charge of commercial disputes headed by the High Economic Court, and 34 administrative courts in charge of disputes between citizens (corporations) and government authorities headed by the High Administrative Court.

2 „Interview: Yushchenko pro Vybory i Sudy,” *Deutsche Welle*, October 23, 2008, <http://www.dw-world.de/dw/article/no,2144,3733051,00.html>; „Prezydent vzyav uchast u ceremoniyi pryvedennya do prysyahy suddiv, vpershe pryznachenyx na posadu,” *President.Gov.Ua*, February 18, 2009, <http://www.president.gov.ua/news/12955.html>; „Prezydent uzyav uchast u zasidanni Nacional”noyi komisiyi iz zmichen-nya demokratiyi,” *President.Gov.Ua*, <http://www.president.gov.ua/news/12310.html>.

pressure from politicians and government officials on the judiciary;¹ the Freedom House reports that the „judicial framework and independence“ was stronger in Ukraine of 1999 than it was in 2009;² the World Bank in its Worldwide Governance Indicators also shows that Ukraine's „Rule of Law“ indicator for 1996 was higher than the one for 2007;³ and Ukrainians themselves increasingly distrust the judiciary – only 4 % view the performance of courts positively (down from 25% in February 2005).⁴ The crisis of Ukrainian judiciary is a puzzle for the mainstream theories of judicial empowerment that argue that the presence of 1) strong political opposition, 2) fragmentation of political and economic power, and 3) vibrant elections are the necessary if not sufficient condition for developing accessible, independent, and powerful judiciary.

Despite having highly competitive elections at both national and local levels, despite bitter rivalries between the executive and legislative branches of government, and despite the growing dispersal of political and economic power, post-Orange Ukraine saw a few steps to empower and insulate courts in contrast to many steps towards weakening them through the actual appointment of loyal judges and dismissals of the recalcitrant ones, the pressure on individual judges to issue 'correct' decisions and to revoke 'incorrect' ones, and the defiance of unfavorable court rulings. How and why does Ukrainian judiciary suffer from greater pressure, dependence, and public disrespect at the same time as Ukraine features vibrant, free and fair elections, flourishing freedom of mass media, heavy involvement of the international donors in the legal reform,⁵ and (up until the advent of global financial crisis in the fall of 2008) high levels of foreign investment in the growing seven-percent-a-year economy? More generally, how and why does political competition lead to judicial disempowerment?

This essay argues that judicial disempowerment in Ukraine goes hand in hand with increasing fragmentation of political and economic power because rival elites continue playing power politics and abusing judiciary in order to gain and or remain in power.⁶ The high stakes of political competition force rival elites to use all available resources (including courts) to win elections and/or to remain in power and to undermine the political and economic bases of rivals. Facing electoral uncertainty, the rulers and the opposition try to pressure or to buy judicial loyalty, to dole out important judicial positions to their cronies, to influence judicial decision-making, and to enforce favorable court decisions and defy unfavorable ones – all in order to remain rich, powerful, and alive now. Ukrainian judiciary is in crisis today because the powerful feel that they can intervene in any judicial trial, and that they are above the law. As an expert assessment of Ukrainian courts noted, „Government officials employ an array of means in their attempts to influence the judicial decisions, ranging from letters, telephone calls or personal visits to judges or court chairmen to open criticism of specific judicial decisions that diverge from their view of the correct

1 See the materials of the 8th extraordinary Congress of judges of Ukraine, *Statutes and Decisions: The Laws of the USSR and Its Successor States*, 44, no. 1 (January-February 2009).

2 Freedom House, *Nations in Transit 2009*, <http://www.freedomhouse.org/uploads/nit/2009/Ukraine-final.pdf>.

3 World Bank, *The Worldwide Governance Indicators (WGI) project*, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>.

4 Razumkov Centre, „Chy pidtrymuyete vy diyalnist sudu v Ukrayini? (dynamika, 2005-2009),“ http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=169.

5 By April 2009, the Rule of Law Assistance Directory listed 75 rule-of-law projects in Ukraine funded by the Western taxpayers, <http://www.idlo.int/ROL/external/ROLHome.asp>.

6 See, e.g., Paul D'Anieri, *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design* (Armonk, NY: M. E. Sharpe, 2007), 50-51, 64, 204-207, 236.

outcome.”¹ Politicians can get away with this clearly criminally punishable behavior due to the entrenchment of impunity, which subservient courts only strengthen. To show how and why the powerful and the opposition faced strong incentives to capture the courts, which in turn were expected to provide important benefits to their patrons, and acted upon these incentives, this article proceeds to examine improper interference with judicial decision-making in Ukraine, an aspect of informal judicial politics that the large-N cross-national studies of judicial independence fail to capture. But first it is necessary to explain why the mainstream theories of judicial empowerment are inadequate at explaining the current judicial crisis in Ukraine and why exploring Ukrainian judicial politics is important for this explanation.

Fragmentation of Power and Judicial Dependence

Mainstream approaches to post-authoritarian judicial empowerment in societies as diverse as Japan and Mexico, Korea and Bulgaria propose to focus on the structure of political party systems and the nature of electoral competition.² These theories argue that, in the uncertainty of democratization, politicians who fear electoral loss create a strong and independent judiciary to protect themselves from the tyranny of election-winners in the future. Weak political parties or several deadlocked ones, something that we observe in Ukraine, are likely to produce powerful, independent, and accessible judicial institutions. In view of these theories, the ruling elites are strategic: they forego the immediate benefits of making courts dependent. Without specifying benefits provided by pliant courts, the mainstream theories claim that the incumbents entrench judicial independence now to ensure that the future ruling majorities do not issue orders to courts to punish election losers. The standard ways to ensure against this threat involve formal institutional change: 1) to create judicial review tribunals – either new separate constitutional courts or already existing supreme courts – and to grant them the powers to declare laws and regulations unconstitutional, confirm the constitutionality of election results, etc.; 2) to insulate judges from potential pressure by appointing them for life, paying them high salaries, making it difficult to remove them from the bench, etc.; and 3) to entrench all of these protections in the rigid Constitution. These judicial review tribunals, then, police the boundaries of constitutional politics while the rulers abide by these constitutional rules and obey unfavorable judicial decisions in order to persuade the current opposition that the laws and courts really constrain the rulers now and will constrain the election-winners in the future.

True, judicial empowerment is an elite-driven process. Politics of judicial reforms in post-communist countries, democracies and non-democracies alike, clearly show the absence of the involvement of civil society in the processes of reforming courts. Drawing on the struggles for power in the 17th-century England, North and Weingast note that the process of empowering courts is „intimately related to the struggle for con-

1 Bar Association, *Judicial Reform Index for Ukraine. Volume II* (December 2005), 1, <http://www.abanet.org/rol/publications/ukraine-jri-2006-eng.pdf>.

2 Mark J. Ramseyer, „The Puzzling (In)dependence of Courts: A Comparative Approach,” *Journal of Legal Studies*, 23, no. 2 (June 1994): 721-47; Pedro C. Magalhães, „The Politics of Judicial Reform in Eastern Europe,” *Comparative Politics*, 32, no. 1 (October 1999): 43-62; Tom Ginsburg, *Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases* (New York: Cambridge University Press, 2003); Rebecca Bill Chavez, *Rule of Law in Nascent Democracies: Judicial Politics in Argentina* (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2004.); and Jodi Finkel, *Judicial Reform As Political Insurance: Argentina, Peru, and Mexico in the 1990s* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2008).

trol over governmental power".¹ As we shall see, this observation holds true for the 21st-century Ukraine: who controls the courts there is a very political and politicized question. And elections in both consolidated democracies and incomplete autocracies reflect the distribution of power among rival political forces and endow the election-winners with much needed legitimacy however short-lived this legitimacy might be. The power consists of resources, and law and courts deliver these resources to the rival elites. Some critics may scorn this instrumental view of law and courts, but post-communist rulers are accustomed to governing and reforming their societies through law: they simply follow the steps of their pre-communist and communist predecessors.

However, as Popova forcefully argues, the mainstream theories of judicial empowerment ignore the benefits that subservient courts provide to rulers in uncertain environments.² Without knowing the value of these benefits, it is difficult to persuade the rulers and the opposition that: a) the independent judiciary would be more attractive to them than the dependent one; and b) the expected benefits of creating independent courts in the *future* are higher than the existing benefits of keeping pliant courts *now*. Knowing these benefits is important because of high stakes involved in winning elections in nascent democracies and unconsolidated autocracies. Many scholars agree that in such political regimes upon winning elections the rulers govern without many constraints until they are outvoted, overthrown, impeached, exiled or murdered.³ The high stakes of political competition may outweigh the benefits of leaving the courts alone and may force rival elites to use all available resources (including courts) to win elections and/or to remain in power and to undermine opponents. Facing electoral uncertainty, the rulers and the opposition try to pressure or to buy judicial loyalty, to appoint their cronies to important judicial positions, to influence judicial decision-making, and/to enforce favorable court decisions and defy unfavorable ones – all in order to remain rich, powerful, and alive now. Thus, the short-term power needs may prevail over long-term strategic considerations of politicians threatened by the possibility of electoral defeat.⁴

Facing strong opposition in the legislature or in the executive branch, the rivals turn to courts to accomplish their objectives because both the rulers and the opposition know that judges can deliver important tangible benefits. Electoral revolutions, peaceful street protests against electoral fraud which led to the overthrow incumbent presidents, in Serbia (2000), Georgia (2002), Ukraine (2004), and Kyrgyzstan (2005) – all saw high courts canceling fraudulent election results.⁵ Courts may disallow popular politicians from running for important positions or reinstate political parties in the election campaign, and, as a result, influence the outcome of elections, as it repeatedly happened in Bulgaria.⁶ Winners in these cases tend to applaud

1 Douglass C. North and Barry R. Weingast, „Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England,” in Lee J. Alston, Thrainn Eggertsson and Douglass C. North, eds., *Empirical Studies in Institutional Change* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 134-65, quote at 162.

2 Maria Popova, „Political Competition as an Obstacle to Judicial Independence: Evidence from Russia and Ukraine,” *Comparative Political Studies*, 43, no. 10 (forthcoming in October, 2010).

3 See, e.g., Fareed Zakaria, „The Rise of Illiberal Democracy,” *Foreign Affairs*, 76, no. 6. (November/December 1997): 22-43; and Guillermo O'Donnell, „Delegative Democracy,” *Journal of Democracy*, 5, no. 1 (1994): 55-69.

4 See, e.g., Alexei Trochev, *Judging Russia: The Constitutional Court in Russian Politics, 1990-2006* (New York: Cambridge University Press, 2008).

5 Alexei Trochev, „Judicial Behavior in Post-Communist 'Colored' Revolutions,” paper presented at the Berkeley-Sawyer Seminar in Judicial Politics (November 7-8, 2008), <http://polisci.berkeley.edu/faculty/gsilver/TrochevFull.pdf>.

6 See, e.g. Venelin I. Ganey, „The Rise of Constitutional Adjudication in Bulgaria,” in Wojciech

judicial independence, while losers accuse courts of submitting to the pressure of the winning party. As politics becomes more polarized, the accusations of judicial dependency grow, and the media is only happy to publish scandalous accounts of judicial biases and errors.

Politicians and economic magnates can get away with this clearly criminally punishable behavior due to the entrenchment of impunity, which subservient courts only strengthen. Impunity is entrenched 1) *formally* through the immunity of high government officials from criminal prosecution; 2) *informally* through the mutually assured blackmail and business networks of the powerful; and 3) *morally* through the emerging social understanding that the rich are above the law and the poor are outside the law.¹ That litigation is politics by other means is well-documented in many advanced democracies, and post-communist politicians are no less agile in using and abusing law and courts to their advantage.

To election-winners in uncertain political environments, the tasks of both consolidating and concentrating their power appear to be a higher priority than delegating real power to the insulated judiciary. To be sure, there may be miscalculations: the rulers and the opposition may overestimate the loyalty of judges; judges may choose to please the opposition when they sense the declining popularity of the incumbent majority, and so on. But the powerful know that they can overcome judicial resistance by attacking or co-opting courts and judges. Judicial crisis in Ukraine undermines the claim that mainstream theories of judicial empowerment make that the dispersal of political power reduces the possibility of attacks on the judiciary because these attacks can be successful only when a large coalition of governing actors undertakes them. To be sure, these theories do not specify how large such coalition should be, what a successful attack would entail, and what the costs of the unsuccessful attack on the courts are – all of these are empirical questions. As we shall see in case of Ukraine, certain political actors were able to attack courts and to interfere in judicial decision-making successfully without making coalitions with rivals.

Interference with Judicial Decision-Making in Ukraine

The crisis of Ukrainian judiciary has to do with the practices of improper influence on judges and courts during the process of handling lawsuits. Both insiders (court chairs and vice-chairs) and outsiders (politicians, government officials, businesspeople, prosecutors, lawyers and mass media) can exercise this influence on judges from the moment of the submission of the lawsuit until the enforcement of judicial decisions. To be sure, finding evidence of improper influence on judges is difficult: politicians and government officials are unlikely to confess that they ordered judges to decide in their favor, businesspeople and lawyers are unlikely to admit that they bribed judges to secure fa-

Sadurski, ed., *Constitutional Justice: East and West* (The Hague: Kluwer Law International, 2002), 247-264; and Ralitzia Peeva, „Electing A Czar: The 2001 Elections and Bulgarian Democracy,” *East European Constitutional Review*, 10, no. 4 (Fall 2001), <http://www1.law.nyu.edu/eecr/vol10num4/focus/peeva.html>.

¹ „Punish Rada Rats,” *Kyiv Post*, December 12, 2007, <http://www.kyivpost.com/opinion/editorial/27989>, accessed on October 19, 2009; Keith Darden, „The Integrity of Corrupt States: Graft as an Informal State Institution,” *Politics & Society*, 36, no. 1 (March 2008): 35-59; Catherine Wanner, „Money, Morality and New Forms of Exchange in Ukraine,” *Ethnos*, 71, no. 4 (December 2005): 515-537; and Peter Rodgers, Colin C. Williams, and John Round, „Workplace Crime and the Informal Economy in Ukraine,” *International Journal of Social Economics*, 35, no. 9 (2008): 666-678.

avorable judgments, and judges are not likely to reveal that they had been pressured – all such instances are criminally punishable in Ukraine.¹ Moreover, the losing party may suspect that the judge who had ruled against her was pressured or bought by the winning party. Finally, the media is more likely to report about the allegations of judicial corruption or pressure on courts than about good judicial performance. But they also let judges of all rungs (from Supreme Court to the city-level courts) who feel pressured to complain against this improper pressure in public in order to attract attention of both domestic and international allies.² However, because courts are widely distrusted, domestic audience may not believe revelations coming from judges, and, instead, such media stories may help entrench the public perception that judges are pliant.

All of this was true about the judiciary in the pre-Orange Ukraine. Kuchma's semi-authoritarian regime pressured parts of the judiciary while the private parties easily bribed the underpaid judges.³ However, many experts and judges believe that political fragmentation in the post-Orange Ukraine only worsened the situation: it strengthened external pressure on courts.⁴ Judges openly complain that pressure on them increased in the wake of the Orange Revolution. According to the surveys of some 1,000 judges from eight oblasts of Ukraine conducted in 2007 and 2008, more than a half (57 percent in 2007 and 51 percent in 2008) of those surveyed reported that the level of judicial independence was „unsatisfactory” during 2007 and 2008, respectively, yet slightly less than 40 percent of surveyed felt the same way about the level of judicial independence that existed between 1996 and 2004.⁵ This should not be surprising: greater jurisdiction of courts to handle politically important disputes should result in greater pressure on courts from key political forces who want to win their cases in courts. The severity of political competition forced politicians to interfere with judicial decision-making. This is because politicians cannot get things done through regular political process – the opposition is too strong. They face virtually no risk of being punished for this clearly illegal behavior as they appoint and fire judges and chief law-enforcement officers. Moreover, the higher the stakes of political game are, the more blatantly politicians abuse the judiciary.

For example, when, in spring 2007, the Ukrainian Constitutional Court began hearing the complaint of the members of Parliament against President Yushchenko's dissolution of the Parliament, President Yushchenko fired 3 justices of the Court, including Judge-Reporter in that case, and sent his bodyguards to disrupt the hearing of the case. As a result of this attack on the Constitutional Court, Chief Justice Ivan Dombrovskiy resigned citing unprecedented pressure on him.⁶ A year-and-a half

1 Articles 360-379 of the Ukraine's Criminal Code define such offenses. The text of the Criminal Code in English is available at <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/52>.

2 See, e.g., the interview with Oleh Bachun, the chairman of the Kyiv City Administrative Court, complaining against President Yushchenko's decree abolishing this court, *Ekonomicheskie izvestiya*, October 17, 2008, <http://www.eizvestia.com/state/full/41333>, accessed on October 19, 2009; and Serhiy Shtogun, Acting Chairman of the Kyiv District Administrative Court, „Operatsiya 'Likvidatsiya sudiv' pereishla u fazu 'Likvidatsiya suddiv',” *Golos Ukraini*, November 4, 2008.

3 See, e.g., Ivan Lozowy, „Underpaid, Underqualified, and Under the Gun,” *Transitions Online*, May 27, 2004.

4 See, e.g., American Bar Association, *Judicial Reform*, 59-63; and Jan Neutze and Adrian Karatnycky, *Corruption, Democracy, and Investment in Ukraine*, Atlantic Council Policy Paper (October 2007), 11-14, http://acus.org/docs/071016_Corruption,%20Democracy,%20and%20Investment%20in%20Ukraine.pdf.

5 *Monitorynh nezalezhnosti suddiv v Ukrayini. 2008 rik* (Kyiv: Center of Judicial Studies, 2008), 20, 53-54, <http://www.judges.org.ua/article/Mon2008.pdf>.

6 „The Constitutional Court Defied Yushchenko,” *Ukrayinska Pravda*, May 21, 2007, <http://>

later, when, judge Volodymyr Keleberda of the Kyiv District Administrative Court suspended Presidential decree dissolving the Parliament of Ukraine in October 2008, President Yushchenko immediately fired judge Keleberda and abolished the Kyiv District Administrative Court.¹ Meanwhile, the members of Parliament who belonged to the ruling Bloc of Yulii Tymoshenko physically occupied the court chambers of appellate and cassation judges to disrupt their work in order to prevent the reversal of suspension. At the same time, the Ministry of Internal Affairs publicly announced that there were phone calls among Presidential Secretariat, Judge of the High Administrative Court Mykhailo Tsurkan, and Judge of the Kyiv City Administrative Court Yaroslava Dobryanskaya, and informed President Yushchenko that these phone calls could serve as grounds for criminal investigation. However, no charges were brought against the perpetrators.² This is because members of Parliament have immunity from criminal prosecution, and vibrant electoral market guarantees that many of these legislators will be re-elected (Ukraine has a party-list proportional electoral system).³ Politicians feel free to pressure, threaten and reward judges in the context of this impunity.

The fact that political branches have significant input in the processes of recruiting and removing judges also encourages power holders to interfere improperly in judicial proceedings. They do not always resort to disrupting judicial proceedings. More often, they pressure the court chair, who, in turn, orders a particular judge to handle the case according to the wishes of the powerful.⁴ Sometimes, they phone a judge directly and demand the favorable outcome. Indeed, judges from all rungs and parts of the judicial system openly complain about the increase of the „telephone justice” – a practice that existed both in Soviet era and in the pre-Orange Ukraine when the powerful figures phone judges and direct them how to decide cases.⁵ Judges from local courts in Eastern Ukraine complain that the officials from the Presidential Secretariat phone them;⁶ judges from courts in Kyiv complain that the members of Parliament and of Kyiv City Council phone them;⁷ judges from commercial courts complain that the officials from the Cabinet of Ministers phone them;⁸ judges of the High Administrative Court complain that the Acting Prime-Minister „explained” them how to decide complaints against illegal dismissals of the Ministers;⁹ and justices of the Constitutional Court openly report pressure from key political figures of all ideological stripes.¹⁰

www.pravda.com.ua/en/news/2007/5/21/7817.htm, accessed on October 19, 2009; „Guard of Constitutional Court Reinforced! Coercive Scenario Starts in Ukraine?” *MIGnews.com.ua*, May 24, 2007, <http://mignews.com.ua/en/articles/256135.html>.

1 Shtogun, „Operatsiya,” *Golos Ukraini*, November 4, 2008.

2 „Khronologiya Telefonnykh Rozmov mizh suddiyami i lyudmi Balohi,” *UNIAN*, October 16, 2008, <http://unian.net/ukr/news/news-278934.html>.

3 Some argue that even if parliamentary immunity were to be abolished, the culture of elite protection from prosecution will remain. See Taras Kuzio, „Ukraine’s Elites Remain Above the Law,” *Eurasia Daily Monitor*, 4, no. 147 (July 30, 2007), http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=32904.

4 „Sudya Vasilenko: Yushchenko Ochen Dalek ot Pozitsii Verkhovenstva Prava,” *OBOZ.Ua*, October 14, 2005, <http://www.obozrevatel.com/news/2005/10/14/52317.htm>.

5 See, e.g., *Monitorynh*.

6 „Pukshin Rasskazal Zachem Zvonil Donetskому Sude,” *RUpor.info*, May 17, 2007, <http://www.rupor.info/news-politika/2007/05/17/pukshin-rasskazal-zachem-zvonil-doneckomu-sude>.

7 Oleksandra Prymachenko, „Chynnyk Zmichennya Zakonnosti,” *Dzerkalo tyzhnya*, December 10-16, 2005, <http://www.zn.ua/1000/1050/52034>.

8 Interview with Aza Zuevich, Chairwoman of the Luhansk Appellate Economic Court, *Zakon i Biznes*, <http://ru.zib.com.ua/article/1153732527330>.

9 Elena Geda, „Golos za Kadry,” *Kommersant-Ukraina*, June 6, 2006, <http://www.kommersant.ua/doc.html?DocID=68371&Issued=35669>.

10 „Suddi Yushhenka u KS zayavlyu pro tysk i prosyat okhoronu,” *Ukrayinska Pravda*, April 10,

This anecdotal evidence is backed up by the results of the 2007 survey of 1,024 judges and of the 2008 survey of 1,072 judges, both conducted in eight provinces of Ukraine. Seventy-one percent of those surveyed in 2007 said that they knew about the incidences of attempts to influence courts during the trial, as compared to seventy-seven percent surveyed in 2008.¹ Who perpetrates this improper influence on judges? To be sure, most judges blame the outsiders, while some blame only ideological opponents of the political masters of certain judges (see Table 1). Increasingly, one could hear that this or that judge favors certain political blocs and that political blocs captured certain judges and courts. This means that the influence of court chairs on judges may be declining, the influence that judicial chiefs do not want to lose. What form does this improper influence take? As Table 2 shows, it often involves threats and „friendly advice”.

Table 1. Who Attempts to Influence Courts Improperly When They Handle Cases? Pick from the list below

	2007	2008
Procurators	33%	31
Counsel	23	30
Litigants	48	55
Local government officials	27	27
Court chairs	11	9
Judges from appellate courts	13	10
Journalists	28	41
Political parties	29	34
Non-governmental organizations	14	20
Picketing and street protestors	35	41
Members of Parliament of Ukraine	39	40
Members of the city councils	15	13
Presidential Secretariat	9	17
Government officials	13	12
Members of the High Council of Justice	11	10

Source: Surveys of 1,024 judges (conducted in 2007) and of 1,072 judges (conducted in 2008) in eight oblasts of Ukraine. *Monitoring of Judicial Independence in Ukraine. Year 2008*, p. 56.

Table 2. What Forms of Influence on Judges Are Used? Pick from the list below

	2007	2008
Threats to launch disciplinary proceedings against a judge	54%	60
Threats to block the career	49	47
Bribery	28	26
Friendly advice	28	25
Physical threats to a judge and her/his family	17	10
Financial sponsorship of the court	14	14

Source: Surveys of 1,024 judges (conducted in 2007) and of 1,072 judges (conducted in 2008) in eight oblasts of Ukraine. *Monitoring of Judicial Independence in Ukraine. Year 2008*, p.58. Top six answers are shown.

2007 <http://pravda.com.ua/news/2007/4/10/57182.htm>.

¹ *Monitorynh*, 55.

To sum up, contrary to the predictions of the mainstream theories of judicial empowerment, growing political competition in Ukraine appears to entrench improper influence on judges and result to the crisis in the judicial system. Powerful actors do not seem interested in insulating the judiciary either from the rulers or from private sector. When political rivals know that they cannot get things done through regular political process, they turn to courts to overcome the resistance of their rivals. Since the powerful know that they control both the appointment and removal of judges and that the interference with judicial decision-making goes unpunished, they face no incentives not to avoid threatening and co-opting judges. Much of the talk about judicial dependence is directed at judges controlled by the rival political groups. And mutual accusations from all political camps help strengthen public perception that all judges are either biased or dependent.

Conclusion

My argument is not that political fragmentation is bad for judicial empowerment. The argument here is that political competition alone does not automatically result in judicial empowerment. Under certain conditions, more political competition leads to less judicial power and less judicial independence. What are these conditions? Severe political contestation may force rival political groups to secure their electoral victories at all costs. It may force them to use courts to achieve their short-term power-maximization goals. In this context, leaving the courts alone and insulating them from politics would be considered as a sign of weakness. High stakes of political game offer few incentives to the rival groups to delegate the power to judges while offer much more incentives to attract judges on their side. Judicial decisions provide a cover of legality and legitimacy for the political opponents. In Ukraine, the risk of being punished for such attraction is very low since the proportional electoral system virtually guarantees three or four major parties to be always represented in Parliament and since the political branches control judicial careers. The risk for judges of being penalized for engaging in illegal judicial decisions is also low especially when considered against the benefits such behavior brings. Since all political blocs and all government institutions engage in this behavior, it makes no sense for them to seriously fight against corruption and against improper influence on the courts because they may fall victims of this fight. Therefore, they accumulate compromising materials on rivals and their cronies until the right moment. However, judges themselves have been unable to convince the public that they are there to serve the needs of a broader society. This only confirms to the public that all politicians are the same, and that judges are there to help politicians rather than to hold them to account. In this context, both practice and public perception of heightened political fragmentation in today's Ukraine paralyzes judicial system.

Câteva comentarii juridice asupra tratatului de la Lisabona

■ MĂDĂLINA VIRGINIA ANTONESCU

The article is analysing some legal disposals from the Lisbon treaty, that , have major importance for the future of the political and legal relation between EU as original entity of integration and the sovereign member states. The question of EU obligation to respect principles of international law based on the sovereign character of member states is essential for defining the future role of the Westphalian state pattern within the EU political system . The article is tempting to reveal what type of legal vision can be identified in the Lisbon treaty regarding the EU obligation to respect international law not only in the relation „EU and non-EU member states”, but also, in the relation with its member states, especially from the perspective of the legal compatibility between the fundamental principle of equality between states and some disposals from this original treaty.

Keywords:

The Treaty of Lisbon, legal safeguards, international law, national sovereignty

1. Obligația UE de respectare a dreptului internațional, conform art. 2, alin. 5 din TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona

Art. 2, alin. 5/TUE, în modificarea operată de tratatul de la Lisabona, este un articol-cheie pentru interesele statelor mici și mijlocii care au calitatea de „membre ale UE”, în particular, pentru România.

Această prevedere *juridică* (înzestrată deci, *cu forță obligatorie* atât pentru UE care este, tot în temeiul **tratatului de la Lisabona, o persoană juridică**, dar și pentru **toate statele membre ale Uniunii**, indiferent de mărimea teritoriului, numărul populației, gradul de dezvoltare industrială, economică, tehnologică, puterea militară etc.) este de fapt, *una din garanțiile juridice instituite prin tratatul de la Lisabona la adresa respectării nu doar a identității naționale a statelor membre dar și a caracterului național, suveran, unitar, independent și indivizibil al acelor state membre, care, ca și România, au înscrise în Constituția lor națională aceste caractere juridice statale*. Când UE își asumă expres, prin art.2, alin.5/TUE în modificarea tratatului de la Lisabona, obligația de a „respecta strict și de a dezvolta dreptul internațional, inclusiv de a respecta principiile Cartei ONU” înseamnă **o recunoaștere de către Uni-**

une (ca entitate politică originală¹, având unele elemente de statalitate, însă înzestrată cu personalitate juridică și devenind deci, *un subiect de drept internațional*, deși unul derivat, născut din voința statelor membre) a **caracterului coordonator, interstatal al dreptului internațional contemporan**² (unde statul este singurul subiect de drept internațional suveran și originar), **dar și a principiului fundamental al suveranității statelor**³, **înscris în Carta ONU**, pe care se bazează întreaga ordine juridică internațională.

O referire expresă la „respectarea *strictă* a dreptului internațional” reprezintă, potrivit art. 2/TUE, alin. 5, o obligație directă a Uniunii de a se abține de la orice acțiune care ar leza drepturile statelor așa cum reies din normele de drept internațional și cum sunt protejate de principiile Cartei ONU. Chiar dacă art. 2, alin. 5/TUE se referă la relațiile dintre UE și „*restul comunității internaționale*” (adică **statele terțe**, indiferent de statutul lor, de la state candidate la integrarea în UE, la state cu care au început negocierile de aderare, până la state care *nu* au vocația, potrivit criteriilor de la Copenhaga/1993, de a deveni state membre ale Uniunii), **considerăm că se impune, prin aplicarea argumentului juridic a fortiori, o respectare a normelor de drept internațional și a principiilor înscrise în Carta ONU, de către Uniune și în relația sa cu statele membre UE.**

Astfel, art. 2, alin. 5/TUE, în modificarea operată de tratatul de la Lisabona, trebuie privit ca o continuare logică a unui raport juridic inițial (corelat cu art. 3.a și cu art. 3.b/TUE) dintre UE și statele membre, bazat pe principiul juridic *specific construcției europene*, anume pe principiul *atribuirii de competențe* (la care se adaugă, potrivit art. 3.b/TUE, principiul subsidiarității și cel al proporționalității). Dar acest principiu juridic „*de integrare*” (întrucât constituie fundamentul juridic al cedării progresive de competențe de către state instituțiilor UE) *nu* trebuie considerat un principiu juridic *opus* principiului suveranității statelor. Cu alte cuvinte, chiar dacă jurisprudența CJCE vede în „ordinea juridică comunitară” o ordine de drept *distinctă* atât în raport cu ordinele naționale de drept ale statelor membre⁴, **dar și în raport cu**

1 După unii autori, UE, ca formă de organizare, este o entitate internațională *sui generis*, cu elemente interguvernamentale și supranaționale. Pentru explicarea naturii sale există mai multe abordări diferite, care încearcă să compare UE cu forme de organizare politică deja existente (federație, confederație, regim consociațional, organizație internațională), fie să o definească drept o entitate originală. A se vedea Luciana- Alexandra Ghica (coord.), *Enciclopedia Uniunii Europene*, (București: Ed. Meronia, 2005), 25. Este o chestiune nerezolvată încă, deși tratatul de la Lisabona, semnat în 13 dec. 2007 și care va intra în vigoare la 1 ianuarie 2009 dacă va fi ratificat de toate statele membre UE, i-a acordat Uniunii personalitate juridică (aceasta devenind un subiect de drept internațional, fără a putea însă fi calificată, nici din prisma acestui tratat reformist, ca un stat dar nici ca o organizație internațională).

2 Potrivit unor autori, statele sunt în continuare stâlpii sistemului internațional, ele fiind singurele subiecte directe ale dreptului internațional, având puterea originară de a își determina ordinea internă și de a negocia cu entități similare lor, pe bază de egalitate. În ciuda fenomenului globalizării și a creșterii importanței actorilor non-statali, comunitatea internațională formată din state nu are caracter centralizat, statele rămânând suverane iar cooperarea dintre ele desfășurându-se pe baze voluntare. Dreptul internațional, fiind creat de state suverane în cadrul cooperării și interacțiunii lor, cu participarea organizațiilor internaționale în limitele competențelor acordate lor, este un drept consensual, în sensul că nu există un organ legislativ internațional situat deasupra statelor. A se vedea Ion Diaconu, *Drept internațional public*, vol. I, (București: Ed. Lumina Lex), 2002, 24-25, 31.

3 Principiul suveranității statelor constituie un element esențial al dreptului internațional public contemporan, consacrat în numeroase tratate internaționale bilaterale sau multilaterale, de respectarea sa fiind condiționată aplicarea reală a tuturor celorlalte principii și norme de drept internațional. Respectarea dreptului internațional și a drepturilor celorlalte state reprezintă o condiție esențială pentru asigurarea suveranității și independenței fiecărui stat dar și a legalității internaționale, după cum apreciază juristii. A se vedea Ludovic Takacs, Marțian I. Niciu, *Drept internațional public*, (București: Ed. Didactică și Pedagogică), 33- 35.

4 Amintim faptul că teoria monistă, consacrată de CJCE în jurisprudența sa, nu este valabilă decât pentru relația juridică dintre statele membre și Uniune, sau între dreptul comunitar ca drept

ordinea de drept internațional, acest lucru nu trebuie interpretat în sensul unei „izolări” a ordinii juridice comunitare (devenită, prin tratatul de la Lisabona, o „ordine de drept a Uniunii”) față de dreptul internațional.

Dimpotrivă, cele două tipuri de ordini juridice rămân interconectate, deoarece calitatea de stat membru UE nu exclude participarea, ca stat suveran, a acestor state, la relațiile juridice internaționale și nici nu face să dispară calitatea de subiect de drept internațional suveran și originar pe care o au statele membre UE în raporturile de drept internațional. Mai mult, considerăm că *existența unei „ordini juridice comunitare” nu poate exclude raporturile de drept internațional stabilite între statele membre ale UE precum și între acestea și statele terțe (care nu au calitatea de membru UE).*

Prin existența UE ca persoană juridică, în temeiul tratatului de la Lisabona, nu putem vorbi de o dispariție a statelor - națiune și nici de o dispariție a caracterului lor *național și suveran*. De altfel, Uniunea presupune și forme de cooperare *interguvernamentală* (PESC, de exemplu; cooperarea polițienească; cooperarea în materie civilă; energia) în care *statele membre* sunt cele care dețin rolul *decizional* principal, dar și în ceea ce privește *aplicarea* măsurilor stabilite. În plus, din art. 3.a/TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona, se desprinde limpede **faptul că ipoteza declinului statului - națiune și a principiului suveranității este respinsă.** Chiar și în domeniile supuse integrării (sau atribuirii de competențe Uniunii în mod exclusiv sau partajat), **statele membre** sunt cele care au decis în mod liber și suveran a ceda o serie de competențe către Uniune¹. Însăși **existența Uniunii** ca atare se datorează **voinței libere și suverane a statelor membre care au încheiat, pe tărâmul dreptului internațional, un tratat multilateral în acest sens.**

2. Raportul juridic dintre principiul suveranității statelor și principiul atribuirii de competențe, din perspectiva tratatului de la Lisabona

Art. 3.a/TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona, face o referire expresă la **obligația Uniunii de a respecta „funcțiile esențiale ale statului și în special pe cele**

supranațional în opinia noastră, și dreptul național al statelor membre. Despre monism, ca teorie consacrată de CJCE, a se vedea Augustin Fuerea, *Manualul Uniunii Europene*, ed. III, (București: Universul Juridic), 2006, 164-165. CJCE nu discută relația dintre dreptul internațional și dreptul comunitar, ceea ce ne determină să considerăm, pe parcursul acestui articol, că dreptul comunitar, indiferent de caracterul său specific și integraționist, trebuie să fie conform *ius cogens*, tocmai în relația UE-state membre și tocmai în virtutea caracterului de state suverane pe care îl au statele membre UE. Deci, nu trebuie să confundăm monismul consacrat de CJCE cu preeminența dreptului internațional asupra celui comunitar- teza internaționalistă monistă pe care o susținem noi -, deoarece primul se referă la un cu totul alt tip de raport juridic și în plus, acest monism al CJCE nu trebuie luat într-un sens absolut, deoarece ar desființa suveranitatea statelor membre UE.

¹ În deciziile sale inovatoare, CJCE a subliniat că prin tratatele CE și cele modificatoare se instituie de fapt, un sistem juridic de integrare, care nu poate funcționa decât în monism „prin instituirea unei Comunități cu durată nedeterminată, investită cu atribuții proprii, cu personalitate, cu capacitate juridică și mai ales cu puteri reale rezultate dintr-o limitare a competenței sau dintr-un transfer de atribuții de la statele membre la Comunitate, prin care statele și-au limitat, chiar dacă în domenii restrânse, drepturile lor suverane, creând un drept aplicabil resortisanților lor și lor înșile”. A se vedea Fuerea, p.164. Prin tratatul de la Lisabona semnat în 2007, UE primește personalitate juridică proprie și se substituie Comunității Europene care astfel, dispăre, Uniunea succedându-i în drepturi și obligații. Prin urmare, în viziunea tratatului de la Lisabona, Uniunea primește o certă, puternică latură integraționistă, fiind bazată pe o ordine juridică integraționistă (dreptul comunitar, denumit „drept al Uniunii”). Dacă în relațiile UE- state membre dualismul este înlăturat, considerăm că în relația Uniune, state membre pe de-o parte și state terțe, dar și în relația UE- state membre, **pe terenul dreptului internațional**, există o preeminență a respectării *ius cogens* de către Uniune și de către statele membre , indiferent de caracterul integraționist al dreptului Uniunii.

care au ca obiect asigurarea integrității sale teritoriale, menținerea ordinii publice și apărarea securității naționale”, iar în alin. 1 prevede că „orice competență care nu este atribuită Uniunii prin tratate *aparține statelor membre*”. Coroborat cu art. 3.b/ TUE, alin. 2 (care descrie *conținutul* juridic al principiului atribuirii de competențe), reiese faptul că **statele membre nu se obligă prin tratatul de la Lisabona să cedeze toate competențele lor** (ceea ce ar echivala cu o înstrăinare totală a suveranității, ceea ce ar duce la dispariția *de facto* a statului - națiune din sistemul politic al UE), dar reiese totodată și caracterul *expres și convențional* al atribuirii de competențe Uniunii (prin tratat), ceea ce exclude *ab initio* o extindere a competențelor UE în mod implicit, în afara unei prevederi în acest sens, a tratatului.

În al treilea rând, **principiul atribuirii de competențe nu este unul absolut**, din moment ce, tot în temeiul tratatului de la Lisabona, se prevede dreptul statului membru *de a se retrage unilateral din Uniune* (ca expresie a caracterului *suveran* al statului membru UE).

În al patrulea rând, *statele membre* sunt cele care îi stabilesc, prin tratat internațional, competențe Uniunii, ceea ce constituie încă o dovadă a caracterului lor *suveran* care *nu* este înlăturat prin calitatea de „membru UE” (**Uniunea nu are „competența competențelor”**, nu are deci, un caracter „suveran”, nefiind „superioară” juridic ori politic, din punct de vedere al principiului suveranității, statelor membre). Astfel, **principiul suveranității este unul esențial statal și nu unul „comunitar” sau „al Uniunii”** - deoarece Uniunea nu are competența de a își conferi singură competențe, nici exclusive, nici partajate cu statele membre-.

Pe de altă parte, considerăm că principiul suveranității este *susținut* de principiul atribuirii de competențe (care poate fi privit ca un principiu de integrare, dintr-o perspectivă federalistă), deoarece principiul atribuirii de competențe are un singur destinatar (Uniunea) și o singură sursă (statul suveran). Astfel, în temeiul acestui principiu juridic *specific* ordinii juridice a Uniunii (ca ordine juridică *distinctă* față de ordinea internațională de drept), **statele membre** sunt entitățile *suverane* și nu Uniunea, deoarece **doar ele au calitatea juridică originară și suverană de a atribui competențe Uniunii** (în tratatul de la Lisabona nu este folosită sintagma „drepturi suverane” precum în jurisprudența CJCE): principiul atribuirii de competențe, în ciuda finalității sale integraționiste, rămâne un principiu care *întărește și promovează principiul de drept internațional al suveranității statelor în mijlocul ordinii juridice a Uniunii*.

Noul titlu V¹ „Integrarea euro-atlantică”, art. 145¹/Constituția României, alin. 1 conține o referință expresă la scopul integraționist al aderării României la UE (prin aderarea statului la Uniune „se transferă unele atribuții către instituțiile comunitare”) însă în nici o parte a art. 145¹/Constituție nu se specifică o „cedare de suveranitate”, „cedare a exercițiului suveranității”, „un transfer de atribuții suverane”, lucru ce ar contraveni flagrant art. 1/Constituție ce instituie caracterul *suveran* al statului român. Chiar dacă, în virtutea aderării României la UE, prevederile tratatelor constitutive ale UE și celelalte reglementări comunitare cu caracter obligatoriu vor avea *prioritate* față de prevederile contrarii din legea națională, lucru care conferă speci-

¹ În sens contrar, UE este privită drept cea mai integrată organizație de state-națiune din lumea contemporană. Calitatea de „stat membru UE” este îndeobște recunoscută ca implicând efecte pe termen lung la adresa suveranității statelor. UE are competențe în zonele-nucleu ale suveranității statale (domeniul monetar, apărarea, politica externă, securitatea internă), în plus, UE are și puterea de a încheia tratate (chiar înainte de semnarea tratatului de la Lisabona, care îi conferă expres această prerogativă). Coroborat, toți factorii aceștia limitează capacitatea statelor de a acționa pe plan internațional. A se vedea opinia lui Anneli Albi, *EU Amendments of the Central and Eastern European Candidate Countries*, în Jacques Ziller (coord.), *L'Européanisation des droits constitutionnels à la lumière de la Constitution pour l'Europe*, avec la collaboration de Mel Marquis, Hidia Taoufiqi, (L'Harmattan, 2003), 43-44.

ficitate dar și o certă latură supranațională ordinii juridice a Uniunii, **nu trebuie să considerăm acest lucru ca o afectare a suveranității statului membru respectiv** (în plus, art. 145¹/Constituție, alin. 1 prevede că un alt scop al aderării statului român la Uniune este „exercitarea în comun cu celelalte state membre a competențelor prevăzute de aceste tratate”, ceea ce înseamnă că, în cadrul Uniunii, la nivel european de guvernare politică dar și în ceea ce privește ordinea juridică comunitară, statele membre sunt cele care exercită competențele cedate instituțiilor UE, tocmai prin intermediul acestor instituții).

Această prevedere din Constituția României este menită a întări ideea unei *strânse legături juridice* dintre două principii juridice *aparent opuse* (principiul suveranității și principiul atribuirii de competențe), menite să protejeze statele inclusiv în cadrul ordinii de drept comunitar, dar și a unei interconectări între ordinea de drept națională a statelor membre și ordinea de drept comunitar. **Nu trebuie să stabilim ierarhii forțate, artificiale** între cele două principii juridice, întrucât: *ambele* sunt expresii ale voințelor libere a statelor membre UE; *ambele* reglementează ordinea juridică comunitară (din punctul de vedere al viziunii internaționaliste, prezentate aici); ambele *nu* au caracter absolut, fiind limitate prin voința liberă a statelor (de a ceda atribuții Uniunii); ambele vizează **statele membre UE, state care au și calitatea de subiecte de drept internațional, atât în ordinea de drept internațional cât și în cea de drept comunitar, după părerea noastră, deoarece nu au atribuit Uniunii toate competențele, nici competențe specifice în acest domeniu (al reprezentării lor de către Uniune pe plan extern).**

Această relație *unică și complexă* dintre cele două principii juridice dar și dintre cele două ordini de drept (națională și comunitară) **nu poate fi extinsă însă în favoarea ordinii de drept comunitare și a principiilor sale juridice** (inclusiv a principiului atribuirii de competențe), **în ceea ce privește raportul său cu ordinea internațională de drept.**

Astfel, Uniunea trebuie să respecte principiul suveranității (dar *nu* și pe cel al atribuirii de competențe, care rămâne unul specific ordinii juridice comunitare) **în raport cu „restul comunității internaționale”** (deci, cu toate categoriile de state terțe), potrivit art.2, alin.5/TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona. Acest lucru, în opinia noastră, nu trebuie interpretat ca excluzând o obligație *implicită* pentru Uniune de a respecta suveranitatea statelor membre (obligație dedusă din prevederile art. 1/TUE, art.3.a și art. 3.b/TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona). Teoria competențelor atribuite Uniunii nu trebuie văzută ca o afectare a caracterului indivizibil, inalienabil și unic al suveranității¹ (întrucât năicaieri în textul tratatului de la Lisabona, dar nici în Constituția României ca stat membru UE nu se folosește sintagma de „cedare/transfer de drepturi suverane” or „a exercitării suveranității”), dar și din considerentele pe care le-am expus mai sus.

Trebuie însă menționat că, potrivit tezei internaționaliste pe care o susținem aici, în raport cu *normele de drept internațional* (deci și în raport cu *ius cogens* sau principiile fundamentale de drept internațional²), normele juridice comunitare cu valoare obligatorie **nu au prioritate, nici aplicabilitate directă și imediată** precum în

1 Pentru Raluca Miga-Beșteliu, *Drept internațional public. Introducere în dreptul internațional public*, (București, Ed. All, 1998), 87, nu se confundă suveranitatea statului cu competențele sale pe plan internațional (spre deosebire de alte subiecte de drept internațional, deci inclusiv față de UE care este pe temeiul tratatului de la Lisabona, un subiect de drept internațional, statul, în temeiul suveranității sale, dispune de o competență prezumată pe plan internațional). Astfel, calitatea de „membru UE” a unor state reflectă un caracter ne-exclusiv al competenței lor internaționale, tocmai în temeiul angajamentelor luate de acestea ca entități suverane.

2 Despre valoarea *ius cogens*, a se vedea Grigore Geamănu, *Drept internațional public*, vol. I, (București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1981), 82- 87. De asemenea, a se vedea Beșteliu, *Drept internațional public. Introducere în dreptul internațional public*, (București, Ed. All, 1998), 79-80.

cazul dispozițiilor contrarii din legile naționale ale statelor membre. Or, unul din principiile de *ius cogens* în ordinea internațională de drept este tocmai principiul *suveranității* statelor.

Orice stat membru ONU și semnatar al Cartei ONU se poate prevala în mod valabil de principiul suveranității și poate susține juridic caracterul său de stat suveran, chiar și în relația sa juridică cu UE ca entitate integraționistă (deoarece UE nu este un stat, nu are caracter suveran, nu este subiect *originar* de drept internațional precum statul; este o creație a statelor, deci o manifestare liberă a suveranității statelor, creatoare de efecte juridice în plan *internațional*). Mai mult, datorită caracterului de *ius cogens* pe care îl are principiul suveranității în planul dreptului internațional, considerăm că **orice stat membru UE poate invoca valabil *prioritatea acestui principiu fundamental de drept în raport cu orice alt principiu juridic, inclusiv cele de drept comunitar*** (principiul atribuirii de competențe; principiul subsidiarității; principiul proporționalității).

3. Principiul egalității suverane a statelor în raport cu prevederile tratatului de la Lisabona

Tot în favoarea respectării de către Uniune a principiului suveranității statelor, față de statele membre (**însă de o manieră implicită**) poate fi interpretat și art. 3.a, alin.2/TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona (alineat instituind **obligația Uniunii de a respecta „egalitatea statelor membre în raport cu tratatele”**).

Or, în **dreptul internațional, principiul egalității este unul fundamental (face parte din *ius cogens*) și este interconectat cu principiul suveranității statelor**. Ca principiu juridic *unanim* recunoscut al dreptului internațional contemporan, **cu valoare juridică obligatorie și universală**, principiu *decurgând în mod direct* din principiul suveranității statelor, principiul egalității (în opinia doctrinei juridice) definește „premisele echitabile și condițiile general obligatorii pe baza cărora statele își pot manifesta suveranitatea lor și își pot asuma obligații internaționale în raporturile dintre ele”.

Potrivit principiului egalității suverane a statelor și mai ales în ceea ce privește *relațiile dintre statele membre UE* (la care se adaugă obligația juridică a UE, care este o creație a statelor membre ce nu pot încălca principiile de *ius cogens* prin decizia lor de a constitui Uniunea), statele membre UE sunt considerate *egale juridic* atât în ordinea de drept internațional cât și în cea comunitară. Fiecare stat membru UE, în aceleași condiții ca și state terțe, se bucură de drepturile inerente *deplinei* suveranități (existența caracterului de *ius cogens* al principiului egalității suverane opunându-se considerării statelor membre UE ca state ce *nu* ar avea „suveranitate deplină”, deci ar fi situate *sub* statutul juridic al statelor terțe. Fiecare stat membru UE, ca și statele terțe, are obligația de a respecta personalitatea altor state; în plus, integritatea teritorială și independența politică ale statului (membru sau nu al UE) sunt inviolabile. Fiecare stat (membru sau nu UE) are dreptul de a își alege în mod liber sistemul său politic, economic și cultural (în virtutea egalității suverane, statele membre UE *au ales liber* să participe la procesul de integrare european, de a atribui competențe instituțiilor UE și de a se integra în dimensiunile europene economice și culturale). Fiecare stat (membru sau nu al UE) are obligația de a se achita pe deplin și cu bună-credință de obligațiile sale internaționale și de a trăi în pace cu alte state; fiecare stat (membru sau nu al UE) are dreptul de a beneficia în mod egal de protecția juridică a principiilor și normelor de drept internațional. **Acesta este conținutul**

1 Gheorghe Moca, *Suveranitatea de stat și dreptul internațional contemporan*, (București, Ed. Științifică, 1970), 105- 107.

juridic al principiului egalității¹ care, ca normă de *ius cogens* (imperativă și cu valabilitate universală) se aplică și în cazul statelor membre UE.

Art. 3.a, alin. 2/TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona, **menționează expres egalitatea statelor membre, însă nu în raport cu Uniunea ci „în raport cu tratatele”**; din această prevedere juridică se pot trage mai multe concluzii: *nu există un raport juridic de egalitate între Uniune și statele membre*, deoarece UE, nefiind un stat, nu i se poate aplica principiul egalității juridice (un principiu juridic privind doar statele, nu și alte entități politice) dar și din pricina caracterului *original* al întregului sistem politic al UE, care îmbină dimensiuni de cooperare interguvernamentală cu dimensiuni de *integrare* (unde principiul egalității juridice a statelor, care este o *consecință directă* a principiului suveranității nu mai poate fi respectat în aceleași condiții ca pe planul dreptului internațional). Aici trebuie amintit caracterul *autonom, distinct* al ordinii juridice comunitare (devenite, prin tratatul de la Lisabona, o ordine de drept a Uniunii) față de ordinea de drept internațional, faptul că, datorită naturii specifice și de *integrare* a ordinii de drept comunitar, aceasta impune un set de drepturi și obligații juridice *specifice* doar pentru statele membre UE.

Carta ONU, izvorul de drept internațional cel mai important al vremii noastre, precizează în art. 2, alin. 1, că „Organizația este întemeiată pe principiul egalității suverane a tuturor membrilor ei”. Or, în formularea art. 3.a, alin. 2/TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona, se observă o **expresie diferită**, anume obligația Uniunii de a respecta „*egalitatea statelor membre în raport cu tratatele*”. Aceasta înseamnă că Uniunea recunoaște principiul *egalității juridice* a statelor membre pe planul convențional comunitar (adică, în ordinea juridică comunitară); în același timp însă, **este vorba de tratate internaționale, supuse normelor Convenției de la Viena/1969**, deci, care trebuie să respecte *ius cogens*. Prin urmare, chiar dacă evită formularea „*egalitate suverană a statelor*” și referirea la aceasta ca la un principiu de drept internațional, art. 3.a, alin. 2/TUE **nu poate opera legal o disjungere între egalitate și suveranitate** (statele membre trebuie să fie, în același timp, *egale juridic și suverane*, inclusiv în ordinea juridică comunitară), fără a se situa în afara legalității internaționale și fără a atrage **nulitatea întregului tratat pentru încălcarea unei norme de *ius cogens***.

O altă concluzie care se poate trage din formularea art. 3.a, alin.2/TUE se referă la faptul că **egalitatea statelor membre este una de drept internațional** (deoarece statele membre, în calitatea lor de subiecte originare, suverane, de drept internațional au încheiat, în condiții de egalitate juridică, aceste tratate care au constituit Uniunea și Comunitatea Europeană): prin urmare, **Uniunea recunoaște expres egalitatea juridică a statelor sale membre, ceea ce reprezintă o influență directă a ordinii de drept internațional asupra relației juridice specifice dintre UE și statele membre**.

Dimpotrivă, într-o altă interpretare a acestei prevederi juridice s-ar privi obligația expres asumată de Uniune de a respecta „*egalitatea statelor membre în raport cu tratatele*” **ca o obligație juridică specifică ordinii de drept comunitar**, o reflectare a *autonomiei* și a caracterului *distinct* al acestei ordini juridice în raport cu dreptul internațional. Astfel, art. 3.a, alin.2/TUE **nu menționează expres obligația UE de a respecta principiul egalității statelor așa cum este el consacrat în dreptul internațional ci, dimpotrivă, recunoaște o egalitate a statelor în calitatea lor de „membre ale UE” și doar „în raport cu tratatele”** (adică, în raport cu drepturile și obligațiile pe care statele membre și Uniunea, ca persoană juridică, le au în temeiul acestor tratate, nu și a altor texte juridice obligatorii, de drept internațional).

Absența unei prevederi exprese din tratatul de la Lisabona care să se refere direct și neechivoc la relația juridică dintre statele membre și dreptul internațional, dar și la relația juridică dintre Uniune și statele membre în contextul dreptului inter-

¹ Moca, *Suveranitatea*, 83- 85.

național poate fi interpretată, în acest context, *ca fiind defavorabilă statelor mici și mijlocii din Uniune*, din moment ce, în calitate de membre UE, ele vor fi apărate doar pe temeiul dreptului internațional, prin principiile suveranității și al egalității juridice (de unde o limitare nepermisă a sferei de aplicare a unui principiu de *ius cogens*).

Statele mici și mijlocii din Uniune nu pot accepta să fie restrânsă sfera de aplicabilitate a principiului egalității statelor, pe argumentul că principiile de drept internațional își pierd din valabilitatea lor atunci când sunt raportate la ordinea de drept comunitară ca ordinea juridică de integrare, autonomă și distinctă. Ordinea de drept comunitar există *nu izolat, ci tocmai ca o expresie a suveranității statelor membre UE, ea trebuie privită ca o ordine conectată atât la dreptul internațional (ca drept interstatal, unde statul reprezintă subiectul de drept internațional suveran și originar) cât și la ordinele juridice naționale ale statelor membre*. Cu alte cuvinte, **nu se pot admite, din punct de vedere al dreptului internațional, restrângeri la adresa conținutului și naturii unor principii de ius cogens** (precum principiile suveranității și al egalității statelor), pe baza argumentelor naturii „de integrare” a ordinii juridice comunitare sau a jurisprudenței CJCE care enunță caracterul sau *autonom* în raport cu dreptul internațional. **Nu se poate interpreta** deci, având în vedere argumentele expuse mai sus, **că Uniunea nu ar fi obligată juridic de a respecta normele și principiile de drept internațional în raporturile cu statele membre, că ar putea exclude total raporturile de drept internațional și incidența principiilor de ius cogens din relația sa juridică cu statele membre** (ceea ce ar însemna o negare a caracterului *suveran* al statelor membre).

În al doilea rând, nu putem interpreta prevederea-cheie a art. 3.a, alin.2/TUE ca fiind o recunoaștere *limitată*, de către Uniune, a egalității juridice a statelor membre (doar „în raport cu tratatele”, deci doar în raport cu ordinea juridică *comunitară* pe care acestea o stabilesc, în care sunt „normele juridice fundamentale” *asemenea unor Constituții*, după cum, de altfel, a admis în hotărârile sale, CJCE). Referirea la „egalitatea statelor membre” din acest articol, în ciuda laturii sale specifice, de integrare, conține și o trimitere implicită la însuși principiul *de drept internațional* al egalității *statelor* (indiferent de calitatea lor de „membru UE”). Deci, Uniunea nu respectă „o egalitate juridică” a statelor membre doar în raport cu ordinea de drept comunitar **ci își asumă implicit obligația de a respecta principiul egalității juridice a statelor care este un principiu de ius cogens, cu valabilitate universală și cu valoare juridică obligatorie, inclusiv în ceea ce privește ordinea de drept comunitar**.

În al treilea rând, UE, *chiar dacă nu este un stat*, trebuie să respecte principiul egalității juridice a statelor ca principiu de drept internațional, **tocmai în virtutea caracterului suveran al statelor membre** (dovedit printr-o serie de elemente precum: dreptul de retragere unilaterală al unui stat din Uniune; stabilirea prin tratat, de către statele membre, a competențelor atribuite Uniunii; obligația Uniunii de a respecta funcțiile esențiale ale statului). *Uniunea rămâne*, în ciuda dimensiunii sale de „entitate de integrare”, *o creație a statelor*, o expresie a voinței lor libere și suverane de a îi conferi existență juridică, atribuții, instituții, instrumente juridice necesare atingerii obiectivelor stabilite (tot de statele membre, prin Consiliul European).

Prin urmare, **este o eroare să privim statele membre UE ca state care, față de statele terțe (care nu au calitatea de „membru UE”), au mai puține drepturi și obligații** deoarece au cedat competențe unei entități de integrare, știrbindu-și în acest fel, suveranitatea. **Statele membre UE continuă să facă parte din comunitatea internațională, să respecte dreptul internațional și să aibă aceleași obligații și drepturi din perspectiva dreptului internațional** (în calitate de subiecte originare și suverane de drept internațional) precum și statele terțe.

Deci, dacă pe planul juridic internațional, aceste state (membre UE) sunt egale juridic cu toate *celelalte state* (terțe față de UE) dar și *între ele* (ca subiecte de

drept internațional), ar fi nu doar illogic dar și ilegal (din punctul de vedere al caracterului de *ius cogens* al principiului egalității juridice) ca Uniunea să considere că acest principiu juridic nu este valabil pentru statutul statelor membre, că el nu se aplică în ordinea de drept comunitar.

Comunitatea internațională (compusă aici din *statele terțe*, care nu au calitatea de „membru UE”) *nu poate fi considerată ca având mai multe drepturi* (pe plan internațional de drept) *în raport cu statele membre UE* care au atribuit competențe Uniunii ca entitate de integrare. Aceasta ar însemna o *ruptură de substanță* între ordinea de drept internațional (fundamentată pe principiul egalității suverane) și ordinea de drept comunitar (fundamentată pe principiile specifice, ale atribuirii de competențe, subsidiarității și proporționalității), dar și o afectare a suveranității statelor membre *în afara* raporturilor juridice comunitare, adică în ordinea de drept internațional (unde acestea *nu* ar mai fi considerate subiecte cu suveranitate *deplină*, de drept internațional precum celelalte state, ci subiecte cu suveranitate *parțială*). De aici, consecința împărțirii întregului drept internațional în două categorii de subiecte juridice *statale* (ceea ce este inadmisibil, din punct de vedere al naturii coordonatoare și interstatale a dreptului internațional): state cu suveranitate *deplină* (subiecte originare, suverane, de drept internațional) care sunt statele terțe (ce nu au calitatea de „membru UE”) și state cu suveranitate *parțială, limitată* (subiecte suverane de drept internațional de „*categoria a doua*”) care sunt statele membre UE.

Practic, principiul de drept comunitar al atribuirii competențelor poate crea din această perspectivă, o *relativizare* a principiilor de *ius cogens* (principiul suveranității, principiul egalității statelor), o deformare a naturii *coordonatoare* a dreptului internațional (din moment ce, în ordinea juridică comunitară, există o autoritate legislativă *superioară* statelor membre - Parlamentul European, chiar dacă în co-decizie cu Consiliul, ambele fiind instituții UE cărora statele membre le-au cedat competențe decizionale în acest domeniu -). Prin urmare, în sensul de mai sus, statele membre UE ar trebui să se *supună* deciziilor și actelor juridice legislative luate de instituții ale unei entități *de integrare; existența în sine* a instituțiilor UE cu astfel de atribuții legislative și a ordinii juridice comunitare produce efecte asupra dreptului internațional, ca drept elaborat de state suverane și egale juridic.

Departate de a fi un concept istoric, caduc, **suveranitatea rămâne temelia dreptului internațional contemporan, iar consecința sa (egalitatea juridică a tuturor statelor) reprezintă o garanție juridică fundamentală a protejării statelor** (în special a celor mici și mijlocii) în relațiile cu alte state. După cum afirma Nicolae Titulescu (în „Documente diplomatice”, București, Ed. Politică, 1967), „abolirea suveranității înseamnă nu numai a preconiza o soluție imposibilă ci și, dacă ne-am angajat pe această cale, să aruncăm lumea în haos și anarhie”.

Caracterul *esențial* al egalității suverane pentru întreg dreptul internațional reiese și din opiniile specialiștilor care consideră că „a nega statul suveran înseamnă a nega dreptul internațional”, între ordinea juridică internațională și principiul suveranității statelor existând o **condiționalitate reciprocă**¹. Curtea Permanentă de Justiție Internațională sublinia de altfel, în epoca interbelică, importanța suveranității statelor pentru dreptul internațional, afirmând că „trebuie să recunoaștem și să aplicăm acest principiu, care stă la baza însăși a dreptului internațional”.

1 Legătura dintre suveranitate și egalitatea în drepturi a statelor a fost subliniată în doctrina de drept internațional, Diaconu, *Drept internațional*, 276-285. Takacs, Niciu, *Drept internațional*, 40-42. Beșteliu, *Drept internațional*, 90-91.

4. Raportul juridic dintre principiile de drept comunitar, consacrate prin tratatul de la Lisabona și principiul egalității suverane a statelor

Trebuie să considerăm principiile de drept comunitar aplicabile în relațiile dintre Uniune și statele membre (cf. art. 3.a, alin. 1, alin. 3/TUE; art. 3.b, alin.1-4/TUE, în modificarea tratatului de la Lisabona) ca niște principii juridice stabilite de *statele membre* (și nu de Uniune, care nu este un stat suveran) prin tratate internaționale (deși cu o latură specifică, de integrare), în temeiul voinței lor libere și suverane. Prin urmare, aceste principii de drept comunitar nu doar că *nu sunt superioare* (nu se impun, nu relativizează și nu înlătură de la aplicare) principiilor suveranității și egalității statelor, dar *nici nu le pot condiționa existența și sfera de aplicabilitate* în nici un fel.

Mai mult, **principiile de drept comunitar pot fi privite de fapt, ca expresii juridice specifice, regionale, ale principiilor suveranității și egalității statelor.** Aceste aspecte reies tocmai din apartenența principiilor suveranității și egalității statelor la sfera dreptului internațional *imperativ (ius cogens)*, *obligând deci, statele membre UE să li se conformeze, fără posibilitatea de a li se sustrage prin actele lor, unilaterale, bilaterale sau multilaterale* (în cazul de față, prin „tratate comunitare” și de constituire a Uniunii).

Acest drept internațional *imperativ*¹ este obligatoriu pentru toate statele (inclusiv pentru statele membre UE), acestea trebuind să îl respecte *în totalitate* și să îl aplice *în întregime* (datorită caracterului său *unic*). Prin urmare, cum principiile de drept comunitar (în special, cel al atribuirii de competențe) *nu* sunt și principii de drept internațional (nu trebuie respectate de state în relațiile lor *internaționale* ci doar în relațiile de drept comunitar) și *nu au caracter de ius cogens*, rezultă în mod limpede că ele *nu înlătură ius cogens* de la aplicare în ordinea de drept comunitar, ca ordine constituită în temeiul voinței *suverane* a statelor membre.

Pe de altă parte, statele membre nu pot deroga de la dreptul internațional *imperativ*, creând o ordine juridică comunitară în care principiile de *ius cogens* să fie încălcate, ignorate sau considerate a neavând aplicabilitate. Orice act juridic al unui stat, indiferent că va crea o relație juridică internațională tipică (bazată pe cooperare interguvernamentală) sau una de integrare (o relație juridică specifică ordinii de drept comunitar) trebuie să respecte principiile de *ius cogens* în totalitatea lor.

De aceea, **nu considerăm tratatul de la Lisabona și nici tratatele pe care le modifică, drept acte juridice multilaterale încheiate de state prin sustragere de la obligația de a respecta dreptului internațional imperativ (ius cogens)** ci, dimpotrivă, aceste tratate, în ciuda caracterului lor specific, de integrare (caracter *parțial*, deoarece se instituie și forme de cooperare interguvernamentală) **rămân tratate internaționale încheiate de state suverane, deci supuse în primul rând normelor de drept internațional și mai ales, normelor făcând parte din ius cogens.**

Principiile *fundamentale* ale dreptului internațional (în cazul de față, principiile suveranității și al egalității statelor) sunt considerate de doctrină a reprezenta „criteriul suprem de apreciere a legalității celorlalte principii, norme și instituții ale

¹ În cadrul dreptului internațional, principiile de drept internațional au un înalt nivel de abstractizare și o extremă generalitate, detașându-se în ansamblul normelor de drept internațional ca norme de aplicare universală, cu un nivel maxim de generalitate și cu un caracter imperativ, ce dau expresie și protejează o valoare fundamentală în raporturile dintre subiectele de drept internațional (a se vedea Dumitru Popescu, A. Năstase coord, *Sistemul principiilor dreptului internațional*, 1986, citați în Beșteliu, *Drept internațional*, 69). Între aceste principii de drept internațional se detașează, la rândul lor, principiile fundamentale de drept internațional sau *ius cogens* - definite în art. 53 al Convenției de la Viena dar definite în doctrină ca fiind „doar acele norme de drept internațional care sunt acceptate și recunoscute ca atare de comunitatea internațională a statelor în ansamblul său”, iar în privința aplicării, aceste norme nepermițând nici o derogare, sub sancțiunea nulității- a se vedea Beșteliu, *Drept internațional*, 79.

acestui drept, precum și a *tratatelor internaționale*”. Principiile de *ius cogens* sunt cele care stabilesc drepturile și obligațiile de bază ale statelor și *ale celorlalte subiecți ale acestui drept* (inclusiv Uniunea, prin acordarea personalității juridice, prin tratatul de la Lisabona, aceasta devenind un subiect de drept internațional, *derivat* - creat prin voința statelor) și care garantează realizarea lor. Prin urmare, nu doar statele membre UE ci și Uniunea au obligația de a se raporta permanent, în orice act juridic (inclusiv unul de drept comunitar) la principiile de *ius cogens* deoarece acestea, potrivit tezei internaționaliste, trebuie să fie privite ca *sursa* juridică de unde decurg principiile de drept *comunitar* (inclusiv cel al atribuirii competențelor).

A considera că, datorită caracterului lor „de integrare”, aceste principii sunt *distincte* (adică *pot să ignore* principiile de *ius cogens*) înseamnă a încălca dreptul internațional *imperativ*, pe care orice subiect de drept internațional (state membre UE; Uniunea) trebuie să îl respecte; astfel, **ordinea de drept comunitar devine o extensie a ordinii juridice internaționale, deoarece de la *ius cogens* nu este permisă nici o derogare (nici prin instituirea unei ordini juridice comunitare).**

Ordinea juridică comunitară nu poate să ignore sau să încalce principiile de *ius cogens* (deci, nici tratatul de la Lisabona, care reprezintă unul din fundamentele juridice ale acestei ordini nu poate să deroge de la astfel de principii juridice prin prevederile sale), principii care nu pot fi modificate prin norme juridice *regionale* (cum e tratatul de la Lisabona, ca act juridic esențial pentru ordinea juridică a Uniunii) ci doar printr-o altă normă de *ius cogens* (normă de drept internațional *imperativ*).

În dreptul internațional, **încheierea de către un stat a unui tratat internațional (cazul tratatului de la Lisabona), în condiții de deplină egalitate în drepturi și libertate, nu este considerată a reprezenta o afectare a suveranității statului respectiv, care alege să își asume anumite obligații juridice *internaționale* prin aceste tratate**².

Astfel, *statele mici și mijlocii din cadrul Uniunii* (în special) au un interes direct și principal *în a obține de la Uniune, în cazul tratatului de la Lisabona, respectarea dreptului internațional* și a drepturilor celorlalte state, ca o condiție esențială în asigurarea *legalității internaționale* dar și a *suveranității* fiecărui stat. Pentru aceste state, **dreptul internațional, principiile de *ius cogens* trebuie privite permanent ca părți intrinseci ale ordinii juridice comunitare**, o ordine de drept specială, dar în care **suveranitatea și egalitatea juridică a statelor membre nu poate fi relativizată, ignorată sau exclusă**.

Ar pune oare, o astfel de „*interpretare internaționalistă*”, în pericol succesul procesului de integrare europeană ? În măsura în care Uniunea nu va deveni un „stat european”, în care va rămâne o creație a statelor membre, netrecând la un stadiu de evoluție în care să își stabilească *singură* competențele (prin acte juridice ale instituțiilor sale supranaționale), considerăm că obligația UE și a statelor membre de a *respecta dreptul internațional* și principiile de *ius cogens* la toate nivelele de guvernare ale UE (național, comunitar) va face **din UE un sistem politic legal din punct de vedere al dreptului internațional (legalitatea sa fiind dată de respectarea *ius cogens*).**

1 Takacs, Niciu, *Drept internațional*, 32-33.

2 Moca, *Drept*, 192-193.

«1989». Documentarul politic românesc și «construcția socială a fericirii»

apogeul imaginii partidului unic

■ ANCA ALEXANDRU

This article deliberates over the concept of "social construction of happiness". Starting from some theories concerning totalitarianism, the hypothesis of the research is that the concept of "social construction of happiness" was translated in the Romanian case through the "political documentary", an efficient instrument of communist propaganda.

Keywords:

1989, political documentary, propaganda, antifascism, communism

În critica de specialitate, volumul semnat de Mary-Elizabeth O'Brian, *Nazi Cinema as Enchantment. The Politics of Entertainment in the Third Reich*¹, argumentează că în perioada nazistă filmul cunoaște o relativă liberalizare, cu accent deosebit pe filmul de *entertainment* (producții hollywoodiene). Așa-zisa liberalizare a avut un rol de diversivare prin crearea unui *spațiu virtual*², întrucât tematica abordată în perioada nazistă eludează realitățile economico-sociale ale Germaniei la acea dată. Cercetarea noastră doarește să traducă în spațiul socialist autohton conceptul de «construcție socială a fericirii».

Unii teoreticieni afirmă că în anul 1989, ultimul an al dictaturii lui Ceaușescu, „cultul personalității atinge cote monstruoase”³. Privind filmul politic, faptul este semnalat prin multitudinea documentarelor ce evocă regimul socialist, precum și cele de inspirație antifascistă, tratând lupta de eliberare a țării.

1 Mary-Elizabeth O'Brien, *Nazi Cinema as Enchantment. The Politics of Entertainment in the Third Reich*, (New York: Camden House, 2004), 5.

2 O'Brien, *Nazi*, 5. În primul capitol, autoarea face o corelație între ideologia nazistă, istorie și „construcția socială a fericirii” susținând opinia lui Evgheni Dobrenko conform căreia filmul nazist este utilizat intens în construcția unei *pseudo-realități*.

3 Călin Căliman, *Istoria filmului românesc*, (București: Editura Fundației Culturale Române, 2000), 380.

Încă din 1985, se preconiza creșterea producției documentare (al cărei apogeu se va înregistra în 1989), prin apariția a două producții de lung-metraj. Documentarele „planificate” tratează dezvoltarea infrastructurii, accentuând cu mult dramatism efortul de construcție a „României socialiste moderne”, cele mai multe reprezentând reale încurșiuni în istoria partinică socialistă, relevând atât măsuri de politică internă dar și externă. Teoria lui Mary Elizabeth O’Brian poate fi tradusă în spațiul socialist românesc. Deși există diferențe fundamentale între cele două cazuri – nazist și românesc, argumentăm că transpunerea autohtonă a conceptului este reprezentată de *documentarul politic*, care, din punctul de vedere a producției, ajunge la apogeu în 1989.

Seria documentarelor scoase în conformitate cu planificarea socialistă debutează cu *Cei mai frumoși 20 de ani*¹, „o emoționantă cronică în imagini a anilor 1965-1985, o revoluționară lecție de istorie a devenirii noastre ca țară”; acesta este doar începutul unui lung șir de documentare ce aveau să evoce politica economică și industrială a cuplului dictatorial dar și măsurile în dezvoltarea infrastructurii² (cum ar fi de exemplu, construcția noilor cartiere sau a metroului). *București - file de epopee*³ relatează cu lux de amănunte măsurile întreprinse pentru dezvoltarea infrastructurii orașului, Bucureștiul devenind, așa cum se lauda Nicolae Ceaușescu „un centru, o capitală modernă a României socialiste”. Astfel, sub indicațiile precise ale cuplului dictatorial, „oamenii și-au mobilizat forțele înălțând o jumătate de milion de apartamente, construind importante obiective edilitare: pasajele *Muncii, Unirii, Victoriei, Mărășești*, croind marele bulevard subteran, pe care circulă metroul, realizând, într-un timp record, amenajarea complexă a râului Dâmbovița”⁴. Asistăm, desigur, la transpunerea concepției socialiste pe care Ceaușescu o evoca atât de mult în discursurile sale, munca „prin popor și pentru popor”, articolele ce comentează dezvoltarea capitalei, fiind redactate bombastic, pentru a spori „eroismul” cuplului dictatorial, și dăruirea acestuia pentru mobilizarea poporului: „Cu cele treisprezece poduri, veritabile monumente de artă ce unesc malurile râului, cu bulevardele lui largi și înflorite, cu salba de lacuri, oraș-grădină, Bucureștiul crește în frumusețe cu fiecare filă nouă ruptă din calendar”⁵. Așa cum bine remarcă Mihai Dorin în lucrarea sa *România de la comunism la mineriade*⁶, imaginea idolului merge până la canonizare, resursele gloriei sale raportându-se la construcțiile megalomane în stil nord-coreean.

În aceeași perioadă apare, de asemenea, și documentarul monografic asupra județului Dâmbovița (în realitate un elogiu adus Elenei Ceaușescu cu prilejul zilei sale aniversare!), *Semnături pentru mileniul III*⁷, articolul ce-l promovează fiind înțesat de figuri de stil și metafore capabile să schițeze imaginea unei „opere de artă” în spiritul valorilor socialiste. Observăm, în această perioadă, că utilizarea stilului romantic urmărește crearea imaginilor vizuale atât de necesare implementării cât mai eficiente a concepțiilor socialiste asupra artei⁸. O atenție deosebită în anul 1989 se acordă explicării noii direcții spre care se îndreapta „filmului de actualitate”-documentarul, și

1 Scenariul: Dinu Săraru și Viorel Cozma, regia: Mircea Mureșan, producție 1985.

2 Accentul cade pe o serie de orașe ca Galați, Bîrlad, Tîrgoviște, Porțile de Fier și București.

3 Regizor: Virgil Calotescu, realizator: Lucian Avramescu, producție 1989.

4 Ileana Penes Dănălache, „București, file de epopee”, *Cinema*, nr. 8, august, 1989, p. 4.

5 Dănălache, „București”, 4.

6 Mihai Dorin, *România de la comunism la mineriade*, (București: Institutul Cultural Român, 2006), 43.

7 Producție ianuarie 1989. Un comentariu amplu al acestui documentar se regăsește în articolul lui Pompiliu Gilmeanu, „Acest ianuarie dublu sărbătoresc”, *CINEMA*, nr. 9, septembrie, 1989, 5.

8 Gilmeanu, „Acest ianuarie dublu sărbătoresc”: „*Semnături pentru mileniul III*, se va opri cu emoție în comuna Petrești, imprimând pe peliculă imaginea luminoasă a unei case așezată cu prisma spre răsăritul soarelui. Flori de argint se vor scutura printre crengile pomilor de ogradă, amintind că aici a văzut lumina zilei și a copilărit cea mai iubită fiică a poporului român, sărbătorită acum, la început de an, de întreaga țară cu prilejul zilei de naștere și a îndelungatei activități în mișcarea comunistă și muncitorească din România”

ceea ce presupune aceasta. Geo Saizescu explică în articolul „O școală de film presupune în primul rând atitudine”¹, sub motto-ul „Toate filmele trebuie să fie – obligatoriu! – de actualitate”, cerința imperios necesară de a reda în filme societatea românească socialistă. Acestei viziuni se raliază și opinia lui Lucian Bratu², care consideră că prima sursă a cinematografiei anilor '89-'90 trebuie să fie „realitatea pe care o trăim”.

Apariția documentarului *Cu poporul și pentru popor*³ se încadrează, fără drept de apel, în categoria filmului „de actualitate”, schițând în întregime atât *eficacitatea* (în realitate inexistentă) revoluției agrare întreprinse de Ceaușescu cât și „opera de industrializare”, caracterizată prin așa-zisul „eroism” prin care se produce reforma socialistă. Acest documentar dorește să întărească și mai mult imaginea „mitică” a cuplului dictatorial, ctitor⁴ al „României socialiste moderne”. În editorialul *Filmul-documentul viu al devenirii noastre*⁵ este remarcat îndeosebi „sprijinul” pe care cuplul dictatorial îl acordă producțiilor documentare referitoare la „epopeea trecutului” (reprezentată de filme ca *Daci*⁶ sau *Columna*⁷), în care subiectele principale fac referire la originile națiunii române și punctele de răscruce în istoria țării dar și la „epopeea prezentului”. Aceasta din urmă vizează acele documentare ce analizează perioada de modernizare a țării în cadrul revoluției socialiste. În realitate editorialul semnat *Cinema* trasă încă o dată, clar și tranșant, direcțiile de interes în creația comunistă, deschizând calea analizei noilor producții făurite „la comandă”. Este anul în care tematica filmului trebuie să cadă mai mult pe „actualitate” și „prezent”.

Seria documentarelor este continuată de *Ani eroici*⁸, ce reia tema *luptei de eliberare antifascistă*, elogiind paroxistic vitejia și eroismul neamului românesc precum și jertfele umane survenite în lupta pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei. Tema antifascistă a documentarului politic socialist, susține teoria lui François Furet⁹, conform căreia pe plan politic comunismul se manifesta cel mai puternic prin *antifascism*. Documentarul, nelipsit de exagerări (printre care și aceea potrivit căreia intervenția armatei române a scurtat războiul cu 200 de zile!), reprezintă de fapt un elogiu la adresa regimului socialist și a revoluției de la 23 August un „proces îndelung pregătit, de către comuniștii români, care au inițiat, organizat și condus lupta antifascistă și antihitleristă a poporului nostru”¹⁰. Dincolo de teoria enunțată de Mary Elizabeth O'Brien, Evgheni Dobrenko¹¹ explică traseului filmului în regimul stalinist (sursa de inspirație a modelului autohton) prin alăturarea conceptelor de «istorie socială» și «memorie personală». Dobrenko argumentează în lucrarea sa că *prin film, istoria este privită ca un zid protector împotriva memoriei*. Istoria este concepută ca un trecut alienat, transformată în experiență socială, sau, altfel spus, *istoria este socială*, în timp ce *memoria este personală*. În această logică, filmul contribuie (în imaginarul totalitar) la crearea acestui spațiu virtual, tratând istoria ca modalitate de deconstrucție a trecutului și memoriei.

1 Geo Saizescu, „O școală de film presupune în primul rând atitudine”, *CINEMA*, nr. 2, februarie, 1989, 4.

2 Lucian Bratu, „Film și actualitate”, *CINEMA*, nr.3, martie, 1989, p. 6.

3 Regia: Gheorghe Vitanidis, comentariu: Nicolae Dragoș, producție 1989.

4 O altă „dovadă” a „puterilor” hiperbolizante ale dictatorului.

5 *CINEMA* (editorial nesemnat), nr. 6, (1986), 3-5.

6 *Informarea în legătură cu dezbaterile problemelor cinematografiei artistice în ședința Comisiei Ideologice C.C. al P.C.R/22.06.1968 în C.C. al P.C.R – Secția Cancelarie*, dosar nr. 106/1968.

7 *Informarea în legătură cu dezbaterile problemelor cinematografiei artistice*.

8 Film documentar de lung-metraj scenariu: Nicoale Dragoș, producție 1989.

9 Vezi studiul lui François Furet, *Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, (Paris, Robert Laffont: 1995).

10 *Cinema* (editorial nesemnat), nr. 6, iunie, 1989. Filmul apăruse ca un omagiu al celei de-a 45-a aniversări a zilei de 23 August.

11 Evgheny Dobrenko, *Stalinist Cinema and the Production of History. Museum of the Revolution*, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008).

La aceste filme se adaugă și documentarul „consacrat actului revoluționar de la 23 August” – *În numele independenței naționale, al libertății și păcii popoarelor* – regizat de Dumitru Secereanu, în care „revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, exprimă o necesitate logică, obiectivă, generată de întreaga existență și revoluție istorică a întregului popor, condus cu strălucire de Partidul Comunist Român”. În realitate (așa cum se consemna și în cronica documentarului!), acesta reprezenta un nou prilej de propagandă, prin eroizarea paroxistică a comunismului românesc: „filmul reconstituie contextul social-politic al anilor premergători actului de la 23 August 1944, rolul important pe care l-a avut încă de la început Partidul Comunist Român, făurit în cadrul statului național unitar, prin elaborarea unei politici și unei strategii în deplină consonanță cu comandamentele epocii, cu situația complexă în care se afla țara”. Cronica documentarului pornește de la imaginea de ansamblu a luptei partidului unic împotriva fascismului, focalizându-se, apoi, pe figura emblematică a „eroului” (salvator!) – Nicolae Ceaușescu, „tânărul militant comunist [...] a luptat cu neasemuită dârzenie pentru apărarea intereselor clasei muncitoare, pentru înfăptuirea idealurilor supreme ale poporului”.

Drum de luptă și biruință, „letopiseț al anilor 1944-1989”, atacă și acesta subiecte ca lupta pentru eliberarea de sub dictatura fascistă, fiind un alt documentar încărcat de dramatism din pricina „scenelor-document” filmate date de „bombardamentele aeriene germane suferite de capitala țării, luptele grele sângeroase de pe front”; importanța documentarului este dată de măsura în care acesta oferă legitimitate preluării puterii politice a PCR dar și măsurile de politică internă impuse de acesta cum au fost *abolirea monarhiei, proclamarea Republicii, cooperativizarea, naționalizarea* etc. În plus, documentarul atacă și subiectul *infrastructurii*, comentând realizările socialiste printre care se numără și „centrul civic al capitalei, Transfăgărașanul, Canalul Dunăre-Marea Neagră, platformele petroliere maritime, metroul bucureștean, amenajarea râului Dâmbovița”¹.

În acest context, anul '89 marchează și trecerea în revistă a centenarelor „marilor” realizări socialiste în domeniul politicii interne a țării, cum au fost **naționalizarea** și **cooperativizarea**, reflectate în filmele „satului românesc”, printre care se numără și *Un surâs în plină vară*². Filmul (o altă dovadă clară a deteriorării artei cinematografice!), constituie povestea romanțată a unui tânăr care, pentru a câștiga inima iubitei sale, intră în cooperativa agricolă, gest care exprimă clar renunțarea la valori ca libertatea, în detrimentul alinierii la politica socialistă. La acesta se adaugă și trecerea în revistă a altor producții cinematografice ca *Desfășurarea ecranului* unei nuvele de Marin Preda (începuturile procesului de cooperativizare), *Lumină de iulie* (problemele unui sat cooperativizat)³, *Ultima noapte a singurătății*⁴ și *Drumuri în cumpănă*⁵.

Artificialitatea imaginii socialiste satului românesc este mai mult decât evidentă, în ciuda elogiilor aduse cuplului ceaușist; *întocmai ca și celelalte creații totalitare, „satul românesc” este redat ca o pastişă, o copie imperfectă a unei „perfecțiuni” dorite*. Nu putem să trecem cu vederea caracterul „romantic” al articolelor ce evocau cooperativizarea (este greu să credem că țăranului era impresionat de „lumina soarelui”, „recoltele îmbelșugate” și „munca plină de zel” la sfârșitul căreia nu putea păstra roadele!), cum sunt cele ale Ilenei Peneș Dănălache; aceasta nu se sfiește să afirme deschis utilitatea atâtor radiografii ale satului românesc: „în ele regăsim gestul amplu al ctitorului inspirat” și „pe marele ecran se prezintă date și cifre semnifi-

1 Lucian Bratu, „Film și actualitate”, 5, 6.

2 Călin Căliman, „Revoluția agrară, o temă inepuizabilă a cinematografiei românești”, *CINEMA*, nr. 10, oct. 1989. Filmul *Un surâs în plină vară* este prezentat în comparație cu *Vifornița*, drept „filmul politic cu acorduri grave”.

3 Regizor: D. Cocea, Scenariu: M. Opreș, producție 1978.

4 Regizor: Virgil Calotescu, gen dramă, producție 1976.

5 Regizor: Virgil Calotescu, gen dramă, producție 1978.

cative despre rolul important al științei, învățământului și științei în acest al patrulea an al planului cincinal 1986-1990¹. Psihoza comunistă merge până la „emanciparea satului din stăpânirea ignoranței și înapoierii”, cronicile partinice ale documentarului politic reflectând voința Partidului, *oul dogmatic* din care se nașteau ideologia și politica socialistă.

Așa-zisa colaborare dintre cineaști și regizori la înfăptuirea filmografiilor dedicate zilei de 23 August, fapt „remarcabil”, consemnat de ziariști ca Ludmila Pătlăngioglu², masca de fapt deteriorarea actului artistic în sine, căderea lui în extremele dramatismului sau tragismului paroxistic, în filme ca *Emisia continuă*³; alteori însă, războiul convulsiv (a cărui efervescență e dată de conflictul interior al personajelor și lupta de pe front), devine în *La porțile albastre ale orașului*, *Canarul și viscolul*, *La patru pași de infinit* sau *Stejar, extremă urgență*, simplu instrument de afirmare a politicii interne și externe a socialismului.

Documentarele „la comandă” ca *O viață închinată fericirii poporului*, *Al patriei erau între eroi*, *Un om - o epocă de aur*, *Omagiu comandantului suprem*, *Partidul s-a născut în zi de mai*, *Suflet din sufletul țării*, *Ani eroici pe plaiuri de legendă*, *Un om pentru istorie*, sunt trecute în revistă odată cu centenarul zilei de 1 Mai, pentru propaganda Partidului Comunist Român. În centrul argumentelor propagandistice se afla lupta PCR împotriva fascismului (accentuându-se dramatismul prin faptul că partidul era în acea perioadă în ilegalitate!) și *Gărzii de Fier*, prin „mobilizarea maselor” și demonstrații populare. Documentarele având acest subiect aveau să evidențieze perfect perioada 1933-1936 în care masele populare din România, sub Partidul Comunist Român, ripostează cu „hotărâre și vigoare” – prin demonstrații, greve, mitinguri – împotriva manifestanților pe plan mondial ale „fascismului și revanșismului”.

Mihai Dorin⁴ reia ideea lui François Furet conform căreia cultura comunistă e profund legată de lupta antifascistă, cultul personalității dictatorului fiind proiectat la superlativ. Una din trăsăturile comune ale regimurilor totalitare este relația directă între „film” și ideologie, fie că este «istoric», «de actualitate», «polițist» sau «documentar politic», ca un instrument de propagandă eficient al ideologiei și politicii partidului unic⁵. Politica de „eroizare” a dictatorului presupune fabricarea anumitor calități potrivite rolului de lider și conducător, printre care și oratoria expresivă, determinarea și incisivitatea în exprimarea punctelor de vedere, imaginea hiperbolizată a „eroului” mergând până la omnisciență și plenipotență. «În și prin» *documentarul politic*, Ceaușescu devine vizionar, ctitor, tată salvator, întruchiparea eroului, mergând până la identificarea cu esența filosofiei nietsche-niene - *supraomul*. Documentarul politic socialist reprezintă unul din instrumentele eficiente de propagare a acestor idei. Conceptul de „construcție socială a fericirii” se aplică spațiului autohton prin faptul că socialismul este, prin *documentarul politic*, omniscient, omnipotent și infailibil, veghează la bunăstarea satului și orașului, la dezvoltarea urbană și rurală, la desfășurarea lucrărilor de infrastructură, la integritatea teritorială a țării și apărarea acesteia de dușmani. „Fericirea” se construiește organic în jurul imaginii că cei opriți acceptă cu bucurie, fără rețineri, măsuri de politică internă și externă ca *naționalizarea și cooperativizarea*, pentru bunăstarea și prosperitatea generală.

1 Dănălache, „Cu poporul și pentru popor”.

2 Redactor al revistei „CINEMA”.

3 Regizor: Dinu Tănase, scenariu: Aurel Mihale, producție 1985.

4 Dorin, *România*, 37.

5 Câteva exemple: Joan L. Clinefelter, *Artists for the Reich. Culture and Race from Weimar to Nazi Germany*, (Oxford: BERG, 2005), Koepick, Lutz, *The Dark Mirror. German Cinema between Hitler and Hollywood*, (California: University of California Press, 2002), Lawton, Anna, *The Red Screen. Politics, Society, Art in Soviet Cinema*, (New York: Routledge, 1992) Schoeps, Karl-Heinz, *Literature and Film in the Third Reich*, (Camden House, Boydell & Brewer Inc.: 2003), Fitzpatrick, Sheila, *The Cultural Front, Power and Culture in Revolutionary Russia*, (New York: Ithaca, 1992).

Spațiul public al comunicării politice

■ CĂLIN SINESCU

Public spaces have played a fundamental role throughout history. From the time that humans first defined private spaces, public spaces have served as places where people have come together to exchange ideas, becoming centers for free speech and public discourse. Defined as an environment of a simple reciprocal observability, a practical intersubjectivity among persons in order to make possible their ability of communication and socialization, or an ensemble of scenes where a group of organized and politically oriented actions is exposed, the public space is practically the place where the constituent activities of the political fact are carried on.

Keywords:

public space, private space, politics, political communication, new public space, public space forms, communication models

Definirea conceptului de spațiu public

Noțiunea de spațiu public cunoaște un destin ascendent începând cu anul 1978. Depășind analiza efectelor mass-media asupra instituțiilor și practicilor politice, această noțiune aduce un cadru conceptual consistent pentru integrarea fenomenelor de comunicare în teoria politică, în special prin reinterpretarea distincției dintre stat și societatea civilă.

Utilizarea noțiunii de spațiu public pune însă o serie de probleme de interpretare, deoarece accepțiunile sale se împart între cei doi poli: cel social și cel politic. În acest sens, Pierre Chambat¹ menționează trei dintre aceste accepțiuni, care se disting prin gradul de coordonare a acțiunii comune :

– într-o primă accepțiune, spațiul public desemnează un mediu de simplă observabilitate reciprocă. Este sensul dat de Richard Sennett,² reprezentant al Școlii de la Chicago, care analizează orașul ca pe un loc de întâlnire pentru străini, unde spațiul public este un loc în care *semnele și indiciile sunt puse la dispoziția ocupanților săi pentru a descifra stările lor interne și pentru a face reciproce atribuțiile lor;*

1 Paillart, Isabelle, (coord.), *Spațiul public și comunicarea*, (București: Editura Polirom, 2002), 67-69.

2 Sennett, Richard, *La Ville à vue d'oeil*, (Paris: Plon, 1990).

– într-un al doilea sens, spațiul public desemnează *constituirea unei intersubiectivități practice, a recunoașterii reciproce drept subiecți, a legăturii dintre persoane și a înlănțuirii acțiunilor lor în cooperarea socială*, fiind vorba deci de comunicare și socializare;

– într-o altă accepțiune, politic, spațiul public desemnează ansamblul scenelor, mai mult sau mai puțin instituționalizate, unde este expus, justificat și hotărât un ansamblu de acțiuni organizate și orientate politic. Fiind orientată către participarea la deliberarea colectivă, acțiunea în comun este reglată aici de modalitățile de ordonare dintre spațiul social și spațiul politic și deci de către formele comunicării politice.

În viziunea lui Bernard Lamizet,¹ spațiul public definește locul în care se desfășoară ansamblul activităților constitutive ale faptului politic.

Nașterea spațiului public este contemporană cu apariția politicului, deoarece acesta se bazează pe opoziția dintre spațiile private, care aparțin familiilor și spațiul public, care nu aparține practic nimănui, dar care se află, din contră, la dispoziția tuturor și în care interacționează actanții sociali. În acest spațiu public se desfășoară deci practicile, discursurile și activitățile constitutive ale faptului politic.

Agora constituie astfel primul spațiu public real al culturii noastre politice. În cetatea greacă, acest spațiu desemna locul în care se întâlneau cetățenii pentru a schimba opinii cu privire la viața publică, pentru a se consacra afacerilor personale și vieții economice în general și pentru a practica în ultimă instanță sociabilitatea ai căror purtători erau în acest cadru. Ea a sfârșit prin a deveni semnificativul vieții sociale și politice constitutive a cetății antice și, ca urmare a instituționalizării ei ca loc de deliberare și decizie, o realitate socială evidentă.

Caracteristicile spațiului public

Acest spațiu public se prezintă totodată ca o oglindă colectivă în care luăm act de propria noastră sociabilitate și apartenență, ca loc în care îl întâlnim pe celălalt și în care această întâlnire capătă pentru noi sensul de eveniment simbolic, de dobândire a conștiinței de apartenență și de cetățenie.

Spațiul public face obiectul unei organizări a activităților care se desfășoară în acest cadru, astfel încât ele să poată fi recunoscute ca atare. Se vorbește de un ritual sau mai degrabă de o gramatică a activităților proprii spațiului public: este vorba, mai întâi de ritualuri politice și instituționale (sărbători, manifestări, ceremonii) în cursul cărora sociabilitatea politică a cetății se scenarizează pentru a se putea vedea pe ea însăși, dar și de o serie de activități de schimb, de comunicare și de circulație care investesc spațiul indistinct al socialității și care țin prin urmare de lege. Din această perspectivă, spațiul public ar putea fi definit ca un spațiu structurat de legea socială, în opoziție cu spațiul privat, reglementat de legi și uzanțe proprii familiilor și subiecților singuri.

Apariția spațiului public este legată de urbanizare și de înscriere a cetății și a vieții urbane în spațiu. Spațiul urban se desprinde de uzanțele private și singulare pentru a intra sub incidența legii publice, astfel încât strada și piața, spații publice înscrise în spațiu, devin locuri definite în spațiile urbane. Dacă termenul de politică își are originea în cuvântul „polis”, oraș, viața politică ar fi rezultatul unui proces de separare dintre spațiul public și privat, al constituirii unor spații dedicate întâlnirii și sociabilității, care presupun implantarea unei vieți sociale în spațiu și în consecință existența unor locuri care nu aparțin nimănui. Asemenea locuri sociale și cultivate, ce nu aparțin nimănui, nu există decât în spațiul orașului.

¹ Lamizet, Bernard, *Politique et identité*, (Presses universitaires de Lyon, 2002).

Separarea între spațiul public și privat

Separarea între spațiul public și privat este cea care determină specificitatea comunicării politice, stabilind diferența între cele două forme și logici de comunicare. De menționat că formele și strategiile de informare și comunicare nu sunt aceleași pentru cele două spații. Temele de informare sunt cele care diferă, în special, informația în spațiul public vizând probleme instituționale, dar și formele și limbajele comunicării și sistemele de reprezentare în măsura în care discursurile utilizate în spațiul privat sunt enunțate, în sisteme simbolice proprii familiilor sau grupurilor sociale între care au loc schimburi de informații, în timp ce discursurile și reprezentările folosite în spațiul public recurg la forme nominalizate și instituționalizate de limbaj și reprezentare.

Spațiul privat, în care este întrebuintat limbajul privat, constituie locul filiației și identității singulare, în care individualitățile se disting unele de altele și își confruntă reprezentările lor de filiație și cultură familială. În spațiul privat, mizele comunicării sunt legate de istoria familială și în consecință se situează în reprezentările memoriei individuale și ale activităților familiale.

În logica privată a comunicării, în spațiul de filiație, relațiile formulate de comunicare între persoanele implicate în aceste forme de sociabilitate sunt dominate de reprezentările pe care fiecare individ le are despre ceilalți și de modul în care evoluția personală a fiecăruia a putut influența relațiile sale cu ceilalți și statutul său în spațiul privat.

În schimb, în acel loc al indistinției și al raporturilor sociale, relațiile de comunicare sunt dominate de statutul social al persoanelor implicate, de relațiile pe care acestea le au cu instituțiile și actorii sociali și de angajamentele care configurează reprezentările lor despre societatea în care își duc existența. Acesta este, practic, spațiul comunicării politice, adică ansamblul activităților de reprezentare al apartenențelor sociale și a faptului instituțional.

Transgresiunile simbolice ale separării între cele două spații constau în utilizarea simultană a formelor private de comunicare în spațiul public. În această privință, tendința de a generaliza prezentarea vieții private a actorilor politici în media și în special la televiziune, constituie o adevărată transgresiune a separării celor două spații, de natură să afecteze inteligibilitatea comunicării politice.

Spațiul public – spațiul privat: o interacțiune activă

Din analiza lucrărilor de specialitate, rezultă că o mare parte a analiștilor, sociologilor sau eseistilor insistă asupra individualizării practicilor culturale și comunicaționale. Datele disponibile concordă cu realitatea, deși mișcările observate sunt mai lente decât se susține în general (este cazul, de exemplu, al fragmentării consumului televizual). Semnificativă în acest sens este constatarea la care a ajuns Patrice Flichy¹ (1991), care confirmă această evoluție, plasându-o într-o perspectivă istorică de lungă durată. Tendința actuală, de „a trăi împreună, dar separat” sau fiecare în sânul propriei „bule comunicaționale”, precum și diminuarea frecvenței spectacolelor colective sunt „fenomene marcante și greu de contestat”. Dar, în același timp, fiecare dintre noi este adus în stadiul de a se gândi la sine din ce în ce mai mult ca individ social și a-și însuși activ norme de apartenenței sale sociale.

Interacțiunea spațiului public cu cel privat a constituit o temă de cercetare și pentru Paul Beaud², care a remarcat că *grație în special științelor umaniste, spațiul*

¹ Patrice Flichy, *Une Histoire de la communication moderne: espace public et vie privée*, (Paris: La Découverte, 1991).

² Paul Beaud, *Médias, médiations et médiateurs dans la société industrielle*, thèse de doctorat

public penetrează vechea sferă privată, substituie structurile tradiționale de socializare cu instrumentele sale de comunicare; în fapt, difuzarea, vulgarizată sau nu, a producțiilor istorice, psihologice și chiar sociologice contribuie la întărirea acestei practici sociale ce se impune tot mai mult în societățile moderne. Obiectivarea de sine (caracterizată preferabilă „intelectualizării vieții private”), este propusă de Raymond Boudon¹, care consideră că vulgarizarea științelor și tehnicilor contribuie în mod egal la aceasta. Rezultă că fenomenul este distribuit inegal în funcție de clase și categorii sociale, mai exact, în funcție de apartenența socială a unei persoane, de strategiile de construire a propriului raport, obiectivat cu societatea diferă sensibil. Semnificativ este faptul că Paul Beaud, în opoziție cu tezele lui J. Habermas² asupra administrării culturii, insistă în mod pertinent asupra legăturii dintre practicile sociale și evoluția conjugată a spațiului public și a proceselor de comunicare, în care mass-media și tehnicile de comunicare joacă „un rol diferențiat social”.

Caracteristicile noului spațiu public

În concepția lui Bernard Miège³ spațiul public contemporan nu se va putea înțelege fără referire la istoria sa fondatoare și în consecință fără a ține seama de prezența activă a celor patru modele de comunicare în practicile comunicaționale, precum și fără a lua în calcul cele trei „logici sociale” principale, care îi orientează schimbările. Aceasta înseamnă evident să recunoaștem cât de complex a devenit spațiul public astăzi, dincolo de specificitățile fiecărei societăți.

Dacă admitem acest lucru, pentru a avansa în cunoașterea spațiului public, este necesar să procedăm la investigații sau validări empirice și în egală măsură să reînnoim formulările teoretice. La o primă analiză cu privire la caracteristicile noului spațiu public, evidențiate deja în context, putem conchide următoarele: spațiul public se perpetuează (chiar dacă funcția sa de facilitator al dezbaterii și schimbului de opinii, precum și folosirea practicilor argumentative în cadrul acestuia sunt astăzi subestimate); spațiul public se lărgeste (toate clasele și categoriile sociale iau parte la el, dar în diverse moduri); funcțiile spațiului public se extind regulat, iar logicile sociale care îl „modelează” se află la originea acestei extinderi.

Totodată, asistăm la o tendință de fragmentare a spațiului public, caracterizată de:

- asimetrie crescândă, în virtutea căreia indivizii/subiecții/cetățenii au de-a face din ce în ce mai mult cu dispozitive comunicaționale administrate în marea lor majoritate de instituțiile sociale, ce generează „interacțiuni parțiale” și provocate;
- inegalitate a participării și a accesului la mijloacele moderne de comunicare, în contextul în care dezvoltarea noilor tehnologii accentuează diferențele dintre o minoritate a conducătorilor și a mediatorilor „supraechipați” și o majoritate a exclușilor care se mulțumesc cu mijloacele oferite de mass-media;
- o gestiune din ce în ce mai sofisticată a consensului social și cultural, diferențele, conflictele și opozițiile exprimându-se mai puțin prin relațiile publice generalizate decât prin mass media, care permite menținerea unei prese de opinie și a mijloacelor de exprimare a claselor dominate. În acest context, specialiștii apreciază că multiplicitatea dispozitivelor pe care se bazează astăzi spațiul public, aparent constituit dintr-o juxtapunere de „spații parțiale”, care nu comunică între ele, oferă imaginea

d'Etat de science de l'information et de la communication, (Grenoble: Université Stendhal, 1986).

1 Boudon, Raymond, *La logique du social*, (Hachette, 1979).

2 Jürgen Habermas, *L'espace public: Archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*, (Paris: Payot, 1978).

3 Bernard Miège, „L'espace public perpétué, élargi et fragmenté”, in I. Paillart (dir.), *L'espace public et l'emprise de la communication*, (Grenoble: Ellug, 1995).

unui spațiu public unic și mai unit ca niciodată.

În prefața lucrării intitulate *Nicolas Sarkozy et la Communication*¹, Jacques Gerstlé evidențiază următoarele evoluții în spațiul public politic actual:

– ponderea informației și caracterul său persuasiv tind să prevaleze astăzi în fața comunicării controlate de către profesioniștii din domeniul politic, ceea ce se afirmă în media având mult mai mult impact decât ceea ce declară actorul politic însuși.

– „referința produce inferență”, în sensul că ceea ce se consideră important de către media devine criteriu de raționament individual sau colectiv.

– practica demonstrează că oamenii politici nu sunt de acord cu disjunția dintre informație și comunicare, deoarece aceasta afectează imaginea și controlul percepțiilor situației politice. În „campaniile permanente” ale vieții politice, trebuie să se asigure o anumită convergență între reprezentările mediatice ale situației și discursurile ținute pe aceeași problematică, primele validându-le oarecum pe cele aflate în plan secundar. Aceasta privește în egală măsură predominanța mizelor prioritare, a căror ierarhizare ar trebui să se situeze pe același plan în agenda publicului și cea a actorului politic.

După părerea lui J. Gerstlé, cele trei repere trebuie integrate continuu și într-o competiție structurată, în care se confruntă eforturi strategice orientate spre atragerea atenției opiniei publice și definirea unor probleme majore.

Analiza dinamicii vieții politice și a jocului actorilor săi impune articularea în spațiul public politic actual al acestor trei nivele cu interdependența strategică a competitorilor.

Formele spațiului public

Pentru a înțelege conotațiile simbolice ale comunicării ar trebui să se analizeze modul de situare unul față de altul a locurilor care îl compun, adică modul în care se articulează uzanțele comunicării și geografia spațiului în care acestea se înscriu.

Spațiul public, pe care urbanitatea greacă îl numește „agora”, iar latinii „forum”, ca loc al sociabilității, constituie, totodată, și un loc al economiei urbane, al logicilor de circulație și de schimb, ori de vizibilitate a instituțiilor și a practicilor politice. Sunt deci locuri de întâlnire, cu o geografie deschisă ce favorizează schimburile și confruntările și care vor servi, încă de la început, drept cadru pentru folosirea retoricii.

În spațiul public, vizibilitatea actorilor sociali nu ține doar de folosirea cuvântului și a retoricii ci și de recunoașterea propriei lor activități. Trebuie subliniat că numai datorită acestor funcții, exercitate în economia urbană și în viața publică, ajungi să fii recunoscut de către ceilalți și că, în consecință, aceste activități se exercită în tot spațiul public la care concură să-l definească. În acest spațiu, activitățile profesionale (meseriile), instituționale (mandatele) și militante (angajarea politică) constituie formele majore ale activității ce dau specificitate actorilor care le exercită și care contribuie la fundamentarea identității lor. Strategiile de vizibilitate a actorilor publici, formele potrivit cărora își exercită activitatea lor profesională fac parte din formele spațiului public. Este rolul, în special, al uniformelor, ceremoniilor și al ritualurilor de a face ca activitățile actorilor sociali să fie recunoscute în spațiul public.

Vizibilitatea actorilor instituționali nu este doar legată de limbajul, de prezența sau dispunerea în scenă a activității pe care îl practică, de locul prezenței lor, ori de punerea în scenă a prezenței acestora. Ea poate fi și de natură estetică și simbolică și se înscrie, de exemplu, în artă și monumentalitate. Se poate spune că există o estetică a faptului politic care îi permite, deopotrivă, să fie recunoscut și să aibă conștiința propriei valori. Monumentele comemorative sau palatele ridicate în ora-

¹ Artufel, Claire et Duroux, Marlène, *Nicolas Sarkozy et la Communication*, (Paris: Pepper, 2006).

șe, de exemplu, constituie tot atâtea reprezentări simbolice ale faptului simbolic înscrise în formele spațiului public.

În acest context, ar trebui menționat că vizibilitatea evenimentelor și a actorilor politici se înscrie, de asemenea, în ceea ce poate fi numit spațiu public simbolic sau virtual: este vorba de jurnale, media audio-vizuale, media-electronice, în care circulația informațiilor și difuzarea formelor comunicării constituie tot atâtea măsuri de vizibilitate ale sociabilității politice. Tocmai acest spațiu public virtual, cel care există ca urmare a irigării sale de către formele și reprezentările comunicării politice constituie, până la urmă, cu adevărat, locul de origine al comunicării politice, pentru că înăuntrul său politicile de reprezentare și logicile de sens construiesc vizibilitatea și inteligibilitatea faptului politic.

În ceea ce privește accesul la spațiul public și participarea politică, se apreciază că noile tehnologii de comunicare sporesc considerabil raportarea indivizilor de a se exprima în spațiul public, limitând în schimb participarea indivizilor la comunicarea politică și, implicit, la dezbaterea publică a deciziilor politice. Spațiul public este diminuat, paradoxal, tocmai prin evoluția participării indivizilor la acesta, fapt care generează fragmentarea sa excesivă și apariția așa-numitelor „sfericule” sau *spații parțiale, fără legătură unele cu altele*.

În ceea ce privește impactul noilor practici de comunicare politică asupra *statutului majorității și al cetățeanului*, Camelia Beciu¹ este de părere că din acest punct de vedere, mediatizarea generează efectele contradictorii asupra practicilor democratice. Astfel:

- mediatizarea, marketingul politic și „noile media” orientează acțiunea politică spre un public țintă din ce în ce mai individualizat;
- noile media fragmentează electoratul, generând după unii autori „anomie” și „izolare”;
- acțiunea politică este transformată într-o „activitate politică”, în timp ce identitatea socială este convertită în comunitate virtuală, adică artificială. Noile tehnologii de comunicare stimulează însă și interacțiunile directe, omul politic fiind stimulat, prin intermediul acestora, să-și reformuleze agenda politică și să dispună de o „agendă permanentă”.

În aceste condiții, noile tehnologii și comunicarea politică mediatizată multiplică oportunitățile de participare directă, nemediată la viața politică, dar posibilitatea oamenilor politici de a negocia „definiția” interesului public este din ce în ce mai redusă.

Problema spațiului public îi preocupă în mod deosebit pe autorii care își propun să urmărească evoluția comunicării în societățile ce funcționează în regim de democrație politică. Astfel, în studiul său dedicat acestei problematici, Bernard Miège, ²apreciază că reflecțiile cu privire la spațiul public se organizează în jurul a patru niveluri de analiză:

1. Spațiul public este locul de derulare a unor acțiuni comunicaționale care își găsesc originea în patru modele de comunicare apărute succesiv, primul dintre ele în urmă cu mai mult de două secole. Toate funcționează și la ora actuală, iar unul dintre ele este dominant, chiar dacă valabilitate începe să fie contestată.
2. Spațiul public contemporan nu poartă doar pecetea modelului dominant, cel al mass-media audiovizuale. La fărâmițarea sa concură de asemenea: strategiile de comunicare ale diferitelor instituții sociale, aflate în continuă evoluție (este mai ales cazul strategiilor urmate de marile întreprinderi); înmulțirea sensibilă a mijloacelor tehnice de comunicare, în special o dată cu apariția rețelelor cu debit mare și a produselor multimediatice; importante modificări intervenite în cadrul mass-media.
3. Schimbările ce afectează relațiile dintre spațiul public și spațiul privat ar trebui

¹ Beciu, Camelia, *Comunicare politică*, (comunicare.ro, București, 2002).

² Miège, Bernard, *Societatea cucerită de comunicare*, (Iași: Polirom, 2000).

cuantificate cu deosebită atenție. Individualizarea în curs a practicilor de comunicare este întărită de fenomenul de *transformare în marfă individualizată*, pe care îl implică noile rețele. Această individualizare reprezintă, totodată, o consecință a modificărilor survenite în activitatea de programare mass-media, fiind favorizată și de o tendință de reducere a forței argumentative din cadrul acțiunilor comunicaționale, dependente sau nu de media.

4. La întrebarea *Ce „teorie a acțiunii” este susceptibilă să descrie cel mai bine elementele aflate în joc în cadrul spațiului public?* Jürgen Habermas¹ a formulat o teorie a „acțiunii comunicaționale” în care își propune, să ajungă la o *elucidare pragmatico-formală a conceptului de activitate comunicațională [...] urmând firul director al activității lingvistice* și în care sugerează că acordul stabilit în mod rațional între participanți trebuie căutat în același timp în discursurile ce favorizează argumentarea și în raporturile actorilor sociali cu „lumile trăite”.

Pe baza unor considerente ce țin de istoria și sociologia politică și culturală, autorul distinge patru modele de comunicare, fiecare având caracteristici proprii care dau naștere unor practici diferite, ce s-au format succesiv în societățile cu o puternică tradiție democratică. Plecând de la media și tehnicile de comunicare dominante, se definește fiecare din modelele de comunicare și se organizează acțiunile comunicaționale cele mai marcante (cele care structurează modelul și în același timp sunt structurate de el). Ca urmare, se poate considera că impulsul a fost dat succesiv de: - *presa de opinie* (apărută în secolul al XVIII-lea); *presa comercială de masă* (apărută în ultima parte a secolului al XIX-lea); *mass-media audiovizuale* și mai ales televiziunea generalistă (a cărei influență a continuat să crească de la jumătatea secolului XX); - *relațiile publice generalizate* (a căror dezvoltare continuă poate fi observată începând cu anii '70, dar care sunt departe de a fi atins importanța televiziunii generaliste).

Faptul că mass-media sau tehnicile de comunicare se află la originea formării acestor patru modele și că își pun pecetea asupra lor nu este suficient pentru a caracteriza fiecare model și mai ales pentru a-i preciza modalitățile de funcționare. Din acest punct de vedere, Bernard Miège² aduce în sprijin cinci criterii, pe care le definește ca esențiale în argumentația sa: relația dintre modele și subiecții cetățeni, care poate fi o relație de proximitate în cazul presei de opinie; o relație de natura spectacolului, în cazul radioului sau una „individualizantă” în cel al unor tehnici recente de comunicare; gradul de implicare al populației față de ofertele mediatice; linia editorială a articolelor și a programelor; raportul cu puterea de stat și cu interesele economice majore; în sfârșit, tipul de organizare economică adoptat pentru întreprinderea de presă și tehnicile de comunicare dominante. B. Miège apreciază că aceste criterii, cu valori diferite, dau consistență celor patru modele și permit o măsurare a aportului fiecăruia la spațiul public, subliniind, totodată, că modelele comunicaționale trebuie deci privite ca un element ajutător al analizei, și nu ca un cadru fixat o dată pentru totdeauna. De menționat că apariția fiecărui nou model s-a bazat până în prezent pe creșterea ofertei de programe și pe sporirea numărului participanților implicați, comunicarea contribuind în mod substanțial la lărgirea gamei produselor (sau cererilor) propuse și inerent a publicurilor sale.

1 Habermas, Jürgen, *Theorie de l'agir communicationnel*, 2 vol., (Paris: Fayard, 1987).

2 Miège, Bernard, „L'espace public: au delà de la sphère politique”, în *Hermès*, nr. 17, 18, (1995a): 49-62.

Wolton, Dominique, *Eloge du grand public*, (Paris, Flammarion, 1990).

Gingras, Anne -Marie, *La communication politique. Etat des savoirs, enjeux et perspectives*, (Presses de L'Université du Québec, 2003).

Mattelart, Armand et Michelle, *Histoire des theories de la communication*, (Paris: La Decouverte, 2004)

Mucchielli, Alex, *La nouvelle communication*, (Paris: Armand Colin/SEJER, 2004).

Rusofilism și stângism în Europa de Est

Studiu de caz – Romania și Bulgaria

■ IAVOR STOYANOV

After the democratization in Eastern Europe two new problems appear in the internal political debate of the countries regarding the attitude towards Russia and the attitude towards the left political parties. Often these two questions are linked. The main reason for this linkage – the installation of the Stalinist regimes with the active participation of the USSR – is clear, but not the only one. Influences from other historical periods contribute to the phenomenon. The article is paying more attention to the national political and historical specific as a way to present an explanation about the mutual dependence between the leftist political orientation and the Russophile attitude, using the cases of Bulgaria and Romania for a comparative analysis.

Introdurre

Din rațiuni diferite, după schim-bările democratice din 1989-1990, pro-blema privind atitudinea față de parti-dele de stânga și față de Rusia (și URSS) apare în mod constant în dezbaterile politice din statele est-europene. Dese-ori, aceste două probleme sunt strâns legate. Dacă principala cauză privind această legătură pare să fie mai mult sau mai puțin clară – anume, faptul că regimurile de tip stalinist în țările est-europene au fost instalate în anii 1944-48 cu participarea activă a URSS, ea este departe de a fi singura. Interacțiuni mai complexe, mai profunde, care provin din epoci istorice mai îndepărtate con-tribuie, de asemenea, la fenomenul sus menționat. Și în special acestea stau la baza aspectelor destul de variate în ceea ce privește atitudinea față de stân-gism și față de Rusia în Europa de Est. Astfel, există țări ca Serbia și Bulgaria, unde partidele de stânga își păstrează influența pe parcursul întregii perioade posttotalitare. În același timp, opinia publică din aceste țări este constant ru-sofilă, chiar dacă politica lor externă va-riază pe acest subiect. Pe de altă parte, există țări precum România, Polonia sau Ungaria, unde nici populația, nici elita politică nu poate fi calificată ca fiind ru-sofilă. În același timp, în aceste țări, par-tidul, care deținea puterea în perioada 1944-1989 dispare și este înlocuit de un alt actor din emisfera stângă a vieții po-

Keywords:

Russia, Balkans, left, politics, Russophile

litice naționale. Mai există și cazuri mixte precum Cehia, care cuprinde elemente din ambele tendințe menționate. Deci este interesant să atribuim mai multă atenție specificului național politic și istoric, pentru a prezenta o explicație științifică a fenomenului de interdependență între inspirația rusofilă și cea de stânga, având în vedere că acest fenomen este unul dintre elementele de bază ale politicii în mai multe țări din Europa de Est.

Metoda analizei comparative pare a fi oportună în acest scop, având în vedere că situația actuală și istoria prezintă două exemple bune – Bulgaria și România. Ambele țări au făcut parte din Imperiul Otoman (și prin urmare, din cultura politică orientală) în perioade îndelungate din istoria lor, aflându-se, de asemenea, în sfera intereselor Rusiei. Dezvoltarea lor urmează linii paralele, începând cu cel de-al doilea război mondial. Interpretând și analizând câteva elemente din istoria lor, am putea ajunge la explicații viabile privind problemele menționate mai sus.

Definiții

Înainte de a intra în analiza mai detaliată, ar fi oportun să precizăm termenii principalelor obiective și să stabilim indicatorii cu ajutorul cărora vom face comparațiile.

Rusofilismul poate fi precizat relativ ușor, pornind de la etimologia cuvântului *rusofil* – de origine greacă¹, care înseamnă «cel care iubește Rusia», sau, în sens mai larg – «cel care este pentru Rusia»². Această atitudine pozitivă poate fi exprimată la nivel personal sau colectiv, dar și sub formă de acțiune politică, așa cum se întâmplă în cazul întreținerii unor relații bilaterale intense cu Rusia, cooperării în politica internațională, deciziilor politice în favoarea intereselor, a cetățenilor și a activităților economice rusești pe teritoriul statului respectiv ș.a.m.d.

Stângismul este un fenomen care reflectă mai ales convingerea politică. Vom folosi sensul cel mai larg al termenului, care conține orice tip de convingere politică provenind din marxism, menținând distanța față de utilizările peiorative sau acuzative, pe care le găsim în vocabularul unor grupuri și oameni politici de dreapta, dar și de stânga³. Astfel, stângismul poate fi exprimat prin activități de politică internă și economică. El ar putea conține repartitia bunurilor publice în favoarea claselor sociale defavorizate (prin politica fiscală sau chiar prin transfer de proprietate (naționalizarea), măsuri împotriva șomajului și sărăciei, atitudinea negativă și/sau politica restrictivă față de grupuri politice sau instituții considerate fasciste sau conservatoare ș.a.m.d.

Indicatorii

După ce am determinat termenii de bază, acum este mai ușor să stabilim indicatorii pe baza cărora vom face comparațiile. Având în vedere specificul celor două fenomene studiate – unul din domeniul politicii interne și al opinii publice, iar celălalt mai degrabă extern, din sfera relațiilor internaționale, vom folosi un complex de criterii valabile pentru fiecare tip de fenomen.

1 Din «Rusia» și verbul grec „φιλώ”, care însemna „a iubi.”

2 Cel care manifestă simpatie pentru poporul rus și pentru cultura sa. <http://www.dictio.ro/dex/dex-rusofil>.

3 Definiția ediției online DEX (<http://www.dictio.ro/dex/dex-stangism>) este destul de limitată: **STÂNGISM**, s.n. *Atitudine, manifestare etc. politică cu caracter sectar, exclusivist în aplicarea unor soluții extreme în interiorul unui partid de stânga*. O explicație mai detaliată, dată noțiunii de stânga, poate fi găsită (în limba franceză) în: Gauchisme, *Encyclopædia Universalis France*, 1998, în versiune electronică: <http://www.lescommunistes.org/biblio/gauchisme.htm>.

Astfel, în politica externă am putea studia evoluția relațiilor diplomatice între țara respectivă și Rusia (URSS între 1922 și 1992), inclusiv în perioada stării de război, și situația actuală a bazei contractuale între Bulgaria și România, pe de o parte, și Rusia, pe de altă parte.

În domeniul «intern», ne putem baza pe atitudinea față de Rusia (studii privind opinia publică și concepții politice exprimate public), istoria partidelor naționale de stânga, discursul lor politic, precum și pozițiile lor pe eșichierul politic național. Trebuie menționat că atenția va fi concentrată mai ales asupra partidului de stânga dominant (prin influența politică, rezultatele electorale sau numărul de membri), pentru a evita, în acest fel, necesitatea de a face numeroase lămuriri și trimiteri la istorie, în special teoretice și metodologice, care ar putea dăuna integrității studiului¹.

Moștenirea istorică

Începând cu Petru cel Mare (1682-1725), Rusia, până atunci o țară fără debușee maritime, a pus la punct o politică de expansiune simultan spre nord și sud, pentru a intra în posesia de porturi maritime, absolut necesare pentru o forță imperială, așa cum visa Petru cel Mare să transforme țara sa. În direcția meridională, această strategie nu a mai fost abandonată. Ea include ocupația progresivă a porturilor (primul fiind Azov, luat în 1687) și a coastelor Mării Negre, în paralel cu eforturile diplomatice și militare menite să asigure flotei rusești dreptul de trecere liberă prin strâmtorile (Bosfor și Dardanele) spre Marea Mediteraneană și Ocean. De regulă, expansiunea rusească a fost făcută în dauna Imperiului Otoman și a teritoriilor aliaților și vasalilor săi, care se aflau atât pe coasta orientală a Mării Negre, cât și pe cea occidentală. Aplicând această strategie în direcția sud-vest, rușii au trecut prin teritoriile Ucrainei, Moldovei, României și Bulgariei actuale, ducând, până 1918, unsprezece războaie consecutive și negociind diferite concesiuni teritoriale, rapoarte de forță militară, drepturi de protecție asupra populației creștine din Imperiul Otoman ș.a.m.d. Înaintând spre sud, Rusia a pus mâna pe teritoriile Moldovei / Basarabiei, dependente, în epoca respectivă, de Imperiul Otoman. După crearea Principatelor Unite (1859) politica rusească a intrat într-o dilemă – ea trebuia să decidă dacă vrea să transforme noul stat român într-un aliat necondiționat împotriva Imperiului Otoman sau să continue expansiunea sa teritorială, anexând și teritoriile românești. În sfârșit, după ultimul compromis de la 1878², Rusia a ales expansiunea teritorială, provocată, printre altele, de politica pro-austriacă a regelui român.

Această dilemă nu a existat niciodată vizavi de Bulgaria, pur și simplu pentru că, în ciuda numeroaselor incursiuni spre sud de Dunăre, Rusia nu a putut vreodată să instaleze un control durabil asupra teritoriilor bulgărești. Prin urmare, singura

1 În Bulgaria, la fel ca în România, discuțiile asupra *autenticității* stângii au fost destul de fierbinți în perioada imediat după 1989, „dreptul istoric” fiind revendicat simultan de către reprezentanții fostelor partide social-democrate și de către forțele politice derivate din partidele de putere din perioada 1944-1989. Folosirea unor criterii măsurabile, precum numărul voturilor obținute la alegeri, numărul aleșilor și miniștrilor, ne va permite de a elimina acest tip de discuție, destul de politizată, și de a prezerva caracterul științific al acestei lucrări.

2 În cadrul tratatelor de la San Stefano (03.03.1878) și de la Berlin (01.07.1878) Rusia pune mâna pe teritoriile de pe malul stâng al Nistrului, care făcuseră parte din teritoriul istoric al principatului medieval Moldova și, prin urmare, erau revendicate de către România, ce se legitima ca moștenitoare a Valahiei și Moldovei. Pentru a recompensa România, i s-a oferit partea nordică a Dobrogei (zona cuprinsă între Marea Neagră și cursul inferior al Dunării), revendicată de către Bulgaria. La început sceptic vizavi de acest schimb de teritorii, Bucureștiul, până la urmă, acceptă Dobrugea, dar fără a mai renunța la teritoriile de pe malul stâng al Nistrului (în momentul de față în această zonă se află autoproclamata Republica Moldovenească Nistreană). „*Treaty of San Stefano*”, London, Encyclopædia Britannica Premium, 2005).

opțiune care a rămas era cea de aliat. Pe de alta parte, rușii au recunoscut întotdeauna legăturile istorice, culturale și spirituale care au existat între Bulgaria și Rusia în Evul Mediu¹. Aspectele descrise mai sus au fost remarcate de către intelectualii bulgari și de burghezia bulgară de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Concluzia politică, și anume că Bulgaria ar putea deveni din nou un stat independent cu ajutorul militar și politic al Rusiei, a fost exprimată explicit de către episcopul Sofronii Vratschanski, în decursul războiului ruso-turc de la 1806-1812. Mai mult, această concepție, ca urmare a experienței istorice, a făcut parte, pentru o perioadă îndelungată, din conștiința națională a bulgarilor, în care legenda lui «Moș Ivan» (personajul care simbolizează Rusia) care va veni dinspre nord și va pune capăt dominației otomane, a avut efecte profunde. Până la urmă, legenda s-a transformat în realitate – în 1877, armata rusă eliberează Bulgaria, urmând ca noul Principat Bulgar să-și consolideze teritoriile (1885) și să capete independența internațională (1908), cu ajutorul mai mult sau mai puțin exprimat al Rusiei.

Astfel, în decursul «secolului națiunilor», perioada de glorie a naționalismului (1789-1945), românii și bulgarii au trăit experiențe diferite în relațiile lor cu Rusia. A apărut prima mare diferență, bulgarii considerând rușii ca aliați *par excellence*², în vreme ce românii nu au văzut în cei din urmă decât o forță inamică, ce încerca mereu să-și lărgască teritoriile, în dauna României. Aceste diferențe de percepție au rămas profunde în conștiința națională a celor două popoare (probabil pentru că aceste evenimente istorice s-au produs exact în perioada în care sentimentul politic și național a fost cel mai dezvoltat), cu urmări în perioadele următoare și creând, la nivelul opiniei publice, asociații ce ar putea părea ciudate astăzi, dacă nu ar fi considerate din perspectivă istorică.

Politica față de Rusia/URSS

Două episoade din istoria Bulgariei moderne demonstrează clar în ce măsură rusofilismul este înrădăcinat în opinia publică, fiind de natură să conducă la demersuri politice. În data de 08.08.1886, un grup de ofițeri bulgari organizează o lovitură de stat și îl constrânge pe principele Alexandru I Battenberg, acuzat că ar fi condus o politică antirusă, să părăsească țara. Noul cabinet, propus de către ofițeri, cuprindea reprezentanți tuturor partidelor politice: eliminarea persoanei acuzate de rusofobie a fost perceput ca absolut suficientă pentru rezolvarea tuturor problemelor Bulgariei. Douăzeci de zile mai târziu, după eșecul loviturii de stat, principele Alexandru I, revenit în țară, se adresează el însuși împăratului rus Alexandru al III-lea, cerându-i acordul și sprijinul pentru a guverna Bulgaria. După refuzul acestuia, principele Alexandru I abdică definitiv de pe tronul bulgar, de această dată prin propria voință.

În domeniul politicii externe, se poate observa o atitudine pozitivă aproape permanentă față de Rusia Sovietică /URSS din partea Bulgariei, în perioada interbelică, precum și în timpul celui de-al doilea război mondial.

Astfel, în 1921-1922 guvernul bulgar organizează o acțiune umanitară de mare anvergură, pentru a furniza alimente populației din sudul Rusiei (pe lângă cursul inferior al fluviului Volga), care suferea de o foamete cumplită, și aceasta în condițiile în care Bulgaria nu întreținea încă relații diplomatice cu guvernul comunist de la

1 Este vorba despre alfabetul chirilic, inventat în Bulgaria și «exportat» spre Rusia, și despre participarea intelectualilor bulgari la creștinarea și în sens mai larg – la viața culturală a Rusiei, înainte și după invazia Otomanilor în Europa. Mai mult pe acest subiect la: Dimitrov, Bojidar. „Les Bulgares – civilisateurs du monde slave”, (Sofia : Borina, 2001).

2 Motivele Rusiei, cum am menționat deja, în nici un caz nu au fost altruiste sau emoționale, dar acest fapt nu a dăunat deloc coeziunii intereselor bulgare cu cele rusești.

Moscova. În 1934, după lovitura de stat organizată de „Zveno” – o organizație cu tendințe autoritare și, într-o oarecare măsură, fasciste, Bulgaria stabilește relații diplomatice cu URSS. În cei șapte ani care urmează (până la atacul Germaniei împotriva URSS la 22.06.1941), relațiile bulgaro-sovietice se dezvoltă foarte activ în domeniile economic, cultural și sportiv. Încercarea Moscovei să transforme acest capital pozitiv în atu politic va conduce, în noiembrie 1940, la o propunere adresată Sofiei, de încheiere a unui pact de prietenie și ajutor mutual. Această inițiativă este refuzată de către guvernul bulgar, dar sprijinită masiv de către populație: Partidul Comunist organizează o campanie¹, în care câteva sute de mii de bulgari semnează o petiție în favoarea acordului cu URSS. Chiar dacă această campanie nu duce la un succes, Bulgaria, singura dintre toți aliații Germaniei, refuză să declare stare de război împotriva URSS și să participe la operațiile de pe frontul de est.

România, pe de altă parte, are o experiență diferită privind acest subiect. În primul rând, în 1918-1919 armata română pătrunde în zonele din nordul și estul Moldovei, considerate teritorii românești. Totuși, fiind parte a fostului Imperiu Rus, aceste teritorii sunt revendicate de către guvernul comunist de la Moscova, care, prin urmare, considera România ca participantă la intervenția străină anticomunistă în timpul Războiului Civil (1918-1921). Faptul că la Conferința de la Paris din 1918-1919 zonele Bucovinei de nord și partea orientală a Basarabiei (între Prut și Nistru) sunt atribuite României dăunează constant restabilirii relațiilor între Moscova și București.

Relațiile diplomatice bilaterale (între URSS și România) sunt stabilite în același an între URSS și Bulgaria (1934), dar acest demers nu este urmat de o colaborare bilaterală intensă. Dimpotrivă, în anul 1940, URSS impune un ultimatum României, cerând restituirea Bucovinei de Nord și a Basarabiei orientale. Bucureștiul cedează, dar numai pentru câteva luni: la data de 22.06.1941, armata română alături de cea germană, atacă URSS de la Marea Baltica la Marea Neagră.

Nu este deci dificil să explicăm de ce Acordul de la Paris din 1947 permite Bulgariei, chiar dacă este considerată țară inamică de către Coaliția Antihitleristă, să păstreze partea meridională a Dobrogei, reobținută, pe cale pașnică, în plin război, la 7.9.1940, atunci când România păstrează Transilvania (în dauna Ungariei), dar este obligată să cedeze Uniunii Sovietice Bucovina de Nord și jumătate din Basarabia. În acest context, este mult mai ușor pentru comuniștii bulgari să explice de ce relațiile strânse cu Moscova sunt mai favorabile pentru Bulgaria decât pentru comuniștii români și să explice același lucru și românilor. Astfel, ajungem la analiza factorilor interni.

Factorii interni

Evoluția și pozițiile politice ale partidelor de stânga

Încă de la început trebuie să menționăm faptul, puțin curios, că partidele de stânga, dominante în Rusia și în Bulgaria, au unul și același mentor. Este vorba despre bulgarul Dimitar Blagoev. În perioada 1883-1884, el organizează la Sankt-Peterburg o grupare social-democrată, cu bibliotecă, tipografie și ziar, care intră în legătură cu Plekhanov și pune bazele mișcării social-democrate organizate în Rusia. Expulzat tocmai din această cauză din Imperiul Rus, în 1891 Dimitar Blagoev este printre fondatorii Partidului Social-Democrat Bulgar. În anul 1903, partidul se rupe, iar Blagoev rămâne în aripa stângă (leninistă) – Partidul Social-Democrat Muncitor

¹ „Acțiunea lui Sobolev”, numită după numele de familie al diplomatului responsabil de negocierile cu Bulgaria – secretarul general al Ministerului afacerilor externe al URSS, Arkadii Sobolev. Pentru detalii se poate consulta Valkov, Blagovest. „La Bulgarie et l’Union Soviétique dans les dossiers des Service de Renseignement Allemands (1940-1944)”, *Balkan Studies* (2/1996): 20-29.

Bulgar (BRSDP), transformat, în cele din urmă, în Partid Comunist – organizație politică ce domină viața politică a Bulgariei între 1944 și 1990, iar urmașul său, Partidul Socialist Bulgar, este acum principala forță politică de stânga în Bulgaria¹.

Spre deosebire de majoritatea partidelor social-democrate europene, BRSDP se opune vehement Primului Război Mondial și participării Bulgariei. Rezultatele războiului confirmă prevestirile comuniștilor – Bulgaria trebuie să suporte a doua catastrofă națională². Tocmai aceste evenimente, mult mai mult decât personalitatea lui D. Blagoev, contribuie la creșterea extraordinară a autorității Partidului Comunist în Bulgaria și, în același timp, la asocierea noțiunilor de „rus” și „sovietic”, pe de o parte, și a celei de „rusofil” cu cea de „comunist”, pe de altă parte.

Partidul Comunist Bulgar devine atunci o forță de autoritate care, până la lovitură de stat din 09.06.1923 (și interzicerea Partidului Comunist), este cea de a doua forță politică în Bulgaria după Partidul Țărănist. Chiar dacă această autoritate este parțial distrusă în timpul tenativelor eșuate de opoziție a armatei din 1923-1925, Partidul Comunist se mândrea cu câteva mii de membri și 170 000 de voturi la alegerile parlamentare din 1931. Mai târziu, după cum am arătat deja, comuniștii bulgari sprijină activ tentativele de apropiere față de URSS și practic, iau locul fostelor partide rusofile, din viața politică a Bulgariei după cele două catastrofe naționale din 1913 și 1919³.

Asemănarea creată în Bulgaria, după 1918, între ideea de «rusofil» și cea «de stânga» a contribuit foarte mult la instalarea regimului de tip stalinist – prezentată de către comuniști ca «a doua eliberare», venită din Est. După intervenția Rusiei împotriva Imperiului Otoman, în 1877-1878, datorită căreia Bulgaria a redevenit un stat independent, intrarea Armatei Roșii în Bulgaria, în septembrie 1944 a fost prezentată ca sfârșitul «jugului fascist» și începutul unei noi epoci de libertate pentru oameni.

În România se pot observa, totuși, tendințe diferite. Primul partid de stânga (Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România (PSDMR) a fost creat în data de 31.03.1893, dar nu a supraviețuit decât până în 1899. Ceea de-a doua tentativă de formare a unui partid de stânga a fost făcută în 1910, prin fondarea Partidului Social Democrat Român. PSDR a rămas în cea de a doua Internațională, unde majoritatea membrilor au sprijinit războiul și s-au declarat în favoarea Marii Uniri a României, în 1918. Cu toate acestea, PSDR nu poate evita destinul analogului său bulgar și o ruptură apare în luna mai 1921, când a fost creat Partidul Comunist Român. Având în vedere că România făcea parte din coaliția victorioasă în Primul Război Mondial, PCR nu avea nici problemele, dar nici șansa comuniștilor bulgari. Devenind membru al Internaționalei Comuniste, el trebuia să demonstreze diferențele sale față de PSDR și la nivel național. PCR a adoptat o atitudine pro-minoritară, după logica Internaționalei de a crea partide comuniste până la nivelul grupurilor etnice. Acest fapt a influențat chiar compoziția partidului, care avea printre membrii săi, repartizați aproape egal, români, maghiari și reprezentanți ai altor minorități importante din România (evrei, ucrainieni, bulgari). Din cauza programului și a compoziției sale, PCR a fost acuzat ca fiind antiromânesc și interzis în 1924, continuând activitățile sale în ilegalitate. În mare măsură, tezele propagandei anticomuniste erau de tip «oglină» cu cele ale comuniștilor. PCR a fost declarat «prosovietic» și «prorus» și astfel s-a subliniat sinteza celor doi dușmani ai României interbelice – Rusia (sovietică) revizionistă și comunismul internațional.

Astfel, cele două partide comuniste sunt puse în aceleași condiții (de ilegalitate) atât în Bulgaria, cât și în România. Dar situația nu este deloc aceeași la nivel de

1 Președintele Republicii Bulgaria, Gheorghe Parvanov, ales în 2001 și reales în 2006, este fostul președinte al Partidului Socialist Bulgar.

2 După numeroasele victime și mai ales, după condițiile teritoriale, militare și economico-financiare ale Tratatului de la Neuilly, semnat la data de 27.11.1919 între Antanta și Bulgaria. Desbons, Georges, *La Bulgarie après le Traité de Neuilly*, (Paris : éditions Marcel Rivière), 1930.

3 Ilchev, Ivan, *La Rose des Balkans*, (Sofia/Paris, Colibri/Ophrys, 2002).

afiliere – în 1929 Partidul Comunist Român avea abia 500 de membri, care ajung să fie 2800 în 1936¹, și toate acestea în condițiile în care populația României este mult mai mare decât cea a Bulgariei.

Instalarea regimurilor de tip stalinist

Regimurile de tip stalinist au fost instaurate în ambele țări aproximativ în aceeași manieră, în perioada 1944-1947. Trebuie totuși subliniate niște diferențe semnificative în arhitectura studiului.

În primul rând, Armata Roșie a pătruns în România și Bulgaria pe baza unor declarații de război. Dar pentru România, starea de război cu URSS exista încă din 1941, în timp ce Moscova declară război Sofiei în data de 5.9.1944, numai pentru a justifica intrarea trupelor sale pe teritoriul bulgăresc și pentru a-și asigura participarea în aranjamentele postbelice, așa cum fuseseră prevăzute în Acordurile de la Teheran (1943) și Moscova (1944)².

În al doilea rând, Partidul Comunist Bulgar participa, într-o proporție serioasă (25% și mai mult), în toate guvernele din Sofia începând cu data de 9.9.1944³, devenind majoritar abia în 1946. În cazul României, comuniștii ajung la putere pe data de 6.3.1945, în cadrul celui de-al treilea guvern post-Antonescu (în primii doi ani, comuniștii nu ocupă decât posturi secundare) și, în urma unei presiuni foarte mari din partea URSS, chiar dacă guvernul pro-german este răsturnat cu două săptămâni mai devreme (23.08.1944), față de evenimentele similare din Bulgaria (9.9.1944).

Partea sumbră a instaurării puterii comuniste în Bulgaria arată un număr relativ mic de 915 de condamnați de «Tribunalul popular» în 1944-1945, dintre care 2618 cu sentințe de condamnare la moarte – o dovadă că rezistența anticomunistă în Bulgaria nu a fost deloc semnificativă⁴.

Represiunea în România a fost mult mai severă decât în Bulgaria. Chiar dacă în 1945 comuniștii bulgari declarau că i-au devansat pe români, în ceea ce privește numărul de sentințe ale Tribunalului popular, în perioada următoare – 1949-1952, un număr de 30 000 de români au fost trimiși în închisori, mai ales pentru opoziția lor privind colectivizarea⁵. În plus, liberalizarea regimului are loc în România aproximativ 10 ani mai târziu decât cea din Bulgaria (1964, respectiv 1956). Astfel, în 1960, în penitenciarele românești se aflau încă 17 613 de deținuți politici⁶.

Situația contemporană

Astăzi putem să asistăm la o repunere în discuție a asemănării care se face «stânga/rusofil», dacă observăm dinamica relațiilor ruso-bulgare. La începutul anului 1992, președintele Jelio Jeleu (de dreapta) a denunțat unilateral Tratatul de prietenie

1 Denize, Eugen. Comunismul românesc de la începuturi până la moartea lui Gh. Gheorghiu-Dej, http://revista.memoria.ro/?location=view_article&id=386.

2 Numai statele, care se află în stare de război cu Germania și/sau aliaților săi puteau participa la reglementarea postbelică, a se consulta *Joint Four Nation Declaration, Moscou, October, 1943* pe <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431000a.html>.

3 În primul guvern anti-fascist, PCB avea patru ministri (dintr-un total de 16), printre care cei ai afacerilor externe și internelor.

4 La această cifră trebuie adăugate datele despre deținuții politici de la 1945 până la liberalizarea relativă a regimului în 1956 – aproape 8000 de oameni. A se consulta http://www.epochtimes-bg.com/2007-01/2007-04-29_01.html

5 <http://www.memorialsighet.ro/ro/sala.asp?id=9>

6 Bălan, Ion. *Regimul concentraționar din România, 1945-1964*, (București: Fundația Academia Civică, 2000).

și cooperare între Sofia și Moscova și în 1999 guvernul bulgar de dreapta a refuzat Rusiei un coridor aerian pentru transportul trupelor rusești trimise în Kosovo.

Pe de altă parte, după alegerea socialistului Gheorgui Parvanov în postul de președinte al Bulgariei, în anul 2001 se poate observa o intensitate sporită în relațiile ruso-bulgare, cu prilejul Anului Rusiei în Bulgaria și invers (2008 și, respectiv, 2009), numeroase vizite ale președintelui Vladimir Putin la Sofia, precum și acorduri economice strategice între cele două țări, în special în vederea construirii celei de a doua centrale nucleare electrice în Bulgaria.

La nivelul opiniei publice, situația contemporană seamănă mai degrabă cu cea de la sfârșitul secolului al XIX-lea, decât cu perioada interbelică. O majoritate zdrobitoare a bulgarilor manifestă o atitudine pozitivă față de Rusia – 95% în 1998 și între 73% și 78% în perioada 2006-2008¹. Aceste cifre arată că percepția bulgarului de rând față de Rusia nu este dependentă de politica oficială a Sofiei și reprezintă încă o dovadă în favoarea tezei că atitudinea bulgarilor față de Rusia, formată acum mai mult de 150 de ani, rămâne relativ constantă și nu este de loc influențată nici de instaurarea regimului de tip stalinist în 1944-1947, nici de alte evenimente din istoria modernă a Bulgariei.

Încă o dată, ceea ce se observă în România diferă sensibil. Tratatul de bază privind relațiile de prietenie între Rusia și România nu este semnat decât în anul 2003, peste 10 ani după constituirea Rusiei ca stat independent, în timp ce Sofia și Moscova au rămas fără acest tip de tratat numai câteva luni, în prima jumătate a anului 1992 (noul tratat fiind semnat pe 4.8.1992)². Șefii statului român și rus nu s-au întâlnit decât de cinci ori în ultimii 15 ani, consultările bilaterale la nivel minister afacerilor externe fiind organizate, însă, în mod regulat. În același timp, au avut loc cel puțin 8 întâlniri ruso-bulgare la nivel prezidențial, din 1992 încoace, și mai multe la nivelul primului ministru și al ministrului afacerilor externe.

La nivelul schimburilor economice, cifrele arătau o activitate de parteneriat mult mai intensă între Moscova și Sofia, decât între Rusia și România: în anul 2005 valoarea totală a schimburilor comerciale ruso-bulgare este de 3 miliarde de dolari SUA, și 4,14 miliarde USD în 2006. Pentru România datele respective sunt de 3,6 miliarde USD în anul 2005 și 4,4 miliarde USD în 2006 în condițiile în care piața românească este de trei ori mai mare decât cea bulgară.

Dacă baza legală a relațiilor bilaterale între Rusia și România cuprinde un număr mai mare de tratate decât cea a Bulgariei, printre acordurile ruso-bulgare sunt cele despre proiectele strategice în domeniul energiei, ca oleoductul Burgas-Alexandrupolis și gazoductul «South Stream», care nu au echivalent pe plan ruso-român. În ceea ce privește opinia publică, discursul public din România, vizavi de Rusia, pare a fi dominat de noțiuni precum «apărare», «șantaj», «conflicte» sau «securitate»³, ceea ce este revelator, pentru că trădează o anumită neîncredere, chiar teamă de țara mare de la Răsărit.

Și pe când consilierul președintelui României, Constantin Degeratu afirmă

1 Sondaj de opinie publică, realizat de către Alpha Research în 1998 și publicat în săptămânalul „Capital”, numărul 9 din 7.3.1998, și sondaj de tip „panel” realizat de către MBMD Research în 2006-2008 (nepublicat).

2 A se consulta pe acest subiect siturile oficiale ale Ministerului Afacerilor Externe al României – <http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=5698&idlnk=1&cat=3>, și Bulgariei – http://www.mfa.bg/bg/index.php?option=com_content&task=category§ionid=59&id=149&Itemid=382.

3 A se consulta rezumatul discuției „Trebuie să ne temem de Rusia”, organizată de revista *Foreign Affairs*, elaborat de Stela Popa în *Jurnalul de Botoșani și Dorohoi*, 27.05.2008, și prezentările în cadrul conferinței „NATO and ESDP – developments after the Bucharest summit”, organizată de către Centrul de prevenire a conflictelor și Early warning la București, 24.10.2008

franc faptul că trebuie gândită „apărarea teritorială a României și Poloniei” față de o agresiune posibilă din partea Moscovei¹, s-ar putea trage concluzia că teama și neîncrederea față de Rusia sunt percepțiile preponderente în societatea românească.

Concluzii

După această trecere în revistă a atitudinilor față de Rusia și a partidelor de stânga în România și Bulgaria, putem trage concluzia că factorul dominant care determină aceste atitudini este percepția despre Rusia și relațiile cu aceasta. Se mai poate afirma nu numai că atitudinile rusofile și rusofobe nu se referă doar la epoca sovietică, ci și, mai degrabă contrariul, respectiv că ultimii 500 de ani de istorie au lăsat o amprentă mult mai importantă asupra spiritului colectiv al popoarelor despre care vorbim, decât ultimii 50 de ani. Momentul cheie ale istoriei, din acest punct de vedere, îl reprezintă crearea statelor moderne în ceea ce a doua jumătate a secolului al nouăsprezecelea și Primul Război Mondial, după care a fost creionată harta politică a Europei contemporane.

Atitudinea pozitivă față de Rusia, formată printre bulgarii de-a lungul secolelor, a determinat apariția unui partid de stânga mai puternic și a facilitat instaurarea regimului de tip stalinist în Bulgaria. Tocmai din această cauză, în Bulgaria post-totalitară, sentimentele rusofile rămân puternice și fostul partid comunist – influent, ceea ce nu este cazul în România.

Țările care au avut o experiență dificilă cu Rusia (de exemplu Cehia) demonstrează, de asemenea, și elemente de ambiguitate, atât în perioada postbelică, precum și în prezent. Din dorința de a prezerva relațiile bune cu URSS (stabilite cu participarea Franței în 1935), președintele Edward Benes refuză participarea Cehoslovaciei în «Planul Marshall», în anul 1948. Numai zdrobirea tentativei reformative din 1968 («Primavara de la Praga») provoacă renașterea atitudinii antirusesci printre cehi. Astăzi, cu toate că este membră NATO și UE, Republica Cehă are un Partid Comunist și un Partid Socialist puternic, cel dintâi având o politică clar negativă referitoare la amplasarea pe teritoriul ceh a unor elemente din sistemul antirachetă al SUA, considerat printre altele antirusesc.

¹ În cadrul celei de-a doua conferințe citata mai sus.

Implozia leninismului

O reevaluare a conflictului sino-sovietic
din perspectivă ideologică

■ EMANUEL COPILAȘ

The present paper proposes, as the title announces, an ideological analysis of the Sino-Soviet conflict and of what I interpreted as being the most important dimensions of it. Ideology is approached here as a hermetical political philosophy, centered on a body of dogmatic ideas, permanently oriented towards assaulting (not improving) the existing social, political and economical models. In one word, an assault over reality itself. Leninism is the best example of such an assault. The stake of the paper is to prove that the Sino-Soviet conflict is most appropriate understood in ideological terms, although, paradoxically, it represented, as Zbigniew Brezinski observed many decades ago, a devastating blow for ideology itself – and to outline some motives for the disintegration of Leninism as a consequence of the conflict.

Keywords:

ideology, premises of the Sino-Soviet conflict, dimensions of the Sino-Soviet conflict, Asianized Leninism, Europeanized Leninism, Leninism self-consumption

Luarea cu asalt a realității. Mic excurs asupra fenomenului ideologic

Dorința omului de a schimba lumea este imemorială. Niciodată însă nu a devenit atât de pronunțată ca în tumultuosul secol XIX. Progresele tehnologico-industriale avansau într-un ritm nemaiîntâlnit până atunci, iar odată cu Revoluția Franceză fuseseră câștigate drepturi politice inimaginabile în secolele anterioare. Cu toate acestea, clivajele sociale și economice se mențineau la cote înalte. Dinamica socială care a fost antrenată de industrializările secolelor XVII și XVIII, și care a transformat o mare parte a țăranimii europene în muncitori, reprezentase cu siguranță o ameliorare a condițiilor de viață a acestora; nu trebuie omis însă faptul că noul tip de economie care prevalase în detrimentul mercantilismului colonialist suferea de numeroase tare, dintre care inegalitatea celor aflați la baza ei în raport cu cei care o conduceau era de departe cea mai accentuată.

Karl Marx a fost unul dintre sociologii care au denunțat-o vehement, descriind cu meticulozitate și acribie ceea ce îi apărea ca fiind injustiția sistematică la care era supus proletariatul european. În epoca sa, filosofia stângii intra într-o metamorfoză profundă, trecând de la denunțarea monarhismului, așa cum o făcuse în perioada Revoluției Franceze, la critica economiei capitaliste

și a societății burgheze care o făcea posibilă.¹ Marx a fost un observator atent al mediului socio-economic și politic în care a trăit, dar i-a fost imposibil, așa cum probabil le este majorității gânditorilor, fie că sunt conștienți de acest aspect sau nu, să iasă cu adevărat din tiparele sale intelectuale (pentru a folosi vocabularul marxist, i-a fost imposibil să își depășească propriul „fetișism”). Astfel, într-o epocă a progresului care părea nelimitat și a rațiunii descătușate de conservatorismul *Ancien Régime*-ului, Marx nu a reușit să creeze altceva decât o filosofie pozitivistă specifică epocii, este adevărat, pertinentă și calchiată pe un substrat empiric indeniabil. O filosofie căreia i s-a oferit în secolul următor, așa cum aprecia Raymond Aron, „o interpretare monstruoasă”. Însă, deși distanța dintre intelectualul german Karl Marx și agitatorul politic Vladimir Ulianov Lenin este enormă, consider că așa cum au subliniat înainte eminente cercetători responsabil de sâmburele ideologic inerent marxismului se vace vinovat Marx însuși, nu Lenin. Chiar dacă, în eventualitatea confruntării cu iacobinul său discipol rus, Marx ar fi optat mai degrabă pentru menșevism decât pentru bolșevism², inevitabilitatea și necesitatea revoluției din interiorul teoriei marxiste îi conferă acestei un substrat ideologic inexplicabil. Sigur, problema violenței care o va însoți este subsumabilă unei pluralități de interpretări, dar transformarea lui Marx într-un precursor direct al lui Lenin, atât din punct de vedere a intelectual cât și al mijloacelor politice teoretizate și folosite, este lipsită de conținut.³ În ceea ce privește violența revoluționară aș opta mai degrabă pentru explicațiile oferite de marxistul italian Antonio Gramsci, pentru care lucrări ca *Manifestul Partidului Comunist* reprezintă nu neapărat esența marxismului, cât o încercare de a populariza ideile lui Marx (și Engels) în mediul proletar, simplificându-le.⁴

Însă același Gramsci considera că Marx și Lenin sunt inextricabil legați ca două momente succesive ale marxismului, „știință-acțiune”, amândoi având „o importanță istorică egală”.⁵ Astfel, cei doi, deși separați printr-o multitudine de diferențe, sunt încadrabili în matricea intelectuală mai largă a pozitivismului: credința neabătută în progres, într-o perspectivă lineară a istoriei omenirii și, aș adăuga, în ineluctabilitatea transformării revoluționare a lumii. Aceasta, atunci când va fi avut loc, nu ar fi fost altceva decât o confirmare a pretențiilor științifice marxiste, iar nu o moralizare excesivă a politicii, așa cum o consideră mult mai îndreptățit Raymond Aron.⁶

1 Raymond Aron, *Opiul intelectualilor*, traducere de Adina Dinițoiu, (București: Curtea Veche, 2007), 19. Documentarea pentru acest articol se datorează parțial unui grant AMPOSDRU (Investește în oameni! FONDUL SOCIAL EUROPEAN, Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, proiectul „Studiile doctorale facto major de dezvoltare al cercetărilor socio economice și umaniste”), obținut din partea Universității Babeș-Bolyai pe perioada studiilor doctorale.

2 Nicolai Berdiaev, *Originile și sensul comunismului rus*, traducere de Ioan Mușlea, (Cluj-Napoca: Dacia, 1994), 100.

3 Claude Lefort analizează maniera în care conceptul de „dictatură a proletariatului”, folosit foarte rar de Marx și în special în corespondența sa privată, devine un element central în gândirea lui Lenin. Mai mult, scrie cu judiciozitate Lefort, liderul revoluției bolșevice „îl manipulează pe Marx așa cum manipulează faptele” pentru că în cadrul leninismului, continuă acesta, „Folosirea teoriei, ca și a practicii, devine polițistă.” Aș adăuga aici că asocierea leninismului teoretic și practic cu un sistem polițist este doar în aparență adecvată. Da, leninismul este agresiv față de societatea în care s-a instaurat, dar el nu vizează disciplinarea și controlul acesteia decât ca etapă intermediară în procesul transformării ei radicale, a depășirii și înlocuirii ei cu o nouă societate, o nouă realitate care, paradoxal, în procesul devenirii sale o devorează pe cea veche, dar fără care, așa cum argumentează Alain Besançon, nu poate exista. Claude Lefort. *Complicația. Recurs asupra comunismului*, traducere de Dan Radu Stănescu, (București: Univers, 2002), 29-30.

4 Antonio Gramsci, *Scrieri alese*, traducere de Titus Pârvolescu, (București: Univers, 1973), 23.

5 Antonio Gramsci, *Opere alese*, traducere de Eugen Costescu, (București: Editura Politică, 1969), 69.

6 Raymond Aron, *Spectatorul angajat. Interviu cu Jean Louis Missika și Dominique Wolton*, traducere de Miruna Tătaru Cazaban, (București: Nemira, 2006), 325.

Apare în acest punct o problemă foarte delicată: aceea a imposibilității decantării, în cadrul marxismului între dezideratul de a sluji cu adevărat muncitorilor *hic et nunc*¹ și subsumarea acestuia unor concepte dogmatice (materialism istoric, dialectică, revoluție)² considerate a fi unicele instrumente pentru eliberarea radicală, totală a lumii de structurile de socio-economice care o încorsetează. Dilema a produs polemici aprinse atât în timpul vieții lui Marx (Critica pe care acesta a adresat-o Programului de la Gotha și social democrației germane care „trădase” idealurile revoluționare optând pentru „îmburghezire” și pentru susținerea muncitorilor pe cale parlamentară în interiorul structurilor politico-economice existente³), cât și în timpul activității politice a lui Lenin (ruptura petrecută în 1903 între bolșevicii radicali și menșevicii moderați).

Ajungem astfel în miezul fenomenului ideologic. Deși este specific secolului XX, mișcările ideatice-sociale subsumabile conceptului au apărut, consideră Hannah Arendt, în secolul anterior. Este vorba despre mișcările „pan”-iste, dintre care se remarcă în acest sens panslavismul și pangermanismul. Neavând un program politic economic și social concret, cu obiective specifice și fezabile, mișcările de acest gen (numite de Arendt „imperialisme continentale”, în opoziție cu imperialismele clasice, coloniale, pe care Rusia țaristă și Germania wilhelmiană nu apucaseră să și le contureze așa cum probabil ar fi dorit), se caracterizau prin dinamism, obiective confuze și romantice (refacerea unor prezumtive glorii pe care „Sfânta Rusie” sau „Sfântul Imperiu Romano-German” le-ar fi deținut în trecut), beneficiind totodată și de o surprinzătoare aderență. „Ecoul popular, care a rezistat unor eșecuri vizibile și constantelor schimbări de program, a prefigurat grupurile totalitare de mai târziu, care erau la fel de vagi în ce privește țelurile reale și supuse schimbărilor de zi cu zi ale liniilor politice. Ceea ce făcea coeziunea mișcărilor pan-naționaliste, unindu-le membrii, era în mult mai mare măsură o stare de spirit generală decât un scop bine definit.”⁴ Pentru cazul Rusiei cel puțin, Nicolai Berdiaev a avansat o ipoteză diferită.

1 Pe urmele marxistului francez Etienne Balibar Alex Callinicos consideră că, începând cu Revoluția Franceză, programul modernității a adus în prim plan atât problema libertății, cât și pe cea a egalității. De fapt, cele două sunt inseparabile, Balibar avansând conceptul *égaliberté* (egalitate): libertatea îți pierde substanța într-un mediu caracterizat de disparități socio-economice profunde, ea fiind interdependentă în raport cu egalitatea, înțelegând aici nu ca omogenizare, ci ca o echilibrare a ceea ce sociologul germano-britanic Ralph Dahrendorf a numit, în lucrarea sa *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, (traducere de Radu Neculau) „șanse de viață” (București: Humanitas, 1996), 29-35. Pe cale de consecință, modernitatea trebuie în permanență „obligată să-și îndeplinească promisiunea de egalitate și libertate.” Vezi *Egalitatea. Sărăcie și inegalitate în economiile dezvoltate*, traducere de Andreea Petrescu, (București: Antet, 2006), 105. Perspectiva este judicioasă și fertilă, dar nu trebuie uitat avertismentul lui Raymond Aron relativ la fragilitatea societăților democratice moderne sau la supramoralizarea și hipertrofierea politicului și a posibilităților acestora. Întotdeauna se vor găsi destule voci care să conteste „emanciparea reală” a proletariatului, înceată, sinuoasă, imperfectă, în favoarea „emancipării ideale”, perfectă, dar imposibilă. Aron, *Opiul intelectualilor*, 109. Sigur, aici perspectiva teoretică ideală rezidă în echilibrarea celor două viziuni mai sus menționate. Din păcate însă suferă de același defect ca și „emanciparea ideală” a lui Aron, fiind perfectă dar totodată imposibil de transpus cu acuratețe în practică. Asta nu înseamnă însă că trebuie abandonată: idealurile umane transformă în permanență lumea, dar nemoderate de rațiune, dialog și de multitudinea de contexte în care pot produce varii rezultate, sunt pasibile de a antrena în aceeași măsură nu numai transformări, ci și catastrofe.

2 A se consulta, pentru o explicitare marxist-leninistă a respectivelor concepte, lucrarea *Bazele Filozofiei Marxiste*, traducere colectivă, (București: Editura Politică, 1959), 401-437, 261-398, 577-642.

3 Karl Marx, *Critica programului de la Gotha*, text disponibil la <http://www.marxists.org/romana/m-e/1875/gotha/index.htm>, consultat în data de 14. 09. 2009.

4 Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, (București: Humanitas, 1994), 300.

Panslavismul, rezultat din slavismul care l-a precedat, era o creație exclusiv intelectuală, care nu reușea să penetreze straturile de jos ale societății ruse. Faptul că a fost recuperat și transformat în cele din urmă în doctrina oficială a imperialismului țarist, deși i se opunea într-o măsură considerabilă, nu alterează datele problemei. Inteligența rusă, pepiniera spiritualo-intelectuală a unui Tkacev (revoluționar rus radical) sau a unui Lenin și a bolșevismului, a fost radicalizată de frustrările rezultate din imposibilitatea transmiterii și receptării mesajului său atât în mediul rural, predominant, cât și în cel al elitei politico-economice, a aristocrației din jurul țarului. Prin urmare, inteligența și-a dezvoltat o concepție deosebit de intransigentă despre misiunea sa, în care componenta dialogică era obstrucționată în favoarea celei practice: societatea și nobilimea, lipsite de discernământ politic, trebuiau împinse indiferent de costuri spre, și nu convinse de beneficiile revoluției. Marxismul rus, preluat în manieră fragmentară și insuficient analizat, se va deosebi puternic de cel occidental: în timp ce primul era caracterizat de raționalitate și își reformula tezele ținând cont de realitățile empirice, ultimul era infuzat în primul rând de un mesianism radical și propunea distrugerea radicală a societății existente în numele libertății și echității totale care va decurge cu necesitate din ea.¹ Se prefigurează astfel și rolul de avangardă al partidului de extracție leninistă, altfel spus a minorității posesoare de adevăruri absolute care se erijează în „moașa” lumii pe cale de a se naște.

Pentru Alain Besançon, ideologia se află la confluența dintre o interpretare deformată a religiei și o interpretare deformată a teoriilor științifice. Astfel, ideologia nu poate fi o teorie științifică din cauza anvergurii și conținutului scopului său. Teoriile științifice au în general scopuri limitate și specifice, care urmăresc să ofere răspunsuri cât mai complexe posibil la problemele umane de natură tehnică. Însă revoluția marxist-leninistă pretinde să ofere soluții la totalitatea problemelor umane, fie ele tehnice, practice² sau spirituale. Depășind ca scop și dimensiuni ambițiile unei simple teorii științifice, ideologia preia elemente elemente științifice inserându-le într-o logică proprie.³ Continuând argumentul, ideologia nu poate fi nici o religie autentică, deși a fost percepută deseori în acest fel.⁴ Chiar dacă nu duce lipsă de fervoare religioasă și profetism, iar obiectivul său suprem este indeniabil unul de factură mesianică, aceasta pretinde că se întemeiază pe evidențe empirice și nu poate accepta „un *non-știut* conștient”, așa cum putem găsi „la temelii religiilor credinței”. „Când Lenin declară despre concepția materialistă a istoriei că nu este o ipoteză, ci o doctrină științifică acceptată [acest fapt] este desigur o credință, dar pe care el o presupune dovedită, întemeiată pe experiență. La temelii ideologiei există un dat-știut. Lenin nu știe că el crede. El crede că știe.”⁵

Pentru filosoful maghiar Georg Lucács, conștiința revoluționară nu este definită neapărat de radicalism sau de recurgerea la mijloace violente. Esența ei este dată de *totalism*, adică de subsumarea permanentă a fiecărei acțiuni sau idei proiectului atotcuprinzător care este revoluția, înnoirea radicală, inevitabilă și ultimă a lumii. Pentru revoluționar nu există „autonomia acțiunii față de gândire” sau a „teoriei” față de „practică”. Existența lor ar conduce la fragmentarea militantismului său și slăbirea perseverenței cu care urmărește să materializeze idealul revoluțio-

1 Berdiaev, *Originile*, 97-100, 134.

2 Pentru distincția între „cunoașterea tehnică” și „cunoașterea practică”, o referință fundamentală este lucrarea filosofului britanic Michael Oakeshott, *Raționalismul în politică*, traducere de Adrian Paul Iliescu, (București: BIC ALL, 1995), capitolul omonim, 9-45.

3 Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, (București: Humanitas, 1993), 11.

4 Vezi lucrările unor autori ca Edgar Morin, *Gândind Europa*, traducere de Margareta Batcu, (București, Trei: 2004), Bernard Henry-Levy, *Barbaria cu chip uman*, (București: Humanitas, 1992) sau Joshua Muravchik *Raiul pe pământ. Mărirea și decăderea socialismului*, traducere de Cristina Chevereșan și Dorian Branea, (Timișoara: Brumar, 2004).

5 Besançon, *Originile*, 12-13.

nar.¹ Consider că tocmai acest tip de fanatism, nu neapărat violent, sau mai degrabă instrumentalizând violența în funcție de conjunctură și de aportul pe care l-ar putea aduce cauzei revoluționare, oferă ideologiei sensul său cu adevărat înspăimântător: acela de a goli omul de eu și de a îl transforma într-o mașinărie pasivă aflată în slujba unui proiect abstract, irealizabil, și tocmai de aceea atractiv. Dezamăgit de perfecțiunea realității prezente, revoluționarul se hrănește din perfecțiunea unui proiect de realitate alternativă. Ideologia care îl animă poate fi înțeleasă astfel drept un asalt asupra realității înseși, unul cu atât mai periculos cu cât are la bază speranțe și idealuri umane care transcend timpul și spațiul și care par, tocmai din acest motiv, realizabile în manieră exhaustivă.

La modul ideal, ideologul (teoretician) și revoluționarul (practician) se combină, iar diferențele reale dintre ei sunt oricum anulate de proiectul la care subscriu fără rezerve. Sondând trecutul pentru a extrage din el legi istorice care subîntind diferite faze ale societăților umane aflate într-o succesiune dialectică și care explică în special modurile în care are loc trecerea de la o etapă la alta², gândirea ideologică poate fi considerată o profeție laică. Ea cunoaște eschatologia istorică finală, fiind indiferentă din punct de vedere teoretic la încăpățânarea realității de a o contrazice. Fiind ostilă realității, ideologia reprezintă, așa cum o numește Besançon, un „fals empirism”, concomitent cu o deturnare a sensului religiozității, deoarece își propune înfăptuirea promisiunilor Raiului nu în „împărăția lui Dumnezeu”, ci în cea a omului. Fiind fidelă unei realități alternative pe care se străduie să o materializeze, ideologia face tot posibilul pentru a „emancipa gândirea de experiență și realitate”. Astfel, înțeleasă în sens restrâns și simplificat ca propagandă a mișcărilor totalitare, ideologia „se străduiește totdeauna să injecteze un înțeles secret în orice eveniment public și concret și să suspecteze o intenție ascunsă în spatele oricărei acțiuni politice publice. O dată ce mișcările au ajuns la putere, ele purced să schimbe realitatea în conformitate cu pretențiile lor ideologice.” Astfel, distincția dintre adevărat și fals se estompează treptat³, pe măsură ce ideologia încearcă peremptoriu impunerea unor noi principii de interpretare a adevăratului și a falsului conforme cu realitatea a cărei urgență, mai devreme sau mai târziu, este imperativă. Pe parcursul acestui proces de reconfigurare a criteriilor veracității și de impunere a utopiei ideocratice, vizibilitatea ideilor ca arsenal de luptă împotriva realității⁴ ajunge la climax, funcție pe care o păstrează pe întreaga durată a existenței ideologiei.

Un exemplu practic de gândire ideologică poate fi găsit în procesele-spectacol din Moscova anilor '30, în care vechea gardă leninistă a fost epurată de Stalin tocmai pentru imaturitatea ideologică de care se făcuse vinovată. Membrii de partid destinați să joace – pentru masele și opinia publică internațională, la rândul lor imature

1 Berdiaev, *Originile*, 133-134. Vezi și Gavril Máté, *Georg Lucács și epopeea lumii moderne*, traducere nespecificată, (Cluj-Napoca: Dacia, 1979).

2 Karl Popper, *Mizeria istoricismului*, traducere de Dan Suciu și Adela Zamfir, (București: All, 1998).

3 Arendt, *Originile*, 610, 614.

4 Carl Friedrich, Zbigniew Brezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, (Cambridge: Harvard University Press, 1956), 71. Autorii susțin că „Ideile devin arme atunci când nu mai sunt percepute cu fermitate ca fiind adevărate”. Aceasta este definiția clasică a fanatismului cu care, în cazul ideologiilor, nu sunt de acord. Inteligența rusă a secolului XIX s-a radicalizat tocmai pentru că, așa cum argumentează Berdiaev și Besançon, izolată social și intelectual, a transformat ideile care o animau într-un instrument de „insulare” (termenul îi aparține lui Ken Jowitt) și totodată de asaltare a realității până la transformarea ei totală, înțeleasă ca decurgând cu necesitate dialectică din realitatea prezentului. Lenin nu a fost cu siguranță mai puțin fanatic și mai puțin convins de adevărul său atunci când mișcarea bolșevică se afla în impas. Iar după ce ideologia comunistă instituționalizată și-a pierdut treptat din vitalitate (începând cu sfidarea titoistă, destalinizarea și conflictul sino-sovietic), caracterul combativ a ideilor care o articula s-a redus considerabil, chiar dacă obiectivul final rămânea neschimbat.

ideologic deoarece încă se ghidau după distincția „burgheză” dintre adevăr și falsitate – rolul expiator pentru anumite nereușite economico-sociale în planul realității pe care partidul o asaltează permanent, sunt inițial lăudați ca fiind aleși pentru o sarcină de o importanță capitală. Dacă se dovedesc a fi, la rândul lor, insuficient maturizați ideologic (necooperanți), atunci aceștia obstrucționează, indiferent de vinovăția sau nevinovăția lor în planul realității „burgheze”, legile istorice imuabile după care se ghidează devenirea umană și pe care partidul nu face altceva decât să le pună în practică. Astfel, în planul realității ideologice, vinovăția condamnatului este acum dincolo de orice îndoială, el nedevenind altceva decât un dușman care obnubilează progresul istoric și care devine astfel indezirabil.¹

Premise ale conflictului sino-sovietic

După scurta introducere făcută în paginile de mai sus fenomenului ideologic, ne putem concentra acum atenția asupra disputei dintre cei doi coloși ai lumii comuniste, Uniunea Sovietică și China. Dimensiunea cea mai importantă a existenței lor era, cu siguranță, cea ideologică²: leninismul reprezenta însăși filosofia, rațiunea existențială care le legitima prezența politică și le permitea amândorura să pună în aplicare propriul proiect de asaltare a realității. Sigur, treptat și dintr-o varietate de motive, ideologia și-a pierdut aderența pe care o avea pentru majoritatea membrilor de partid, transformându-se într-un surogat a ceea ce reprezentase odinioară. Iar în acest proces, conflictul sino-sovietic a jucat, după cum voi încerca să demonstrez, un rol de prim rang.

Revoluția Bolșevică din octombrie 1917 a condus, cinci ani mai târziu, la emergența primului stat socialist din lume. După moartea lui Lenin, survenită în ianuarie 1924, Stalin s-a concentrat pe industrializarea masivă a țării și pe centralizare politico-administrativă extremă. China, care a devenit comunistă în 1949, a încercat o abordare mai echilibrată atât a industrializării, punând accent și „dezvoltarea agricolă” destinată „consumatorilor” din mediul rural, cât și a problemelor administrative, punând în practică o formă limitată de descentralizare.³ Agenda internă relativ moderată a Beijingului în primii ani ai Republicii Populare Chineze contrastează în aparență cu atitudinea ideologică intransigentă pe care a adoptat-o în polemica de după 1960 cu URSS; situația a fost însă mult mai complicată.

Chiar dacă data începerii distonanței Beijing-Moscova este plasată de cele mai multe ori în 1956, atunci când a fost inițiată destalinizarea, sau la Conferința Partidelor Comuniste (având ca subiect principal problematica internațională) din 1957 sau chiar din 1960, există autori pentru care ostilitatea a început cu câțiva ani mai devreme. Unul dintre ei este Henry Kissinger, pentru care atitudinea „netovărășească” a PCUS față de PCC cu ocazia declanșării în 1950 a Războiului Coreei (Moscova a

1 Arendt, *Originile*, 612-613.

2 Ken Jowitt, *New World Disorder. The Leninist Extinction*, (Los Angeles: University of California Press: 1993), 58, 169. Cazul Chinei este unul aparte. Se știe că regimurile comuniste sunt politice prin definiție. Pe cale de consecință, ele preferă o economie disfuncțională, dar pe care o pot controla și care nu poate antrena contestări ale regimului însuși. Liberalizând parțial sfera economică, PCC a plătit cu siguranță un preț politic, substanța sa leninistă fiind grav afectată. Însă în sfera politică partidul deține în continuare monopolul, chiar dacă a fost nevoit să facă un încă compromis social în sensul acceptării unui anumit acces nerestricționat la informație. Per ansamblu, se poate afirma că regimul comunist chinez a admis temporar pierderea confruntării cu realitatea, optând resemnat pentru „coexistență (mai mult sau mai puțin) pașnică”. Nu cred însă că asaltul final asupra realității a fost totalmente înlăturat de pe agenda politică; mai degrabă, a fost amânat *sine die*.

3 Theda Skocpol, *States and Social Revolutions*, (New York: Cambridge University Press, 1979), 269, 271.

pretins „plată în numerar” pentru ajutoarele trimise Beijingului în vederea angajării militare de partea Coreei de Nord împotriva intervenției americane) a reprezentat principalul punct de plecare al viitorului conflict.¹ Mao s-a implicat în război deoarece era convins că liderii de la Washington urmăreau de fapt răsturnarea propriului său regim,² neexcluzând posibilitatea unei agresiuni nucleare.³

Cu toate acestea, pulsioni latente ale animozității viitoare dintre cei doi poli ai lumii comuniste pot fi identificate și înainte de comunizarea Chinei. Stalin nu a fost niciodată încântat de perspectiva comunizării Chinei sau a oricărui altui stat, dacă procesul nu se desfășura sub controlul său.⁴ De fapt, în conflictul latent început în anii '20 între comuniștii chinezi și forțele naționaliste ale Gomindan-ului, Stalin l-a susținut indirect pe liderul naționalist Chiang-Kai-shek, cu care putea negocia în manieră atractivă interesele Uniunii Sovietice în eventualitatea unei Chine condusă de Gomindan. De asemenea, caracterul predominant rural al Revoluției Chineze îi plăcea lui Stalin, care ar fi preferat o abordare marxistă mai ortodoxă, „bazată pe proletariatul urban”, ignorând însă faptul că și Revoluția Rusă a recurs la compromisiuri cu țărănimea pentru a putea supraviețui.⁵ În ultimă instanță, Mao nu era agreat personal de secretarul general al PCUS.⁶

Comuniștii chinezi au sprijinit însă ardent poziția centrului lumii comuniste pe palierul ideologic sau în ceea ce privește politica externă, cel puțin până la sfârșitul anilor '50, deși în plan intern manifestau, după cum am văzut, o „independență organizațională” considerabilă.⁷ Astfel, viitorul conflict sino-sovietic a fost facilitat în subsidiar și de experiențele revoluționare diferite ale PCUS, respectiv PCC⁸: în timp ce sovieticii au ajuns la putere într-o societate indiferentă și abrutizată și într-un climat politic ostil, comuniștii chinezi au beneficiat de un real suport popular, o strategie militară superioară Gomindanului și, nu în ultimul rând, un capital moral net superior naționaliștilor, asociați în mentalul popular cu opresiunea nobiliară; mai mult, Mao și adepții săi au reprezentat în timpul invaziei japoneze și a cuceririi Manciei (1937-1945), centrul simbolic al rezistenței chineze (timp în care comuniștii și naționaliștii s-au aliat în vederea respingerii inamicului comun), numărul luptătorilor comuniști multiplicându-se în acest interval de aproximativ zece ori.⁹ Tot în aceș-

1 Henry Kissinger, *Diplomația*, traducere de Mircea Ștefancu și Radu Paraschivescu, (București: BIC ALL, 2003), 423.

2 Kissinger, *Diplomația*, 419.

3 T.V. Paul, *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*, (New York: Cambridge University Press, 1994), 87. Pentru o perspectivă strategică detaliată asupra implicării Beijingului în Războiul Coreei, vezi capitolul 5 al lucrării, „The Chinese Intervention in Korea, 1950”, 86-125.

4 Cazurile Iugoslaviei, Albaniei și Chinei sunt concludente: fiecare dintre aceste state a devenit comunist în absența controlului direct al Moscovei, fiind totodată singurele care au ajuns la conflicte deschise și la rupturi politico-ideologice cu Uniunea Sovietică. Vezi Immanuel Wallerstein, *Geopolitics and Geoculture. Essays on the changing world-system*, (New York: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 1994), capitolul „Marxism-Leninism and the modern world system”, 91.

5 Michael Lynch, *Republica Populară Chineză după 1949*, traducere de Simona Ceaușu, (București: BIC ALL, 2004), 146-147; Kurt London, „The Sino-Soviet Conflict” *Current History* 302:1966, 207-208.

6 Lynch, *Republica*, 148-150.

7 Robert V. Daniels, „How Monolithic was the Monolith?”, *Problems of Communism* 13 (1964): 46. Acest număr al revistei are ca temă conflictul care face obiectul eseului de față, fiind intitulat „International Communism and the Sino-Soviet Dispute”.

8 Zbigniew Brezinski, *The Soviet Bloc. Unity and Conflict*, (Massachusetts: Harvard University Press, 1971), 405; Herbert Dinerstein, „Rivalry in Underdeveloped Areas”, *Problems of Communism* 13 (1964): 70.

9 Soulet, *Istoria*, 35. O dovadă a belicozității comunismului chinez dinaintea cuceririi puterii, anticipatorie pentru poziția Republicii Populare din anii '60 în privința armamentului nuclear, este un discurs al lui Mao din primăvara anului 1939 cu ocazia împlinirii a trei ani de la înființarea Colegiului Politic și Militar al Poporului Chinez împotriva Japoniei, intitulat „To Be Attacked By

ti ani, resentimentele lui Mao față de Stalin și PCUS cresc.

În 1945 Stalin nu i-a permis Chinei să declanșeze o revoluție și ne-a spus: „Evitați războiul civil. Colaborați cu Chiang-Kai-shek. Altminteri Republica Populară Chineză va pieri.” Cu toate acestea nu l-am ascultat, iar revoluția a izbândit. Chiar și după victoria revoluției, Stalin s-a temut că China poate degenera într-o altă Iugoslavie și că eu pot deveni un fel de Tito [o temere justificată... n.m.] Ulterior am fost la Moscova [în 1950] și am încheiat tratatul de alianță chino-sovietic. Acesta a fost rezultatul unei lupte. Stalin nu a vrut să semneze tratatul; în cele din urmă, după două luni de negocieri, l-a semnat.¹

În ciuda disonanțelor dintre liderii și experiențele revoluționare diferite ale celor doi „mari” ai lumii comuniste, Mao nu a contestat niciodată ascendentul stalinist. În 1948, Republica Populară Chineză s-a evidențiat chiar prin vehemența cu care a denunțat „revizionismul” iugoslav, perceput (corect) ca un deserviciu major pentru coeziunea politică și monolitismul ideologic al „lagărului socialist”. Peste un deceniu, Moscova însăși va fi admonestată cu același apelativ, în timp ce Beijingul își va asuma acum rolul de contestatar al „centrului moscovit”², pretinzând că reprezintă acum noul pol ideologic al lumii comuniste, o dată ce autenticul leninism fusese abandonat de liderii de la Kremlin.³

Anii care au urmat morții lui Stalin au prezentat un potențial de ameliorare a relațiilor economice și tehnologice dintre cele două țări.⁴ Însă destalinizarea inițiată de Nikita Hrușciov în 1956 la Congresul XX al PCUS⁵ i-a pus capăt, reprezentând cu siguranță momentul cel mai tensionat din relațiile sino-sovietice anterioare conflictului propriu zis. Deși Stalin nu era neapărat agreat la Beijing, el simboliza unitatea ideologică și politică indestructibilă a mișcării comuniste mondiale; demantelarea mitului său echivala pentru conducerea chineză dar și pentru mulți alți lideri ai statelor socialiste cu o enormă lovitură la adresa prestigiului, forței și imaginii comunismului la nivel global. Dar, deocamdată „Mao Zedong are grijă să nu îl înfrunte direct pe Hrușciov, dovedindu-se, din 1954 până în 1957, un colaborator loial. El nu încearcă să profite de criza dublă declanșată de destalinizare și de evenimentele din octombrie 1956 din Polonia și din Ungaria [de fapt, turbulențele socio-politice din Polonia au atins apogeul în vara lui 1956, în timp ce mult mai severa criză maghiară a ajuns la zenit la sfârșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie, n.m.], pentru a submina autoritatea Uniunii Sovietice; dimpotrivă, intervine pe lângă comuniștii est-europeni, încercând să consolideze respectul față de «rolul conducător al Uniunii Sovietice».”⁶ Însă sub fațada unității ideologice, nemulțumirile chinezilor legate de soviетici încep să se acumuleze.

Astfel, la Conferința Partidelor Comuniste din 1957 având ca subiect problema internațională, Beijingul, deși a acceptat formal preeminența sovietică în rezoluția adoptată la final, a afișat o atitudine care făcea notă discordantă cu poziția

the Enemy Is Not a Bad Thing But A Good Thing”, în *Selected readings from the works of Mao Tsetung*, (Peking: Foreign Languages Press, 1971), 160-162.

1 Mao Zedong apud. Lynch, *Republica*, 147.

2 Jowitt, *New World*, 159.

3 Editorial Departments of Jenmin Jihpao and Hong Chi, „Comment on the Open Letter of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union”, în Dan Jacobs (ed.), *From Marx to Mao and Marchais. Documents on the Development of Communist Variations*, (New York: Longman Inc., 1979), 297.

4 Lynch, *Republica*, 150-151.

5 Textul integral al discursului ținut de Hrușciov poate fi consultat în N.S. Khrushchev, „«Secret Speech» to Party Congress XX (1956)”, în Jacobs (ed.), *From Marx*, 160-230.

6 Jean François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste*, traducere de Silvia Abișteanu și Ana Zbarcea, (Iași: Polirom, 1998), 138.

ideologică a Moscovei. Eliminându-și, tot în același an, și ultimii rivali majori¹, Hrușciov poate impune acum în forță noi concepte ca și „coexistență pașnică” (aparitia armelor nucleare invalidează rivalitatea agresivă dintre cele două „lagăre”, așa cum o postulase Lenin; competiția se mută de la nivelul militar la cel economico-social, ea desfășurându-se acum eminamente pașnic, rivalitatea între cele două părți rămânând însă insurmontabilă)² sau „tranziție pașnică” (revoluțiile comuniste se pot produce, în contrast cu canonului marxist-leninist, și în absența violenței). Retorica hrușciovistă pedalează însă și pe pretinsa superioritate tehnologică a Uniunii Sovietice în raport cu Statele Unite, alimentată fiind de lansarea cu succes a primului satelit pe orbita pământului, Sputnik, în același an (nu se poate nega însă neliniștea pe care evenimentul a produs-o în epocă pentru liderii de la Washington, impulsionează totodată cercetarea americană în domeniu).

Pe Mao, noua abordare ideologică a Moscovei îl neliniștește. El încearcă să o „corecteze” încă din timpul conferinței, insistând ca lagărul socialist să adopte o atitudine mult mai belicoasă față de „imperialiști”. Investind probabil prea multă încredere în retorica triumfalistă a lui Hrușciov și ținând în același timp cont și de interesele statului pe care îl conducea, afectat, după cum vom vedea, de noua orientare internațională a Moscovei, liderul de la Beijing își supraestimează totodată ponderea decizională în cadrul lumii comuniste. Astfel, după moartea lui Stalin, Mao devine decanul de vârstă al conducătorilor comuniști³, fapt care îi stimulează ambițiile politice, imaginea sa despre sine în timpul conferinței din 1957 fiind aceea a unui „king-maker”.⁴

„Stângism” versus revizionism. Dimensiunea ideologică a conflictului

Numitorul comun al multor autori occidentali care au tratat în epocă relativ insolita ruptură ideologică dintre China și URSS rezidă în investirea ei cu un caracter „schismatic”.⁵ Termenul este unul de factură teologică, dar ideologia împrumută doar, după cum am avut ocazia să constatăm, aparența unei mișcări religioase. Pe cale de consecință, este doar parțial adecvat pentru explicitarea fondului deosebit de tensionat al conflictului. Ne ajută să înțelegem, pe de altă parte, de ce ciocnirile petrecute în interiorul lumii comuniste sunt resimțite mult mai intens de către protagoniști, neputând lăsa statele neparticipante neutre și de ce se soldează, în cazuri insurmontabile cu ceea ce s-ar putea numi, din nou, doar parțial adecvat – „excomunicări”.⁶

1 Gheorghi Malenkov, Viaceslav Molotov, Lazar Kaganovich și Dmitri Shepilov.

2 Nikita Khrushchev, „On Peaceful Coexistence”, în Young Hum Kim (ed.), *Patterns of Competitive Coexistence: USA vs. URSS*, (New York: Capricorn Books, 1967), 427-444; Ulysses, „The International Aims and Policies of the Soviet Union” *Review of Politics* 24:1962, 183-184. „Noi spunem liderilor statelor capitaliste: haideți să încercăm în practică a cui sistem este mai bun, haideți să concurăm fără război.” Nikita Khrushchev, „Peaceful Coexistence: The Russian View”, în Norman Graebner (ed.), *The Cold War. A Conflict of Ideology and Power*, (Lexington: D.C. Heath and Company, 1976), 127.

3 Franz Michael, „The Polycentric Stage of World Communism (1960 -): Change and Struggle in the Communist Bloc”, în Andrew Gyorgy, *Issues of World Communism* (New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc, 1966), 51.

4 Harry Gelman, „The Conflict: A Survey”, *Problems of Communism* 13 (1964): 5.

5 Lewis Feuer, „Marxisms... How Many?”, *Problems of Communism* 13 (1964): 48; Daniels, „How Monolithic”, 40; Richard Burks, „Perspectives for Eastern Europe”, *Problems of Communism* 13 (1964): 73; Brzezinski, *The Soviet Bloc*, 397; Joseph Nagee, Robert Donaldson, *Soviet Foreign Policy Since World War II*, (Oxford: Pergamon Press, 1988), 229.

6 Vezi Jowitt, *New World*.

Dintre cele câteva dimensiuni majore, interdependente ale disputei dintre Beijing și Moscova, devenită publică în 1961, am să încep cu prima și cea mai importantă, cea *ideologică*. Leninismul este textura ideocratică, *Weltanschauung*-ul care le subîntinde pe toate celelalte; paradoxal însă, așa cum observa Brezinski, conflictul a afectat enorm credibilitatea ideologică a comunismului internațional. Scânteia revoluționar-romantică a moștenirii lui Lenin s-a consumat, „autosubminându-se progresiv.”¹ După provocarea titoistă și destalinizare, polemica celor doi coloși ai comunismului a condus la emascuarea ideologiei în forma în care existase și exercitate o imensă influență în aproape toate părțile lumii începând cu Revoluția Bolșevică și terminând cu dispariția lui Stalin.² Bineînțeles, nu s-a ajuns la acest deznodământ din rațiuni exclusiv ideologice; astfel, puținele beneficii economice aduse de industrializarea masivă din epoca stalinistă (nedistribuite echitabil la nivel social) s-au consumat treptat în anii de apogeu ai disputei cu China, conducând astfel la un recul amplu a fenomenului comunist în toate sferele existenței sale, mai puțin în cea mediatico-propagandistică. Nu trebuie uitată, în plan extern, răsunătoarele insuccese sovietice din competiția cu Statele Unite, cele mai cunoscute fiind criza Berlinului și criza rachetelor din Cuba, dur criticate de conducerea chineză care le-a taxat drept „aventuriste” și iresponsabile.³

Pe scurt, noua viziune internațională a Moscovei, coexistența pașnică, rezona la Beijing cu o trădare a intereselor proletariatului mondial și a idealului revoluționar leninist.⁴ Dacă sovieticii susțineau că lupta de clasă, în forma în care fusese teoretizată de Lenin, nu mai era aplicabilă într-un mediu internațional nuclearizat deoarece risca să distrugă sau cel puțin să îndepărteze de idealul revoluționar însăși categoria socială în numele căreia era condusă revoluția⁵, chinezii erau de părere că tocmai în acest context, în care mișcarea comunistă internațională avea o șansă de a definitiva revoluția la nivel global, lupta dintre cele două lagăre ar trebui intensificată. Mai mult, Mao argumenta că Lenin, autorul conceptului de coexistență pașnică, investise sintagma cu o funcție limitată și temporară și că, în definitiv, nu este posibil ca „clasele și națiunile opresate să coexiste în pace cu clasele și națiunile opresoare.”⁶ Mai mult, rolul tehnologiei nu ar trebui să fie, în optica maoistă, superior rolului omului în procesul istoric; „În prezent, ca și în trecut, omul este factorul decisiv”, iar progresul istoric care conduce inevitabil spre revoluția mondială nu este obstrucționat de apariția armamentului nuclear.⁷ Coexistența pașnică autentică nu va fi posibilă decât după demantelarea structurilor sociale de clasă și a economiilor

1 Brzezinski, *The Soviet Bloc*, 422.

2 Sigur, între Lenin și Stalin au existat diferențe notabile, dar relația maestru-discipol pe care au avut-o cei doi le estompează categoric. Până la urmă, Stalin s-a dovedit a fi cel mai leninist urmaș pe care Lenin l-ar fi putut avea, în ciuda nemulțumirilor pe care le-a nutrit în ultimii săi ani față de cel pe care l-a numit secretar general. Vezi Milovan Djilas, *Întâlniri cu Stalin*, traducere de Dorin Gămulescu, (Craiova, Europa: 1991), 126-144.

3 The Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, „Open Letter On Relations With China”, în Jacobs (ed.), *From Marx*, 281-283.

4 Kurt London opinează că, în timp ce Uniunea Sovietică post-stalinistă a făcut eforturi pentru a își actualiza ideologia în conformitate cu cerințele „lumii moderne”, Republica Populară Chineză a rămas blocată într-un stalinism de factură sinică. London, „The Sino-Soviet”, 208. Nu sunt de acord cu ipoteza deoarece maoismul s-a recentrat ideologic pe așa zisele lupte de eliberare națională, nefiind astfel deloc opac relativ la transformările economice, sociale și politice care i-au fost contemporane.

5 Robert McNeal (ed.), „The Sino-Soviet Correspondence”, Documentul 27, în *International Relations Among Communists* (New Jersey: Prentice Hall Inc, 1967), 132.

6 Editorial Departments of Jenmin Jihpao and Hong Chi, „Comment”, în Jacobs (ed.), *From Marx*, 310. Vezi și Eduard Kardelj, „Socialism and War” în Jacobs (ed.), *From Marx*, 256.

7 Documentul 28, în Mc Neal (ed.), *International*, 137; Mao Tse-tung, „Long Live Leninism”, în Arthur Mendel, *Essential Works of Marxism*, (New York: Bantam Books, 1961), 532.

capitaliste, între oameni liberi și egali, deci numai după concretizarea revoluției la scară globală.¹

Temătoare de consecințele unui război nuclear și dornică de a se concentra substanțial pe agenda internă în vederea reformării unei economii epuizate și disfuncționale, Uniunea Sovietică dezavua până și cel mai mic conflict local ca având o potențialitate globală și implicit nucleară. Ideologii de la Beijing contraargumentau avansând distincția între războaie „juste” sau „revoluționare”, respectiv războaie „injuste”. Confuzia între cele două era extrem de periculoasă, servind numai interesele „lagărului imperialist”.² Erijându-se în protectoarea națiunilor oprite de colonialism, China maoistă insista asupra legitimității războaielor de eliberare națională, percepute ca o nouă formă a luptei revoluționare. Miza revoluției mondiale nu mai era dată, în viziunea chineză, de conflictul dintre proletariat și reprezentanții capitalismului, ci dintre populațiile din Lumea a Treia, oprite de secole întregi de colonialism, care luptau acum pentru câștigarea independenței în raport cu imperialismul occidental.³

Atribuindu-i marxismului valențele radicale pe care le conțineau lucrări de popularizare ca *Manifestul Partidului Comunist*, chinezii insistau asupra dogmei referitoare la înfăptuirea violentă a revoluției. „Proletariatul ar prefera, bineînțeles, să câștige puterea prin mijloace pașnice”, argumentau în continuare aceștia. „dar dovezile istorice abundente indică faptul că clasele reacționare nu abandonează niciodată puterea voluntar și că acestea sunt întotdeauna primele care folosesc violența pentru a reprima mișcarea revoluționară de masă și a provoca război civil”, obligând proletariatul să reacționeze în aceeași manieră.⁴ O viziune tipic leninistă, a cărei absență din planul relațiilor internaționale era reproșată Moscovei de către Beijing. Renunțând la componenta incisivă și intolerantă a luptei revoluționare, sovieticii erau acuzați de aceeași greșală de care bolșevicii îi acuzaseră pe menșevici la începutul secolului: aceea că, lăsând garda ideologică jos sub pretextul subminării pașnice și graduale a sistemului capitalist din interior, își pierd vigilența revoluționară permițând astfel forțelor contrarevoluționare să penetreze și să distrugă încet, dar eficient mișcarea socialistă.⁵ Astfel, PCC a ajuns să acuze partidul care a dus la îndeplinire prima revoluție marxist-leninistă de revizionism, iar Hrușciov era asemănat cu Eduard Bernstein, unul dintre fondatorii social-democrației, deoarece amândoi se făceau vinovați de „trădarea Marxismului” prin opoziția pe care o manifestau față de „violenta revoluționară” și prin acceptarea „căii parlamentare” de realizare a revoluției.⁶ În plan intern, conceptul hrușciovist de „stat al întregului popor” (care se dorea a fi deschis și reformist, nu închis și dogmatic ca în perioada stalinistă) era la rândul său acuzat de abatere de la canonul leninist, care înțelegea statul ca „dictatură a proletariatului”⁷ asupra fostelor clase exploatare, un organism politic

1 Lynch, *Republica*, 156.

2 Editorial Departments of Jenmin Jihpao and Hong Chi, „Comment”, în Jacobs (ed.), *From Marx*, 307-309.

3 Wolfgang Leonhard, „A World in Dissaray” *Problems of Communism*, 13: 1964, 19; Herbert Dinerstein, „Rivalry in Underdeveloped Areas” *Problems of Communism*, 13: 1964, 67. Așa cum îl teoretizase Lenin, imperialismul reprezenta apogeul capitalismului monopolist, bazat pe lichidități și extins la scară globală, și care va imploda în cele din urmă sub presiunea contradicțiilor sale interne. Vezi Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, (București: Editura Partidului Comunist din România, 1945).

4 Editorial Departments of Jenmin Jihpao and Hong Chi, „Comment”, în Jacobs (ed.), *From Marx*, 315-316.

5 Paralela dintre conflictul bolșevici-menșevici și cel sino-sovietic se găsește în Daniels, „How Monolithic”, 40-41.

6 Editorial Departments of Jenmin Jihpao and Hong Chi, „Comment”, în Jacobs (ed.), *From Marx*, 315-316.

7 Lenin justifică existența statului după efectuare revoluției transformându-l din stat burghez

tranzitoriu în parcursul spre societatea comunistă pură, și nu ca o reconciliere tuturor forțelor sociale existente, mai ales că Uniunea Sovietică era încă departe de construirea propriu-zisă a comunismului.¹

Riposta sovietică nu s-a lăsat așteptată. În primul rând, ideologii PCUS au reliefat ori de câte ori au avut ocazia caracterul imoral al războiului „termonuclear” și consecințele devastatoare pe care le-ar antrena asupra unui proletariat mondial care de fapt nici nu îl aprobă. Apoi, se susținea, lupta de clasă de la mijlocul secolului XX poate fi atât pașnică, dar și violentă, în funcție de șansele de reușită ale revoluției; chinezii nu făceau decât să hipertrofieze componenta sa pașnică, așa cum era prezentat de la Moscova, fără a ține cont de existența componente violente. În ceea ce privește mișcările de eliberare națională pe care China încerca să le atragă de partea sa pentru a contesta cu cât mai mult succes monopolul ideologic al URSS, acestea se „izolau” față de adevăratul centru al revoluției mondiale și fragmentau astfel potențialul combativ al „lagărului socialist” în permanenta sa competiție cu cel „imperialist”.²

Pentru ideologii sovietici, atitudinea Chinei amintea de ceea ce Lenin numise „boala copilăriei comunismului”, mai exact comunismul „stângist”: o formă romantică și intransigentă de comunism care recuza orice tip de compromis pe care revoluționarii l-ar putea face cu structurile sociale și politice „burgheze” ca sindicatele, parlamentele etc, obstruționând astfel însăși reușita revoluției. Comunismul, argumenta Lenin, trebuie edificat utilizând „nu [...] un material uman imaginar sau anume creat de noi, ci cu materialul uman pe care ni l-a lăsat moștenire capitalismul”. Numai derivând fără prejudecăți avantaje din structurile capitaliste și folosindu-le pentru cauza proprie pot comuniștii să ajungă la putere și să inițieze cu succes transformările revoluționare conținute în filosofia radicală care îi animă, ideologia marxist-leninistă. „Totul este să știi să aplici această tactică (de colaborare temporară cu forțe necomuniste, n.m.) în așa fel încât să nu coboare, ci să *ridice* nivelul *general* al conștiinței, al spiritului revoluționar, al capacității de luptă și victorie a proletariatului.”³ Pe cale de consecință, Mao și acoliții săi se mai făceau vinovați în ochii sovieticilor și de troțkism⁴, adică de ceea ce am putea numi „nerăbdare” revoluționară: postulând teoria revoluției permanente și a ne-precupețirii nici unui efort în vederea punerii ei în practică, „eternul radical” Leon Troțki amenința, prin romantismul și intransigența sa, consolidarea revoluțiilor reale.⁵

Comuniștii chinezi au respins, neconvincător, atât acuza de „stângism”, cât și pe cea de troțkism, afirmând, în cazul primeia, că în *Stângismul – boala copilăriei comunismului*, autorul critică „stângismul” numai după ce condamna categoric revizionismul, cel mai mare pericol la adresa mișcării comuniste – iar în cazul celei de a doua reluând interpretarea stalinistă a troțkismului, aceea de subspecie a menșevismului, de „repudiare a revoluției” cu care maoiștii pretindeau că nu se întâlnesc în nici un punct al programului lor ideologic, ceea ce nu se putea afirma, conchideau ei, și despre sovietici.⁶

în stat proletar. Acesta urma să dispară gradual, pe măsură ce conștiința politică a maselor se va fi accentuat. Lenin, „Statul și Revoluția”, în *Opere Alese în Două Volume*, vol. II, traducere colectivă a redacției Editurii de Stat pentru Literatură Politică, (București: ESPLA: 1954), 132-214.

1 Documentul 28, în Mc Neal (ed.), *International*, 138.

2 The Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, „Open Letter”, în Jacobs (ed.), *From Marx*, 280, 287, 288-289.

3 Lenin, „«Stângismul» – boala copilăriei comunismului”, în *Opere Alese în Două Volume*, vol. II, traducere colectivă a redacției Editurii de Stat pentru Literatură Politică, (București: ESPLA, 1954), 593, 613.

4 Gelman, „The Conflict”, 9.

5 O biografie bine documentată a lui Leon Troțki este lucrarea istoricului rus Dmitri Volkogonov, *Troțki. Eternul radical*, traducere de Anca Irina Ionescu, (București: Lider, 1998).

6 Editorial Departments of Jenmin Jihpao and Hong Chi, „Comment”, în Jacobs (ed.), *From Marx*, 317, 317-319.

Se pune în mod firesc întrebarea: care parte putea pretinde că își bazează poziția pe autentice fundamente leniniste? Un răspuns pertinent la această întrebare este extrem de dificil, dacă nu imposibil de dat: din scrierile lui Lenin se pot desprinde citate care să ofere credibilitate atât Moscovei, cât și Beijingului. Pe de altă parte, Uniunea Sovietică este la fel de vulnerabilă la culpa de revizionism pe cât este și Republica Populară Chineză la cea de „stângism”. Formularea problemei în termeni de acest gen este în consecință improprie.

Leninismul ca ideologie se adaptează la particularitățile economice, sociale, politice și culturale ale fiecărei societăți pe care își propune să o asalteze. „A nu stăpîni toate mijloacele de luptă înseamnă a risca o mare înfrângere – uneori chiar o înfrângere hotărâtoare”, scria Lenin.¹ Cu acest argument ar fi fost probabil de acord ambele tabere. În concluzie, pot fi conceptualizate mai multe tipuri de leninism. Referindu-se la China, Lewis Feuer avansează conceptul de „marxism chinezesc”, sau „maoist”. Spre deosebire de marxismul clasic, cel „maoist” s-ar adresa nu proletariatului, ci țăranimii mondiale. Înțeles ca o exacerbare a componentei asiatice a marxismului, proces demarat, în opinia autorului, odată cu victoria revoluției bolșevice,

Marxismul asianizat implică cinci elemente: acceptarea mai degrabă a Asiei decât a Europei de Vest ca teatru decisiv în lupta pentru socialism, respingerea noțiunii că țările asiatice feudale sau semi-feudale ar trebui să treacă printr-o fază capitalistă (pentru a putea ajunge la revoluția socialistă și, ulterior, la comunism), un dispreț crescut pentru valorile civilizației vestice democratice, abrogarea dialecticii economice ca lege a schimbării istorice, și în sfârșit mai sus amintita elevare a țăranimii ca clasă înzestrată cu misiunea revoluționară. Marxismul maoist nu este deci preocupat de Marx teoreticianul economic; este indiferent argumentelor despre legea marxistă a scăderii ratei sau a profitului; va fi hotărât să răstoarne capitalismul în orice formă, stabilă sau nu.²

Analiza lui Feuer este judicioasă cu excepția unui singur neajuns, și anume, confuzia dintre marxism și leninism. Așa cum am menționat și la începutul eseului, deși între marxism și leninism există o anumită filiație, cele două nu se confundă, prima fiind o filosofie cu potențial ideologic, în timp ce ultima este o ideologie cu o aparență filosofică. Cel care a teoretizat posibilitatea depășirii etapei capitaliste și a concretizării revoluției într-un mediu feudal sau semi-feudal a fost Lenin, nu Marx; cel care disprețuia profund civilizația europeană aflată în „stadiul cel mai înalt al capitalismului” era Lenin, nu Marx; cel care a pus accent pe revoluție ca proiect politic fezabil și nu ca viitor îndepărtat realizabil prin conștientizarea apartenenței de clasă a proletariatului mondial a fost Lenin, nu Marx, autorul revoluției bolșevice insistând asupra necesității ca proletariatul să fie ajutat să se maturizeze ideologic și politic de „revoluționari de profesie” constituiți într-un partid politic care să îl reprezinte și totodată să îi lumineze propriile interese.

Conceptul care ar surprinde poate mai bine maoismul, atât ca ideologie, cât și ca tactică revoluționară, ar fi acela de *leninism asianizat*. Conceptul se pliază pe observațiile aduse în discuție de Feuer în ceea ce privește „marxismul asianizat” cu mențiunea că, așa cum am încercat să demonstrez în paragraful anterior, termenul marxism are o utilizare improprie, fiind mai degrabă substituibil cu cel de leninism. Leninismul asianizat își construiește semantica pornind de la parametri ca romantism intelectual³

1 Lenin, „«Stîngismul»”, în *Opere*, 629.

2 Feuer, „Marxisms...”, 48-49.

3 Robert Daniels teoretizează două tendințe centrifugale în cadrul bolșevismului: prima ar fi ghidată de principiile „autoritarismului pragmatic”, în timp ce ultima ar fi animată de „romantism revoluționar”. Daniels extrapolează argumentul în cadrul conflictului sino-sovietic, unde sovieticii reprezintă tabăra pragmatică iar maoiștii pe cea romantică. Daniels „How

și intransigență revoluționară, plasând considerentele revoluționare practice deasupra oricărei teorii existente. Contraponderea leninismului asianizat o reprezintă *leninismul europeanizat*. Acoperind bineînțeles poziția sovietică în cadrul conflictului, leninismul europeanizat este la fel de pragmatic ca și cel de la care își împrumută numele, fiind în schimb caracterizat de o toleranță neobișnuit de mare față de regimurile politice necomuniste. Nu își pierde însă atributul care îi conferă esența leninistă, și anume acela de asalt permanent asupra lumii reale, numai că încearcă să își îndeplinească obiectivul prin mijloace sensibil diferite – competiția pașnică. Este deci mai tolerant, preferând să își amâne temporar obiectivul principal, până atunci când se va considera pregătit să îl pună în aplicare fără riscuri majore. Atât leninismul asianizat cât și cel europeanizat poartă amprenta ambivalenței culturale a lui Lenin însuși, influențat de o filosofie de factură europeană pe care a dogmatizat-o pentru a o putea utiliza în vederea unor planuri politice tangibile, îndeplinite în manieră asiatică.

Dacă leninismul ca ideologie se pretează într-o anumită măsură unor interpretări plurivalente, *leninismul ca disciplină revoluționară* este în schimb monocentric. „Centralismul democratic” avansat de Lenin cu ocazia Congresului al IV-lea al Partidului Muncitoresc Social Democrat Rus din 1906 se baza pe conducerea fermă a unui singur partid, a unui singur centru revoluționar care ar fi constituit premisa revoluției mondiale. Ce avea de a face o astfel de grupare politică cu democrația? Faptul că – se argumenta – în cadrul ei, deciziile erau articulate prin intermediul dezbaterilor colective dar, odată stabilite – aici intervenea centralismul – ele urmau să fie implementate cât mai curând posibil și fără alte dezbateri suplimentare. Sigur, odată ce bolșevicii au ajuns la putere și aripa menșevică a partidului a fost distrusă, Lenin a preferat să uite acest concept, pe care l-a catalogat probabil drept ca un compromis necesar în vederea creșterii puterii facțiunii bolșevice în cadrul partidului și, pe termen lung, un compromis printre multe altele pentru singura cauză importantă pentru el, cea a reușitei revoluției. Ideea este că, așa cum voi încerca să demonstrez atunci când voi analiza dimensiunea politică a conflictului, leninismului ca ideologie monolitică îi este necesar un *singur* centru pentru a își duce la bun sfârșit proiectul de asaltare și distrugere a realității; dacă acesta este disputat sau fragmentat leninismul, atât ca ideologie cât și ca practică revoluționară, nu poate sfârși decât prin implozie.

Dimensiunea geopolitică a conflictului

Oricât ar părea de paradoxal ca disputa dintre două puteri comuniste să implice o dimensiune geopolitică¹, ea o face totuși. Ideologia nu putea să existe în afară unei ancorări teritoriale, iar o optică geopolitică oferă cadrul necesar înțelegerii acestora pornind de la factori preponderent geografici.

În primul rând trebuie remarcat binecunoscutul fapt că, după finalizarea celui de al Doilea Război Mondial, Europa de Est intrase în sfera de influență sovietică. Pe cale de consecință, Moscova avea tot interesul de a menține și consolida noul *statu quo* geopolitic. Poziția ei nu era însă neapărat „defensivă”, așa cum o numește

Monolithic”, 40-47. Trebuie remarcat însă faptul că sovieticii nu erau lipsiți de un anumit tip de romantism, și nici chinezii de pragmatism. Cele două tabere nu erau deloc omogene; atât Mao a trebuit să se confrunte cu „sabotori” cum ar fi mareșalul Peng Dehuai, în timp ce Hrușciiov a fost pur și simplu înlăturat în toamna anului 1964 de un grup tot mai puternic de comuniști stalinisti, mult mai intransigenți la capitolul ideologie și deci, continuând argumentul lui Daniels, romantici, dintre care se remarcă Brejnev și Kosișghin. Pe cale de consecință, distincția operată de Daniels, deși plastică, este totuși insuficientă pentru o caracterizare mai profundă a părților aflate în conflict.

¹ În cadrul lagărului socialist geopolitica era stigmatizată ca teorie nazistă aplicată în vederea distrugerii comunismului sovietic în particular, și de înrobire a lumii de către cel de al Treilea Reich în general.

François Fejtő, ci mai degrabă pragmatic- expectativă în raport cu foștii săi aliați. Odată ce PCC a cucerit puterea în China, politica sa externă s-a remarcat printr-un plus de „dinamicitate” și „agresivitate”: noii lideri de la Beijing ar fi dorit ca URSS-ul să fructifice noua dependență a Europei de Est și, conjugându-și forțele cu cele chineze, să amplifice presiunile asupra „lagărului imperialist”.¹

Într-adevăr, o politică externă combativă a comunismului internațional ar fi avantajat Beijingul. Mao și susținătorii săi au preluat puterea într-o țară grav afectată de războaie civile și de ocupația japoneză. În 1950, la un an după preluarea puterii, PCC a trebuit să aloce imense resurse financiare, umane și logistice în Războiul Coreei, fapt care a obstrucționat șansele, și așa foarte mici, de redresare economică a țării într-un interval de timp rezonabil ca durată. URSS-ul adoptase o poziție circumspectă față de China comunistă, iar Mao credea că va putea ameliora calitatea ajutoarelor sovietice prin întărirea coeziunii lumii comuniste împotriva dușmanului exterior, Occidentul. În plus, se credea că tradiționala izolare diplomatică a Chinei ar fi fost surmontată printr-o astfel de politică.²

Astfel, putem înțelege acum mai ușor de ce destalinizarea și relaxarea relațiilor dintre cele două tabere ale Războiului Rece antrena un deserviciu major pentru Republica Populară Chineză. Relațiile cu Vestul nemaifiind atât de încordate, motivele pentru care URSS ar fi contribuit la dezvoltarea economiei, infrastructurii și poziției militare a Chinei s-au diminuat, bulversând planurile lui Mao de redresare rapidă a țării pe care o conducea. Mai trebuie adăugat faptul că, deși Mao încercase o anumită formă de destalinizare („campania celor 100 de flori”, prin care se încuraja gândirea critică în speranța diminuării dificultăților cu care se confrunta regimul, dar mai ales identificarea și neutralizarea celor ostili liniei maoiste³), ea a eșuat, în parte și sub influența revoltelor cauzate de destalinizare în Europa de Est, afectând grav stabilitatea politică a regimului de la Beijing, confruntat cu puternice contestații sociale, „aproape la fel de serioase ca revolta din Ungaria.” Mai mult, tulburările est-europene au necesitat o concentrare a resurselor economice sovietice pentru pacificarea zonei care a dus la neglijarea Chinei și a „ambicioaselor sale planuri de industrializare.”⁴

În 1958 Mao va încerca să elimine forțele naționaliste din Taiwan, unde se retrăseseră după înfrângerea din 1949, și să readucă insula sub controlul Chinei (de sub care, *de jure*, nu a ieșit nici astăzi; *de facto* însă, China continentală și cea insulară au economii și sisteme politice diferite și independente, chiar dacă Beijingul nu a încetat și probabil nu va înceta niciodată să emită pretenții asupra insulei). Datorită legăturilor pe care Chiang-Kai-shek le dezvoltase cu guvernul american, nave militare ale Statelor Unite au început să patruleze în zonă, determinându-l pe Mao să își retragă trupele și să îi acuze pe sovietici de absența oricărui sprijin, fie el și moral.⁵

1 François Fejtő, *Histoire des démocraties populaires*, vol. II, (Paris: Editions de Seuil, 1979), 162.

2 Allen Whiting avansează o ipoteză diferită. El susține că lui Mao nu i-ar fi convenit o strânsă alianță sino-sovietică deoarece plasa China într-o relație de „dependență”, iar din punct de vedere cultural-social, „Uniunea Sovietică amenința să transforme noua societate chineză după imaginea sa.” Allen Whiting, „Foreign Policy of China”, în Roy Macridis (ed.), *Foreign Policy in World Politics: States and Regions*, (Englewood Cliffs: Prentice Hall International Inc., 1989), 266-267. Din contră, consider că Mao era nemulțumit că relația țării sale cu Moscova nu era mai strânsă, pentru a ajuta China comunistă să surmonteze cât mai repede posibil principalul său handicap, subdezvoltarea industrială; în ceea ce privește costurile politice ale unei relații mai apropiate dintre Beijing și Moscova, Mao ar fi fost dispus să le accepte fără împotrivire în contul consecințelor benefice pe care aceasta le-ar fi putut aduce statului pe care îl conducea.

3 Lynch, *Republica*, 34-36.

4 Michael, „The Polycentric”, în Gyorgy, *Issues*, 52.

5 Moscova acordase totuși un suport și formal și precaut guvernului de la Beijing, pe care Washingtonul l-a interpretat (sic!) ca o confirmare a existenței unei inițiative sovietice în spatele crizei. Vezi William Taubman, *Khrushchev. The Man. His Era*, (London: Free Press, 2005), 392.

Hrușciov a ripostat afirmând că gestul chinezilor a fost lipsit de responsabilitate și de simț politic; doi ani mai târziu, coroborat și cu alți factori, evenimentul va conduce la retragerea celor 1390¹ de consilieri sovietici din China, o serioasă lovitură pentru dezvoltarea economică a țării.² Nu trebuie uitat faptul că provocarea nereușită a Beijingului legată de Taiwan a rezultat dintr-o altă nereușită, de data aceasta sovietică. URSS dorea, cu un an înaintea crizei din Taiwan, să își extindă flota în Oceanul Pacific. Asta ar fi însemnat ca submarinele și navele sovietice să poată ancora și alimenta fără probleme în porturile aflate pe întinsul litoral chinez. În schimb, Moscova era dispusă să permită intrarea navelor chineze în porturile sovietice de la Marea Arctică. Beijingul nu numai că a refuzat, dar se pare că a decis să sfideze politica de coexistență pașnică a Moscovei amenințând Taiwanul.³

Un an după încheierea crizei din Taiwan, disputele teritoriale dintre China și India au devenit foarte vizibile. La începutul anilor '50, pentru a-și proteja mai bine „granițele «naturale»” și pentru a compensa umilirea suferită în Taiwan, China ocupase militar Tibetul, un teritoriu pe care britanicii îl menținuseră ca „stat-tampon” între India și Imperiul Țarist. India nu s-a opus gestului Beijingului decât atunci când a aflat că, pentru a facilita accesul trupelor sale în Tibet în vederea reprimării unei revolte populare, China ocupase Aksai-Chin, un teritoriu indian. Insistând că revolta fusese instrumentată de „agenți indieni, americani și ai Gomindan-ului”, guvernul de la Beijing refuzase să se retragă din Aksai Chin. Urmarea va fi aceea că, peste trei ani India și China se vor afla într-un război deschis, iar prima va fi susținută diplomatic și chiar militar de Moscova. Chinezii au ieșit în cele din urmă învingători, dar incidentul a amplificat considerabil disputa sino-sovietică.⁴

Propunându-și să testeze limitele diplomației americane și, probabil, așa cum a opinat fostul diplomat român Mircea Malița – să demonstreze guvernului de la Beijing că politica externă sovietică nu este atât de pașnică și de capitulardă în raport cu „imperialismul”⁵ – Hrușciov a încercat, fără succes, să rezolve în forță statutul Berlinului și, mai important, a declanșat cea mai gravă criză a secolului XX, pe cea a rachetelor din Cuba. În caz că ar fi reușit să mențină armamentul nuclear în Cuba, URSS ar fi câștigat un avantaj major în confruntarea cu Occidentul, din care cu siguranță ar fi beneficiat și China; eșuând, și-a atras oprobiul Beijingului, care a catalogat politica sovietică în Cuba drept „aventuristă” și iresponsabilă.⁶

Disputele teritoriale dintre Rusia și China au o lungă istorie; nu vom intra în amănunte, deoarece ele nu prezintă importanță pentru miza prezentului eseu. Este suficientă menționarea faptului că, după depășirea fazei critice a conflictului (prima jumătate a anilor '60) de o parte și de alta a graniței a graniței sovieto-chineze având o lungime de aproximativ 4000 de kilometri au avut loc sporadice conflicte militare.⁷ Un alt factor care a deteriorat relațiile sino-sovietice și care poate fi anali-

1 Documentul 33, McNeal, *International*, 149.

2 Lynch, *Republica*, 154.

3 Taubman, *Khrushchev*, 388-392.

4 Dinerstein, „Rivalry”, 70-72.

5 Mircea Malița, *Tablouri din Războiul Rece. Memorii ale unui diplomat român* (București: C.H. Beck, 2007), 4-5.

6 Adam Ulam, *Expansion and Coexistence. The History Of Soviet Foreign Policy, 1917-1967*, (New York, Frederick Praeger Publishers:1969), 667-676. Nu trebuie omis faptul că, înainte de cucerirea puterii (ianuarie 1959), Fidel Castro nu își considera mișcarea de gherilă una de inspirație marxist-leninistă. La fel, după instalarea în Havana, Castro a fost curtat atât de sovietici cât și de chinezi, fiecare încercând să îl atragă în propria sferă de influență pentru poziția geostrategică deosebit de avantajoasă a Cubei. Vezi Claude Delmas, *Crizele din Cuba*, traducere de Narcisa Șerbănescu, (București: Corint, 2003).

7 Despre „iredentismul chinez” manifestat în timpul conflictului sino-sovietic vezi Peter Mayer, „International Fraternity vs. National Power: A Contradiction in the Communist World”, *Review of Politics* 28:1966, 195.

zat cu ajutorul instrumentarului geopolitic este constanta opoziție a Kremlinului față de dezvoltarea nucleară a puternicului său vecin sudic. Reușind să își revină treptat după abrupta retragere a experților sovietici, China a dezvoltat un program nuclear independent, testând „prima încărcătură atomică” în 1964 și în 1967 „prima bombă cu hidrogen.”¹

În final este foarte interesant de remarcat cum se combină leninismul asiani-zat cu gândirea de factură geopolitică. Încă din timpul luptelor împotriva ocupantu-lui japonez, Mao observase că acesta poate controla relativ ușor orașele chineze, dar întâmpină mari dificultăți în ceea ce privește controlul zonelor rurale. Pe cale de consecință, „Războiul revoluționar apărea drept o operațiune de încercuire a orașe-lor de către zone rurale.” Generalul Lin Biao a extrapolat teoria la scară globală – zonele dezvoltate, „urbane” ale lumii, Statele Unite și Europa de Vest, trebuie încer-cuite de cele subdezvoltate, „rurale”, reprezentate de Asia, Africa și America de Sud, acestea cuprinzând totodată și „zdrobitoarea majoritate a populației mondia-le”. Teoria a atins apogeul în a doua jumătate a anilor 1960 și intrând apoi într-un con de umbră după căderea în dizgrație a generalului. Începând cu 1970, Mao dez-voltă o nouă teorie geopolitică foarte asemănătoare sociologului marxist Immanuel Wallerstein. Denumită „«teoria celor trei lumi»”, ea plasează superputerile în pe primul loc, Japonia și Europa Occidentală pe locul doi, în timp ce China este asimila-tă Lumii a Treia.² China va ajunge astfel să denunțe rivalitatea superputerilor din cadrul Războiului Rece incluzându-se, alături de Iugoslavia pe care o detesta, (Beijin-gul a condamnat vehement încercările făcute de sovietici după moartea lui Stalin de a readuce ideologic Belgradul în „lagărul socialist”) – în categoria țărilor „neutre”.

Dimensiunea economică a conflictului

Așa cum am amintit în secțiunea precedentă a eseului, cei 1390 de experți sovietici care demarau proiecte economice și infrastructurale pentru China comunis-tă aflată la început de drum au fost retrași în 1960 ca urmare a încercării eșuate a Beijingului de a ocupa Taiwanul, insucces pe care Mao l-a atribuit neimplicării con-ducerii de la Moscova. Acțiunea a durat aproximativ o lună, timp în care China a pierdut 343 de contracte și „257 de proiecte științifice și de cooperare tehnică” în care respectivii consilieri economici erau implicați.³

Dar neînțelegerile economice între cele două puteri comuniste începuseră mult mai devreme. Chinezii le reproșau sovieticilor că, încă de la proclamarea Republicii Populare, Stalin a făcut tot posibilul pentru a o exploata. Împrumuturile pe care Stalin le acordase Chinei în timpul Războiului Coreei au fost plătite înapoi cu dobândă (gest inadmisibil, din punctul de vedere al Beijingului, pentru un stat care se considera farul revoluției mondiale și care ar fi trebuit să acționeze în vederea încurajării și consolidă-rii revoluțiilor de pretutindeni, nu în vederea obstrucționării lor), Mao afirmând fără ocol că țara sa a fost prejudiciată. Mai mult, s-au făcut presupuneri în legătură cu o posibilă întreținere a conflictului din Coreea chiar de către Stalin însuși, care ar fi ur-mărit astfel să epuizeze tânăra Republică Populară. „Trebuie să fi fost adevărat” scrie Michael Lynch, „pentru că imediat după moartea lui Stalin în 1953 s-a negociat înche-ierea armistițiului”.⁴ Mai mult, continuau chinezii, Republica Populară ar fi fost înșela-tă și în privința prețurilor practicate de sovietici, „mult mai ridicate decât cele de pe piața mondială”, cumpărând în special „material de război” care „a fost folosit în

1 Lynch, *Republica*, 160.

2 Paul Claval, *Geopolitică și Geostrategie. Gândirea politică, spațiul și teritoriul în secolul al XX-lea*, traducere de Elisabeta Maria Popescu, (București: Corint, 2001), 150-151.

3 Documentul 33, McNeal, *International*, 149.

4 Lynch, *Republica*, 149.

războiul pentru a rezista agresiunii Statelor Unite și a ajuta Coreea.”¹ Dacă luăm în calcul și posibilitatea ca sovieticii să fi întreținut deliberat războiul Coreei pentru a destabiliza China, nemulțumirile Beijingului se justifică cu prisosință.

Însă Moscova post-stalinistă încerca să acrediteze o altă variantă a disputei economice. Acuzând conducerea de la Beijing că a transpus conflictul sino-sovietic în planul relațiilor internaționale, ea învinovătea Republica Populară pentru declinul raporturilor comerciale dintre cele două state. Între 1960 și 1963, susțineau sovieticii, comerțul Beijingului cu Moscova „fusesse redus cu aproximativ 67 de procente”, iar „livrările de fabrici industriale [dinspre URSS spre Republica Populară, n.m.] au scăzut de 40 de ori.”² Bineînțeles, chinezii dezmințeau responsabilitatea pe care le-o atribuiau sovieticii pentru drastica diminuare a raporturilor comerciale dintre cele două părți, având în mare măsură dreptate. Beijingul amintea de „dezastrele naturale extraordinare” care se abătuseră asupra Republicii Populare între 1959 și 1961, susținând că este „nerezonabil” din partea Moscovei să acuze China de diminuarea raporturilor comerciale, când ea ar fi avut nevoie de ele mai mult ca oricând.³ Atunci când Hrușciov a criticat, la sfârșitul anilor ‘50, Marele Salt Înainte, un program de redresare economică inițiat de Mao și cu consecințe catastrofale pentru dezvoltarea pe termen mediu a Chinei, despre a cărui existență fusese înștiințat de mareșalul chinez Peng Dehuai – relațiile sino-sovietice au suferit un nou recul.⁴

O trăsătură interesantă a leninismului asianizat, care îi demonstrează atât pragmatismul cât și lentoarea cu care a înțeles adevărata importanță a dimensiunii ideologice circumscrise conflictului său cu leninismul europeanizat poate fi găsită într-o scrisoare a CC a PCC către CC a PCUS din februarie 1963. Găsim aici un paragraf demn de atenție: „Nimeni nu este într-o poziție mai bună decât voi” – scriau chinezii – „pentru a cunoaște cauza reală a descreșterii comerțului sino-sovietic din ultimii ani. Această descreștere a fost rezultatul precis a extinderii voastre a neînțelegerilor din planul ideologiei în cel al relațiilor interstatale.”⁵ Dar „extinderea” disensiunilor sino-sovietice nu a ieșit niciodată din sfera ideologică. Nu avea cum. Mai degrabă sfera ideologică le-a subîntins pe toate celelalte.

Dimensiunea politică a conflictului

PCUS a fost înconjurat întotdeauna de o aură de mesianism, fiind primul partid comunist care a pus în practică o revoluție comunistă reușită. Nu ar fi fost însă capabil să îndeplinească acest deziderat de unul singur, fiind ajutat nu numai de confuzia și lipsa de fermitate a guvernului menșevic (februarie-octombrie 1917) ci și, mai ales de consistentul ajutor financiar al Germaniei wilhelmiene care urmărea răsturnarea absolutismului țarist, ajutor care a fost primit de bolșevici constant, începând cam la un an de la declanșarea Primului Război Mondial.⁶ Pe cale de consecință, Moscova s-a considerat, de-a lungul întregii existențe a Uniunii Sovietice, singurul centru, iar după izbucnirea conflictului sino-sovietic, adevăratul centru al revoluției mondiale a cărei îndeplinire, urmând legile dialectice ale istoriei, era o chestiune de timp.

1 Documentul 33, McNeal, *International*, 149.

2 The Central Committee of the Party of the Soviet Union, „Open Letter”, în Jacobs, *From Marx*, 277.

3 Documentul 33, McNeal, *International*, 150.

4 Harry Hanak, „Foreign Policy”, în Martin McCauley, *Khrushchev and Khrushchevism*, (Londra, MacMillan și Școala de Studii Slavonice și Est-Europene a Universității din Londra: 1987), 189-190; Lynch, *Republica*, 154.

5 Documentul 33, McNeal, *International*, 150.

6 Vezi Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, traducere de Anca Irina Ionescu, (București: Orizonturi, Lider, 1997), 141-160.

PCC nu a ezitat niciodată, de la declanșarea conflictului sino-sovietic, să pună într-o lumină negativă și să conteste preeminența ideologică și politică a „centrului moscovit”, acuzând URSS că „încalcă suveranitatea și independența țărilor frățești”. După 1960, când Moscova făcea eforturi pentru a eficientiza economia sovietică și a dirija, prin intermediul Consiliului pentru Ajutor Economic Reciproc, economia întregii tabere socialiste, Beijingul i-a acuzat pe sovietici că au „introdus legea junglei din lumea capitalistă în relațiile dintre țările socialiste” și că „urmează deschis exemplul Pieței Comune [Europene, n.m.] care a fost organizată de grupuri capitaliste monopoliste”.¹

Uniunea Sovietică mai era acuzată și de încercarea de a răsturna, sau cel puțin de a prejudicia regimul comunist chinez prin amplificarea deliberată a tensiunilor naționaliste. La începutul anului 1962, provincia chineză Xinjiang, unde grupul etnic dominant îl reprezenta populația uigură, a trecut printr-o serie de revolte. Sensibilă pentru regimul de la Beijing deoarece adăpostea facilitățile nucleare secrete ale acestuia, provincia a fost pacificată în manieră violentă, nu înainte ca unele grupuri etnice să fi emigrat în URSS, dezvăluind abuzurile la care au fost supuse sub conducerea chineză. Beijingul a fost ferm convins că propaganda sovietică se afla în spatele incidentelor.² Sigur, Moscova a amplificat tensiunile existente în Xinjiang, dar în nici un caz nu le-a creat; ele izbucnesc periodic și în prezent.

Conflictul sino-sovietic a devenit public în 1961, pornind de la o dispută pe care URSS o avusese cu Albania, un stat mic și aparent fragil care se îndepărtase îngrijorător de mult de canonul ideologic și de liniile politice impuse de la Moscova. Ce se întâmplase? Sfidând conducerea sovietică, Beijingul, convins și dezamăgit de perniciozitatea politicilor sovietice ca retragerea consilierilor economici din China sau, înainte de acest gest profund ofensiv pentru chinezi, de destalinizare, a încurajat fățiș orice tentativă de nesubordonare a „țărilor frățești” în raport cu Kremlinul. Albania a decis să profite de pe urma oportunității care i se oferea.³ Conferința din 1960 a partidelor comuniste, ținută ca de obicei la Moscova și centrată pe problematica internațională, a oferit o aparență omogenizatoare foarte fragilă a tendințelor centrifugale tot mai puternice existente în lumea comunistă. După un an, la al IV-lea Congres al Partidului Comunist Albanez, PCUS a condamnat vehement, dar fără a ieși din limitele vocabularului ideologic, atitudinea Tiranei. PCC și-a susținut aliatul, la fel cum au făcut, în măsuri diferite și partidele comuniste din Indonezia, Birmania, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord și Sri Lanka. La Congresul al XXII-lea al PCUS, desfășurat în același an, și unde albanezii nu s-au prezentat, gazdele au insistat din nou asupra destalinizării, condamnând totodată în termeni lipsiți de ambiguitate comportamentul recent al Tiranei. Delegația chineză, condusă de redutabilul diplomat Ciu Enlai, a interpretat gestul ca pe un atac indirect la adresa regimului pe care îl servea, moment în care diplomații chinezi au părăsit Congresul.⁴ Acesta poate fi considerat punctul în care conflictul sino-sovietic devine cu adevărat public.

Treptat, China a reușit să atragă de partea sa câteva partide comuniste și să creeze facțiuni pro-chineze în cadrul altora, pe care Moscova le culpabiliza pentru subminarea unor partide comuniste legitime, sugerând totodată că sunt alcătuite din „elemente” clasate, incapabile și resentimentare. Pe lângă partidele mai sus menționate (cu excepția celui din Vietnamul de Nord), Partidul Comunist Brazilian

¹ Documentul 33, McNeal, *International*, 151.

² André Fontaine, *Istoria Războiului Rece. De la Războiul din Coreea la criza alianțelor. 1950-1967*, traducere de George Potra și Delia Răzdolescu, vol. IV, (București: Editura Militară, 1994), 268-269.

³ Lynch, *Republica*, 154.

⁴ Leonhard, „A World”, 20-21. Vezi, pentru o expunere detaliată a triadei conflictuale URSS-Albania-China lucrarea lui William Griffith, *Albania and the Sino-Soviet Rift*, (Massachusetts: Institute of Technology, The M.I.T. Press, 1963).

s-a alăturat cauzei chineze¹ și, temporar, și cel Australian.² În Europa de Vest, zonă de o importanță maximă atât pentru Moscova cât și pentru Beijing, facțiuni pro-chineze puternice au apărut în interiorul partidelor comuniste din Belgia, Franța și Italia. Nici partidul Comunist din Statele Unite nu a putut evita emergența unei aripi pro-chineze.³

Atunci când Moscova a făcut apel către Beijing în prima jumătate a anului 1964 pentru găsirea unor soluții în vederea stopării conflictului, care degenerase afectând imaginea ambelor state, a fost acuzată de ipocrizie. Comuniștii chinezi imputau sovieticilor activități subversive ca diseminarea „printre partidele frățești” a unor scrisori menite să le pună în gardă în fața deviaționismului chinez, în timp ce deciseseră deja să admonesteze „viziunile incorecte și acțiunile periculoase ale conducerii PCC.”⁴ Pe cale de consecință, șansele pentru o soluționare relativ recentă a conflictului au fost anulate.

În lupta lor pentru a deveni, în cazul Chinei, noul centru al revoluției mondiale și de a păstra, în cazul Uniunii Sovietice, acest recompensatoriu statuat, cele două puteri a lumii comuniste au provocat un deserviciu enorm și iremediabil leninismului. Asta pentru că el nu poate fi cu adevărat implementat decât pornind de la un singur centru și printr-un partid în care nu contează altceva în afara disciplinei totale puse în slujba revoluției totale, indiferent de mijloace. Disputa sino-sovietică a afectat disciplinele tuturor partidelor comuniste care au fost implicate, într-o formă sau alta, în ea, dar, mult mai important, a distrus singularitatea și unicitatea centrului din care leninismul și-a început asaltul asupra realității. În absența unui singur pol care să articuleze și să conjuge eforturile partidelor comuniste în manieră sinergică, să le disciplineze, realitatea și-a luat revanșa. Leninismul asianizat a fost învins pentru mult timp, dacă nu pentru totdeauna, făcând compromisuri sociale și politice majore pentru a-și păstra existența tot mai anemică, în timp ce leninismul europeanizat, cel care beneficiase odată de indispensabilul centru unic, a sucombat după numai câteva decenii.

Mao, Stalin și Hrușciiov. Dimensiunea personală a conflictului

Relațiile personale dintre Mao și Stalin nu au fost niciodată cordiale. Mai mult, „Cei doi se detestau reciproc”, argumentează Michael Lynch. Apoi continuă sarcastic: „Acest lucru se datora probabil faptului că se asemănau foarte mult.” Într-adevăr, Stalin nu l-a agreat niciodată pe Mao sau mișcarea pe care o conducea, nici înainte, nici după comunizarea Chinei. După ce s-a convins, la rândul său, de acest lucru, Mao a început să disprețuiască personalitatea lui Stalin și pe a majorității celor care îl înconjurau. Nu a extrapolat însă sentimentul asupra imaginii și colosalei forțe centripetale pe care „tătucul popoarelor” o reprezenta pentru lumea comunistă, încercând, dimpotrivă, să profite cât mai mult de pe urma ei – în ciuda șicanelor diplomatice la care a fost supus și a contractelor economice dezavantajoase pe care a trebuit să le semneze.⁵

După începerea procesului de destalinizare, cultul personalității parțiat de fostul dictator a început să fie denunțat cu vehemență, cel puțin în Uniunea Sovietică. Stalin era responsabil pentru erori serioase în conducerea Uniunii Sovietice și a comunismului internațional, dar asta nu însemna, susțineau chinezii, că deosebitele sale merite trebuiau minimalizate sau discreditate. Pentru ei, asta echivala cu o mi-

1 Documentul 36, în McNeal, *International*, 157.

2 Kevin Devlin, „Boring from Within”, *Problems of Communism*, 13:1964, 38-39.

3 Devlin, „Boring”, 27-38.

4 Documentul 35, în McNeal, *International*, 155.

5 Lynch, *Republica*, 148, 148-149.

nimalizare și o discreditare a progreselor făcute de mișcarea comunistă mondială în timpul erei staliniste și cu o exacerbare a meritelor lui Hrușciov, considerat inferior în orice privință antecesorului său.¹

Pe Hrușciov, liderul chinez l-a disprețuit cu siguranță și mai mult decât pe Stalin. Considerându-se superior acestuia ca experiență revoluționară și pregătire ideologică, Mao se considera, după dispariția lui Stalin, „seniorul (...)” figurilor conducătoare din lumea comunistă.”² Umilințele diplomatice la care îl supusese Stalin Mao le-a returnat din plin succesorului acestuia³, fapt ce a contribuit la deteriorarea relațiilor celor două state, nu prea strânse, cum am avut ocazia să constatăm, nici în perioada în care „tătuțul popoarelor” a condus destinele lumii comuniste.

Prin ce anume sunt subsumabile conflictele personale dintre liderii sovietici și Mao spectrului ideologic? Răspunsul este unul de natură antropologică: mediile în care aceștia au crescut (violente și nesigure, în care apetența pentru conspirativitate deținea un loc central), ideile radicale, dogmatice și salvaționiste pe care și le-au asumat și experiența de viață pe care au căpătat-o, în special experiența politică – toate acestea reprezintă itinerarii ale unor deveniri ideologice.

Dimensiunea rasială a conflictului

Chiar dacă este insolită pentru a dispută care a avut loc între state comuniste, conflictul sino-sovietic a conținut și o dimensiune rasială. Am optat mai degrabă pentru denumirea de rasială și nu rasistă deoarece este vorba despre un conflict purtat între forțe de extremă stângă, iar Uniunea Sovietică, deși a tratat cu o condescendență nedisimulată China comunistă, nu a făcut-o în nici un caz în manieră rasistă autentică, nici chiar după declanșarea conflictului; miza aflată în joc era cu totul alta. Bineînțeles, fiecare parte o acuza pe cealaltă de introducerea acestei componente a conflictului, discreditantă pentru orice mișcare politico-ideologică ce se revendică, indiferent de măsura în care este îndreptățită sau nu să o facă, de la Marx însuși. Se poate afirma că în special ideologii de la Beijing se fac responsabili de insistarea asupra acestei dimensiuni în cadrul conflictului (chiar dacă nu se poate stabili cu exactitate cine a început să profileze astfel de acuze, ele s-au dovedit folosite în special chinezilor) pentru a compromite cât mai mult posibil adversarul sovietic și pentru a-și afirma o cât mai profundă apartenență culturală și antropologică la Lumea a Treia și la idealurile revoluționare ale luptelor de eliberare națională din coloniile sau fostele colonii ale „imperialismului”.

Moscova reproșa Beijingului că, în 1962, la Conferința de Solidaritate a popoarelor din țări asiatice și africane, acesta s-a opus, prin liderul delegației chineze, „participării reprezentanților din Comitetele de Solidaritate Afro-Asiatică a țărilor europene socialiste”. Delegația chineză ar fi insultat-o pe cea sovietică, spunându-i fără ocolișuri că „albii nu au ce căuta aici”.⁴ La rândul ei, China susținea că URSS a „instigat la ură rasială” Occidentul pentru a obnubila luptele popoarelor din „Asia, Africa și America Latină” pentru eliberare națională. Mai mult, sovieticii erau acuzați că ar fi repus pe tapet problematica „pericolului galben”, asemănând China comunistă cu brutalul și invazivul Genghis Han. La această comparație, chinezii au răspuns sugerând „liderilor PCUS necesitatea de a-și revizui lecțiile de istorie înaintea manufacturării unor astfel de basme. Genghis Han a fost un Han al Mongoliei, și

1 The Central Committee of the Party of the Soviet Union, „Open Letter”, în Jacobs, *From Marx*, 300-302.

2 Michael, „The Polycentric”, în Gyorgy, *Issues*, 52.

3 Taubman, *Khrushchev*, 389-392; Lynch, *Republica*, 153.

4 The Central Committee of the Party of the Soviet Union, „Open Letter”, în Jacobs, *From Marx*, 278.

în zilele sale atât China cât și Rusia au fost supuse agresiunii mongole.”¹

Beijingul continua afirmând că Lenin a reușit să distrugă clivajele rasiale și culturale dintre europeni și non-europeni, dar că prezenta conducere sovietică le restaura prin opoziția pe care o manifesta față de mișcările de eliberare națională, asemănătoare opresiunii colonialiste a omului alb împotriva oamenilor de rase diferite. Lewis Feuer interpretează dimensiunea rasială a conflictului sino-sovietic în cheie psihologică. Pentru el, disputa

conjură uri iraționale și emoții din eradicarea cărora marxismul clasic își făcuse un scop. Cuprinde obiective suprapuse ale unor țări avansate industrial și înapoiate, rurale, împreună cu întreaga textură nervoasă sensibilă a diferenței rasiale. Este de o importanță minoră faptul că chinezii insistă, în manieră pedantă, că Genghis Han era mongol, și nu chinez, și că sovieticii au făcut o greșeală istorică. Pentru că greșeala însăși are o semnificație psihologică freudiană: pentru ruși, chinezii par să afirme că toți oamenii galbeni se aseamănă, și că mongolul este chinez; rușii au propriul stereotip al omului alb față de chinezi.²

Nu sunt sigur de ce chinezii nu ar fi avut, la rândul lor, un stereotip al non-albilor față de albi. Ideea este însă următoarea: deși neînsemnată ca pondere în cadrul conflictului în raport cu alte dimensiuni, punerea problemei în termeni rasiali discreditează enorm ambele părți, mai ales că fiecare se revendică, repet, cu mai mult sau mai puțină îndreptățire, de la fondatorul teoriei comuniste, Karl Marx.

La prima vedere, componenta rasială a disputei dintre cele două mari puteri a lumii comuniste este cea mai puțin circumscribilă spectrului ideologic, părând să acrediteze ideea că lupta a fost dusă strict pentru putere și influență. Dar dacă ne întoarcem la Hannah Arendt și la ceea ce ea numea „imperialism continental” (v. supra, prima secțiune, „Luarea cu asalt a realității. Mic excurs asupra fenomenului ideologic”), lucrurile încep să se prezinte într-o altă lumină. Chiar dacă, din punct de vedere geografic, nici unul dintre cele două centre nu își exercita autoritatea asupra unor periferii contigue (așa cum procedau panslavismul și pangermanismul, „imperialisme continentale” analizate de Arendt), din punct de vedere al obiectivelor internațional-ideologice, vagi și confuze, dar urmărite ardent, și din punctul de vedere al dinamismului și proteismului de care dădeau dovadă atunci când își instigau proprii cetățeni și pe cei ai aliaților la o ură irațională față de oponent, din toate aceste aspecte reiese fără putință de tăgadă fermentul ideologic.

Concluzii

Conflictul sino-sovietic a avut un puternic ecou în relațiile internaționale din epocă. Una din consecințele sale cele mai importante a fost deschiderea Chinei spre Statele Unite, Beijingul și Washingtonul inițiind relații diplomatice și comerciale după 1970.³ În ceea ce privește lumea comunistă, aceasta a devenit iremediabil polarizată și, pe cale de consecință, mult mai puțin puternică decât ar fi fost în cazul, dificil de pus în practică, al colaborării dintre Uniunea Sovietică și China. Pe de altă parte, „acțiunile fracționiste chineze” nu au atins ponderea și amploarea pe care și-ar fi dorit-o Beijingul.

1 Editoria Departments of Jenmin Jihpao and Hong Chi, „Comment”, în Jacobs, *From Marx*, 306-307.

2 Feuer, „Marxisms”, 54-55, 55.

3 John Spanier, Steven Hook, *American Foreign Policy Since World War II* (Washington D.C: Congressional Quarterly Inc., 1995), 156-158.

Dacă etapa cuprinsă între destalinizare (1956) și „controversa albaneză”¹ (1961) poate fi considerată faza latentă a conflictului, atunci întreg deceniul șapte al secolului XX reprezintă etapa de maturare și extindere a conflictului, care devenise de acum deschis și de o vehemență incomensurabilă. Succesorul lui Nikita Hrușciov, totodată fostul său protejat și cel care i-a organizat debarcarea de la putere în toamna lui 1964 – Leonid Brejnev, a reușit să convoace, în 1969 „cea de a treia conferință comunistă internațională cu scopul de a condamna atitudinea Chinei.” Impactul ei s-a dovedit a fi extrem de redus, în parte și datorită invaziei Cehoslovaciei de către statele membre a Tratatului de la Varșovia (cu excepția României) din anul precedent, fapt ce se repercuta negativ asupra erijării Moscovei în tutore moral al lumii comuniste – reflectând practic fragmentarea iremediabilă a mișcării comuniste internaționale.² De abia în ultimii ani ai existenței sale, pe timpul conducerii lui Gorbaciov, a inițiat Uniunea Sovietică eforturi diplomatice și politice serioase în vederea depășirii animozităților dintre Moscova și Beijing. Chiar dacă relativ reușite în planul relațiilor interstatale, negocierile dintre cele două părți – purtate sub puternice presiuni interne și externe pentru fiecare dintre ele – nu au mai putut face nimic pentru leninism, nici măcar să îi salveze fragila aparență.

Cheia înțelegerii conflictului dintre Uniunea Sovietică și China lui Mao rezidă în, așa cum am încercat să argumentez de-a lungul acestui întreg eseu, dimensiunea sa ideologică. Ea le conține și le articulează pe toate celelalte și toate sunt, desigur, interdependente. Textura intimă în interiorul căreia se manifestă interacțiunea dintre fațetele conflictului este de departe cea leninistă. Leninismul suportă, așa cum am constatat, anumite nuanțări ideologice, dar în nici un caz pluralitatea politică; privat de centrul monolitic de unde își începuse, în 1917, asaltul asupra realității, acesta a implodat sub presiunea conflictuală a celor două ramificații pe care le-a dezvoltat, leninismul asianizat și leninismul europeanizat. Moștenirea lui Lenin s-a autodevorat în timpul conflictului, iar diversitatea sub care a reapărut în deceniile următoare nu a făcut decât să mascheze eroziunea sa internă.

1 Leonhard, „A World”, 20.

2 Lynch, *Republica*, 161-162.

Albania – 17 ani de la comunism

■ ȘTEFAN POPESCU

The following study scrutinizes the historical becoming of Albania, from the the breakdown of Communism up till now.

Keywords:

Albania, rule of law, E.U., immigrants

Albania nu se află undeva departe de România. De la Timișoara, trecând prin Serbia și Muntenegru, sunt 600 de kilometri iar de la Giurgiu, prin Bulgaria și Macedonia, 800. Și totuși Albania e prea puțin cunoscută, iar atunci când se vorbește despre ea, predomină clișeele și bancurile. Asocierea cu Albania ne deranjează în mod vizibil. Știm că este o țară mică, știm că este săracă („mai săracă decât noi”) – motive suficiente de a ne ține departe. Am auzit de Enver Hoxha și de Ismail Kadaré, pe care-l apreciem ca scriitor. Mai știm că există o temută mafie albaneză și auzim des la știri despre provincia Kosovo, pe care o considerăm pamânt sârbesc. Și atât.

Toate aceste elemente nu ne ajută însă prea mult să înțelegem ce se întâmplă în Albania. Chiar și atunci când citim rapoartele diverselor organizații internaționale avem doar o imagine parțială. Cu toate acestea, nu putem fi prea mult învinovați ca nu cunoaștem mai bine această țară. Acum 17 ani Albania era una dintre cele mai izolate țări din lume. Nu făcea parte nici din CAER (se retrăsese în 1962), nici din Tratatul de la Varșovia (din 1968), iar relațiile diplomatice erau reduse la 15 țări. Dinspre Albania nu venea nici o veste, iar contactele albanezilor cu străinătatea, inclusiv cu cea de orientare socialistă, erau inexistente. Ziarele străine (chiar și *l'Humanité*) nu ajungeau la Tirana de 40 de ani. Numai revista *Chine nouvelle* putea fi găsi-

tă la aeroport sau la recepția hotelului Dajiti. Cât privește relaționarea interumană, puținii studenți străini veniți să studieze limba albaneză nu părăseau incinta hotelului unde erau cazați. Mărturia unui fost diplomat francez la Tirana e în măsură să dezvăluie pâna unde mergea regimul comunist albanez în materie de izolare: „Timp de trei luni, singurul bursier albanolog francez la Tirana a stat numai într-o cameră din hotelul Dajiti. Nu s-a întâlnit niciodată cu colegii săi de studiu albanezi și nici nu i-a călcat piciorul vreodată la universitate. Un profesor se deplasa la hotel în fiecare dimineață, pentru a-i preda cursuri particulare *la domiciliu*”¹.

Albanezii înșiși nu depășeau limitele administrative ale orașului sau comunei în care locuiau, deplasarea dintr-o localitate în alta făcându-se exclusiv pe bază de autorizare. Despre syndicate sau alte organizații ale „oamenilor muncii”, chiar și de paradă, nici nu putea fi vorba. Religia însăși era interzisă², Albania fiind primul stat declarat ateu prin Constituție³. Singura formă de asociere permisă era Partidul muncitoresc albanez⁴. Proprietatea privată fusese în totalitate desființată și nu fuseseră omise de la această privațiune nici măcar locuințele sărăcicioase din mediul rural. La acest tablou, se adăugau cele 700 000 de buncăre, ce împânzeau țara, creând impresia de asediu, de închisoare în aer liber. 15 % din populația țării trecuse prin închisoare, iar o proporție similară lucra pentru *Sigurimi*, temuta poliție politică. La o privire sumară, este lesne de dedus că un albanez din trei era fie victima, fie colaboratorul Siguranței. La 17 ani de la căderea comunismului, toate aceste imagini par îndepărtate. Albania a fost primită cu drepturi depline în Organizația Tratatului Nord-Atlantic (aprilie 2009)⁵, iar candidatura la Uniunea Europeană i-a fost acceptată în mod oficial (17 noiembrie 2009)⁶. În momentul de față, Albania este foarte mulțumită de relația apropiată cu Statele Unite, (drapelul american se găsește la tot pasul) și are raporturi foarte bune cu Italia. Cât despre deschiderea Albaniei către străinătate, datele vorbesc de la sine: în 2008, țara a fost vizitată de 2,5 milioane de turiști⁷. Saltul este spectaculos, iar progresele sunt incontestabile: albanezii sunt liberi să critice, sunt liberi să circule, iar alternanța la putere, în

1 Émile Guimard, *L'Inoubliable Albanie*, chez l'auteur, 2007, 67.

2 Fuseseră înființate și muzee ale ateismului, cel mai cunoscut fiind cel de la Șkodra (Shkodër), în nordul Albaniei. O descriere a acestei realități o întâlnim în cartea lui Luan Starova, *Le musée de l'athéisme*, (Paris: Fayard, 1999).

3 „Primul stat ateu al planetei” era expresia utilizată în *Gazeta oficială* n° 4337 din noiembrie 1967. În 1975, statul comunist a decis și schimbarea prenumelor cu conotație religioasă, propunând părinților liste cu prenume „socialiste și patriotice”. Propaganda religioasă era pedepsită cu moartea în codul penal din 1977. Cf. Didier Rance, *Albanie. Ils ont voulu tuer Dieu*, (Paris : Bibliothèque AED, s.d).

4 Partidul Comunist Albanese (PKSh) a fost înființat în noiembrie 1941, în timpul ocupației italiene, ca filială a Partidului Comunist Iugoslav. Se emancipează în 1944, când preia puterea la Tirana, iar în 1948 își schimbă numele în Partidul Muncitoresc Albanese (PPSh).

5 Încă din 1992, Albania este primită în Consiliul parteneriatului nord-atlantic (CPEA), în 1994 devine membră a Parteneriatului pentru Pace, iar în 1999 aderă la Planul de acțiune pentru aderare. În acest cadru, Albania participă cu trupe la forța de menținere a păcii în Bosnia-Herțegovina (SFOR) și stabilește o bază logistică la Tirana, pentru forțele NATO ce operează în Kosovo. În 2003, un contingent de 140 de militari albanezi este trimis în Afghanistan și tot atunci, sub patronaj american, Albania semnează, alături de Muntenegru și de Croația, așa-numita Chartă Adriatică, adevărată anticameră a integrării nord-atlantice. Trei ani mai târziu, la Summitul NATO de la Riga, Albania primește asigurarea fermă că va fi primită în organizație. Mult așteptata invitație oficială este formulată în cadrul Summitului de la București (aprilie 2008), urmând ca, un an mai târziu, să devină membră cu drepturi depline.

6 Și legăturile cu Uniunea Europeană sunt timpurii stabilite, imediat după schimbarea de regim în 1992. Totuși, din cauza instabilității politice, acestea au fost suspendate timp de câțiva ani. În 2006, Tirana a semnat un Acord de Stabilizare și de Asociere cu Uniunea Europeană, completat doi ani mai târziu, cu un acord de liber-schimb central-european (ALECE/CEFTA). Perspectiva europeană este acum sigură. La Summitul de la Salonic reprezentanții europeni au afirmat că „locul Balcanilor de vest este în Uniune”.

7 Conform raportului de țară al Istituto nazionale per il Commercio estero, ICE (2009).

ciuda derapajelor inerente, funcționează¹. Imaginile cu ambarcațiuni pline de imigranți clandestini, încercând să ajungă pe coaste italiene, cele cu anarhia din 1997², sunt acum destul de îndepărtate. Țara este stabilă, din punct de vedere politic, și are o abordare pragmatică în relațiile cu vecinii, în ciuda importanțelor minorități albaneze aflate pe teritoriul acestora. Se poate observa că și din punct de vedere economic lucrurile încep să se miște: inflația este de numai 2,2 %, creșterea economică a depășit 6% pe an, în ultimul deceniu, albanezii înființează tot mai multe firme, iar investițiile străine nu lipsesc, chiar dacă sunt încă insuficiente, pentru a determina o modernizare accelerată. Pentru prima dată în istorie, țara se află pe drumul cel bun³!

Și totuși, peisajul oferit de Albania anului 2009 nu este tocmai optimist. 17 ani nu au fost îndeajuns pentru crearea unui stat de drept. Acesta se află încă în faza incipientă, iar cauza principală este politizarea excesivă a instituțiilor însărcinate cu aplicarea legii. Ce-i drept, mulți albanezi consideră legea și aplicarea ei drept un dat negociabil, și nu obligatoriu, aspect care îngreunează orice acțiune cinstită și fără conotații politice. Dar principala vină aparține partidelor și coalițiilor guvernamentale care, odată ajunse la putere, au prins obiceiul de a destitui sistematic procurorii de altă orientare politică sau pe cei prea conștiincioși. Cazul procurorului general Ina Rama este exemplar, din acest punct de vedere. Deși apropiată Puterii, Ina Rama a fost în pericol de a fi destituită în mai 2009, deoarece a îndrăznit să deschidă o anchetă referitoare la activitatea a doi miniștri.

1 În 2005, Partidul Socialist Albanez (fost comunist) pierde alegerile în fața Partidului Democrat. Alegerile legislative din iunie a. c. i-au oferit leaderului Partidului Democrat Sali Berișa (Berisha) un nou mandat de 4 ani în fruntea Executivului, de această dată în alianță cu Mișcarea Socialistă pentru Integrare (partid desprins în 2004 din Partidul Socialist Albanez).

2 Anarhia din 1997 a fost provocată de prăbușirea sistemelor financiare piramidale de tip Caritas, care atrăseseră banii a două treimi din populație. Înaintea căderii acestor jocuri, societățile piramidale dețineau pasive reprezentând 50% din PIB-ul Albaniei. Ca și în România, oamenii politici albanezi au beneficiat de finanțarea campaniei electorale și, prin urmare, nu s-au interesat de o eventuală criză a acestor societăți. Ba existau chiar transmisiuni în direct cu vraci care, chipurile, multiplicau banii! Prăbușirea piramidelor financiare a dus la falimentul statului: în martie 1997, efectivele armatei și ale poliției dezertează în masă, sustrăgând un milion de arme. Instituțiile statului sunt incendiate și 2000 de persoane sunt ucise în timpul manifestațiilor. Președintele Sali Berișa este constrâns să demisioneze. Sub egida ONU, o forță multinațională, la care participă și unități românești, este desfășurată pentru pacificarea țării (operațiunea *Alba*).

3 Istoria Albaniei este un șir de ocupații și de conflicte succesive. Până în 1912, țara s-a aflat timp de 500 de ani sub dominație otomană. Independența a fost proclamată pe 28 noiembrie, dar „guvernul” albanez își exercita autoritatea numai asupra orașului-port Vlora/Valona, restul teritoriului fiind ocupat de către beligeranții ligii balcanice: Muntenegru, Serbia, Bulgaria și Grecia. A existat apoi un efemer principat albanez, de numai 6 luni (martie-septembrie 1914), pe tronul căruia s-a aflat Wilhelm de Wied, nepotul reginei Elisabeta a României (principele de Wied se odihnește la București, în Biserica Luterană). În timpul Marelui Război, teritoriul țării a cunoscut ocupații succesive: sârbă, austro-ungară, bulgară, greacă, italiană și franceză. Abia în 1921, un stat recunoscut de Marile Puteri începe să se închege. Capitala a fost stabilită la Tirana, dar adevărata putere era deținută de clanuri diverse, până când un tânăr, Ahmed Zogu, sprijinit de cele mai puternice clanuri din Nord, devine prim ministru și începe să-și impună autoritatea pe cuprinsul întregii țări. Dar în 1924, acesta trebuie să abandoneze puterea în fața puternicelor opoziții coalizate împotriva-i și care reușesc impunerea unui guvern la Tirana, condus de preotul ortodox Teofan Noli (primul guvern ce recunoaște Uniunea Sovietică). Revenit în 1925, cu sprijin militar iugoslav, Ahmed Zogu se proclamă președinte, iar în 1928 rege. Puterea îi era consolidată. Însă țara devine practic un protectorat al Italiei fasciste, care o va ocupa, în cele din urmă, în aprilie 1939. Patru ani mai târziu, ocupației italiene îi succede ocupația militară germană, care instalează un guvern marionetă. Puterile Axei au fost singurele care au reunit toate teritoriile albaneze într-o singură entitate. Sub ocupația germană se înregistrează un adevărat război civil între rezistența comunistă și cea naționalistă, la fel ca în Iugoslavia. În noiembrie 1944, comuniștii lui Enver Hoxha ajung la putere cu sprijin iugoslav și britanic. O sinteză utilă de istorie albaneză este cartea profesorului Antonello Biagini de la Universitatea Roma 1 – La Sapienza, *Storia dell'Albania. Dalle origini ai giorni nostri* (Bompiani, 1998).

Clasa politică albaneză nu s-a adaptat încă la jocul instituțional transparent și acest lucru reprezintă o altă frână importantă în calea instituirii unui stat cu adevărat democratic. Înțelegerile de culise sunt preferate dezbatelor parlamentare. Mai mult decât atât, chiar și ultimele modificări constituționale (2005) au rezultat în urma unei înțelegeri între premierul Berișa și predecesorul său Fatos Nano: premierul a reunit majoritatea necesară în afara aulei parlamentare și acolo s-a decis ceea ce trebuie să fie schimbat, pentru întărirea puterilor șefului Executivului. Mai mult ca sigur, concursul opoziției socialiste a fost compensat. Diversele instanțe europene și ONG-uri au denunțat aceste practici nedemocratice; dar fără niciun efect! La fel cum fără efect au rămas și criticile la adresa corupției existente în țară. Portivit *Transparency International*, Albania a regresat 10 poziții în clasamentul referitor la lupta împotriva corupției: anul trecut se afla pe locul 85, anul acesta se află pe locul 95¹. Dacă, la nivel individual, corupția a regresat, la nivel înalt ea continuă să progreseze. Și asta pe măsură ce veniturile și necesitățile statului cresc. Poate fi amintită aici atribuirea construcției autostrăzii, care ar trebui să lege provincia Kosovo de portul Durazzo/Durres, companiei americane Bechtel și celei turcești Enka, în urma unei licitații nu tocmai corecte². Banca Mondială a refuzat să participe în vreun fel, estimând că țara are alte priorități. În consecință, mare parte a fondurilor bugetare au fost direcționate pentru a finanta așa-numita „autostradă a Albaniei Mari”: 89% dintre cheltuielile statului în 2008³! Din fericire pentru guvernanți, circa 900 000 de compatrioți⁴ au plecat să-și câștige existența pe alte meleaguri, îndeosebi în Italia, Grecia și în Germania, iar de acolo trimit anual 950 de milioane de euro. Banii imigranților contribuie cu aproape 20% la formarea Produsului Intern Brut și cu 40 % la acoperirea deficitului comercial⁵, dar mai ales la diminuarea sărăciei. Programele sociale sunt aproape inexistente, iar 18 % din populație trăiește în condiții de sărăcie extremă (mai puțin de 2 dolari pe zi)⁶. Singura cale de ieșire din această situație o reprezintă imigrația. În ciuda unei migrații severe (la o populație de numai 3,2- 3,6 milioane de locuitori), șomajul rămâne ridicat (13% sau chiar 30%, dacă îi luăm în calcul și pe cei care se îndeletnicesc cu agricultura de subzistență)⁷. Toate acestea spun mult despre capacitatea Albaniei de a integra în Uniunea Europeană pe termen scurt și mediu.

Aidoma celorlate țări foste comuniste, și în Albania schimbarea vechilor elite constituie o problemă complexă. La început, s-a dorit a fi radicală, dar rezultatele s-au dovedit dezastruoase. Imediat ajuns la putere, în 1992, președintele Sali Berișa a destituit foarte mulți membrii ai serviciului secret *Sigurimi*, responsabili de poliția politică. Rămăși fără locuri de muncă, acești profesioniști (cu dosare, contacte și cu o pregătire specifică) au fost pe loc recrutați de mafia albaneză. Iată de ce problema criminalității organizate constituie și astăzi una dintre cele mai serioase probleme ale Albaniei !

În privința schimbării aparatului birocratic, Berișa a apelat la legăturile clanice, de familie, din regiunea sa natală, Tropoja, din nordul Albaniei. Fiecare minister și fiecare instituție sau agenție guvernamentală avea o echipă formată din „septen-

1 Cf. Transparency International's 2009 Global Corruption Barometer.

2 După cum se poate vedea, compania Bechtel are o adevărată afinitate pentru Europa de sud-est...

3 Subiectul «autostrăzii naționale» Kosovo-Durazzo a facut obiectul mai multor articole interesante publicate pe siturile *Rinascita Balcanica* și *Balkan Insight*.

4 Alte date vorbesc de 1 100 000 de imigranți.

5 Istituto Nazionale per il Commercio Estero, 1 luglio 2008, *Albania : le rimesse degli immigrati contribuiscono con il 40 % alla copertura del deficit commerciale*.

6 Istituto nazionale per il Commercio Estero. Albania. Rapporti Paese congiunti Ambasciate/Uffici Ice estero, 2008.

7 Cf. CIA World Factbook.

trionali” loiali Partidului Democrat. Măsura a determinat o adevărată migrație, din nordul Albaniei spre Tirana, a familiilor care încercau astfel să profite de pe urma prezenței în structuri a membrilor lor. Această politică de tip clanic a creat o situație periculoasă, afectând grav buna funcționare a instituțiilor¹. Este greu de anticipat și astăzi proporția nepotismului în structurile centrale ale statului. Ca răspuns, socialiștii, odată ajunși la putere, au privilegiat vechii aparatcik, originari mai ales din sudul Albaniei. Practica încă mai continuă și astăzi. Ar fi însă fals ca măsurile luate de Berișa să fie apreciate drept politică menită să-i înlăture pe vechii comuniști. El însuși a fost un important membru al Partidului muncitoresc². Legea lustrăției, al cărei promotor a fost, nu este alceva decât un mijloc de a scoate din joc adversari. Adoptată în decembrie 2008, numai pe baza unei majorități simple, democrate, legea prevede înlăturarea din viața publică, pentru următorii șase ani, a tuturor celor care au colaborat cu poliția politică între 1944 și 1990. Totodată, legea prevede deschiderea arhivelor secrete. La sesizarea opoziției, legea a fost imediat suspendată, până la examinarea finală de către Curtea Constituțională. Însași Uniunea Europeană, secondată de Statele Unite, a reacționat, neliniștită de instrumentalizarea acesteia cu ajutorul unor instanțe judecătorești lipsite de independență. Un proces al comunismului este imposibil în Albania. Poate va fi posibil numai peste câteva generații... Un astfel de proces ar însemna punerea în discuție și condamnarea morală a unei părți importante din elita națională³. Din păcate, tranziția în Albania se desfașoară, și din acest punct de vedere, conform principiului: „Să schimbăm totul pentru ca nimic să nu se schimbe”.

1 M. Vickers, *Albania. From Anarchy to a Balkan identity*, (London: C. Hurst & Co Publishers Ltd.), 1997.

2 În 1978 partidul îi permite tânărului cardiolog Sali Berișa să plece cu o bursă de specializare UNESCO la Paris.

3 Inclusiv a marelui scriitor Ismail Kadaré, membru al Partidului muncitoresc din 1972, adevărată vitrină a regimului cu funcții importante (vicepreședinte al Frontului Democratic, instituție însărcinată cu mobilizarea maselor în lupta contra libertății religioase și vicedirector al Institutului de Istorie marxist-leninistă, condus de Negimie, soția dictatorului Enver Hoxha). În octombrie 1990, Ismail Kadaré se exilează în Franța. Comunismul avea să cadă câteva luni mai târziu...

Emil Cioran supravegheat de Securitatea română¹

■ STELIAN TĂNASE

The documents submitted to analysis in the following pages are just a small part of what Romanian archives can offer. Discovered in the repository of CNSAS and SRI, the records disclose thrilling, yet unknown information about Emil Cioran. They throw light on several neglected facets of Cioran's character during his Parisian years, bringing forth revealing facts about his historical background.

Keywords:

Cioran, the Communist regime, emigration, secret services

Personajul Emil Cioran” este încă puțin cunoscut. El s-a dorit descifrat exclusiv pe seama cărților sale apărute după război. Cioran a practicat cu metoda din anii '40 o discreție vecină cu secretomania. Nu a dorit cu nici un chip ca trecutul său intelectual și politic să fie deconspirat. În anii '30, el s-a plasat la extrema dreaptă; a publicat texte elogioase despre Hitler și Zelea Codreanu, și altele cu caracter general, antisemite, de critică a parlamentarismului, de elogiare a regimurilor autoritare de extremă dreapta. Avea un trecut inavuabil, așadar la Paris, unde se refugiase din 1941, când a fost demis din postul de atașat cultural la Vichy în care fusese numit de câteva luni. Odată instalat regimul comunist în România, serviciile speciale de la București l-au considerat o țintă prioritară. Securitatea s-a ocupat în lunga ei existență - 1948/89 - nu doar de cetățenii români aflați pe teritoriul românesc. Ea a dus acțiuni de amploare în Occident în dauna emigranților, indiferent de data părăsirii țării, dacă aveau sau nu o culoare politică. Pe listele negre ale Securității se aflau pe lângă foști demnitari, exdiplomati, oameni de afaceri, jurnaliști, artiști, preoți, militari etc. Chiar faptul de a te stabili în Occident era privit ca un delict și pedepsit de noul cod penal românesc de sorginte sovietică. Rațiunea pentru care regimul l-a avut în vizor pe

¹ Text apărut în volumul „Cioran”, Paris, ed. L’Herne, 2009.

Emil Cioran nu a fost atât trecutul lui de ideolog al extremei drepte, simpatiile sale progermane, ori afilierea la mișcarea legionară. „Prezentul” preocupa Securitatea. Două erau scopurile urmărite de aceasta: legăturile pe care cei din diaspora le aveau în țară, și în al doilea rând să cunoască și să împiedice organizarea de acțiuni de protest pe lângă guvernele occidentale și în presă. Din acest punct de vedere Cioran prezenta un dublu interes pentru Securitatea română. În refugiul său parizian, Cioran trăiește marginal, de o manieră opusă modului său de a se comporta în țară, când era foarte sociabil, foarte prezent în presă și la evenimentele cu un caracter mai mult sau mai puțin monden (vernisaaje, conferințe, lansări de carte, premii etc). Motivele reclusiunii sale au fost diverse, dar toate în legătură cu teama lui că trecutul său antebelic va fi dezvăluit publicului francez. Acest fapt ar fi avut urmări nefaste pentru destinul său. Întâi putea cădea victima demersurilor/șantajelor Securității de la București. Cazul „Vintilă Horia”, fost legionar, i-a servit de exemplu. În 1960 acesta a fost propus pentru premiul Goncourt. Ambasada română de la Paris l-a invitat de mai multe ori în încercarea de a-l anexa regimului. Vintilă Horia a refuzat; drept urmare, Bucureștiul a lansat o campanie bazată pe dosare de Securitate demascând trecutul său. Vintilă Horia a fost compromis, și s-a retras, cariera lui în Franța fiind terminată. Pentru Cioran a fost intimidant și a ținut minte. Alt pericol venea pentru el din partea stângii și a unor intelectuali evrei, care îi cunoșteau trecutul. Adversarul său cel mai cunoscut în acest sens a fost sociologul Lucien Goldman, fost comunist, exclus din Partidul comunist din România în 1937/1938 pentru troțkism, și care era la curent cu publicistica sa antisemită și pronazistă. Un al treilea pericol, pentru Cioran venea de la membrii mișcării legionare care trăiau în Occident și care se agitau în publicațiile lor, atacându-l pentru că refuza să participe la acțiunile lor și mai ales pentru decizia sa de trecut.

Dosarul său a fost deschis de Securitate în 1954, la 14 ianuarie. E greu de imaginat că zece ani - după 1944, când Armata roșie ocupa România - a fost uitat de autoritățile comuniste. În 1948 fratele lui, Aurel Cioran, a fost arestat, judecat și condamnat la 7 ani de detenție pentru „activități legionare”. Și sora sa a fost arestată și deportată la Canalul Dunăre- Marea Neagră. Există un dosar deschis începând cu 1951 cu mai multe rapoarte referitoare la „fugarul de la Paris” și de asemenea copii ale scrisorilor trimise părinților săi. Scrisori banale de altfel, unde anunța trimiterea unor colete cu haine și medicamente, în plus dădea vești despre el. În 1954 Securitatea din Sibiu a deschis pentru Emil Cioran un dosar de „urmarire locală” (U.L.). Un an mai târziu, la 16 august 1955, din „urmărit local” devine „urmărit pe țară”(U.T.)¹. Data este foarte apropiată de momentul eliberării din închisoare a lui Aurel Cioran. De acum agenții care lucrau în occident încep să fie dirijați spre Paris, avându-l pe Cioran printre țintele prioritare. În țară, familia sa este strict supravegheată, la fel și prietenii.

La 1 martie 1960 a fost judecat la tribunalul militar din București cel mai mare proces politic intentat unor intelectuali. Printre cei 23 de acuzați se aflau câțiva prieteni ai lui Emil Cioran: Constantin Noica, Arsavir Acterian, Marieta Sadova, exlegionari. Și alți acuzați erau foști legionari, fără să fi fost în contact cu Cioran. Dar în boxă compar și persoane cu vederi opuse (Alexandru Paleologu, Nicu Steinhardt, Dinu Pilat, Vladimir Streinu, Theodor Enescu, etc). Toți au fost condamnați la termene grele de închisoare, între 6 și 25 de ani. Vinovația lor era cu totul imaginară. Unul din principalele capete de acuzare a fost corespondența purtată de Cioran cu persoane din țară. Constantin Noica, a fost acuzat că pregătea traducerea unui eseu despre Hegel pe care urma să îl trimită la Paris și - cu ajutorul lui Cioran - sa fie publicat aici. Tot Noica a fost acuzat că a răspuns unui text publicat de Cioran la NRF „Scrisoare către un prieten din depărtare” în 1956, la care Noica a făcut imprudența să răspundă”. Alt cap de acuzare a fost faptul că unii dintre cei din boxă au citit și răspândit (ceea ce

1 RPR. Ministerul Afacerilor Interne, Strict secret. Regiunea Brașov, Raion Sibiu, nr.28o8, Dosar de urmărire pe țară privind pe „Ciobanu” (nume codificat pentru scriitor, na.).

însemna „propaganda anticomunistă”) „Tentation d'exister”/1956/ed. Gallimard. Cartea fusese adusă în țară printre alții de regizoarea și actrița Marieta Sadova, cunosținută a lui Cioran din tinerețe. Frecventaseră împreună mediile legionare în anii '30. Ajunsă la Paris, cu un turneu al Teatrului Național, s-a întâlnit cu Cioran și Eliade, și a adus la întoarcerea în țară exemplare din „Foret interdite” și „Tentation d'exister”. Mai ales a doua a fost considerată subversivă (prima era un roman fantastic). Cartea a circulat în diferite cercuri, printre intelectuali din fosta extremă dreapta, sau pur simplu curioși să citească o carte apărută la Paris, scrisă de un român de succes. În presa din România au apărut atacuri la adresa lui Cioran și a cărții sale, în contextul unei masive represiuni declanșată de Gheorghiu Dej de teama să nu scape situația de sub control după plecarea Armatei roșii din 1958. În cadrul acestei campanii de represiune, mii de intelectuali și militanți ai fostelor partide sunt arestați. Legătura cu Cioran a fost un pretext pentru autorități să însceneze procesul din 1960. Figura cea mai proeminentă a celor judecați atunci a fost Constatin Noica, filosof, prieten cu Cioran din studenție. La proces s-a rostit de multe ori numele „Emil Cioran”, în rechizitoriu ca și în depozițiile martorilor¹. Intenția autorităților a fost să intimideze cercurile intelectuale, și pentru asta s-au dat pedepse foarte grele.

La 20 martie 1965 dosarul de U.T.(urmărire pe țară) este transformat într-unul de „urmărire individuală”. DIE (Direcția de Informatii Externe) trimite la Paris mai mulți mesageri să îl spioneze. Între prietenii din țară, ca și în anturajul familiei la Sibiu, Securitatea plasase numeroși agenți. Dosarele din acești ani conțin sute de rapoarte pline de detalii cele mai anodine, de presupozitii, de denunțuri. Corespondența sa este violată și copiată înainte de a fi remisă destinatarului. Trei ani mai târziu, la 8 februarie 1968, s-a hotărât închiderea acțiunii informative individuale. Contextul se schimbase. România strângea relațiile cu Franța. Generalul de Gaulle acceptase invitația lui Ceausescu de a face o vizită la București; evenimentul a avut loc în mai '68. Totuși autoritățile se decid greu să renunțe la „suspect”. Abia un document emis la 23 februarie 1970, arăta că dosarul „CHIRU”(pseudonim sub care se afla personajul nostru) este închis pentru că „CIO-RAN EMIL nu mai prezintă interes pentru munca noastră”. Ar fi însă o naivitate să credem că începând de la această dată Cioran scapă de supraveghere. El se găsește în atenția serviciilor de informații românești în continuare. Preocuparea pentru intelectualii aflați în exilul parizian nu a slăbit, indiferent de conjunctura politică. Tehnicile sunt același, în anii '50 ca și în anii '70: infiltrarea cu agenți a anturajului său și a celor din țară cu care coresponda, violarea sistematică a corespondenței, interceptarea tuturor convorbirilor sale telefonice cu cei din țară, etc. În această perioadă interesul mărit pentru Emil Cioran determina autoritățile să încerce racolarea ca informator a lui Aurel Cioran. Tentativa s-a consumat în 1975, și s-a soldat cu un eșec, după ce acesta a „deconspirat” unor prieteni situația. Totuși în 1981 Aurel Cioran primește autorizația să călătorească în Franța. Faptul se explica prin aceea că Securitatea declanșase operațiunea „Recuperarea”, care avea drept scop să îl aducă pe Emil Cioran în țară. Cei doi frați s-au revăzut după 40 de ani. Securitatea a deschis un nou dosar; de această dată Cioran este botezat „ENE”. Sub aparența unui funcționar al ministerului de externe, un ofițer acoperit îl sondează la Sibiu pe fratele său înainte de plecare. Mai mulți informatori sunt dirijați spre Aurel Cioran. Supravegherea se intensifică. La întoarcere după două luni, e vizitat din nou de același agent pentru a constata impresiile. Cum nu are încredere în sinceritatea sa, cere „să fie verificat prin informatori și tehnica de ascultare (T.O.) montată de mai mulți ani în casă și prin interceptarea telefonului. Evident Securității îi este mult mai ușor să acționeze la Sibiu și București decât la Paris.

Anii '80, echivalează cu o continuă degradare a regimului comunist. Rapoartele agenților se răresc treptat. Asta și pentru că Cioran devine tot mai mefient, fiind preve-

1 vezi procesul descris pe larg în Stelian Tănase, *Anatomia mistificării*, (București, ed. Humanitas, 2003).

nit de tentativele repetate de infiltrare a unor agenți. El este mai temător pe măsura paranoizării lui Ceaușescu, care ordona represalii împotriva contestatarilor săi din occident. Scandalurile repetate provocate la Paris de Securitate l-au avertizat cu privire la pericole. Defecțiunea generalului Pacepa, afacerea Hajduk, afacerea Goma&Tănase, (*nici o legătură de rudenie cu autorul acestor rânduri), afacerea Monica Lovinescu, (atacată pe stradă în urma unui ordin al Securității) arata un regim în degringoladă, decis să recurgă la orice mijloc pentru a-i intimida pe cei pe care îi considera adversari. Imaginea lui Ceaușescu se prăbusește, criticile, atacurile din Occident se înmulțesc. Subiectele sensibile sunt: demolarea satelor și a bisericilor, penuria cronică de bunuri, construcția Casei Poporului și distrugerea Bucureștiului, cultul personalității, regimul neostalinist practicat de Ceaușescu. Și judecățile lui Cioran vizavi de regim se modifică. În anii '60, când politica externă românească făcuse unele gesturi de independență față de Moscova, Cioran părea mai concesiv, arătând oarecare încredere că lucrurile se schimbă. Spunea uneori că ar dori să se întoarcă la Sibiu, să își revadă locurile natale. În anii '80, a refuzat net asemenea propuneri și nici prietenilor nu le mai spunea că ar dori să se întoarcă. Dimpotrivă, judecățile sale vizavi de București se radicalizează. Primește tot mai puțină lume venită din țară. Scrisorile sale sunt și mai circumspecte și adresate strict unor rude și vechi prieteni în care mai avea încredere. Securitatea continua să îl monitorizeze, cu toate că mijloacele sale sunt tot mai limitate. Rapoartele despre Cioran provin mai ales de la agenții acoperiți plasați ca diplomați în ambasada RSR din Paris, și, rareori, de la emisari care mai reușesc să îl întâlnească și să obțină informații la prima mână. Rapoartele citează mai ales articole apărute în presă. Așa aflau de exemplu că a refuzat un premiu literar acordat de Academia franceză sau ce afirmații a făcut într-un interviu. Securitatea (având deja prea multe probleme pe plan intern, unde regimul se apropia de actul final) totuși continua operațiunea de „influentare pozitivă” veche de trei decenii. Proiectul de a-l invita în țară este uitat, „până la noi ordine”. Găsim totuși în dosare note informative, rapoarte, din anii '88-'89, semn că Cioran se afla în atenția DIE.

Probabil, cea mai spectaculoasă informație apărută din cercetarea dosarelor pe care Securitatea română le-a alcătuit lui Emil Cioran, (sub trei nume „Ciobanu”, „Chiru”, „Ene”) este că interesul „informativ” față de el nu a scăzut nici după căderea lui Ceaușescu. Autoritățile „revoluționare”, masiv controlate de vechile structuri ale Securității, nu au încetat să se ocupe de el. Dezmembrarea oficială a Securității la sfârșitul anului 1989 nu a produs nici un efect. Dosarul „EMIL CIORAN” a fost închis abia câteva luni mai târziu. La 5 mai 1990, un document, strict secret, nr a-6/00553/15, emis de U.M. X-609 (exemplar unic), RAPORT cu propunere de închidere a acțiunii informative de influență numitului „ENE”. ENE este în vârstă de 79 de ani, de naționalitate română și cetățenie franceză, profesor de filozofie și scriitor, domiciliat în Paris. A fost luat în preocupare în anul 1981, în cadrul acțiunii „Recuperarea”. Având în vedere că în prezent „ENE” nu mai prezintă interes operativ pe linia unității noastre PROPU-NEM: să se aprobe scoaterea sa din preocuparea și clasarea dosarului 5553 la U.M.L115. semnat cpt.ss indescifrabil și șef de serviciu Lt. Col. M.Vasilii.

Cariera de „suspect” a lui Emil Cioran a fost așadar lungă. Acuzațiile care i s-au adus nu au fost atât simpatiile legionare din anii '30 (de altfel cu ideologia extremei drepte regimul comunist de la București a avut multe asemănări). Vina pentru care a fost urmărit: în afară că a păstrat legăturile cu rude și cunoscuți din România, a fost că „desfășoară activități dușmănoase prin scrierile lui «filosofice» (ghilimelele aparțin dosarului) cu caracter idealist.” Securitatea constata: „în relațiile pe care le întreține frecvent prin corespondență, cât și prin turiști, „elementul urmărit manifestă prudență și nu face afirmații cu caracter politic”. Relațiile cu „suspectul” au evoluat în timp ca și tipul de atenție pe care Securitatea „i l-a acordat”. Au contat contextul politic internațional, relațiile Bucureștiului cu Moscova și Occidentul. Au existat scurte perioade de relaxare (scurt timp după 1955, datorită „spiritului de la Geneva”, sau în anii '60, pe fondul „liberalizării”). Acestea au alternat cu altele mai lungi, de înăsprire a

controlului, odată cu intensificarea războiului rece (după revoluția de la Budapesta, invadarea Cehoslovaciei și a Afganistanului). În aceste circumstanțe, interesul aratat de Securitate a crescut, acuzațiile la adresa sa au escaladat. Cert este că în nici o zi Cioran nu a fost ignorat de București. Un scop al acestei supravegheri continui a scriitorului de către Direcția de Informații Externe a fost: „influențarea sa pozitivă” prin diverși mesageri și spioni strecurați în anturajul său. S-a urmărit descurajarea acestuia de a participa la emisiunile unor posturi de radio occidentale care se recepționau în România. Alt scop a fost: să îl determine să nu colaboreze cu membri ai emigrației la acțiuni de protest, să nu se exprime critic vizavi de București în public. Cum devenise un scriitor cunoscut, orice poziție de contestare din partea sa avea o greutate (reală sau presupusă) nedorită la București. Regimul a urmărit de la jumătate anilor '50 ca Emil Cioran fie să se întoarcă „acasă” definitiv, fie să călătorească în România la invitația oficială a autorităților. A fost o adevărată obsesie a regimului să îl convingă să viziteze România. Dacă Cioran ar fi acceptat, regimul ar fi marcat un important succes propagandistic. Ar fi putut pretinde că Cioran, vechi ideolog al extremei drepte, intelectual de prestigiu în Occident, caționează dictatura comunistă. Această acțiune de atragere în țară nu l-a vizat numai pe Cioran, ci și pe Eugen Ionesco și pe Mircea Eliade. Toți trei au refuzat să viziteze România. Alții, G.E.Palade (premiul Nobel pentru medicină), Henry Coandă, (inventatorul avionului cu reacție) etc, au acceptat și au fost folosiți copios de propaganda oficială. Pentru a reuși „influențarea pozitivă” și „vizita în țară”, Bucureștiul a trimis frecvent agenții săi la Paris pentru a-l contacta pe Cioran cu diferite pretexte. Agenții au fost fie persoane cunoscute de el din tinerețe, unii deveniți între timp informatori ai DIE, fie necunoscuți, de asemenea recrutați de Securitate. Cine erau ei? Exdetinuți politici care au semnat angajamente cu Securitatea în timpul detenției sau după eliberare. Au fost colegi de școală, scriitori&jurnaliști vechi sau postbelici, și ei în serviciul Securității. O parte dintre cei trimisi la Paris, au fost pur și simplu ofițeri de informații acoperiți sub diferite identități: de ziariști, funcționari etc. Mijloacele alocate de București acestei operații au fost supradimensionate. Ele probează interesul de care se bucura „suspectul” în ochii autorităților comuniste. Și acest interes crește odată cu paranoia lui Ceaușescu. Și Securitatea și-a amplificat acțiunile îndreptate împotriva sa. Trebuie observat că opiniile lui Cioran față de regim au variat. În anii '60 - în perioada așa zisei liberalizări, ele sunt mai tolerante. I-au moderat opiniile amnistia detinuților politici din 1964, tipărirea unor scriitori până atunci interziși, un regim al pașapoartelor mai tolerant care făcea să ajungă la Paris unii dintre prietenii săi antebelici, și chiar rude. Ele devin din nou critice după deriva neostalinistă a regimului odată cu 1971. Până la căderea regimului în 1989, judecățile sale s-au radicalizat. Îmbătrânind, Cioran se izolează progresiv de emigrația românească de la Paris. El rămâne în contact cu câțiva apropiați, Constantin Tacou, Sanda Stolojan, George Banu. Dar și cu Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, în ciuda unor momente mai dificile ale relației lor. Rămâne strâns legat însă cu Eugen Ionesco, cu care nu fusese prieten în tinerețe (nici nu se putea, Ionescu fiind un om de stânga) și cu Mircea Eliade, care aparținuse în anii '30 extremei drepte când deveniseră prieteni. Pe cei trei îi unea în exilul lor occidental originile comune și statutul dobândit aici: celebritatea. Nici unul dintre ei nu s-a întors în țară de origine până la moartea lor, în ciuda tuturor demersurilor facute pentru a-i atrage la București. În ce îi privește, operațiunea de-clarșată de Securitate numită „recuperarea” a eșuat.

Documentele de arhivă din paginile acestui volum („Cioran”, Paris, ed. L'Herne, 2009), sunt o mică parte a fondurilor existente în arhivele românești. Documentele reproduce provin din arhivele CNSAS și SRI. Aceste pagini descoperă cititorului aspecte ignorate din profilul „personajului” contradictoriu care a fost Emil Cioran în perioada sa pariziană, și fundalul istoric pe care a evoluat.

Semn de întrebare

Interviu cu Sir James Mancham realizat de Aurora Martin

1. We are currently witnessing American leadership in international affairs. What do you think are the prospects for the future of American primacy now and tomorrow?
2. It has been stated that there is growing power rivalry in the Indian Ocean, particularly in the region where the Seychelles archipelago is situated. Can you tell us something about this?
3. You have recently published your autobiography in the USA – „*Seychelles Global Citizen: The Autobiography of the Founding President*”, at Paragon House, from which I note that over recent years you have been very active in the Balkans. Can you elaborate?
4. As a member of the Board of Advisers to the Institute of Cultural Diplomacy (ICD) you were recently in Berlin celebrating the 20th anniversary of the Fall of the Berlin Wall?
5. Your autobiography, „*Seychelles Global Citizen: The Autobiography of the Founding President*”, (www.paragonhouse.com) and the reviews about it – including one of from the Washington Times which called you „A Man for all Regions”, have certainly confirmed your international dimension but from our information there are many in Seychelles who would like to see you becoming more active locally. Is it true that a group of prominent Seychelles citizens called on you recently about playing a more active role in the future of Seychelles?

.....
: **James Mancham** - Sir James Richard Marie Mancham KBE became :
: the first President of the Republic of Seychelles. When Britain an- :
: nounced its intention to give independence to the colony, he founded :
: the Democratic Party (S.D.P.), and served as its leader until February :
: 2005. As Chief Minister of the colony, James Mancham promoted tour- :
: ism to the Seychelles and arranged for the building of the airport that :
: was to make the Seychelles accessible to the rest of the world, for de- :
: veloping the economy. In 1976, James Mancham won the popular vote :
: when the British gave the Seychelles independence. He was overthrown :
: a year latter when he was attending the Common-wealth Heads of :
: Government Conference in London, at a time of the Cold War when :
: USSR and the USA were struggling for the pre-eminence of power and :
: influence in the western Indian Ocean astride the world's most impor- :
: tant oil route. He was deposed by Prime Minister France-Albert Rene in :
:

» a coup with the support of Tanzanian-trained revolutionaries and Tanzanian-supplied weapons. He spent over 15 years in exile in London, promoting joint ventures, until the Soviet Union dissolved in 1991 and France-Albert Rene, declaring that the Seychelles would once again become a multi-party state, ended the ban on the S.D.P. and its activities. He returned to the Seychelles in 1992, as the Apostle of National Reconciliation; ran for president 1993 and finished the second and 1998, receiving third place. James Mancham is invited as special guest to the different symposia and conferences over the world. He is also the author of some books, one about the coup called *Paradise Raped*, one written after 9/11, *War on America Seen from the Indian Ocean*, another one, *The Sayings of James R. Mancham* and recently, *Seychelles, Global Citizen. The Autobiography of the Founding President*.

1. I am not too sure that we have a case of American primacy prevailing today on the global stage. Perhaps this is the appearance seen from a European perspective, particularly because of the role which the Americans are playing within NATO. No doubt the USA is at the moment the most important military power, but my understanding is that China is catching up very rapidly. Despite the fact that China still considered itself a Communist nation, it is certainly not that sort of Communism which threatens other nations, as China engages with them in people to people diplomacy and becomes a more and important, if not privileged trading partner. Unfortunately during the presidency of G.W. Bush, the USA departed from many fundamental principles which had made the USA revered during the presidency of President Kennedy. When a nation starts to sacrifice principles, the result is that the nation becomes confused. And in the end a confused people will lack the resolve to remain great. One of the problems of the USA is the way by-partisan politics is being played today. In my recently published autobiography, *„Seychelles Global Citizen: The Autobiography of the Founding President“*, I have stated that President Barack Obama has a unique opportunity to go down in world history as a global statesman, but for him to do so he will have to put the interest of the world first, second the interest of the USA and the interest of the Democratic Party third. He must not be too mindful of being reelected next time otherwise he will soon be sucked up in the vicious and aggressive cross-current of internal by-partisan politics. Unfortunately world statesmanship does not always go along with party politics.

2. The 110 islands of Seychelles group are spread over an extensive surface of the Western Indian Ocean which has become the primary route for oil shipping – and indeed a major shipping trading route.

At one time this whole area of the Western Indian Ocean fell under the influence of the British and the French. The British were in Ceylon (now Sri Lanka), in the Maldives, in Aden (now Yemen), in Kenya, Mauritius and in Seychelles. The French were in Madagascar, the Comoros, La Reunion and Djibouti, then known as French Somaliland. Stupidly in the sixties the British decided to pull out „East of Suez“ at the very time that the surrounding zone was becoming more and more important as producer and exporter of oil. At this time the Americans decided to fill the vacuum which the British were leaving behind. This resulted into the creation of the US naval base and military complex on the island of Diego Garcia, in the Chagos archipelago. For this purpose some 3.000 chagosians (name given to the inhabitants of the Chagos archipelago) were taken away from their homeland and resettled on the

island of Mauritius. At that time India, who alongside Soviet Union was promoting the policy of „*Indian Ocean – Zone of Peace*“, was dead against American penetration of the area.

But, these days things are different. The interest and arrival of China in this part of the Indian Ocean has got the Indians and Americans in the same bed. Once India actively protested at the American's presence – today they are partners in joint military and naval exercises.

3. For several years now, I have been a member of the Academic Council of the European Centre for Peace and Development (ECPD) which over recent years has been endeavouring to try and dry up the waters where hate is swimming today in that part of the world. This year I have just participated in the Fifth International ECPD Conference on „*National and Inter-Ethnic Reconciliation, Religious Tolerance and Human Security in the Balkans*“, which took place between the 29th and 30th of October 2009 in Croatia, on the Island of Brioni where the late President Tito of Yugoslavia entertained his Russian guests, VIP's of the Non-Aligned Nations and actresses like Elisabeth Taylor and Sophia Loren.

The island provided a most pleasant environment for serious discussions on the prevailing issues concerning the present and future of the West Balkans region. Issues raised covered the downturn of the economy and higher unemployment resulting from the global financial crisis; is EU integration a solution in itself or only the stimulus for the solution of the problems of Western Balkans; the need to address the problem of minorities including Roma people; the role of women in achieving reconciliation and tolerance; human security; the need for the younger generations to be educated through peace studies.

The next conference will most probably be held in Ljubljana, in Slovenia, next year.

4. Yes I felt very honored and privileged to have been invited to participate, among a group of honoured guests, in an International Congress on Soft Power, Interdependence and Cultural Diplomacy – between the 6th and 9th November 2009, which the ICD had decided to host.

In fact, I had the pleasure of meeting two important political players from Romania – H.E. Emil Constantinescu, former president of Romania and the Rt. Hon. Dr. Vasile Pușcaș, the Romanian Minister for European Affairs. The conference was held under the theme „*A World without Walls*“. It focused on soft power, cultural diplomacy and interdependence and provided a unique opportunity to reflect on the development of international relations since 1989, the challenges faced by the leaders of the future, and the growing influence of cultural diplomacy and „soft power“ in the contemporary international political environment.

5. Yes, over recent months I have often been asked to save „paradise“ from its troubled waters, hence my repeated calls for us to focus our attention in a mood of reconstruction and reconciliation. Our country is today one of the most indebted nations of the world. Seychellois are not only disappointed but frustrated in the way things are developing. They are saying that a majority of the people would vote for a change, if there was unity behind a credible leadership on the side of the opposition forces.

Am I prepared to offer this leadership? My priority remains the emergence of a Government of National Development and Reconstruction. It is not that important who leads that government provided, it is a government which is sincerely committed to national reconciliation and committed to pursue a SEYCHELLES FIRST policy in a transparent way. I want to see a Seychelles where the Seychellois feel proud and dignified again, and not feel like second-class citizens vis-à-vis „imported cronies“ – i.e. outsiders who have been specially given national status to vote for the status quo.

Arhivele Sfera Politicii

■ LAVINIA BETEA

Socialismul îmbogățește cele mai bune realizări ale dezvoltării omenirii

Ultima Sinteză Agerpres citită de Ceaușescu

Cât și cum fusese informat Ceaușescu despre schimbările din toamna lui '89 în țările vecine? Ultima Sinteză specială ce-i fusese furnizată de Agerpres în luna noiembrie era cum nu se poate mai liniștitoare : documentele și expunerile liderilor comuniști promiteau mersul netulburat al lumii spre comunism¹.

După cum povestesc componenți ai cercului puterii, una dintre sursele de informare ale CPEX erau buletinele speciale întocmite pentru membrii săi. Uneori soții Ceaușescu primeau buletine și «mai speciale», concepute și redactate anume pentru ei. În ultimul an însă, membrii CPEX nu mai primeau nici buletinele speciale Agerpres. Iar posturile de radio *Europa Liberă* sau *Vocea Americii* nu le puteau asculta, știindu-se «monitorizați» de către Direcția a V-a a Securității. Ce se întâmpla prin lume și în țările vecine, aflau în ședințe din informările lui Ceaușescu. Dar fluxul de informații spre Cabinetul 1 era «cenzurat» de Cabinetul 2. Pe motiv că e bolnav, Tovarășa nu mai admitea să-l indispuină ori supere cineva pe Tovarășul. Cu aceleași argumente se spune că erau cenzurați și capii serviciilor speciale și armatei. Din 1965 și până în 22 decembrie 1989, aceștia i-au raportat totdeauna direct lui Ceaușescu. Corespondența de la Armată și Interne ajungea în miinile secretarului general în plicuri sigilate. În mod excepțional, Ceaușescu le deschidea singur. După ce citea documentele primite, nota pe ele rezoluțiile și observațiile personale. Fără a mai trece prin mapa ori pe sub ochii șefului de cabinet sau al Cancelariei CC, Ceaușescu lipea plicurile destinate miniștrilor Armatei și Internelor. Cât de corect îl informau însă pe Ceaușescu aceștia, deocamdată nu putem ști. Rapoartele capilor diplomației, armatei și securității către Ceaușescu nu se află (încă) la dispoziția cercetătorilor în ANIC. Dacă de-a lungul timpului au fost publicate diverse note și sinteze ale ambasadurilor către Centrala din București, ori ale diverselor direcții militare către directorii și miniștii lor, nu avem nici o dovadă că respectivele informații au ajuns și pe biroul lui Ceaușescu.

Piesa rară ce este ultima «sinteză-documentare» destinată de Agerpres lui Ceaușescu despre regimul comunist din Europa se află la ANIC. Datat noiembrie 1989, buletinul a fost întocmit de Agenția română de presă Agerpres și poartă titlul «Poziții exprimate în unele țări socialiste în legătură cu teoria și practica edificării socialismului, în legătură cu politica imperialistă de destabilizare a situației din unele țări socialiste, de denigrare a socialismului».

¹ ANIC, Arhiva CC al PCR - Relații externe, dosar 22/ 1989, ff. 7 – 38.

În timpul când se făcea apologia «raționalizării și economiei resurselor», chiar și documentele destinate lui Ceaușescu erau imprimate pe hârtie de proastă calitate. Lux destinat exclusiv «celui mai iubit fiu al poporului» era însă utilizarea unui corp special de literă mare. Tovarășul le citea, fără ochelari, conținutul, cum făcea și cu rapoartele la congres. Așa se face că în loc de vreo 30 de pagini, cât ar avea obișnuit textul «sintezei», documentul depășește suta de pagini. La o primă evaluare a conținutului, observi interesul pentru URSS și absența (neexplicată în document) a referințelor la Ungaria, Iugoslavia și Polonia. Judecând retrospectiv, Ceaușescu îi scosese din câmpul său de observație tocmai pe aceia care i se declaraseră «pe față» dușmani. Conducătorii iugoslavii îl înștiințaseră că vor întrerupe legăturile ; în consecință, încetaseră și ei să mai existe pentru Ceaușescu! Din vară, cu Ungaria se acutizaseră divergențele : după manifestările organizate la Budapesta în fața Ambasadei României, în iunie comandase și el adunări populare «de ripostă» în diferite județe ale țării. Cât despre grevele și mișcările de protest din Polonia, îl deranjaseră atât de mult, încât în august se adresase comitetelor centrale ale «partidelor frățеști» propunând dezbaterea lor. Cu mintea struțului, cu o lună înainte de demonstrațiile de la Timișoara, Ceaușescu își oblonise fereastrele către vecini. Fiecare pagină a amintitului document are două registre: pe partea din stânga sunt «ideile principale» (vizând calmarea oricărei îngrijorări privind viitorul) ; iar în dreapta - exemple «edifica-toare» din cuvântările și documentele citate.

Ce «secrete» aflase de aici Ceaușescu? Deși Uniunea Sovietică trepida din toate încheieturile în opintelile și zguduirile perestroikăi (termen tradus în document prin «restructurare»), din buletin reiese că Gorbaciov, activul lui de partid și cei 20 de milioane de membri ai PCUS, mășăluiau netulburați spre comunism. Citatele extrase ca ilustrative pentru situația puterii de la Răsărit sunt grupate (fără comentarii și contextualizări) pe următoarele teme : Socialismul – orânduirea dreptății și echității ; PCUS – forță socială de avangardă ; «Democratizarea forțelor sociale nu poate fi folosită împotriva ordinii constituționale» ; Combaterea «recomandărilor de abandonare a valorilor socialiste și de promovare a restructurării pe bază de capitalism» ; Respingerea încercărilor forțelor reacționare de denigrare a socialismului, de destabilizare a situației din unele țări socialiste.

Ce-i ofereau lui Ceaușescu «experții» singurei agenții de presă din România? Nimic altceva decât știri și declarații accesibile cititorului de ziar din «lumea liberă» interesat de Est. Spre exemplu, decupaje din declarația lui Gorbaciov pentru agențiile China Nouă și Tass la ultima sa vizită din China. «În trecut consideram că nu există decât un model de socialism, zisese atunci liderul PCUS. Realitatea demonstrează că lucrurile nu stau tocmai așa. Am analizat această problemă în ultimii câțiva ani. Nu am renunțat la marxism-leninism dar încercăm să-l aplicăm concret la viața noastră, potrivit condițiilor reale ale țării noastre». Dacă presa occidentală și cea americană difuzaseră declarațiile lui Gorbaciov în mai 1989, lui Ceaușescu i se recomandau spre reflecție tocmai în luna noiembrie! Când se prăbușea Zidul Berlinului, lui i s-a spus că «socialismul este singura alternativă umană la capitalism» iar «viitorul RDG îl constituie socialismul și nimic altceva!». Nimic despre demonstrațiile și forumurile pragheze sau contestațiile contra lui Jivkov.

Documentul ce urmează este redat parțial - partea referitoare la poziția PCUS exprimată de Gorbaciov. Îl apreciem ca fiind concludent pentru proiectele de viitor exprimate de liderul sovietic și evenimentele ce-au urmat.

Socialism improves the best achievements in human progress

The last Agerpres summary received by Nicolae Ceaușescu

*To what extent was Ceaușescu accurately informed about the transformations occurring in the neighboring countries, during the fall of 1989? The last **Agerpres** summary delivered to him in November 1989 sounded extremely confident: all the documents and the papers written by the communist leaders appeared to guarantee the salient march towards communism.¹*

Following the stories whispered by some members of the power elite, one of the most trustful sources of information used by the CPEX (The Executive Committee of the Romanian Communist Party) were some special newsletters written expressly for its members. From time to time, Elena and Nicolae Ceaușescu used to receive some „even more special” newsletters, particularly drafted for them. Yet, during the year of 1989 the representatives of CPEX didn't receive anything! Besides, they couldn't even listen to *Radio Free Europe* or to *The Voice of America* any longer, as they were permanently under the sharp surveillance of the Directorate V (Directia V), a special branch of Securitatea, in charge with the protection of all important governmental officials.

What was going on around, in the neighboring countries, was largely impossible for them to find out, except for the occasion of some rare meetings when Ceaușescu was given the report. Additionally, the information channel was obstructed also by the Second Office, Elena Ceaușescu's private Chamber. Overall, the censor was flourishing. While from 1965 Ceaușescu used to be constantly and directly up-dated by his most trusted men, starting from December 22, 1989, pretending her husband was in poor health, Ms. Ceaușescu began putting under strong restriction any sort of information. It is said that she used the same kind of excuse even with the chief leaders of the special services and for the army too.

Usually, the mail sent by the Army and by the Ministry of Home Affairs was received by the Secretary General in sealed envelopes. Exceptionally, Ceaușescu was personally reading then, writing down his resolutions or any other personal inquiry. Sometimes, eluding both the chief of his cabinet and the Central Committee's Office, he sealed back the envelopes and mailed them to the Ministry of Defense or to the Home Office. Yet, we still don't know to what extent all the chief executives in diplomacy, armed forces or secret services were fairly informing him, because the records are still not available for researchers. Even though during the past decade several notes made by ambassadors or some drafts belonging to various military units have been brought to light, unfortunately we don't have any sustainable proof that all the information involved eventually arrived to Ceaușescu.

Presently, ANIC holds a precious document drafted by *Agerpres*, aimed to instruct Ceaușescu about the condition of all Communist regimes around Europe. Dated in November 1989, this newsletter is entitled „Positions held by some socialist countries in connection with the theory and practice of socialist construction, in connection with the imperialist politics of destabilizing the existing order in some socialist countries and with the denigration of socialism”.

All the recorded events span a lapse of time characterized by strong rationalization

¹ ANIC, the archives of the Central Committee of Romanian Communist Party - Foreign Affairs, file 22 / 1989, ff. 7 to 38.

and drastic cutting down on the available resources. Still, even if all important documents were written down on low quality paper, a special font had been generally used, so that the „nation's beloved son” could read easily, without using spectacles. The same rule applied for any other official document, following a Congress' meeting. That's the reason why instead of dealing with 30 pages, the document comes out on top one hundred sheets.

At a first glance, the reader is strike by the special interest showed for the USSR and conversely, by the lack of any reference (alas, unexplained) made to Hungary, Yugoslavia and Poland. Thinking back, we can now acknowledge that Ceaușescu officially ignored all those who described themselves as being his personal foes. For instance, because the leaders in Yugoslavia notified him that they had deleted all the ties with Romania, Yugoslavia ceased to exist for Ceaușescu. Likewise, since the summer of 1989 he had been conflicting with Hungary too. In the aftermath of the manifestations in Budapest – taking place right in front of the Romanian Embassy –, Ceaușescu plotted several „come backs”, in various Romanian cities. As for the strikes and protests in Poland, he was so enraged that by August 1989 he called on his „twin parted” for discussions. Acting completely ludicrous, with just one month before the protests in Timisoara, Ceaușescu shuttered all his residence's windows.

Each page of the previously mentioned document is divided in two distinctive parts: on the left hand side there can be found all the „core ideas” (aimed to soften any possible fear), while on the right hand site there are some self-evident examples of quoted speeches.

What secrets did Ceaușescu encounter? The Soviet Union was undoubtedly shivering under the shadow of Perestroika (assigned in the document as „restructuration”). However, the newsletter still reveals the fact that Gorbachev, his *nomenclature* and other 20 million members of the Communist Party were saliently marching towards communism. The quotations given as distinguished examples for how the things were going on in the Eastern block are clustered (without any additional comments or contextualization) as follows: Socialism - the arrangement of justice and equity. CPSU – a vanguard social force. „The democratization of social forces cannot be used against the constitutional order”. „Fighting the recommendations advocating for the abandonment of socialist values and also those advocating for promoting restructuration under capitalism”. Combating all the attempts made by the reactionary forces in order to smear Socialism and to destabilize the situation in some socialist countries.

What could the experts working for the one and only Romanian press agency offer to Ceaușescu? Noting else but accessible news for all the readers out in the „free world”, with special interest for the Eastern block. They could offer for instance cuts from Gorbachev's speech, offered for Xinhua News Agency and for Itar-Tass, while touring China. „Some time ago I was pretty convinced there can be just one Socialist model”; stated the Communist leader. „Contrariwise, the reality proved quite the opposite. Hence, for the past few years I've been personally digging for the truth regarding this issue. We didn't give up Marxism-Leninism; instead, we've been pursuing its correct application in our daily lives, in compliance with the organic pace of our lands.”

Still, while in May 1989 the western media was largely spreading Gorbachev's statements, Ceausescu would eventually acknowledge them in November! When the Berlin Wall was being broken down, Ceausescu was being informed that „Socialism is the one and only real alternative to Capitalism” and that „GDR's future is made up of Socialism and nothing but Socialism!” He knew nothing about the forums organized in Prague or about the fervent complaints against Zhivkov.

Having these said, in the following we are happy to forward a consistent part of the document, made up of CPSU's position as expressed by Gorbachev. As transpires, the document can be very conclusive for both what came up next and also for disclosing the Soviet leader's position.

I. URSS – Socialismul – orânduirea dreptății și echității sociale

- „Noi vedem socialismul ca o orânduire a umanismului adevărat și real, în care omul este măsura tuturor lucrurilor”...Noi vedem socialismul ca o orânduire a unei economii eficiente și dinamice, care se bazează pe cele mai bune realizări ale progresului tehnico-științific și care asigură cea mai înaltă productivitate a muncii; o economie subordonată nemijlocit satisfacerii nevoilor societății, care se adaptează în mod flexibil la ele...Noi vedem socialismul ca o orânduire a echității sociale, care îmbină garanțiile sociale ale cerințelor de importanță vitală ale omului în ce privește munca, ocrotirea sănătății, învățământul, locuințele, asigurările sociale cu aplicarea consecventă a principiului repartiției după muncă și cu eradicarea oricăror forme de nivelare și parazitism social... Noi vedem socialismul ca o orânduire a unei înalte morale și culturii. El moștenește și îmbogățește cele mai bune realizări ale dezvoltării spirituale ale omenirii, bogata sa experiență morală. Socialismul este o societate... care respinge consumatorismul, lipsa de spiritualitate și primitivismul cultural. Noi vedem socialismul ca o orânduire a adevăratei puteri a poporului, în cadrul căreia pentru toți oamenii muncii se asigură deplina posibilitate pentru exprimarea nevoilor și intereselor lor, participarea la conducerea proceselor sociale, se înlătură înstrăinarea omului de putere. Aceasta este o societate a autoconducerii socialiste a poporului...Noi vedem socialismul ca o orânduire a adevăratei egalități a tuturor națiunilor și naționalităților. În sfârșit, noi vedem socialismul ca o orânduire care prin natura și interesele sale este organic legată de năzuința spre pace, spre întărirea colaborării și cooperării cu țările socialiste frățesti, stabilirea de relații normale, civilizate între toate popoarele și statele pe baza principiilor democratice ale egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, recunoașterii dreptului suveran al popoarelor de a-și hotărî singure soarta”.

(M. Gorbaciov, Raport prezentat la cea de-a 19-a Conferință unională a PCUS, iunie 1988, Agenția TASS);

Legități generale ale socialismului

- „Orânduirea socialistă are pretutindeni trăsături comune; în primul rând – puterea oamenilor muncii, proprietatea obștească, inexistența exploatarei. Dar trăsăturile comune nu exclud diversitatea. Forța socialismului constă în diversitatea, în bogăția experienței internaționale”

(M. Gorbaciov, Cuvântarea rostită în Adunarea RSFI, martie 1988, Agenția TASS).

Viabilitatea învățaturii marxist-leniniste

- „Suntem convinși de viabilitatea învățaturii marxist-leniniste, care a argumentat în mod științific posibilitatea construirii unei societăți a echității sociale, a unei civilizații de oameni liberi și egali în drepturi. Tocmai după aceasta ne conducem în restructurarea revoluționară”.

(M. Gorbaciov, Raport la cea de-a 19-a Conferință Unională a PCUS, iunie 1988, Agenția TASS).

Legătura indestructibilă dintre progresul mondial și socialism ca forță internațională.

- „Suntem departe de a considera că toate schimbările progresiste care au loc în lume se datorează numai socialismului. Dar felul în care sunt ridicate cele mai importante probleme pentru omenire și în care se desfășoară căutarea soluțiilor acestora confirmă legătura indestructibilă dintre progresul mondial și socialism ca forță internațională”.

(M. Gorbaciov, Raport la ședința Solemnă consacrată celei de-a 70-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, noiembrie 1987, Agenția TASS).

- „Nu trebuie să fii profet ca să afirmi: în secolul al XXI-lea, socialismul va intra înnoit, nu sub înfățișarea lui de astăzi. El nu va fi scutit de probleme, dar, punând întregul său potențial material și spiritual în serviciul omului, desprinzând toate concluziile din experiența sa atât de diversă, îți va dezvălui forța proprie naturii sale, va deveni un factor constructiv al progresului general”.

(M. Gorbaciov, Cuvântare rostită la întâlnirea cu oamenii muncii din Kiev, februarie 1989, Agenția TASS).

1. Nu există un model unic de socialism

PCUS trebuie să-și asume în mod autocritic răspunderea pentru aprecierile anterioare privind modelul unic de socialism

- „Absența îndelungată a climatului necesar schimbului deschis și creator de păreri între partidele comuniste a adus prejudicii atât țărilor socialiste, cât și partidelor comuniste din alte țări, întregii mișcări muncitorești... PCUS trebuie să-și asume în mod autocritic răspunderea pentru faptul că toate aprecierile au fost făcute de pe pozițiile „modelului unic”, iar orice nouă căutare era considerată „revizionism” și „abatere de la principii”.

(M. Gorbaciov, Cuvânt rostit cu prilejul întâlnirii cu secretarul general al PC Francez, septembrie 1989, Agenția TASS).

- „În trecut consideram că nu există decât un model de comunism. Realitatea demonstrează că lucrurile nu stau tocmai așa. Am analizat această problemă în ultimii câțiva ani. Nu am renunțat la marxism-leninism, dar încercăm să-l aplicăm concret la viața noastră, potrivit condițiilor reale ale țării noastre”.

(M. Gorbaciov, Declarație făcută cu prilejul vizitei întreprinse în China, mai 1989, Agenția China Nouă și TASS);

Legitățile socialismului aplicate la condițiile fiecărei țări

- „Nimeni nu deține monopolul asupra adevărului în ultimă instanță, nimeni nu poate impune propriul model... Avem o moștenire comună, lăsată de dascălii noștri - clasicii marxism-leninismului: socialismul științific. Dar fiecare partid transpune în viață aceste principii ținând seama de particularitățile țării sale, de situația internațională și de angajamentele asumate în fața propriilor popoare”.

(M. Gorbaciov, Cuvânt rostit cu prilejul vizitei întreprinse în RSF Iugoslavia, martie 1988, Agenția TASS).

Socialismul se îmbogățește prin diversitatea formelor edificării sale

- „...Pentru lumea socialismului... în prezent este caracteristică diversitatea crescândă a formelor de organizare a producției, structurilor sociale și instituțiilor politice...Sunt de domeniul trecutului încercările de unificare și șablonare în problemele dezvoltării sociale, pe de o parte

- copierea, iar pe de alta - impunerea unor modele obligatorii. Se extinde diapazonul posibilităților creatoare, însă și incomparabil mai bogat”.

(M. Gorbaciov, Cuvântare la Adunarea festivă de la Berlin, octombrie 1989, Agenția TASS).

II. PCUS – forța socială de avangardă

1. Partid de guvernământ, forță politică integratoare

„Partidul Comunist al Uniunii Sovietice cu cele 20 milioane de membri ai săi, este în prezent forța socială de avangardă capabilă să asigure trecerea la un model nou, democratic de socialism, fără cataclisme periculoase, cu pierderi minime pentru societate. Fiind, prin natura sa, partid al clasei muncitoare, exprimând, în calitate de partid de guvernământ, interesele întregului popor, el îndeplinește funcția de liant, de integrator al tuturor forțelor politice – funcție importantă întotdeauna și mai ales în asemenea perioade revoluționare de dezvoltare”

(M. Gorbaciov, Cuvântare la întâlnirea cu oamenii muncii din Kiev, februarie 1989, Agenția TASS).

„Tocmai de la această înțelegere a rolului de avangardă al partidului trebuie să pornim. Dar pentru aceasta trebuie ca însuși partidul să se dezvolte permanent pe baza principiilor leniniste ale democrației, în spiritul cerințelor timpului...Sarcina conta tocmai în conducerea de către partid a procesului de creștere a activității sociale a poporului, în a da tonul și a consolida în rândurile lui inițiativa creatoare, în interesul înnoirii revoluționare a societății socialiste...”

(M. Gorbaciov, Cuvântare la încheierea Plenarei CC al PCUS, aprilie 1989, Agenția TASS);

„Fiind inițiatorul și principala forță motrice a restructurării, partidul comunist reprezintă astăzi cheazăia acestui proces revoluționar, a apărării sale în fața devierilor, atât ale elementelor conservatoare, cât și ale celor stângiste. Numai partidul este capabil să îndeplinească rolul forței integratoare, fără de care nu poate fi finalizată cu succes acțiunea de înnoire a socialismului”.

(M. Gorbaciov, Raport prezentat la Congresul deputaților Poporului, iunie 1989, Agenția TASS).

„Prin natura sa, PCUS este o forță a unificării, capabilă să țină seamă și să integreze în politica sa interesele naționale sănătoase față de progresul general internațional al țării. Nu degeaba forțele distructive fac totul pentru a slăbi partidul, deoarece aceasta ar însemna subminarea coeziunii popoarelor URSS, ar da apă la moară celor care se conduc după obiectivele lor egoiste, ce sunt departe de interesele reale ale popoarelor”.

(Declarația CC al PCUS cu privire la situația din Republicile sovietice baltice, august 1989, Agenția TASS).

„În ultimul timp, s-au făcut auzite voci ale anumitor „super-radiicali”, potrivit cărora partidul, chipurile, aproape că ar trebui să părăsească arena politică, limitându-și funcțiile exclusiv la problemele sale interne sau la aspectele culturale. Adică, în esență, este vorba de transformarea partidului fie într-o sectă, fie într-un gen de club de discuții iluministe. Nici una, nici cealaltă variantă nu se potrivește

pentru PCUS, care este un partid de guvernământ, o organizație politică”.

(M. Gorbaciov, Raport prezentat la Consfătuirea de la CC al PCUS, iulie 1989, Agenția TASS);

2. PCUS – partid al clasei muncitoare

- „Partidul nostru leninist a apărut și s-a dezvoltat ca detașament de luptă, activ al clasei muncitoare. De la clasa muncitoare și-a tras partidul forța măreață a încrederii, fermității, disciplinei, rezistenței în lupta pentru idealurile socialismului, pentru înțelegerea înțeleaptă și umanistă a vieții. Și acum, fiind partid al întregului popor, el își păstrează aceste trăsături, dintre cele mai bune, ale clasei militante și creatoare, astăzi și în toate etapele istoriei socialismului!”

(M. Gorbaciov, Raport la Sedința Solemnă consacrată celei de-a 70-a aniversare a mării Revoluții Socialiste din Octombrie, noiembrie 1987, Agenția TASS).

„Există și forțe care nu-și ascund orientarea antisocialistă”, care încearcă să îndepărteze PCUS de clasa muncitoare.

- „Există unii „teoreticieni”, există grupuri și mișcări care încearcă să bage zădărnici între muncitori și PCUS, există și forțe care nu-și ascund orientarea antisocialistă. În dorința lor de a ajunge la putere, aceste elemente caută sprijinul clasei muncitoare, încercând să se prezinte drept exponenți și apărători vajnici ai intereselor ei, ca o contrapondere la partid, ridică problema autolichidării PCUS”

(M. Gorbaciov, Cuvântare rostită la Kiev, septembrie 1989, Agenția TASS).

3. Necesitatea înnoirii partidului

„... Într-o societate democratică, partidul însuși trebuie să constituie expresia democratismului în forma sa supremă și cea mai consecventă, să fie exemplu de dezvoltare democratică pentru întreaga societate. În partid trebuie să fie create toate condițiile - inclusiv cele statutare - pentru o confruntare temerară a punctelor de vedere, prezentarea de alternative, diverse abordări în soluționarea unei probleme sau alteia, cu condiția menținerii unității în problemele principale și în privința obiectivelor strategice”.

(M. Gorbaciov, Raport prezentat la Consfătuirea de la CC al PCUS, iulie 1989, Agenția TASS);

Înnoirea partidului – cerințe imperioase a apărării valorilor socialismului

„Dificultățile și conflictele, gravitatea situației actuale se explică nu numai prin inevitabilitatea lor obiectivă în perioada de tranziție... Multe fenomene ar fi putut fi preîntâmpinate dacă partidul și conducerea țării și-ar fi însușit mai rapid noile metode, noile funcții, noul lor rol. Rămânerea în urmă în acest domeniu creează un vid spre care se orientează elementele străine restructurării, aparținând atât curentului administrativ de comandă, cât și celor care neagă esența socialistă a restructurării. Iată de ce, în prezent problema înnoirii în cadrul partidului este atât de actuală”.

(M. Gorbaciov, Cuvânt rostit cu prilejul întâlnirii cu secretarul general al PC Francez, septembrie 1989, Agenția TASS);

„În momentul de față, activitatea organelor și organizațiilor de partid este în multe privințe imobilizată de vechile structuri, de norme și instrucțiuni perimate. Își spune cuvântul și cramponarea de vechile șabloane a unei părți a cadrelor. Nu putem lăsa lucrurile în această situație, întrucât în prezent, când au loc procese economice și sociale

profunde, când se desfășoară o luptă politico-ideologică în jurul problemelor-cheie ale dezvoltării sociale, cuvântul partidului, poziția lui, activitatea lui organizatorică și ideologică au o importanță excepțională”

(M. Gorbaciov, Cuvântare la Plenara CC al PCUS, septembrie 1989, Agenția TASS).

4. Rolul conducător al partidului

Dialogul partidului cu oamenii muncii este indispensabil în procesul afirmării rolului său conducător în societate.

- „Nu sunt de acord cu aprecierile extreme că partidul aproape și-a pierdut poziția în țară, că s-a transformat într-un club de discuții etc. Se fac aluzii la slăbiciune, la lipsa de hotărâre a centrului. Consider că unii tovarăși trezindu-se la un moment de cotitură, își pierd încrederea, cedează poziției, iar acest lucru nu trebuie să se întâmple. Când partidul s-a închis în sine, s-a distanțat de mase și a preluat metodele administrative, influența sa ca avangardă politică a societății a slăbit imediat. Iar noi o știm foarte bine, nu numai din istorie, ci și din trecutul recent... Dialogul partidului cu oamenii muncii nu înseamnă o slăbiciune și nici nu transformă PCUS într-un club de discuții. Dacă slăbiciunea constă în dialogul cu toate păturile societății, atunci nu știu ce înseamnă curaj... Forța și curajul constau în priceperea de a-i conduce pe oameni, de a-i convinge prin puterea logicii, prin atitudinea partinică, prin atașamentul față de socialism, în priceperea de a uni, de a consolida. Încercați să faceți acest lucru fără dialog!”

(M. Gorbaciov, Cuvântare la încheierea Plenarei CC al PCUS, aprilie 1989, Agenția TASS);

Pericolul slăbirii rolului conducător al partidului

„După părerea mea, esența problemei o reprezintă faptul că restructurarea în partid rămâne considerabil în urmă, față de procesele ce au loc în societate. Pe acest teren apare ca un pericol real slăbirea rolului conducător al PCUS în cadrul restructurării și, deci, în societate. Aceasta determină o creștere a îngrijorării în ce privește prestigiul partidului, al organelor sale conducătoare, centrale și locale nu numai în rândurile comuniștilor, ci și în rândurile păturilor largi de oameni ai muncii”.

(M. Gorbaciov, raport la Consfătuirea de la CC al PCUS consacrată problemelor activității PCUS în etapa actuală a restructurării, iulie 1989, Agenția TASS).

5. Respingerea ideii federalizării PCUS

Independență sporită partidelor comuniste din republicile unionale

- „Trebuie să ne ocupăm de problemele legate de acordarea unei independențe mai mari a partidelor comuniste ale republicilor unionale și organizațiile de partid locale. Considerăm că este logică o asemenea cerință din partea unei serii de partide comuniste din republici unionale”.

(NM. Gorbaciov), Raport la Consfătuirea de la CC al PCUS consacrată problemelor activității PCUS în etapa actuală a restructurării, iulie 1989, Agenția TASS);

- „Succesele în procesele de restructurare sunt posibile numai în condițiile asigurării unității rândurilor partidului, consolidării tuturor forțelor sănătoase ale societății și rolului integrator pe care trebuie să-l joace partidul”.

Federalizarea partidului este dăunătoare unității acestuia

- „Ar fi o mare greșală istorică dacă s-ar submina un asemenea organism politic puternic cum este PCUS. Pe acest plan, ideea federalismu-

lui în organizarea partidului este dăunătoare pentru unitatea acestuia”.

(M.Gorbaciov, Cuvântare la întâlnirea cu conducerea republicilor sovietice baltice, septembrie 1989, Agenția TASS);

- „...Ne pronunțăm cu hotărâre împotriva federalizării PCUS. Vreau să spun direct că aceasta ar însemna sfârșitul partidului nostru, așa cum a fost el întemeiat de Lenin, și ar aduce prejudicii ireparabile restructurării, întregii cauze a socialismului”.

(M. Gorbaciov, raport la Plenara CC al PCUS, septembrie 1989, Agenția TASS).

6. Raporturile dintre partid și stat

Respingerea propunerilor privind etatizarea partidului, subordonarea acestuia statului

- „Problema centrală a reformei politice este cea referitoare la relațiile partidului cu sovietele. Sistemul politic al socialismului și reforma radicală sunt de neconceput fără participarea activă, a partidului. Trebuie să respingem încercările de a opune partidul sovietelor, încercări care sunt total inacceptabile, necorespunzătoare sarcinilor restructurării, intereselor oamenilor muncii. La fel de inconsistente din punct de vedere teoretic și eronate sub aspect politic sunt propunerile privind etatizarea partidului, subordonarea acestuia statului”.

(M.Gorbaciov, Raport la Consfătuirea de la CC al PCUS consacrată problemelor activității PCUS în etapa actuală a restructurării, iulie 1989, Agenția TASS);

Crearea unui mecanism nou de conlucrare a partidului cu sovietele

- „Vechea practică de dictat al partidului asupra sovietelor la toate nivelurile și-au trăit pentru totdeauna traiul, ea este inacceptabilă. Formele și metodele noi, democratice, trebuie să se bazeze pe delimitarea exactă a funcțiilor avangardei politice a societății, pe de o parte, și ale cărmuirii și conducerii care trec la soviete, pe de altă parte. De aceasta, trebuie să fim conștienți, să înțelegem necesitatea obiectivă a unei astfel de abordări și să ne restructurăm politic și psihologic...De fapt, este vorba despre crearea unui mecanism nou de conlucrare a partidului cu sovietele. Este vorba, în primul rând, despre elaborarea politicii și înfăptuirea ei prin soviete...Trebuie să recunoaștem că pe această cale facem abia primii pași. Practic, deocamdată, ne aflăm în faza de substituție a sovietelor”.

(M. Gorbaciov, Raport la Consfătuirea de la CC al PCUS consacrată problemelor activității PCUS în etapa actuală a restructurării, iulie 1989, Agenția TASS);

Necesitatea de a se cumula funcțiile de conducător al partidului și statului

- „În momentul de față cumulul funcțiilor de secretar general al CC al PCUS și de președinte al Sovietului Suprem este necesar pentru consolidarea societății și pentru înfăptuirea politicii de restructurare. În acest caz conducătorul partidului... dispune de posibilități suplimentare pentru înfăptuirea prefacerilor pozitive”.

(M. Gorbaciov, Cuvântare rostită la Universitatea Sorbona, Paris, iulie 1989, Agenția TASS);

Separarea funcțiilor între organele de partid, de stat și economice

- „Separarea funcțiilor între organele de partid, de stat și economice este necesară partidului pentru ca el să-și poată valorifica pe deplin potențialul de avangardă politică a societății. Fără partid, fără elaborările sale teoretice și politice, fără activitatea sa ideologică și organizatorică, fără politica sa de cadre este greu să ne imaginăm cum vom putea atinge țelurile restructurării. Acum, funcțiile sunt transfe-

rate către soviete. Dar nu toate verigile sovietelor sunt gata să-și asume dintr-o dată această răspundere”.

(M. Gorbaciov, Interviu acordat postului de radio Moscova, august 1989, Agenția TASS);

- „Partidul nu poate și nu trebuie să comande organelor de stat și economice, organizațiilor obștești”.

(M. Gorbaciov, raport la Consfătuirea de la CC al PCUS consacrată problemele activității PCUS în etapa actuală a restructurării, iulie 1989, Agenția TASS);

Partidul nu poate neglija economia, nu poate renunța la răspunderea față de starea acesteia

- „Nici în viitor - și cu atât mai puțin în prezent, partidul nu poate neglija economia, nu poate denunța la influențarea politică a sferei social-economice, la răspunderea sa față de starea acesteia. Această cu atât mai mult cu cât tocmai în economie se găsesc rădăcinile încordării crescânde din societate și tocmai aici partidul trebuie să caute în primul rând ieșirea din situația creată”.

(M. Gorbaciov, Raport la Consfătuirea de la CC al PCUS în etapa actuală a restructurării, iulie 1989, Agenția TASS).

7. Raporturile dintre partid și organizațiile de masă și obștești

PCUS se plasează sub controlul maselor, inclusiv prin intermediul alegerii reprezentanților lui în organele de conducere, în organizațiile de masă și obștești.

- „Este necesară o conlucrare strânsă a partidului cu diferitele organizații obștești. Partidul trebuie să sesizeze cu finețe întreaga gamă a părerilor din societate, să reacționeze prompt la schimbarea stărilor de spirit în cadrul ei...În această privință nu se poate fără o legătură vie, fără un dialog permanent cu organizațiile și mișcările obștești. Partidul își va întări pozițiile dacă va colabora cu asemenea mișcări, cu întreaga societate, antrenând toate forțele ei intelectuale viabile la elaborarea politicii generale și a programului de acțiune... PCUS se plasează sub controlul maselor, inclusiv prin intermediul alegerii reprezentanților lui în organele supreme și locale ale puterii, ca și în sindicate, organizații obștești etc. Prin acestea și prin alte proceduri democratice, partidul poartă un dialog permanent cu întreaga societate, în toate problemele”.

(M. Gorbaciov, Raport la Consfătuirea de la CC al PCUS, iulie 1989, Agenția TASS);

Mișcări obștești neoficiale; necesitatea combaterii atitudinilor antisocialiste

- „În prezent, trebuie să facem un schimb de păreri, și în ce privește atitudinea față de așa-numitele organizații și mișcări obștești neoficiale. Ele continuă să se înmulțească, să se activeze, adesea preluând inițiativa în ce privește influențarea stării de spirit a maselor... În aprecierea diferitelor grupuri, organizații, mișcări neoficiale, organizațiile de partid trebuie să manifeste o atitudine diferențiată, ținând cont de locul și rolul lor în evantaiul social-politic... Dar trebuie să ne situăm pe o poziție clară în privința elementelor distructive din unele organizații și mișcări obștești cu activitate independentă. Nu ne putem împăca cu pozițiile lor antisocialiste și acțiunile antisociale și trebuie să le apreciem la timp și să le dăm riposta cuvenită”.

(M. Gorbaciov, Raport la Consfătuirea de la CC al PCUS consacrată problemele activității PCUS în etapa actuală a restructurării, iulie 1989, Agenția TASS).

III. „Democratizarea proceselor sociale nu poate fi folosită împotriva ordinii constituționale”.

- „Democrația poate exista numai în condițiile executării de către toți - stat, organizații obștești, fiecare colectiv și fiecare cetățean a drepturilor ce le revin; un motiv de îngrijorare crescândă îl reprezintă și încercările unor persoane și grupuri de a-și atinge scopurile individuale sau de grup prin organizarea tulburărilor de masă, prin provocarea actelor de violență. Asemenea lucruri sunt intolerabile într-un stat de drept”.

(M. Gorbaciov, Raportul „Cu privire la direcțiile fundamentale ale politicii interne și externe a URSS”, iunie 1989, Agenția TASS);

- „În interesul restructurării, în interesul dezvoltării democrației nu putem admite, în nici un caz, ca inițiativa oamenilor să degenereze în samavolnicie, ca libertățile și drepturile unei părți a societății să se înfăptuiască pe seama știrbirii drepturilor și libertății altei părți a acesteia. Și, cu atât mai mult, nu se poate admite ca democratizarea proceselor sociale să fie folosită împotriva ordinii noastre constituționale”.

(M. Gorbaciov, Cuvântare la Încheierea Plenarei CC al PCUS, aprilie 1989, Agenția TASS);

- „Ar fi trebuit să avem în vedere, de la bun început, că orice lărgire a democrației, umanizarea vieții trebuie să se desfășoare paralel cu lupta fără compromis împotriva elementelor criminale. La noi însă, atât organele de partid și de stat, cât și colectivele de muncă au admis o slăbire a atenției față de aceste probleme... Poate cuiva i s-a părut că dezvoltarea democrației ar trebui să creeze condiții mai umane pentru delincvenți... Trebuie să îmbunătățim serios situația”.

(M. Gorbaciov, Cuvântare la Încheierea Plenarei CC al PCUS, aprilie 1989, Agenția TASS);

- „Democrația înseamnă nu numai lărgirea drepturilor reale, ci și creșterea răspunderii, disciplinei și organizării. Nu se poate să vedem în dezvoltarea democrației un sinonim al libertății anarhiei, al libertății de subminare a legalității constituționale și ordinii de drept. Cu toate acestea, tot mai adesea grupulețe de diferite nuanțe se ascund în spatele lozincilor democrației, informării largi a opiniei publice și lărgirii drepturilor și libertăților omului, prezentându-se drept partizani ai restructurării, dar nefiind în realitate decât adversari înraii ai acesteia”.

(Pravda, mai 1989);

Sub pretextul democrației se lansează și apeluri antisocialiste

- „Pentru a avea un tablou clar și complet al situației politice actuale nu putem să nu constatăm accentuarea manifestărilor extremiste în cele mai diverse forme și în cele mai diferite sfere sociale. Societății i se lansează în mod insidios chemări, aproape sincere, de a împrumuta valori străine socialismului din arsenalul democrației burgheze și businessului particular. Avem sarcina ca, întărind forțele sănătoase, care acționează pentru restructurare, înlăturând ferm tendințele extremiste, să desfășurăm cu hotărâre activitatea pe calea înnoirii socialiste”.

(M. Gorbaciov, Raport la Consfătuirea de la CC al PCUS consacrată problemelor activității PCUS în etapa actuală a restructurării, iulie 1989, Agenția TASS).

IV. Combatera „recomandărilor de abandonare a valorilor socialiste și de promovare a restructurării pe bază capitalistă”.

- „În ultimul timp... observăm că atât de pe poziții conservatoare, cât și de pe poziții stângiste, iar uneori chiar de pe poziții fățiș antisocialiste se încearcă discreditarea restructurării... Au apărut și recomandări din care rezultă că „salvarea” noastră este una singură - abandonarea valorilor socialiste și de promovare a restructurării pe bază capitalistă. Există și un asemenea punct de vedere!”.

(M.Gorbaciov, Cuvântare rostită la televiziunea sovietică, septembrie 1989, Agenția TASS);

- „Unii vor să ne convingă că nu putem rezolva, chipurile, problemele apărute fără introducerea capitalismului în economie... Toate acestea nu au sens... Principala direcție a restructurării este valorificarea potențialului socialismului și democrației, a potențialului federației (sovietice - n.r.), valorificarea potențialului spiritual și intelectual al societății noastre, pentru a se conferi socialismului un suflu nou”.

(M. Gorbaciov, Raport prezentat la Plenara CC al PCUS, septembrie 1989, Agenția TASS);

- „În ultimul timp au fost avansate o serie de idei... cu privire la căile de înlăturare a tensiunii din economia națională... Sunt unii care ne prevestesc foamete peste un an-doi. Pentru a preveni foamea, ei propun să se desființeze colhozurile, sovhozurile, să fie distribuit pământul țăranilor, să se înfăptuiască denaționalizarea pământului, iar apoi și denaționalizarea tuturor mijloacelor de producție”

(M. Gorbaciov, Cuvântare la Consfătuirea de la CC al PCUS consacrată problemei alimentare, iulie 1989, Agenția TASS);

„Restructurarea nu înseamnă revenirea la capitalism”

- „Restructurarea înseamnă reînnoirea socialismului și nu torpilarea lui. Ea înseamnă prefacere revoluționară și înlăturarea denaturărilor socialismului, și nu restaurarea capitalismului”.

(M. Gorbaciov, Cuvântare la Kiev, septembrie 1989, Agenția TASS);

- „În URSS se înregistrează un fenomen nou: dezvoltarea accelerată a presei de amatori aparținând organizațiilor neoficiale. Alături de unele din aceste publicații ce sprijină activ restructurarea... există și altele care se ocupă de propaganda obsedantă a concepțiilor anticomuniste și antisovietice, propagandă care capătă adesea un caracter provocator... Nu întâmplător editorii unor asemenea ziare și reviste se bucură de sprijin material fățiș din Occident, fără de care ar fi incapabili să se ocupe de activitatea editorială, întrucât în URSS ei nu lucrează și nu primesc salariu... Publicațiile respective sunt, în esență, un fel de ediții străine tipărite pe teritoriul URSS, fără nici o aprobare a autorităților. (Sunt menționate o serie de asemenea publicații ce apar în URSS și, în tiraje mari, în limbi străine, în diferite țări occidentale -n.r.). Citind materialele apărute în asemenea publicații, este evident caracterul vădit coordonat al acțiunilor lor care, într-un front compact, pur și simplu conform unui plan dinainte stabilit, duc o campanie după alta, lansează atacuri sistematice și pline de ură împotriva partidului nostru și a conducerii sale... Această campanie se identifică cu cererea de a fi schimbată orânduirea de stat din țara noastră”

(Pravda, octombrie 1989);

- „Noi nu renunțăm la socialism, vrem să-i imprimăm o nouă calitate, să-i dezvăluim potențialul umanitar. Dar renunțăm la tot ceea ce nu corespunde idealurilor socialismului...”

(M. Gorbaciov, Cuvântare cu prilejul vizitei în RFG, iunie 1989, Agenția TASS).

V. Respingerea încercărilor forțelor reacționare de denigrare a socialismului, de destabilizare a situației din unele țări socialiste.

- „Știu că în Occident mulți consideră existența a două sisteme sociale drept principala dificultate (în legătură cu unitatea europeană - n.r.). Dar dificultatea constă mai degrabă în convingerea foarte răspândită - ba chiar precept politic - că prin depășirea scindării Europei se are în vedere „depășirea socialismului”. Aceasta este însă calea spre confruntare, dacă nu chiar mai rău,”

(Gorbaciov, Cuvântare la Adunarea Consiliului Europei, iulie 1989, Agenția TASS);

- „Anumite cercuri din Occident doresc să prezinte procesele care au loc în țările socialiste drept falimentul socialismului, al înseși ideii de socialism. În realitate, este vorba despre dorința de a găsi un răspuns optim pentru socialism la imperativele timpului,”

(M. Gorbaciov, octombrie 1989, Agenția TASS);

- „Nu este un secret că forțele imperialiste cele mai reacționare încearcă să interpreteze greutățile legate de restructurare ca o confirmare a prorocirilor tradiționale despre inevitabilitatea eșecului „experimentului comunist”, nu ezită să folosească aceste greutăți pentru a exercita presiuni asupra țărilor noastre, organizează împotriva lor diferite acțiuni dușmănoase...Există și forțe care își leagă de restructurare iluziile despre evoluția societății noastre în direcția capitalismului, despre renunțarea la valorile socialismului. Cred că nu mai trebuie dovedit că asemenea planuri sunt castele de nisip. Noi nu ne vom abate de la calea socialist` de dezvoltare,”.

(V.A. Medvedev, membru al Biroului Politic, secretar al CC al PCUS, Cuvântare la Consfătuirea secretarilor cu probleme ideologice ai Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste și muncitorești din unele țări socialiste, Berlin, septembrie 1989);

Încercările de destabilizare sunt inacceptabile și primejdioase

- „...Sunt inacceptabile și primejdioase chiar și pentru Occident încercările de destabilizare a situației din statele socialiste prin folosirea proceselor tumultuoase ale transformărilor care au loc în aceste țări... Vizitele întreprinse de președintele SUA, G. Bush, în Polonia și Ungaria reprezintă o acțiune firească, dar cu condiția de a fi stăvilită tentația de a se folosi procesele complexe ale transformărilor din țările unui alt sistem pentru a le abate de pe calea pe care și-au ales-o singure”.

(M.Gorbaciov, Cuvântare la sesiunea Sovietului Suprem al URSS, august 1989, Agenția TASS);

- „ Apartenența statelor europene la sisteme sociale diferite este o realitate... orice amestec în treburile interne și orice încercări de a limita suveranitatea statelor, atât prietene și aliate, cât și a oricărui altora, sunt inadmisibile”

(M.Gorbaciov, Cuvântare la Adunarea Consiliului Europei occidentale, iulie 1989, Agenția TASS).

Influențele situaționale în transformarea comportamentală a individului.

Psihologia răului

Philip Zimbardo, *Efectul Lucifer. De la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib*

Editura Nemira, București, 2009. Traducerea: Roxana Melnicu, Dana Verescu.

Câți dintre noi suntem conștienți de faptul că factori situaționali și sistematici ne pot schimba comportamentul fără să ne dăm seama de acest lucru? Câți dintre noi suntem conștienți că odată intervenită schimbarea comportamentală, datorită acestor factori, putem face lucruri rele pe care altfel nu le-am face? „*Ne naștem oare buni și apoi suntem corupți de o societate rea sau ne naștem răi și suntem mântuiți de o societate bună?*”

Sunt câteva întrebări provocatoare care nu-și vor găsi răspuns decât atunci când vom fi conștienți de aceste forțe sau puși în fața realității situaționale și sistemice sau poate după ce vom fi parcurs conținutul cărții.

Activitatea profesorului Philip Zimbardo este fabuloasă. Ea este datorată atât unei experiențe profesionale de peste 40 de ani, cât și unor experiențe de viață care i-au facilitat înțelegerea comportamentului uman. Pentru a putea pătrunde complexitatea comportamentală individuală nu îți trebuie numai un studiu intens în bibliotecă, ci interacțiune, studiu, cercetare cu oamenii.

Așa cum povestește spre sfârșitul cărții, a fost un copil sfrijit și bolnăvicios care a supraviețuit străzilor dure din South Bronx și care a trebuit să învețe comportamentul oamenilor în anumite situații. Astfel, a avut capacitatea să devină lider de gașcă, echipă sau clasă. A învățat să utilizeze tot felul de trucuri pentru a manipula sau pentru a vinde scump ceea

ce era gratis. A studiat tacticile folosite de poliție pentru a obține mărturii din partea suspectilor, dar și comportamentele celor care recrutează adepți pentru diverse secte. A mers mai departe prin observarea tacticilor de control asupra mentalului folosite de sovietici, metodele comuniștilor chinezi în Războiul din Coreea. A cercetat manipulatori ai minții, locali, de la CIA, din programul MKULTRA (sponsorizat în secret de CIA în anii cincizeci și șaiszeci¹), precum și carisma mortală a lui Jim Jones asupra discipolilor lui religioși.

Activitatea profesională i-a adus titlul de profesor emerit în psihologie socială. Încă din 1968 a început să predea la Universitatea Stanford. A predat, de asemenea, la Yale, New York University și Columbia. A primit numeroase premii și onoruri ca profesor, cercetător și scriitor. Recen, a fost premiat cu premiul Fundației Vaclav Havel pentru cercetările pe care le-a făcut în ceea ce privește

1 Vezi John D. Marks, *The Search for Manchurian Candidate: The CIA and Mind Control*, Times Book, New York, 1979; Alan W. Scheflin, Grosset and Dunlap *The Mind Manipulators*, New York, 1978; Alex Constantine *Virtual Government: CIA Mind Control Operations in America*, Feral House, Los Angeles, 1997 pentru o expunere completă a numeroaselor programe sponsorizate de CIA, cum este Operațiunea Mockbird, menită să influențeze presa americană și să programeze opinia publică.

condiția umană. Cele 300 de publicații profesionale și cele 50 de cărți scot în evidență interesele de cercetare în domeniul psihologiei sociale, cu interese specifice în timiditate, perspectiva timpului, nebunie, culte, psihologie politică, tortură, terorism și rău. A fost președinte al Asociației Psihologilor Americani și în prezent este director al Centrului Stanford pentru Politici Interdisciplinare, Educație și Cercetare asupra Terorismului.

Demersul cărții, descriptiv, explicativ și analitic nu este nici simplu de parcurs, nici simplu de acceptat: înțelegerea procesului transformării care are loc atunci când oamenii obișnuiți fac lucruri rele. Pe lângă cercetarea empirică principală, experimentul concentraționar Stanford, cartea este bogată în exemple și studii celebre. Sunt examinate, de asemenea, genocidul din Rwanda, suicidul în masă și crimele adeptilor Templului Poporului din junglele Guyanei, masacrul My Lai din Vietnam, ororile lagărelor de concentrare nazistă, abuzurile recent descoperite asupra prizonierilor din închisoarea Abu Ghraib, dar și cercetări celebre precum studiul de conformitate Asch, șocanta cercetare a lui Milgram despre obediența oarbă față de autoritate, Hannah Arendt cu banalitatea răului și *Eichmann în Ierusalim: Un raport asupra banalității răului* și altele. Toate acestea tratează conceptele de putere, conformitate și obediență față de autoritate.

Opinia tradițională este de a căuta răspunsurile în interiorul ființei. Psihiatria modernă este orientată spre dispoziție. La fel și dreptul, medicina și religia. Abordarea profesorului Zimbardo nu este dispozițională, nu este îndreptată spre interior, ci situațională. El se întreabă în ce măsură acțiunile individului pot fi determinate de factori din afara actorului, de variabile situaționale și de procese ambientale unice pentru o anumită situație.

Studiul principal, experimentul concentraționar Stanford, pe care profesorul Zimbardo l-a inițiat în august 1971, este una dintre cele mai influente cercetări empirice din psihologia socială. Rezultatele obținute au transformat cercetarea într-un reper pentru ceea ce înseamnă in-

fluențele forțelor situaționale asupra comportamentului uman. Cecetarea a fost folosită ca reper în conținutul rapoartelor armatei americane (Raportul Schlesinger¹) cu privire la regimul concentraționar și la abuzurile de la închisoarea Abu Ghraib. Experimentul a dus la crearea filmului *Furie oarbă: Experimentul Stanford*, în care este prezentat mesajul despre abuzul de putere.

Planificarea, efectuarea și analiza experimentului s-a desfășurat în închisoarea simulată în subsolul departamentului de psihologie al Universității Stanford. Au fost selectați studenți normali, inteligenți și sănătoși, testați din punct de vedere psihologic. Normalitatea a reprezentat regula, neexistând nicio excepție. Aceștia au trebuit să joace roluri de gardieni și de deținuți în închisoarea simulată realist unde trebuiau să reziste două săptămâni. Inițial, scopul cercetării era acela de a înțelege dinamica operativă în psihologia deținutului. Ceea ce a urmat a depășit așteptările. Tinerii implicați în experiment au dezvoltat simptome patologice care reflectau stresul extrem, frustrarea și disperarea pe care le resimțeau în calitate de deținuți. În schimb, studenții-gardieni și-au luat rolul în serios și au abuzat de noua lor identitate față de deținuți. Abuzul de putere a devenit real, iar deținuții au început să trăiască un cosmar inimaginabil. În mai puțin de o săptămână experimentul a trebuit să fie oprit. Tinerii obișnuiți fuseseră absorbiți de sistem, iar forțele situaționale au intervenit în schimbarea comportamentului acestora.

Experimentul a pus în lumină o serie de procese psihologice care au puterea să-i facă pe oamenii buni să facă rău: dezindividualizarea, deumanizarea, obediența față de autoritate și răul reprezentat de inacțiune. **Dezindividualizarea** intervine atunci când sunt introduse uniforme, costume, măști, toate deghizările care ascund aspectul obișnuit al cuiva și care promovează anonimatul și reduc res-

¹ Raportul a fost ordonat de Donald Rumsfeld și condus de fostul secretar al Apărării, James Schlesinger.

ponsabilitatea personală. Dezindividualizarea facilitează violența și lipsa de responsabilitate. Unul dintre exemplele aduse în discuție este acela din „*Împăratul Muștelor*” de William Golding (câștigător al premiului Nobel pentru literatură), în care băieți cumsecade, copii de cor din Anglia, se transformă în mici fiare ucigașe pur și simplu pictându-și fețele. Pentru a completa înțelegerea fenomenului, profesorul Zimbardo plusează cu alte experimente: „teoria ferestrelor sparte” a infracțiunii (dezordinea publică este un stimul situațional al crimei, alături de prezența infractorilor); experimentul Halloween al lui Fraser și altele. „*Orice element sau orice situație care îi face pe oameni să se simtă anonimi, ca și cum nimeni nu ar ști sau nu ar vrea să știe cine sunt, le reduce sentimentul de responsabilitate personală, creând astfel potențialul pentru acțiuni rele*”. Procesul psihologic de **dezumanizare** dinamitează legătura dintre oameni: lipsirea de valoare și de umanitate și credința că „ceilalți” nu au aceleași sentimente, gânduri, valori și scopuri în viață. Relațiile dezumanizante sunt analitice și goale de conținut emoțional și empatic. „*Perceperea greșită a unora dintre ceilalți ca subumani, oameni răi, inumani, infraumani, dispensabili sau „animale” este facilitată de etichete, stereotipuri, sloganuri și imagini propagandistice*”. **Răul reprezentat de inacțiune** nu ține de concepția obișnuită despre rău. Răul este provocat atunci când este nevoie de ajutor și nu intervine nimeni, atunci când „*corul tăcut privește, dar nu vede, când aude, dar nu ascultă*”. Este căutat răspunsul la întrebarea: de ce oamenii nu ajută?

Abuzurile de la Abu Ghraib, închisoarea unde Saddam Hussein își elimina oponenții prin execuții publice de două ori pe săptămână, nu au rămas fără repercursiuni. Ele au șocat prin cruzimea cu care soldații americani își pedepseau deținuții, prin abuzurile sexuale și fizice, prin „fotografiile trofeu” care arătau puterea lor în fața prizonierilor tratați ca niște „câini”. O realitate terifiantă pentru întreaga opinie publică internațională și o problemă destul de serioasă pen-

tru imaginea pe termen lung a armatei americane, pentru administrația Bush și pentru politica externă a SUA.

Ceea ce la prima vedere pare simplu de înțeles, în realitate lucrurile stau altfel. Iar analiza pe care profesorul Zimbardo o propune este altfel, o analiză a factorilor dispoziționali, situaționali și sistemici. Încearcă să demonstreze că teoria celor „câteva mere stricate” pe care armata americană a invocat-o nu este justificată. Paralela care este prezentată în carte, între abuzurile din închisoarea irakiană și experimentul Stanford este corectă, cu toate că, la prima vedere, pare forțată.

După aproximativ 30 de ani de la desfășurarea experimentului, Profesorul Philip Zimbardo a fost unul dintre experții care au depus mărturie la audierile Curții Marțiale în procesul unuia din rezerviștii din armata americană acuzat de comportament criminal în închisoarea Abu Ghraib, Ivan „Chip” Frederick. Analiza a scos la iveală, ca și în experimentul Stanford, că factori dispoziționali, situaționali și sistemici au jucat un rol crucial în întreținerea abuzurilor și torturii la care Frederick și ceilalți membri ai personalului militar sau civil i-au supus pe deținuți. Analiza este îndreptată către acest gardian: individ normal, cu frica lui Dumnezeu, jucător de baschet, soldat disciplinat, patriotic. Însă, în condițiile inumane din închisoare, 12 ore de lucru, de la ora 4 după-amiaza la 4 dimineața, 40 de zile fără odihnă, repaus într-o celulă mică pe o saltea murdară, comportamentul i s-a schimbat. A devenit rău, violent, cu un comportament inuman.

Profesorul atenționează că explicația forțelor situaționale nu neagă responsabilitatea și vinovăția acestor polițiști militari sau a oricărui care poate comite fapte reprobabile, explicațiile și înțelegerea nu le scuză faptele greșite. Însă, pedepsirea nu este suficientă. „*Sistemele stricate*” creează „*situații stricate*”, iar ele facilitează, „*mere stricate*” care *determină comportamente stricate chiar și la oameni buni*.

Cosmin Dima

„Transformarea socialistă”. Politici ale regimului comunist între ideologie și administrație

Autor: Ruxandra Ivan (coord.), editura Polirom

Anul apariției: 2009
Număr pagini: 216
ISBN: 978-973-46-1516-2
Prefață de Daniel Barbu

Volum editat sub egida *Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România*

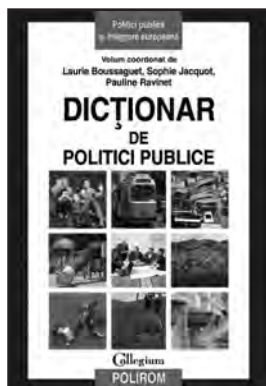
„S-ar putea ca volumul coordonat de Ruxandra Ivan să marcheze o schimbare de paradigmă într-o direcție mai metafizică decât cea frecventată până în prezent de cercetătorii români. Sunt scoase la iveală dispozitive de lucru ale regimului trecute până acum cu vederea: comisii de judecată în întreprinderi, asesori populari în sistemul judiciar, Consiliul Sanitar Superior, comisii de anchetă pentru sancționarea gardienilor care au aplicat deținuților tratamente inumane, grupuri de experți în medicină sau arhitectură care sfătuiesc Comitetul Central cu privire la marile sale planuri demografice sau urbanistice. Culegerea de studii se situează, într-un mod ce se dovedește inovator în context românesc, la jumătatea distanței dintre analiza dictaturii și studiul regimului.” (Daniel Barbu)

Cuprins:

Reforma justiției în România, o agendă politică fără sfârșit • Sistemul concentraționar în România (1967-1989) • Radiografia unui eșec. Colectivizarea agriculturii în România • Cu sacoașă spre comunism. Programul științific de alimentație rațională în România socialistă • Caracterul restrictiv al politicii pronataliste în România comunistă (1966-1989) • Metamorfoze ale spațiului urban în România socialistă • Între beneficii și represiune: reacțiile scriitorilor la politica Partidului Comunist

Dicționar de politici publice

Autor: Laurie Boussaguet, Sophie Jacquot, Pauline Ravinet, editura Polirom

Anul apariției: 2009
Număr pagini: 320
ISBN: 978-973-46-1431-8
Traducere de Iustina Cojocaru

Prima lucrare de acest gen publicată în România, *Dicționarul de politici publice* oferă o perspectivă de ansamblu asupra acțiunii publice actuale. Cele 57 de articole prezintă conceptele-cheie ale domeniului, originea și evoluția lor și dezbaterile pe care acestea le suscită, completând expunerile teoretice cu exemple concrete și referințe bibliografice detaliate. Volumul se adresează studenților și profesorilor, dar și specialiștilor din domeniul administrației și politicilor publice.

Cuprins:

Administrație • Advocacy Coalition Framework • Bunuri colective • Ciclul politicilor • Crearea instituțiilor și schimbarea instituțională • Economie politică • Expertiză • Grup de interese • Noul management public • Path dependence • Resortisanți • Sistem de referință • Sociologia

acțiunii publice • Tipuri de capitalism

Index de Autori

Anca Alexandru – Licențiată, masterat și doctorandă, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București.

Mădălina Virginia Antonescu – Cercetător științific, Institutul Diplomatic Român.

Lavinia Betea – absolvent al Facultății de Istorie-Filozofie, secția filozofie-istorie și doctor în psihologie al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Actualmente profesor de psihologie socială și politică la Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad; șeful Secției Istorie Recentă a ziarului *Jurnalul Național*. Ultimele apariții editoriale: *Am făcut Jilava în pantofi de vară. Convorbiri cu Ioana Berindei* (Editura Compania, București, 2006); *Bărbați și femei. Întâlniri cu Serge Moscovici* (Editura Fundației Culturale Române, București, 2007); *Partea lor de adevăr* (reed. convorbirilor cu Bărlădeanu, Maurer, Mănescu, Editura Compania, București, 2008), *Psihologia politică – o disciplină societală* (coord. Lavinia Betea, Alexandre Dorna, Curtea Veche, București, 2008).

Emanuel Copilaș – Preparator la Universitatea de Vest din Timișoara, doctorand în Relații Internaționale și Studii Europene în cadrul Universității Babeș Bolyai, Cluj-Napoca.

Bogdan Dima – Doctorand Facultatea de Drept, Universitatea din București, Managing partner *DDHM Strategic Consulting Group*.

Lyana Francot – Lecturer In Law, Faculty of Law, Economics and Governance, Utrecht University, The Netherlands.

Vladimir-Florin Niculescu – licențiat în științe biologice, Universitatea din București (1964), fost cadru universitar la Universitatea din Tübingen și Școala Superioară de Medicină din Hanovra, Germania, specialist în domeniile Virusologie clinică și Epidemiologie. Interes deosebit pentru viața economică și politică. Publicist pe teme de economie și aspecte de drept financiar german. A publicat la *Revista 22*, *Viața românească*.

Ștefan Popescu – Jurnalist. Corespondentul *Radio France Internationale* la Roma.

Alexandru Radu – Prof.univ.dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”.

Călin Sinescu – Profesor universitar, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București. Apariții recente: *Teoria conflictelor politice*, Ed. Pro Universitaria, București, 2009, *Comunicare politică*, Ed. Universitară, București, 2009.

Iavor Stoyanov – 2009, consul al Republicii Bulgaria la București; PhD in history (2007), Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, with a thesis “*Greece and the processes in the post-yugoslav geopolitical area*”. 2000 – MSc, International Relations, University of National and World Economy, Sofia, with a thesis “*The balkan policy of Bulgaria in the context of the european priority in the foreign policy of the country*”. From 2004 – Ministry of Foreign Affairs, Sofia; 2002-2004 - University of National and World Economy, Sofia, guest professor in Foreign policy at the International Relations department. Publications: “*Bulgaria and the Balkans – dangers and perspectives*”, International Relations magazine, Sofia, Nr 1/1998, “*The Balkan left after the Cold War*” International Relations magazine, Sofia, Nr 2/2004.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Apariții recente: *Clienții lui Tanti Varva*, Editura Humanitas, București, 2009, *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, Editura Humanitas, București, 2009, *Maestro* (roman), Editura Polirom, București, 2008.

Alexei Trochev – Jerome Hall Fellow, Maurer School of Law, Indiana University.

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 140 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 10.000-18.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmine, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coaliții din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originală a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originală, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

SUMMARY

Editorial

Constitutional legal disputes between the legislative, executive and judiciary.....	3
<i>Bogdan Dima</i>	

Institutional crisis - the judiciary

On the role of the Romanian Constitutional Court.....	23
<i>Alexandru Radu</i>	
Rule of Law, Constitution and the infrastructure of the juridical system.....	29
<i>Vladimir-Florin Niculescu</i>	
Dealing with a double crisis: about the Dutch Supreme Court	42
<i>Lyana Francot</i>	
Electoral Uncertainty and Judicial Dependence: Evidence from Ukraine	48
<i>Alexei Trochev</i>	
Some juridical critiques regarding the Treaty of Lisbon	57
<i>Mădălina Virginia Antonescu</i>	

20 years since the breakdown of communism

«1989». The Romanian political documentary and „the social construction of happiness”. The heyday of the Communist Party	68
<i>Anca Alexandru</i>	
The public sphere of political communication.....	73
<i>Călin Sinescu</i>	
Pro-Russian and left wing feelings in Eastern Europe.	80
<i>Iavor Stoyanov</i>	
The implosion of Leninism. Reassessing the Sino-Soviet conflict from an ideological perspective	89
<i>Emanuel Copilaș</i>	
Albania - 17 years since the fall of Communism.....	112
<i>Ștefan Popescu</i>	

Essay

Emil Cioran under the surveillance of Romanian Communist Secret Services (i.e. Securitatea).....	117
<i>Stelian Tănase</i>	

Question Mark: Sir James Manchem	122
<i>Aurora Martin</i>	

Archive

Sfera Politicii's Archives - Socialism improves the best achievements in human progress.	125
<i>Lavinia Betea</i>	

Review

Situational influences in individual's behaviour transformation.	139
<i>Cosmin Dima</i>	
Philip Zimbardo, <i>Efectul Lucifer. De la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib</i>	

Signals	142
---------------	-----

Index of authors	143
------------------------	-----

Crize instituționale. Puterea judecătorească

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.

Răspunderea pentru textele scrise aparține autorilor.

Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.

Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform legilor în vigoare.

